NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

TREDIE RÆKKE

TOLVTE BIND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

GRÆBES BOGTRYKKERI

1903—1904

Redigeret af:

Karl Hude, rektor, dr. phil., Frederiksborg,

under medvirkning af:

M. Cl. Gertz,
professor. dr. phil.,
Kbhvn.

Vilh. Thomsen,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

S. Bugge,
professor,
Kristiania.

Johan Vising,
professor,
Göteborg.

C. M. Zander,
professor,
Lund.

Bidragydere i dette bind:

Bertelsen, Henrik, dr. phil. Aarhus.
Bøgholm, N., cand. mag. Kbhvn.
Diels, Hermann, professor, dr. phil. Berlin.
Gigas, E., dr. phil. Kbhvn.
Hammer, Ingeborg, stud. mag, Kbhvn.
Heiberg, J. L., professor, dr. phil. Kbhvn.
Hellquist, Elof, lektor, dr. phil. Göteborg.
Hude, Karl, rektor, dr. phil. Frederiksborg.
Jespersen, Otto, professor, dr. phil. Kbhvn.
Jessen, E., dr. phil. Kbhvn.
Kristensen, Marius, cand. mag. Askov.
Kunning, M., overlærer. Frederiksborg.
Nilsson, Martin P., docent, dr. phil. Lund.
Olesen, Elof, cand. mag. Kbhvn.
Olrik, Axel, docent, dr. phil. Kbhvn.
Paulson, Johannes, professor, dr. phil. Göteborg.
Pedersen, Holger, professor, dr. phil. Kbhvn.
† Petersen, P., rektor em. Odense.
† Rangel-Nielsen, G., cand. mag. Kbhvn.
Ræder, Hans, dr. phil. Kbhvn.
Sandfeld Jensen, Kr., dr. phil. Kbhvn.
Staaff, Erik, docent, dr. phil. Uppsala.
Thoresen, Valdemar, adjunkt. Randers.
Ussing, J. L., prof. em., dr. phil. et iur. Kbhvn.
Østerberg, V., adjunkt. Horsens.
Østergaard, Carl V., cand. mag. Kbhvn.

Indhold.

Side

Anmeldelser.

Mindre meddelelser.

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede forfattersteder.

(Herunder medtages ikke steder, der kun er anførte exempelvis.)

Tilføjelser og rettelser.

S. 64 l. 14. Lat. *bufo* har förut etymologiskt behandlats af Fick Et. wb. 1^4: 407 [= Brugmann Grundr. 1^2: 600], hvilken sammanställer ordet med skr. *godhā́*, benämning på ett slags stora ödlor, och M. Niedermann Bezz. Beitr. 25: 83, där ordet mera tilltalande förklaras vara ett oskiskt-sabelliskt lånord och förbindes med preuss. *gabawo* 'padda'. Ett motsvarande inhemskt latinskt ord hade måst lyda * *vōbo*.

S. 70 l. 5 læs *þoddettan*.

Fra vor Sprogæts Grænseegne.

Af Holger Pedersen.

Overfor Sprog, som er os bekendte nogenlunde i deres hele Omfang, er vi aldrig i Tvivl med Hensyn til Spörgsmålet om, hvorvidt de er indoevropæiske eller ikke. Slægtskabet mellem de indoevropæiske Sprog er mærkværdig klart: det gennemtrænger hele Böjningssystemet og hele Ordforrådets Kærne i alle de enkelte Sprog, og de Linjer, hvorefter Lydforandringerne er foregået, springer mer eller mindre let i Öjnene. Måske er denne Klarhed tildels et eksceptionelt Forhold, som beror på, at de indoevropæiske Sprog allesammen til en forholdsvis sen Tid har været meget konservative; den stærke Forandring, som enkelte Sprog bærer Vidne om, er af forholdsvis ungt Datum (dette tör man efter forskellige tydelige Tegn også antage for Albanesisk). Konservatismen kunde for Evropas Vedkommende forklares af, at vor Sprogæt her i umindelige Tider har været omtrent eneherskende; vor Verdensdel opviser kun ubetydelige Rester af fremmede Ætter; hvis Etruskerne er indvandrede i en forholdsvis sen Tid, kender vi egentlig indtil videre ingen anden gammel ikke-indoevropæisk Befolkning i det egentlige Evropa (med Fradrag af Rusland) end Baskerne (Ibererne), som vel næppe i nogen stor Udstrækning har hersket over indoevropæiske Folkeslag. Klarheden og Konservatismen findes imidlertid ikke blot i Evropa, men også i Iran og Indien, i det mindste for Oldtidssprogenes Vedkommende. Det er kun Armenisk, som allerede i en gammel Tid bærer et stærkt omdannet Præg; og selv ved dette Sprog skinner Ligheden med Stammefrænderne overalt klart igennem. Hvis Grunden til de stærke Omdannelser i Armenisk skulde ligge i, at dette Folk har boet nærmest ved Historiens ældste bevægede Skuepladser, hvor det ene Folk afløste det andet i Hegemoniet, så kunde det meget vel tænkes, at andre indoevropæiske Folk i Lilleasien og Forasien kunde have fået denne Nærhed endnu mere at føle.

Måske er det ikke uberettiget i denne Sammenhæng at henvise til Forholdene indenfor den semitiske Sprogæt: det ældgamle Kultursprog Assyrisk må sikkerlig siges at være langt mere afslebet end det 2000 År yngre Arabisk. Har der imidlertid i Forasien eksisteret sådanne stærkt omdannede indoevropæiske Sprog, så har de delt Overgangsformernes almindelige Skæbne, at gå tilgrunde.

En hel Række Oldtidssprog fra disse Egne kendes nu kun i ubetydelige Rester; flere af dem har man udgivet for indoevropæiske, men Spörgsmålet frembyder ofte store Vanskeligheder, der vistnok ikke udelukkende beror på den ufuldstændige Overlevering, men tildels også på Sprogenes egen Karakter. Et af disse Sprog er **Lykisk.** Siden jeg i nærværende Tidsskrift (VII 68—103 og VIII 17—30) aflagde Beretning om det lykiske Problem, er Litteraturen om Æmnet vokset en Del; bl. a. er der fremkommet en ny Udgave af de lykiske Indskrifter (Tituli Asiae minoris. Vol. I: Tituli Lyciae lingua Lycia conscripti. Enarravit E. Kalinka. Wien 1901). Men selve Problemet har ikke forskudt sig. Jeg skal derfor ikke igen komme ind på dette Spörgsmål [1]. Mindesmærkerne med föralfabetisk Skrift (Kileskrift eller Hieroglyfer) giver imidlertid Anledning til en Række Spörgsmål af lignende Art; et af disse skal jeg i nærværende Afhandling nærmere drøfte; for det Tilfældes Skyld, at jeg senere skulde få Lejlighed til at gå ind på de andre, forsyner jeg mine Bemærkninger med en særlig Overskrift og med Nummeret I.

I. Arzawa-Brevene.

Ved Landsbyen El-Amarna i Ægypten (sydøst for Kairo) gjorde man 1888 et höjst værdifuldt og mærkeligt Fund [2]: nogle Trækister, som indeholdt flere Hundrede Tavler af brændt Ler beskrevne med assyrisk-babylonisk Kileskrift; det var Breve fra det 15. Århundrede för Kristus, skrevne af eller til forskellige Fyrster i Forasien. Sproget var Assyrisk-Babylonisk også i de Tilfælde, hvor Brevskriverne selv må have talt andre Sprog. Et andet Sprog var kun benyttet i 3 Breve; det ene var et Brev

---

[1] Jeg benytter Lejligheden til at gøre Imbert en Undskyldning, fordi jeg i dette Tidsskrift VIII 17 (med Tanken på Mém. Soc. Lingu. IX 212) har tillagt den udmærkede franske Forsker en Udtalelse, som han ingenlunde har fremsat.

[2] Herom har Pastor G. Jörgensen i Dansk Tidsskrift 1901, 541—554 skrevet en populær Beretning, som jeg på det bedste skal anbefale.

fra Kong Dušratta i Mitanni (på bægge Sider af Evfrat, hvor denne Flod i sit allervestligste Løb flyder fra Nord til Syd) til Kong Amenophis d. 3. i Ægypten; Sproget i dette Brev er blevet undersøgt af forskellige Assyriologer, men vedkommer os ikke her. Af de to andre Breve er det ene sendt af Amenophis d. 3. til Tarchundaraba, Konge i Arzawa (hvilket ligefrem fortælles os i de to babylonisk-assyriske Linjer, som danner Indledningen til Brevet); det tredje Brev, om hvis Afsender og Modtager det er vanskeligere for os at nå til Klarhed, er skrevet i samme Sprog som Brevet til Tarchundaraba. Bægge disse Breve er nylig blevet udgivet af den norske Assyriolog J. A. Knudtzon, der anser Sproget for indoevropæisk og har fundet Tilslutning til denne Antagelse hos Bugge og Torp (Die zwei Arzawa-Briefe. Die ältesten Urkunden in indogermanischer Sprache. Von J. A. Knudtzon. Mit Bemerkungen von Sophus Bugge und Alf Torp. Leipzig 1902).

Det første Spörgsmål må naturligvis gælde Landet Arzawa's Beliggenhed; der er blevet fremsat en Række Gætninger på Grundlag af Navnets Form, men de fører absolut ikke til noget; lidt mere Vejledning yder Personnavnene. Tarchundaraba (eller Tarxundaraba, som jeg vilde skrive, hvis jeg ikke frygtede for, at *x* skulde blive opfattet som Tegn for *ks*, en Betydning, hvori dette Tegn forøvrigt ikke burde tåles i nogen anstændig Ortografi) minder slående om en Række lilleasiatiske, især kilikiske Navne, der begynder med *Ταρκον-*, *Ταρκο-* o. s. v. Det første Element af disse Navne genfindes også i de lykiske Indskrifter; Formen *trqqas* forekommer oftere i en Sammenhæng, som er tilstrækkelig klar til, at vi med Bestemthed tör påstå, at den almindelige Oversættelse ‚til Guderne' ikke kan fjærne sig ret langt fra Sandheden. Det lykiske Tegn, som vi transkriberer med *q*, var et Slags *ch (x)* ɔ: en stemmeløs Bagtunge-Hæmmelyd; se ovenfor VII 84, 98 og Deutsche Litteraturzeitung 1901, Sp. 2453; det var altså en ganske lignende Lyd som den, der af Kileskriften bevidnes i Navnet *Tarchundaraba*; da den tilmed måske var *u*-farvet, er Overensstemmelsen mellem lyk. *trqqñta trqqñti* (og lignende Former) og Arzawa-Kongens Navn særlig slående. Grækerne havde i Oldtiden ikke noget *x (ch)*; det er først i Nygræsk, at *χ* har fået denne Udtale; de gengav derfor det lykiske og lilleasiatiske *x* med *κ*. Stednavnet *Ταρκόνδαρα* (i Karien) med Afledninger som *Ταρκονδαρεύς* og *Ταρκονδάριος* er måske de Former, der sprogligt set står Navnet *Tarchundaraba* allernærmest. Vigtigt

1*

på en anden Måde er Mandsnavnet *Labbaja* i det andet af Arzawa-Brevene, da det også forekommer i flere assyrisk-skrevne Breve (fra Palæstina). Knudtzon kommer til det Resultat, at Landet Arzawa rimeligvis må søges i det østlige Kilikien eller det sydlige Kappadokien.

Spörgsmålet om, hvorvidt Knudtzon (der iøvrigt på dette Område turde være en af de allerbedste Førere) har læst eller rettere sagt identificeret de enkelte Tegn i Arzawa-Brevene rigtigt, må jeg overlade til Assyriologerne (Brevet til Tarchundaraba findes i Kairo, det andet Brev i Berlin). Derimod kan Spörgsmålet om, hvorvidt han på hvert enkelt Sted har tillagt de af ham identificerede Tegn den rigtige Betydning, umuligt rives løs fra Bedömmelsen af det rent sproglige. Den ældste Kærne i den assyrisk-babyloniske Skrift er Ordtegnene, Ideogrammerne (af hvilke nogle er sammensatte af to eller flere Tegn; Ideogrammet for ‚Datter‘ er således sammensat af Tegnet for ‚Barn‘ og Tegnet for ‚Kvinde‘); til Ideogrammet föjes ofte et (eller flere) Stavelsetegn som «fonetisk Komplement» for at angive, hvorledes Ordet ender. Det Ideogram, der betyder ‚Dag‘ (assyr. Nom. *ūmu* Akk. *ūma* Gen. *ūmi*) eller ‚Sol‘ (assyr. Nom. *šamšu* Akk. *šamša* Gen. *šamši*) får således, hvis det skal læses *ūmi*, Stavelsetegnet *mi* efter sig; hvis det skal læses *šamši*, får det *ši* o. s. v. Betyder Ideogrammet ‚Sol‘, kan det tillige til större Tydelighed få et andet Ideogram med Betydningen ‚Gud‘ foran sig som «Determinativ»; sådanne Determinativer anvendes også foran Ord, der helt igennem er skrevne med Stavelsetegn; foran ethvert Mandsnavn står således som Determinativ en lodret Kile (der altså har samme Betydning som Phallus-Tegnet i Ægyptisk; den samme lodrette Kile kan også være Taltegnet 1). Man har Stavelsetegn for Stavelser bestående af Vokal (*a*, *e*, *i*, *u*,), af Konsonant + Vokal (*ba*, *da*, *na*, *bi*, *bu*, *ne* o. s. v.), af Vokal + Konsonant (*ab*, *an*, *in* o. s. v.) eller af Konsonant + Vokal + Konsonant (*nam*, *bad*, *šur* o. s. v.; «sammensatte Stavelser»). Stavelsetegnene er tildels unöjagtige i fonetisk Henseende; for *e*-holdige Stavelser har man kun nogle få specielle Tegn (*be*, *en* o. s. v.), men hjælper sig ellers med Tegnene for *i*-holdige Stavelser (så at f. Eks. *di* kan læses både *di* og *de*); i Slutningen af en (Skrive-)Stavelse holdes visse beslægtede Konsonanter (*b* og *p*, *d* og *t* o. s. v.) ikke ude fra hinanden (*ab* og *ap* skrives altså ens, medens *ba* og *pa* skrives forskelligt). Tegnene for sammensatte Stavelser er i Regelen elastiske både med Hensyn til første og sidste Element

(et og samme Tegn kan f. Eks. læses *kaš*, *kas* eller *gaš*), ja undertiden endogså med Hensyn til Vokalen (*šax*, *šix*, *šux* har et og samme Tegn). Langt værre er det dog, at adskillige Tegn gælder for ganske forskellige Stavelser. Det ovenfor omtalte Ideogram for ‚Sol' eller ‚Dag' har således som Stavelsetegn Betydningerne *ud*, *tu*, *tam*, *par*, *lax*, *xiš*. Flertydigheden må næsten betegnes som det normale. Historisk er den såre naturlig. At et og samme Billede kan betegne lidt forskellige Ting (‚Sol' ‚Dag'), og at forskellige Billeder ved Skematisering falder sammen (‚Mand' ‚1'), er let forståeligt; at Tegnene slæber Flertydigheden med sig, når de går over til Stavelsetegn, er heller intet Under; det Ideogram, der betyder ‚Land' (assyr. *mātu*) og ‚Bjærg' (assyr. *šadū*), har som Stavelsetegn Betydningen *mat* og *šad* (tillige *kur*, fordi ‚Land' og ‚Bjærg' i det ikke-semitiske Sprog Sumerisk, hvorfra Assyrerne muligvis har fået Skriften, hed *kur*; men Tegnet har også Stavelseværdierne *lat*, *nat*, *kin*). Det er altså ikke egentlig for Besparelsens Skyld, at man har udstyret samme Tegn med flere Betydninger (om der end nok opnås nogen Besparelse derved); hvor tilfældigt det hele er, ses bedst af, at adskillige Stavelser har mer end et Tegn (i dette Tilfælde plejer man ved Transkriptionen at anvende Aksenttegn til et Slags Nummerering; *ár* betyder altså *ar* No. 2; *ú* og *ù* betyder *u* No. 2 og *u* No. 3). Nogen fonetisk Forskel mellem disse forskellige Tegn eksisterer ikke og har sikkert ingensinde eksisteret. [At Knudtzon skriver *aš*, *ša*, *šu* istedenfor Delitzsch's *áš*, *šá*, *šú*, indser jeg ikke Nytten af; jeg er derved bleven halvvejs tvungen til i det følgende at udelade Aksenterne ved alle Tegn med utvivlsom Læsning.]

Heldigvis kan man dog ved de allerfleste Tegn opstille en bestemt Stavelseværdi som den almindeligste, og mange har kun én Stavelseværdi, ligesom der også gives en Del Ideogrammer, der ikke kan anvendes som Stavelsetegn. Endnu vigtigere er det dog, at der hersker en udpræget Tendens til Dobbelt-skrivning af Vokaler og Konsonanter. Ordet *durgē* ‚Veje' kan skrives *du-ur-gi*; *rixiltu* ‚Plaskregn' kan deles i *ri-xi-il-tu*; *aškun* ‚jeg satte' kan blive til *aš-ku-un*; *ana ardūti* ‚til Trældom' findes skrevet *a-na ar-du-ut-te*. På Grund heraf kan det ene Tegn tjene til Vejledning ved Læsningen af det andet; hvorledes det flertydige næstsidste Tegn i det sidst anførte Ord skal læses, er således antydet af, hvad der går forud, og hvad der følger efter. Dobbeltskrivningen anvendes i Assyrisk særlig ved lange Konsonanter og Vokaler: det dobbelte

u i det sidst anførte Ord er = *ū*; i *u-maš-šir* ‚jeg slap løs‘ betegner *š-š* et langt eller (som man plejer at sige) et dobbelt *š*. Men derved mister Fordoblingen ikke sin vejledende Betydning, og den findes såre ofte også ved korte Lyd. Jeg behøver næppe udtrykkelig at göre opmærksom på, at en fuldstændig Gennemførelse af dette Vejledningsprincip (og Udelukkelsen af Tegn for sammensatte Stavelser) vilde have skabt en Bogstavskrift. Jeg må til Slutning endnu fremhæve at *e-i* og *i-e* er at betragte som et dobbeltskrevet *e* (assyr. *ri-e-mu* = *rēmu* ‚Nåde‘).

I sin Anvendelse på et fremmed Sprog vil den assyriske Skrift let blive meget unöjagtig i fonetisk Henseende. En Forskel som mellem dansk *æ* og *e*, *å*, *o*, *u*, *ö*, *ø* og *y*, *f* og *p* vilde ikke kunne komme frem, da den ikke kendes i Assyrisk; at skabe nye Tegn vil man ikke være rask til, når Systemet i Forvejen har sådan noget som 400 Tegn. Assyrisk kender heller ikke Diftonger og ligeså lidt Stavelser uden Vokal. Man vilde derfor komme slemt i Forlegenhed overfor et lykisk Ord som *trqqñta*; man kunde måske gengive *r* med *ar* og *ñ* med *an* (eller, hvis *q* var *u*-holdigt, med *un*) og altså skrive *tar-xu-un-da* (ikke ..*un-ta*; thi efter *ñ* udtaltes *t* i Lykisk som *d*; se ovenfor VII 73), altså netop således som Begyndelsen af Kong Tarchundaraba's Navn faktisk findes skrevet. Konsonantens Længde, som i Lykisk betegnes ved Fordobling, måtte man opgive at antyde; thi Skriften har ikke Tegn for Stavelser som *tarx*. Hvis Længden var så iørefaldende, at man absolut vilde betegne den, måtte man åbenbart have tyet til en lignende Fremgangsmåde som den, vi kender fra den kypriske Stavelseskrift, der fingerer Vokaler og skriver *a-to-ro-po-se* istedenfor *ἄνϑρωπος*. Og hvis det fremmede Sprog havde indeholdt Stavelser af så sammensat Natur som dansk *skælmsk* eller polsk *drgnąć*, vilde en Nødhjælp som *si-kil-mi-sik* eller *dar-gu-nu-ši* eller lignende have været uundgåelig. På den anden Side er det vel sandsynligt, at man under Anvendelsen på det fremmede Sprog vilde simplificere Skriften så meget som muligt ved at undgå Tegn for sammensatte Stavelser og anvende Dobbeltskrivningen i stor Udstrækning.

Hvad Knudtzon's Læsning af Arzawa-Brevene angår, må jeg (naturligvis under Forudsætning af, at Tegnene er rigtigt identificerede) sige, at den helt igennem forekommer mig at træffe det rigtige. I mange Tilfælde, hvor der rent teoretisk foreligger mer end én Mulighed, er Knudtzon's Valg simpelthen absolut sikkert rigtigt. Således f. Eks. Læsningen af Ordet *xat-ra-a*,

skönt det første Tegn også kunde betyde *pa*; et andet Sted i Brevet (det første Sted) begynder nemlig det samme Ord med *xa-at*; ligeså Læsningen *-tal-* i Ordet *xa-lu-ga-tal-la-an* til Trods for, at det fjerde Tegn *(tal)* også kunde betyde *ri*; på et andet Sted i Brevet efterfølges *tal* nemlig ikke af *l-*, men af *a-*, og dermed er det givet, at *l* i *la* gentager det foregående Tegns sidste Element. Tegnet *lu* i samme Ord kunde også betyde *tib*, men den simpleste og hyppigste Værdi af Tegnet må, når intet taler i modsat Retning, anses for sandsynligst; de øvrige Tegn i Ordet *xa-lu-ga-tal-la-an* har kun én Betydning. Naturligvis kan det, som vi apriori må anse for sandsynligst, godt alligevel være urigtigt; et ondskabsfuldt Menneske kunde f. Eks. spörge, om vi ikke, hvis den ene afvigende Skrivemåde ikke havde været, vilde have læst *xa-lu-ga-ri-la-an*, da *ri* er det pågældende Tegns simpleste og hyppigste Værdi. Måske vilde man have læst således, men Skaden vilde indtil videre kun have været ringe, da den sproglige Diskussion foreløbig kun vil kunne beskæftige sig med Ordenes Forbindelse og omtrentlige Betydning, men absolut ikke kan indlade sig på at etymologisere; og Ordets Böjningsendelse (*-an* eller *-n*; se i det følgende) vilde være lige klar, selv om *tal* fejlagtig blev læst *ri*. Jeg skal iøvrigt i den følgende Redegörelse overalt tage Hensyn til de forskellige Muligheder ved Læsningen af de Stavelser, der spiller nogen Rolle i Ræsonnementet.

De to første Linjer af Brevet til Tarchundaraba er skrevne på Babylonisk og lyder i Oversættelse: «Således taler Nimutria (= Amenophis d. 3), den store Konge af Ægypten til Tarchundaraba, Konge af Arzawa». Derefter følger det egentlige Brev, som ved Tværlinjer er delt i 6 Afsnit. De to første Afsnit lyder (idet jeg indklamrer Determinativerne og efter Bugges og Torps Eksempel gengiver Ideogrammerne i dansk Oversættelse, hvad der medfører store Fordele overfor et Publikum af indoevropæiske Sprogforskere, hvor utilladeligt det end vilde være i et strængt assyriologisk Arbejde):

I *kat-ti-mi* velgå-*in* Huse-*mi* Hustruer-*mi* Börn-*mi*
[Mennesker] store-*aš* Krigere-*mi* Heste-*mi*
bi-ib-bi-it-mi Lande-*mi* *kán an-da*
xu-u-ma-an velgå-*in*

II *du-uq-qa kat-ta xu-u-ma-an* velgå-*in e-eš-tu*
Huse-*ti* Hustruer-*ti* Börn-*ti* [Mennesker] store-*aš*

Krigere-*ti* Heste-*ti* *bi-ib bi it-ti*
Lande-*ti* *xu-u-ma-an* velgå-*in* *e-eš-tu*

At de her som Ideogrammer opfattede Tegn virkelig er Ideogrammer og ikke Stavelsetegn er ganske klart; thi den almindelige Indledning til et Brev er netop: «Jeg har det godt, mine Huse, Hustruer, Börn o. s. v. Gid du må have det godt, dine Huse, dine Hustruer, dine Börn o. s. v.» Det springer altså straks i Öjnene, at *mi* og *ti* (der hver for sig kun har denne ene Stavelseværdi) må betyde ‚min' og ‚din'. Der kan ikke være Tale om at vende Forholdet om og antage, at *mi* betyder ‚din' og *ti* ‚min'. Thi Rækkefølgen er altid som ovenfor angivet. Knudtzon nævner ganske vist en Undtagelse; i et Brev hedder det: «For mig er Velgående. For dig være Velgående! Dit Hus, dine Hustruer, dine Börn, dine Store, dine Heste, dine Vogne, dine Lande være i höj Grad Velgående! For mig er Velgående; mit Hus, mine Hustruer o. s. v.» Her er dog Rækkefølgen ikke egentlig vendt om, men snarere synes det, at man først har villet afkorte den ene Del af Indledningen (Knudtzon nævner S. 42 et Brev, hvori Assyrerkongen helt undlader at meddele noget om, hvordan det går ham selv). Bagefter har man så dog indskudt Formelen fuldstændig, hvorved den er kommen på en usædvanlig Plads. Ordene ‚min' og ‚din' forekommer også i den følgende Del af Brevet, hvor der er Tale om «min Gesandt Iršappa» «din Datter» (derefter forskellige Ord, som viser, at der er Tale om Ægteskab); længere nede nævnes «din Gesandt» (uden Tilföjelse af Navn). Aldeles bortset fra, om Navnet *Iršappa*, som Knudtzon mener, har et ægyptisk Udseende eller ikke, må dog vel den Gesandt, der i Begyndelsen af Brevet så at sige præsenteres for Arzawa-Kongen, være den ægyptiske Gesandt. Desuden ved vi, at de ægyptiske Konger höjst ugærne bortgiftede deres Døtre til fremmede Fyrster; og da nærværende Brev, som umiddelbart efter Ordet ‚Hoved-Olje' = ‚Ægteskab' nævner en Gave af Guld, sikkerlig ikke er noget Afslag, må det være Arzawa-Kongens Datter, der er Tale om. Betydningen af Ordene *mi* og *ti* må altså siges at stå fuldstændig fast; unægtelig minder disse Former om Indoevropæisk, men afgörende er de ikke, da adskillige fremmede Sprogætter i Asien mer eller mindre stemmer med vor Sprogæt med Hensyn til de personlige Pronominer (finsk *minä* ‚jeg', tyrkisk [i Orkhonindskrifterne] *män* ‚jeg', mandjuisk *mini* ‚min' o. s. v.).

Et sikkert Bevis for Sprogets indoevropæiske Karakter har Knudtzon imidlertid ment at finde i Ordet *e-eš-tu* [Læsningen sikker; kun det midterste Tegn har mer end en Værdi] i Brevets andet Stykke. Det er det eneste Ord i andet Stykke, som ikke har noget tilsvarende i første Stykke (thi *du-uq-qa kat-ta* svarer åbenbart til *kat-ti-mi*); heri søgte Knudtzon derfor det Udtryk for Ønske, som naturligt kan væntes i andet Stykke; det måtte altså betyde ‚være!‘, og da det uden videre kan læses *eštu* (også *estu*) er Ligheden med lat. *estō* gr. *ἔστω* iöjnefaldende.

Hvor uangribeligt dette Ræsonnement end kunde synes at være, må det dog hævdes, at vi ikke kan fastslå noget om *e-eš-tu*, för vi har dannet os en begrundet Mening om de øvrige Ords Betydning og Forbindelse. Aldeles ligegyldigt er *bi-ib-bi-it*; det er parallelt med ‚Huse‘ ‚Hustruer‘ ‚Börn‘ o. s. v. og må efter assyriske Breves Analogi snarest antages at betyde ‚Stridsvogn‘. Temmelig ligegyldigt må også Ordet eller Ordene *kán an-da* være, da det mangler i andet Stykke; det har samme Endelse som Ordet «efter-*an-da*», der senere forekommer; jeg vilde derfor snarest anse det for et Tidsadverbium med Betydningen ‚for nærværende Tid‘; et sådant Ord vilde netop passe i Beretningen om eget Velgående uden at kunne overføres til Ønsket om den andens Velgående. Læsningen af Ordet er sikker for de to sidste Tegns Vedkommende, da de ingen anden Stavelseværdi kan have; det første Tegn kan derimod også læses *kár*; i det andet Brev forekommer en Form *xar-kán-du*, der kunde synes at have samme Endelse som *u-wa-an-du* i første Brev (herom nedenfor), hvad der bringer Vægtskålen til at hælde mod det Valg, som Knudtzon også har foretrukket. Jeg har imidlertid ikke kunnet værge mig mod den Mistanke, at det følgende *an* blot er et Komplement til *kán*; Knudtzon meddeler S. 5, at der undertiden kan forekomme et Komplement til et Tegn for en sammensat Stavelse; Ordet måtte da læses *kanda*, eventuelt med langt *n*. Endelig kan Ordet *xu-u-ma-an*, der snart er føjet til «velgå-*in*», snart mangler, næppe være andet end et forstærkende Tillæg dertil; hvis «velgå-*in*» er et Substantiv, kunde *xu-u-ma-an* betyde ‚al, hel‘. Ideogrammet meddeler os ikke noget om, hvorvidt «velgå-*in*» er et Substantiv, et Adjektiv eller et Verbum; for Arzawa-Folk må Endelsen straks have gjort Sagen klar, men den kan foreløbig ikke hjælpe os.

Alt kommer således til at dreje sig om Ordene *kat-ti-mi* og *du-uq-qa kat-ta*. Assyriologen Jensen har tænkt sig, at *kat*

var et Substantiv med Betydningen ‚Befindende‘ eller ‚Legeme‘; «velgå-*in*» måtte så være et Adjektiv eller Verbum. Denne Opfattelse er imidlertid absolut usandsynlig; vi måtte da være ganske i Tvivl om, hvad *ti* skulde betyde i *kat-ti-mi*, og i *kat-ta* måtte vi opfatte *ta* som ‚din‘; denne sidste Antagelse er absolut forkastelig; intet Sted i Brevene nøder os til at opfatte *ta* således. Sikkerlig er da «velgå-*in*» et Substantiv, som Knudtzon med rette antager. *kat* opfatter Bugge som en Præposition = gr. *κατά*; *kattimi* skal da være *κατ' ἐμέ* og *katta* skal være *kat* + en Form af anden Persons Pronomen (Akkusativ); det foranstående *du-uq-qa* [de to sidste Tegn utvetydige; Læsningen af det første er sikker på Grund af det følgende] skal være en absolut Nominativ; altså ‚du, hvad dig angår‘. Dette er sikkerlig ganske umuligt. Hvis *kattimi* var *κατ' ἐμέ,* kunde der ikke undværes en Præposition foran de følgende Substantiver; i de assyriske Breve bruges der ganske vist en Præposition, men den gentages, når det behøves. Dertil kommer, at det dobbelte *t* i dette Ord ikke synes at være betydningsløst; hvis det ikke var Skriveren magtpåliggende at få *t* fordoblet, kunde han have begyndt med Tegnet *ka*, der kun har én Stavelseværdi og således vilde have lettet Læsningen umådeligt; en Vejledning til Læsningen af det følgende Tegn behøvedes ikke, da både *ti* og *ta* kun har én Betydning. Og endelig er gr. *κατά* ikke uden videre et indoevropæisk Arvestykke; det forekommer kun i Græsk og Keltisk, maa oprindelig have heddet **knta* eller **kmta* og er muligvis en Udvidelse af et Ord, der svarer til lat. *cum* (sml. lat. *contra*). Anser man imidlertid **kmta* for fælles-indoevropæisk. vedbliver det dog at være höjst påfaldende, at det stavelsedannende *m* i Arzawa-Sproget skulde have udviklet sig til *a*. Ligheden med Græsk synes at være altfor stor. Jeg kan heller ikke gå ind på Torps Tanke, at *kat* skulde være det relative Pronomen, og at *kat-ti-mi* skulde betyde ‚quod ad me (attinet)‘. Tilbage står da blot den Mulighed, at *kattimi* er et Verbum med Betydningen ‚jeg har‘, og at *katta* er den tilsvarende Imperativ; i så Fald må *e-eš-tu* være en ønskende Partikel, der står udenfor Sætningsbygningen (men naturligvis meget vel kan være opstået af en Verbalform). Altså: «Jeg har Velgående, mine Huse, Hustruer, Børn, mine mægtige Krigere, mine Heste, Vogne, Lande for nærværende Tid fuldstændigt Velgående: Du have fuldstændigt Velgående (det ske!), dine Huse, Hustruer, Børn, dine mægtige Krigere, dine Heste, Vogne, Lande fuldstændigt Velgående (det ske!).»

Vi har i så Fald følgende Nominalformer i disse to Stykker: Nom. Plur. på *aš* («store-*aš*; det følgende Substantiv kunde vel istedenfor ,Krigere' oversættes ,Hære', ligesom man i Assyrisk kunde læse Ideogrammet som *ummānāte* ,Tropper' fem.), Akk. Sing. på *-n* («*xuman* velgå-*in*»). At Slutningslydene er Böjningsendelser vil det følgende vise. Brevets Kærne lyder:

III *ka-a-aš-ma-at-ta u-i-e-nu-un* [Mand] *ir-ša-ap-pa*
[Menneske] *xa-lu-ga-tal-la-an-mi-in a-u ma-ni* Datter-*ti*
[Gud] Sol-*mi ku-in* Hustru-*an-ni u-wa-da-an-zi*
nu-uš-ši li-il-xu-wa-i Olje-*an* Hoved-*ši*
ka-a-aš-ma-ta up-pa-ax-xu-un 1 *su-xa-la-li-ja* Guld-*aš*
velgå-*an-ta*

IV *a-ni-ja-at-ta-aš ma-mu ku-e-da-aš xa-at-ra-a-eš*
ub-bi wa-ra-at-mu ne-it-ta up-pa-ax-xi efter-*an-da*
na-aš-ta [Menneske] *xa-lu-ga-tal-la-at-ti-in am-me-el-la*
[Menneske] *xa-lu-ga-tal-la-an* efter-*pa xat-ra-a xu-u-da-a-ak*
na-i na-at u-wa-an-du

V *nu-ut-ta u-wa-an zi u-da-an-zi tuš-ša-ta* Datter-*ti*
[Menneske] *xa-lu-ga-tal-aš mi-iš* [Menneske] *xa-lu-ga-tal-la-ša*
ku-iš tu-el u-it na-aš ag-ga-aš
nu-mu an-tu-ux-šu-uš ga-aš-ga-aš Land-*ja-aš ub-bi iš-ta-ba-aš-šu-un*
zi-in-nu-uk xu-u-ma-an-da

VI *nu-xa-ad-du-ša-aš-ša* Land-*e i-ga-it*
nu-ut-ta ka-a-aš-ma bi-ib-bi eš-šar up-pa-xu-un aš šu-up-pa...
ki-iš-ša-ri-iš-ši [Mand] *ir-ša-ap-pa* [Menneske] *xa-lu-ga-tal*...
1-*en su-xa-la-li-ja* Guld o. s. v.

Brevet har endnu 7½ Linje, som jeg ikke anfører; thi hele Slutningen fra *1-en suxalalija* er at betragte som Assyrisk-Babylonisk med nogle indblandede Fremmedord. Det er en Opregning af Kostbarheder: 1 Kande (? *suxalalija*) af Guld; af Klædningsstoffer nævnes først tre Gange 3 Stykker, derpå 8 Stykker og endelig tre Gange 100 Stykker (det sidste Ord i denne Del af Opregningen er *mu-aš-tal-li-ja-aš-ša*); 4 store og 7 små Stenkrukker med god Olje, 3 og 10 Stole (som nærmere beskrives) og 100 Stykker *ušū-* Træ. Af dette Afsnit kan der så godt

som intet læres om Arzawa-Sproget. Dog fortjener det at fremhæves, at der efter Taltegnene 8 og 100 forekommer Former på *-n* (*ku-ši-it-ti-in* og *an-wa-al-ga an*). Ordene er i deres Endelser ikke assyriske; er Arzawa-Sproget indoevropæisk, kunde man her søge Former for Gen. Plur.

Det første Afsnit efter Indledningshilsenerne er på Grund af Determinativerne og Ideogrammerne meget gennemsigtigt. Iršappa er en Mand, hvis Stilling angives af Ordet *xa-lu-ga-tal-la-an*, efterfulgt af *-mi-in*, der sammenlignet med *-ti-in* efter samme Ord i næste Afsnit åbenbarer sig som en Böjningsform af *mi* ,min'. Når Ægypterkongen altså her nævner en af sine Tjenere, kan der ikke være Tale om ret meget andet end ,Bud' eller ,Gesandt'. Lidt længere nede nævnes ,min Solgud', en Titulatur, som tilkommer Ægypterkongen; det kan altså ikke længer være denne selv, som taler, men kun hans Gesandt. Derved er Grænsen for den første Sætning trukket meget bestemt, og tillige er dens Indhold omtrent givet; der må stå: «Jeg har sendt min Gesandt Iršappa for at sige» eller «jeg har befalet min Gesandt Iršappa at sige» eller noget lignende. *xalugatalan-min* må da naturligst opfattes som Akkusativ [*in* er et ikke flertydigt Tegn; *an* kunde kun tilnød kaldes flertydigt; her sikres det iøvrigt ved Korrespondensen mellem Substantivet og Pronominet]; Akkusativendelsen *-n* synes imidlertid på Grund af *xa-lu-ga-tal-la-at-ti-in* i næste Afsnit ikke at være ganske stabil; thi dette læses naturligst *xalugatala-tin* (muligvis med nasaleret *ą*). At Navnet *Iršappa* mangler Endelse ligger der mindre Vægt på, da det må være fremmed (ægyptisk). Hvis der i den første Sætning er et Hovedverbum med et grammatisk eller i det mindste logisk underordnet Led («for at sige»), må åbenbart *au mani* være dette underordnede Led; om det er to Ord (,han sige'), som Tavlens Udseende tyder på, eller ét Ord (en Infinitiv *aumani* med en Endelse som gr. *-μεναι*), kan næppe afgöres. Hovedverbet kan vi med nogenlunde Sikkerhed påvise. Det kan nemlig ikke godt være *ka-a-aš-ma-at-ta*; en Sammenligning med 6. Afsnits anden Linje (*nuta kašma*) viser, at *ta* er et enklitisk Ord, og en Sammenligning med 4. Afsnits Begyndelse (*anja-ta-ašma*) viser, at *ka-a-ašma* består af to Ord *ka* og *ašma*. Imod at søge Verbet i Gruppen *ka-ašma-ta* taler Sandsynligheden stærkt; den står i Spidsen af Sætningen og synes snarest at være en Overgangsformel; desuden har jeg *ta* mistænkt for at være en Præposition (Postposition). Alt anbefaler Opfattelsen af *u-i-e-nu-un* (*ujenun ?*) som Hovedverbet ,jeg sendte'.

I så Fald er også *up-pa-ax-xu-un* i samme Afsnit et Verbum; *kašmata upaxun 1 suxalalija* Guld-*aš* velgå-*an-ta* måtte da åbenbart betyde «jeg har bragt 1 Kande (?) af Guld som Gave» (Knudtzon, Bugge og Torp oversætter «som Gave til dig», men på de øvrige Steder, hvor *ta* forekommer, synes det ikke at kunne betyde ‚dig'). Tegnet for *-un* har kun én Stavelseværdi.

De to midterste Linjer i tredje Afsnit er de mindst klare. «Olje-*an* Hoved-*ši*» skal sikkert, som Knudtzon først mente, læses assyrisk: *šaman-rēši*; at Ordet ‚Olje' også i Arzawasproget skulde have endt på *-an* og Ordet ‚Hoved' i en passende Kasus endt på *-ši*, er sikkert en utilladelig Antagelse. Det assyriske Udtryk kunde meget vel på Grund af sin specielle Betydning (om en til Ægteskabets Indgåelse hørende Ceremoni; Oljen til Hovedet overbringes ifølge et andet Brev sammen med Brudeprisen) være forblevet uoversat eller endog være gået over i det levende Arzawa-Sprog som Låneord. Ordet *ku-in* foran «Hustru-*an-ni*» gör Indtryk af at være et Pronomen; sml. særlig *kuiš* i Afsnit V, der tydeligt er parallelt med *-miš*. Man kan ganske roligt læse *kwin*; Knudtzon vil opfatte det som et spörgende eller relativt Pronomen; dette kan fuldt vel forsvares; istedenfor *kw-* væntede man ganske vist i et østindoevropæisk Sprog snarere blot *k-*, men der findes næppe i Arzawabrevene nogen Form begyndende med blot *k-*, som kunde høre til den spörgende og relative Pronominalstamme. Sammenhængen kunde tænkes at være følgende: «Din Datter, hvem min Sol skal hjemføre som Hustru for sig, lad nu Hovedolje blive hende til Del»; og i Afsnit V: «Lad nu din Datter ledsage mine Gesandter og de Gesandter, som . . .» (Fortsættelse måske: «du udvælger og bestemmer»; *tu* skulde da være det personlige Pronomen sammenskrevet med det følgende Verbum *eluitnaš*; efter *el* indestår Knudtzon ikke for, at der er en Ordgrænse; efter *u-it* antager han det bestemt; men Mellemrummet kunde måske være tilfældigt). Torps Anskuelse, at *ku-in* betyder ‚dig' og *ku-iš* ‚dine', finder jeg usandsynlig; jeg kan ikke tro på en Böjning *ti* ‚din, dine' Nom., *ku-iš* ‚dine' Akk. Derimod kunde man måske ikke gendrive den dog vistnok meget usandsynlige Formodning, at *ku-in ku-iš* kunde betyde ‚sin, sine' (lykisk *hbi*, udtalt *hvi*; sml. ovenfor VII 82). I så Fald måtte Sammenhængen være: «Jeg har sendt min Gesandt Iršappa for at sige til din Datter: ‚Lad min Solgud hjemføre sin Hustru for sig'. Lad nu Hovedolje blive hende til Del.»

«Hustru-*an-ni*» indeholder åbenbart Akkusativendelsen *-an* og

desuden, som Torp har formodet, et Pronomen for tredje Person (Knudtzon tænker derimod på en Postposition). Det tilhængte Element behøver imidlertid ikke at være *-ni*, men er langt snarere blot *-i* (sml. lykisk *-iye*, Vilh. Thomsen, Études lyciennes S. 51). Et enklitisk *-i* synes også at findes andetsteds i Arzawa-Brevene, således to Gange i det andet Brev efter Ordet *xa-at-ra-a*, og vistnok også netop i Afsnit III af det første Brev: *li-il-xu-wa-i*. Knudtzon læser her *-wi-i*, idet han med urette har bestemt det næstsidste Tegns Værdi efter det sidste; men i det andet Brev har vi *li-li-wa-ax-xu-u-an-zi* (*liliwaxu-anzi*), der må være en Form af samme Verbum som *li-il-xu-wa-i* (*lilxuwa-i*). Elementet *-wa-* kan altså skifte Plads. Dermed stemmer det, at *u-wa-da-an-zi* i det første Brevs Afsnit III åbenbart er identisk med *u-wa-anzi u-da-anzi* i Afsnit V. Disse Verbalformer har et fra indoevropæisk Standpunkt höjst mærkeligt Udseende. I *uwadanzi* eller *uwada-anzi* er *u*, som det synes, en Præposition; *wa* og *da* må enten være to Verbalstammer, der danner Sammensætning, eller to sammenstillede Imperativer, hvortil *-anzi* er en tilhængt Partikel. Den sidste Opfattelse er vistnok den eneste, man kan gå ind på, hvis man vil udgive Sproget for indoevropæisk; påfaldende bliver det dog, at Imperativ i så Fald er brugt som 3. Person; dog er dette som bekendt også muligt ved Formerne på ievr. *-tōd* (lat. *estō*), og Delbrück formoder (Vergl. Syntax der idg. Spr. II 362), at det oprindelig også har været muligt ved den af gr. *φέρε* repræsenterede Imperativtype. I *lil-xu-wa-* og *lili-wa-xu-* må man da se tre sammenstillede Imperativer. Tilbage står *nu-uš-ši*; da der oftere i Brevet synes at forekomme et *nu* med forskellige efterhængte Partikler, og da det altid synes at stå i Begyndelsen af en Sætning og danne Overgang, har jeg intet imod den Formodning, at *nu* betyder ‚nu'; men hvad *ši* skal være, er mig uklart (ifølge Bugge: ‚hende'; hvis det er rigtigt, må der søges en anden Betydning for det efterhængte *i* i *lilxuwa-i* og *xatra-i*).

Trods al den Hjælp, som Ideogrammerne yder, er der såre meget i Afsnit III, hvis Betydning ikke kan fastslås. Endnu værre bliver det, når vi går til Afsnit IV. Dog står der mellem de to Ideogrammer for ‚efter' næsten kun bekendte Ord; thi *am-me-el-la* er dog vel den assyriske Akkusativ *amēla* ‚et Menneske' (et *am-me-el*, der ser ud som status constructus af det assyriske Ord, forekommer i det andet Brev). «efter-*pa*» opfatter Knudtzon som en Postposition; jeg oversætter da: «Afsend en

eller anden Gesandt efter Gesandten». Det må efter min Mening ubetinget være Ordet *xat-ra-a*, der betyder ‚afsend', men det følgende *xu-u-da-a-ak* kunde naturligvis være en dermed asyndetisk sammenstillet Imperativ, udvidet med en Partikel *-k* (måske det samme som *ki*, der forekommer i det andet Brev efter *xa-at-ri-eš*). Stavelsetegnene *ra*, *a*, *ak* og *ki* er ikke flertydige. Skal der afsendes en Gesandt bagefter en allerede afsendt Gesandt, må denne vel ikke have udført sit Ærende til Ægypterkongens Tilfredshed. Det ligger da nær at opfatte *ne-it-ta up-pa-ax-xi* (at læse *neta upaxi* eller *upaxe*; sml. *up-pa-ax-xu-un* i Afsnit III) som «han har ikke bragt» [Tegnet *ne* er flertydigt og har i de babyloniske Indledningsord Betydningen *bi*]; og dette fører atter til Opfattelsen af *mu* som ‚mig'. *ub-bi wa-ra-at-mu* minder om *ub-bi iš-ta-ba-aš-šu-un* i Afsnit V; det sidste synes at indeholde en Verbalform i 1. Sing. med den allerede bekendte Endelse *-un*; er det at opfatte som ‚jeg har ønsket', kunde *wa-ra-at-mu* betyde ‚det behager mig'. Skal *ub-bi wa-ra-at-mu* være Objektet for *ne-it-ta up-pa-ax-xi*, må *ub-bi* indlede en Bisætning; Torp og Bugge opfatter det som et relativt Pronomen i Nevtrum; altså: «hvad der behager mig, har han ikke bragt». Her er da næppe Tale om Ægteskabsforbindelsen, men om en anden Sag. I det indledende *a-ni-ja-at-ta-aš-ma*, der korresponderer med *ka-a-aš-ma-ta* i Afsnit III, ligger det derfor nær med Torp at finde sanskr. *anya-* ‚en anden' (der begynder med ievr. *a*, se Zeitschrift für vergl. Sprachforsch. 36, 90); måske er *ka-a-aš-ma-ta* ‚med Hensyn til den nærværende Sag' og *anja-ta-ašma* ‚med Hensyn til en anden Sag'. *xa-at-ra-eš* (sidste Tegn usikkert identificeret) er vel = *xa-at-ri-eš* i det andet Brev (*a-e* og *i-e* er måske to forskellige Udtryk for et åbent *ē*); Betydningen ‚du sendte' vilde passe godt. At *ku-e-da-aš* er afledet af det spörgende og relative Pronomen, bör man ikke anse for sikkert (et Verbum, asyndetisk forbundet med *xa-at-ra-a-eš?*). Afsnit IV vilde da omtrent betyde: «I en anden Anledning har du sendt (en Mand) til mig; hvad der behager mig, har han ikke bragt; send derefter til os (*?na-aš-ta*) en eller anden Gesandt efter Gesandten.» *na-i na-at u-wa-an-du* er uklart; det ligger nær efter Sammenhængen og Formen med de norske Forskere af opfatte *u-wa-an-du* som Imperativ 3. Plur.; men om man kan oversætte ‚de skal overbringe det', som Torp vil, ved jeg ikke. Pronominalformerne *na-i* og *na-at* (*nai* og *nad* med Endelsen som gr. *τοί* og *τό* for **tod*, sanskr. *tad*) er, hvis Sproget er indoevropæisk, i en betænkelig

Strid med Brevenes øvrige Lydform; thi *mi* og *ti* synes at svare til gr. *μοί* og *σοί*; hvorfor da *nai* og ikke **ni*? Og *up-pa-ax-xi* synes at have Endelse tilfælles med gr. *ἔφερε* sanskr. *a-bharat* (*wa-ra-at* er vel Præsens med en lignende Endelse som skr. *bharati*); hvorfor har da *nad* bevaret sit *d*? Og når *ἔφερον*, hvad Endelsen angår, genfindes i *up-pa-ax-xu-un* (hvor *-un* kan være at læse *-on*), hvorfor er så *o* blevet til *a* i *nai* og *nad*? Skal man antage, at *o* i Arzawasproget kun var bevaret foran visse Konsonanter i Udlyd, men ellers var gået over til *a* (sml. Slavisk, hvor *-os* og *-om* optræder som *-ъ*, men *-o* og *-od* som *-o*, se Zeitschrift für vergleich. Sprachf. 38, 321) og tænke sig, at Diftongerne og det udlydende *d* var bevaret i betonede Enstavelsesord?

Jeg har allerede ovenfor formodet, at Begyndelsen af Afsnit V omtrent kunde betyde: «Lad nu din Datter [Ideogram; at *tuš-ša-ta* foran Ideogrammet også betyder ‚Datter', som Torp og Knudtzon antager, er mig kun troligt, hvis man tör forudsætte Udtalen *duššta*] ledsage mine Gesandter [Iršappa med Følge] og de Gesandter, som du udvælger og bestemmer(?).» *xa-lu-ga-tal-aš mi-iš* er Akk. Plur.; Ordet *mi*, der ifølge det første Afsnit er uforandret i Nom. Plur., får altså i Akk. Plur. ligesom i Akk. Sing. en Böjningsendelse. I *xa-lu-ga-tal-la-ša ku-iš* må der søges en Akk. Plur. *xalugatalaš* og et enklitisk Ord *a* eller *ša* med Betydningen ‚og' (sml. lykisk *se* ‚og'). Det samme enklitiske Ord har vi Afsnit VI efter det sidste Led i Opregningen af Klædningsstoffer: *mu-aš-tal-li-ja-aš-ša* er vel en kollektiv Gen. Sing. på *aš* efterfulgt af *a* eller *ša*. De to sidste Linjer af Afsnit V synes at betyde: «Yd (*zi-in-nu-k*) mig nu i Fylde (*xu-u-ma-an-da*, sml. Afsnit I) det og det [en Række Former på *-š*, der dels kan være Akk. Plur., dels Gen. Sing.; det sidste gælder vel om «Land-*ja-aš*», der kunde betyde ‚Landets'; altså «det og det fra Landet», naturligvis under Forudsætning af, at det formentlige Ideogram ikke skal læses som Stavelsetegn, hvad der efter Brevenes hele Måde at stave på er meget usandsynligt], hvad jeg har ønsket (som jeg har forlangt).» De samme Gesandter, som skal overbringe de af Ægypterkongen krævede Gaver, skal altså medbringe Prinsessen fra Arzawa som Ægypterkongens Brud.

Begyndelsen af Afsnit VI er kun i meget ringe Grad forståelig; kun turde det være sikkert, at der i dette Afsnit atter udelukkende er Tale om Ægteskabet og de af Ægypterkongen sendte Brudegaver. Gaverne transporteres formodentlig på Vogne;

da *bi-ib-bi-it* i Afsnit I betyder ,Vogne'. ligger det nær at tro, at *bi-ib-bi-eš-šar* i VI må betyde ,på Vogne': «Nu har jeg i nærværende Anledning på Vogne ladet bringe det og det ved Hjælp af Iršappa, min Gesandt»; men Ordets Form er uklar; *ki-iš-ša-ri-iš-ši* er måske, som Knudtzon mener, et assyrisk Låneord *qīšat rēši*, ,Gave til Hovedet' (= ,Bryllupsgave').

Det andet Brev er til Trods for, at det indeholder nogle fra første Brev bekendte Ord og nogle Ideogrammer, indtil videre alligevel absolut uforståeligt.

Jeg har i den foregående Tydning især bygget på Knudtzon og Torp; ofte har jeg dog ment at burde afvige fra dem bægge. Ser man bort fra, hvad der i denne Tydning er Gætværk, bliver der efter min Mening dog tilstrækkeligt mange sikre Punkter tilbage, til at man på Grundlag deraf tör erklære Sproget for indoevropæisk. Sådanne Punkter er: Verbalformerne *kattimi* ,jeg har' (eventuelt at udtale *kattēmi* med det samme *ē* som i lat. *habēre* og andre indoevropæiske Ord for ,have', se Zeitschr. f. vgl. Sprachf. 38, 203), *katta* ,hav' (*ē* > *a* i Udlyd), *e-eš-tu* ,det være', *u-i-e-nu-un*, *up-pa-ax-xu-un* ,jeg sendte, jeg bragte'; Pronominerne *mi* ,mig' *ti* ,dig' og *du-uq-qa* ,du' (hvad betyder her *q*? I Semitisk er det *k* med Stemmebåndslukke, Knudtzon S. 7, altså γ 0 og ε 0 efter Jespersens Betegnelse. I Indoevropæisk har man haft en Lyd, der bestod af γ 0 og ε 2: *gh*; skulde *q* betyde *gh*?); Nominalformerne på *-n* i Akk. Sing., *-aš* i Gen. Sing. (sml. gr. τιμῆς), *aš* i Nom. Plur. (sml. sanskr. *açvās* ,equi, equae'), *-aš* og *iš* i Akk. Plur. [bægge Tegn flertydige, men Korrespondensen mellem *xalugatalaš* og *miš* sikrer Læsningen; dertil kommer som yderligere Garanti *xalugatalaša* med utvetydigt *ša*], måske også Formerne på *-in* og *-an* i Gen. Plur. Men Sproget må have været forholdsvis stærkt afslebet og omdannet. Dog næppe så stærkt, som Bugge og Torp har ment. Det udlydende *s* er ingenlunde bortfaldet, og *o* er under alle Omstændigheder ikke overalt blevet til *a*; Formerne på *-an* og *-aš* hører næppe til *o*-Stammer; Ordet for ,Gesandt' kan være en konsonantisk Stamme (*xa-lu-ga-tal*; *-an* er i så Fald et oprindeligt stavelsedannende *n*) eller en *ā*-Stamme som lat. *scrība*; *xu-u-ma-an* kan være Fem.; også «store-*aš*» foran («Krigere» eller) «Hære» kan være Fem. Det er ikke udelukket, at «*xa-at-ta-an-na-aš* Konge-*uš*» i det andet Brev indeholder Nom. Sing. af en *o*-Stamme (,Konge over Chatana'); det samme kunde gælde om «[Gud] Sol-*uš*».

De få Glosser med mere konkret Betydning, der nogenlunde lader sig bestemme, er i etymologisk Henseende dunkle. Det eneste, der indbyder til en Etymologi, er *xalugatal-*; det kunde være et sammensat Ord, hvis sidste Led var afledet af **gā* (skr. *á-gāt* gr. *ἔ-βη*) med samme Endelse som slav. *da-telь* ‚Giver‘, *prija-telь* ‚Ven‘ (oprindelig konsonantiske Stammer), oldn. *friðill* ‚Elsker‘; *xalu-* kunde høre til gr. *κέλομαι*, *κέλευθος* lit. *kēlias* ‚Vej‘ *keliáuju* ‚rejser‘. Et Par Punkter af Syntaksen ser meget hjemlige ud: Verbernes Forbindelse med Præpositioner (*u-wadaanzi*; kun denne ene Præposition *u* synes at forekomme på denne Måde) og de enklitiske Ords Stilling på anden Plads i Sætningen: *kašma-ta*, *nu-ta kašma*, *nu-mu* o. s. v.; denne Ordstilling synes også at kunne anvendes på det relative Pronomen: «Datter-*ti*, Sol-*mi kuin* Hustru *an-ni uwadaanzi*» (en lignende Stilling kan forekomme i Lykisk, se Vilh. Thomsen, Études lyciennes 8—9, 36—37).

Den indoevropæiske Sprogvidenskab har god Grund til at være Knudtzon taknemmelig for hans interessante Opdagelse.

Megara scribendum an Megaram?

Scr. **Valdemarus Thoresen.**

Oppidorum nomina in *-a* exeuntia, quibus Graeci pluraliter utuntur, postquam in Romanum sermonem translata sunt, saepe ad declinationem primam, quam vocant, defecerunt (magnam horum multitudinem in Neuii *formenlehre* reperias, I² p. 479 sq.). Huiusmodi transfugarum nemo in Latinis litteris frequentior occurrit quam *Megara*, quo nomine et in Megaride oppidum et in Sicilia appellatur[1]. Cuius nominis eam formam, quam optimi codices perhibent, in editionibus, ut par est, plerumque invenimus. Verum tamen, cum *-m* saepissime in libris scriptis prave addatur, multi editores, quibus parum verisimile visum est, eundem scriptorem alibi *Megaram* scripsisse singulari numero, plurali alibi *Megaris* (velut Ciceronem in libris de divinatione I 57 et II 135), ac maxime mirum, vix ut credi posset, in eodem libro atque

[1] Horum duorum cum causa communis sit, nihil est, cur hic separemus.

intra paucissimos versus et hanc et illam formam reperiri (ut Liv. XXIV 30. 9. et 11), *m* littera deleta constantiam sermonis conantur revocare. Non recte, si quid video. Sed inspiciamus locos ipsos, ad varium singularum formarum usum digestos.

Obiecti loco *Megara* his locis invenimus: Plaut. merc. III 4. 61, Liv. XXIV 35. 2, Iustin. prol. XXVI; *Megaram* Vell. Paterc. I 2. 2 et Sen. de const. sap. 5. 6.

Cum praepositione positum accusativo casu: *ad Megara* Liv. XXIV 31. 9; *ad Megaram* Pomp. Mel. II 3. 7, *per Megaram* Liv. XXXI 22. 6, *Megaram versus* Sulpic. apud Cic. ad fam. IV 5. 4.

Megara i. e. in urbem M.: Liv. XXVIII 7. 16 *Megara atque inde Corinthum*, Iustin. II 8. 3 *Megara contendit.*

Megaram i. e. in urbem M.: rhet. ad Herenn. I 14 (bis) *M. advenit*, Cic. de div. I 57 *M. venissent*, Liv. XXIV 30. 9 *exercitum ducunt M.*, 31. 5 *M. referri signa iubent*, XXXI 25. 2 *M. ac protinus Corinthum ducit*, Val. Max. I 7. ext. 10 (in narratione e loco, quem laudavimus, Ciceroniano sumpta) *M. venerunt.*

Ablativo casu *Megara* dicitur Plin. h. n. IV 7. 11 *a colonia M.* et Sil. It. XIV 273 *nec maior M. Mute.*

Megaris i. e. ex (ab) urbe M.: Liv. XXIV 30. 11 *M. castra movent*, Ov. remed. am. 798 *an veniat M.*, Colum. X 106 *iam M. veniant*, Gell. VII 10. 4 *indidem M.* et *e domo sua M.*

Megaris i. e. in urbe M. his locis: Cic. de div. II 135 *de illo interfecto a caupone M.*, Plin. h. n. XVI 39. 76. 199 *M. diu stetit oleaster*, Iustin. prol. XXVI *Gallos M. delevit*, Gell. VII 10. 2 *qui M. civis esset.*

Haec ferme sunt, quae ex his codicum testimoniis colligi possunt: accusativo casu, si praepositione adiecta aliove modo primo statim aspectu accusativum esse appareat, et *Megara* dici (quattuor locis) et *Megaram* (quinquies); sin loci mutatio solo accusativo significanda sit, multo saepius *Megaram* inveniri quam *Megara* (hoc duobus locis scriptum vidimus, quorum in altero verba quae sequuntur casum nominis perspicue indicant, septies illud). Ablativo casu bis *Megara*, novies *Megaris* dictum, sic vero, ut *ex urbe M.* semper *Megaris*, non *Megara* appelletur. Genetivus locativus nusquam occurrit neque huius nominis neque ceterorum eiusdem generis, — communi transfugarum condicione, qui non in tota iura civium asciscantur.

At enim dubitari potest, quatenus codicum scripturis fidere

possimus. Licet in ablativi forma nullus usquam locus sit dubitationi, accusativus quidem nequaquam eadem fiducia statui potest; nam *-m* detrahitur atque additur a librariis, ut verbis utar Madvigii. Vix tamen in tanta copia testimoniorum negare possumus, interdum *Megaram* dictum fuisse, maxime pro eo, quod est *in urbem M.* Nec mirum, si Romani ut *Roma—Romam*, *Capua—Capuam* aliaque eiusdem formae innumerabilia sic per analogiam *Megara—Megaram* dixerunt (item *Hierosolymam*, *Ecbatanam*, *Pataram*[1] cet.). Sed hoc concesso etiam quaerendum est, num fieri potuerit, ut idem scriptor tum *Megaram*, tum *Megaris* scriberet. Atque hic nostrates quoque scriptores aliquot producere possum testes, qui, geminis nominum formis interdum propositis, aeque hac et illa utantur, velut in N. Bachii *Nordens Historie* plerumque *Jelling* scriptum est (I 292 sq. aliisque locis multis), sed *Jellinge* I 605 (paucis versibus interiectis p. 690 et *Jellingsten* et *Jellingesten* legimus); similiter St. Blicher et *Samsø* et *Sams* dicit (*Firkløveret* passim), Ingemann tum *Sorø*, tum *Soer* (*Dronning Margrete* I ambae nominis formae inveniuntur, etiam duorum versuum intervallo: *Til Sorø haster det Dronningtog.* | *Drost Podebusk smiler iløn, heelt klog;* | *den gamle Hofmand har hørt hiint Ord* | *om Dronningens Skriftefader i Soer*). Nec dubito, quin similia ex aliis linguis colligi possint; sed ad Romanos redeamus! Quid, quod Horatius, qui alibi *Argis* scribit, uno loco (carm. I 7. 9) *aptum equis Argos* audet dicere? Quod idem et alii faciunt et ipse Livius (Neue, l. l. I² p. 478)? Neque, si linguarum et Latinae et reliquarum discendarum communem perspexerimus condicionem, mirificum nobis videri poterit, utramque formam apud eundem reperiri. Nos enim, ubi scriptum vidimus *Megaram*, inde nobis totum quasi aedificium grammaticum exstruere videmur posse: *Megara*, *Megaram*, *Megarae*, *Megara*; sin *Megaris* scriptum est, nos continuo *Megara*, *Megarorum*, *Megaris*. Prorsus aliter, quibus Latina lingua patrius erat sermo. Ii partim ex aliorum locutione, partim e libris, sensim ac particulatim didicerant, si quis *in urbem venire* diceretur, plerumque dici solere *Megaram*, si *ex urbe egredi* vel *in urbe esse* diceretur, *Megaris*. Sed qui isto modo singulorum casuum formas quasi singula vocabula usu cognoverant perceperantque, ii nec declinationis inconstantiam sentiebant neque vero, si alias *Megaram venire* scrip-

[1] Quod Madvigius negat, Livium usquam *Pataram* dixisse, Neue septem locos Livianos affert, ubi codices, etsi non sine variatione, hanc formam nominis praebeant.

serant, alias *Megaris esse*, ideo magis sibi peccasse videbantur, quam si alio loco *domos*, alio *domibus* posuerant.

Quomodo autem factum sit, ut *Megaris* diceretur, non *Megarā*, *Megaram* saepius quam *Megară*, non possumus dubitare, si cogitaverimus, quot vias rationesque habeat, quot artibus utatur sermo et Latinus et noster et reliqui omnes, ne male intellegatur quod dicimus scribimusve. *Megara exercitus ducitur* si legimus, quis est, qui diiudicare possit, utrum *in urbem* an *ex urbe* duci dicantur milites, nisi e verborum contextu elucet? Inde Romani, postquam duplici declinandi ratione *Megara* ambiguum erat factum, hanc nominis formam aspernati iidem *Megaram* scribebant, iidem *Megaris*. Iam causa aperta est, cur locativum *Megarae* fastidiverit usus. Etenim cum ablativus *Athenis* (*Veiis* cet.) utrasque partes nullo negotio ageret, ut et *Athenis proficisci* et *Athenis vivere* dicerent, quid opus erat nova forma suscepta locativum peculiari nota insignire? Nam inutilia respuit usus.

Itaque, ut ad caput disputationis revertamur, nihil videtur esse, cur apud Ciceronem et Livium *Megara* pro *Megaram* corrigendo substituamus. Ego potius eo inclinaverim, ut Livianum illud *Megara* XXVIII 7. 16, comparato simillimo loco XXXI 25. 2, in dubitationem vocandum putem. Sed in re dubia nihil audeo pro certo affirmare. Hoc satis demonstrasse videor, quod aliquis scriptor pluralis numeri formam aliquando usurpaverit, non inde sequi, ut eodem nomine nusquam singulariter usus sit idem. Quae quoque loco forma nominis melioribus codicum testimoniis confirmatur, ea, nisi maximae causae mutandi accesserint, servanda est.

Anmeldelser.

University of Chicago, Decennial Publications, 1902.

Denne Samling indeholder et Par smaa Afhandlinger henhørende til den klassiske Archæologi og Filologi.

Den ene: «A greek hand-mirror and a cantharus from the factory of Brygos by *F. B. Tarbell*» meddeler et Par ikke uinteressante Afbildninger af *1.* et Broncespeil med Benskaft, som af en Privatmand er deponeret i Chicagos «Art Institute» og *2.* en græsk Vase med røde Figurer fra Museet i Boston. Paa den ene Side forestiller Billedet en skjægget Mand, der forfølger en Kvinde, paa den anden en lignende Mand, der forfølger en Dreng. Den lange Stav, som Manden holder i Haanden, et Scepter, synes at betegne ham som Zeus, og Udgiveren mener da, at Kvinden kunde kaldes Ægina, ligesom paa en Vase i Museo Gregoriano, og Drengen Ganymed; men han bemærker med Rette, at det er bedst ikke at give dem Navne. Saadanne Scener ere meget almindelige paa Vaser, og ere mere Livsbilleder end mythologiske Forestillinger; man har i den nyeste Tid kaldt dem heroiserende Genrebilleder. Tegningen er ret omhyggelig, og Maleren har anvendt en lys brun Farve til at angive en Del indre Konturer, saasom Baand, Folder paa finere Klædningsstoffer og Legemernes Muskulatur; paa Mandens Bryst og Mave frembringes derved endog en Slags Modellering. Vasen siges at være funden i Böotien, men er uden Tvivl attisk Arbeide fra 1ste Halvdel af 5te Aarh., og Udgiveren har Ret i at den i høi Grad ligner dem, der ere signerede med Navnet Brygos, som vi kjende bl. a. fra den store Vase i Würzburg. Ganske lignende er ogsaa en Vase i Antiksamlingen i Kjøbenhavn, Nr. 67, og tildels Vasen i Thorvaldsens Museum Nr. 115.

Den anden Afhandling: «The meaning of *ἐπὶ τῆς σκηνῆς* in writers of the fourth century by *R. C. Flickinger*» drøfter et Spørgsmaal, som har spillet en Rolle i den nyeste Tids Debatter om det græske Theaters Indretning. Forfatteren gjennemgaar omhyggelig de Steder hos Aristoteles og Demosthenes, hvor Udtrykket *ἐπὶ σκηνῆς* findes, og kommer til det Resultat, hvori vi fuldstændig give ham Ret, at det er uberettiget, naar man har ment, at det nødvendig maatte betegne «oven paa en over Orchestra ophøiet Skueplads (Bühne)», idet det tværtimod bruges i en meget almindeligere Betydning, og saaledes at baade Choret og Skuespillerne kunne komme ind derunder, altsaa ligesom de senere Grækere sagde *ἐπὶ θεάτρῳ*, og som vi sige «paa Scenen». Han er saaledes i Grunden ganske enig med Reisch, og hans Kritik

over denne Forfatters Fremstilling (Dörpfeld u. Reisch, Das griechische Theater S. 284 ff.), at han «overhugger den Gordiske Knude paa en Maade, som ikke vil tilfredsstille Mange» (p. 15) synes uberettiget.

J. L. Ussing.

Gustav Bang, Catilina, en Portrætskitse paa kulturhistorisk Baggrund. Kjøbenhavn 1902, Gyldendal. 154 S.

Naar Forfatteren har ønsket sin Bog anmeldt i dette Tidsskrift, tør man vel deraf slutte, at han ønsker den opfattet som et historisk Skrift til Belysning af Catilina og hans Stilling og ikke — hvad der kunde ligge nær efter hele Fremstillingen og Forfatterens bekendte Standpunkt — som et politisk Indlæg. Han betegner selv Bogen som en Portrætskitse paa kulturhistorisk Baggrund. Han begynder med den Udtalelse, at den almindelige Fremstilling af Catilina som et moralsk Uhyre, der i Forening med andre forvorpne Mennesker vilde lægge Stat og Samfund øde i det Haab at finde Bytte under Ruinerne, kun er en af hans Fjender skabt Legende. Hans Dom om Kilderne er, at disse intet fortælle os om den virkelige Catilina og ganske tie om, hvilke Maal han forfulgte. Sallust har til Formaal dels at sværte Catilina, dels at rense Cæsar for Mistanken om Delagtighed i hans Planer, og hans Værk betegnes som et Væv af Digt og Halvsandhed fra først til sidst, en historisk Tendensroman. Det er stærke Ord, men ikke Kildekritik. Ciceros catilinariske Taler betragtes som ganske upaalidelige, og det skal ikke fragaas, at de ere udgaaede fra en Mand, der selv var i høj Grad Part i Sagen, men det ser dog underligt ud, at B., hvor det angaar Catilina, ganske forkaster Ciceros Taler mod ham som Kilde, medens han, hvor det angaar Stormændenes Optræden, tager hans Taler mod Verres til Indtægt uden nogen Betænkelighed og i dem finder en Skildring af Typen paa en romersk Statholder.

Hvorledes bærer da B. sig ad med at give et Portræt af Catilina, naar Kilderne ere saadanne? Hvor søger han sine Oplysninger? Han maler sit Portræt paa kulturhistorisk Baggrund og gør Fordring paa, at dette Portræt skal give os den virkelige Catilina. Den kulturhistoriske Baggrund finder han i en Undersøgelse af Roms økonomiske og sociale Udvikling indtil Catilinas Tid. Denne indtager den største Plads i Bogen (Stykkerne I, II og III, S. 7—116), men der er ingen Anledning til at gaa ind paa Enkeltheder i den. Den følger hovedsagelig Pöhlmann: Geschichte des antiken Kommunismus und Socialismus II og giver en let læselig og livlig Skildring, men malet med stærke Farver

og med den øjensynlige Tendens at fremstille Tilstanden saa elendig som mulig. Resultatet er, at det romerske Samfund bestod af en lille Overklasse, der havde gjort sig mægtig og enebesiddende, og et stort Proletariat, fattigt og haabløst. Begge betegnes som lige uproduktive og lige samfundsunyttige. Der var kun en Klasse, der repræsenterede noget nyttigt, og det var Slaverne. Den hele Skildring er given, fordi det efter B.s Mening kun ad den Vej er muligt med Sikkerhed at bestemme, hvor Catilina stod, og hvilke Klasser han repræsenterede; først da kan man grave Træk frem af Kilderne til hans Billede og faa Rede paa den Bevægelse, der er knyttet til hans Navn. Hvorledes dette er muligt, hvordan man af den almindelige Tilstand kan gøre en sikker Slutning med Hensyn til den enkeltes Stilling og Planer, er ikke let at se, men B. har troet at kunne det.

I Stykket IV (S. 117—154), som i en velskreven og livlig Form skildrer Sammensværgelsens kendte Begivenheder og Gang, naturligvis i Favør af Catilina og i Disfavør af Cicero, fremstilles Catilinas Maal og Midler til Dels med Benyttelse af saadanne Steder i Kilderne, som findes passende, deriblandt nogle Stykker af Taler, som hos Sallust og Cicero tillægges Catilina. Maalet var at bedre Proletariatets Kaar gennem en Omformning af de sociale Forhold. Som hans Midler anfører B. ikke blot de oftere nævnte, Nedsættelse af Gælden, Uddeling af Statsjorden til fattige Mænd og Konfiskation af de Riges Ejendomme, men ogsaa Reformer i Statsstyrelsen, saa at Statsindtægterne kunde ledes hen til social Anvendelse til Fordel for Proletariatet, ja han mener, at der neppe kan være Tvivl om, at Tanken om Slaveriets Afskaffelse har dæmret, en Tanke, der sikkert har ligget meget fjærnt baade fra Proletariatet og Catilina.

Den Ide at gøre Catilina til en Velgører for de besiddelsesløse og ulykkelige er iøvrigt ikke ny. Den er f. E. for ikke længe siden fremsat af *Leo Bloch* (Die ständischen und sozialen Kämpfe in der römischen Republik, 1900). Ogsaa han gaar ud fra, at Proletariatets Stilling var saadan, at der maatte ydes Hjælp, og nævner som de Mænd, der arbejdede derpaa, Rullus og Catilina; Rullus' meget omfattende lex agraria faldt, men, hedder det, Catilina opgav ikke derfor Sagen. Han søgte paa Grundlag af sit proletariske Program atter Konsulatet. Da dette ogsaa mislykkedes, søgte han at naa Maalet gennem Revolution, men hvad han foretog, det foretog han i en god Sags Tjeneste, der stod højere i hans Øjne end hans egen Karriere.

Der er en Del Uklarhed i Beretningerne om Catilina og hans Sammensværgelse, og Kilderne ere ofte mere eller mindre upaalidelige, men Klarhed og Sandhed bringes ikke til Veje ved at gaa udenom Kilderne og i Stedet for det i dem overleverede Billede at sætte et Fantasibillede, om hvilket man i det højeste kan sige, at Tilstanden i Rom k u n d e have frembragt en saadan

Mand. B. kalder sin Catilina en mærkelig Skikkelse, der med alle sin Tids Fejl dog stod højt over Tiden, der opfattede sit Parti som et proletarisk Parti, der for at naa igennem skulde stille sig paa egne Ben med et rent proletarisk Program uden at stole paa Hjælp fra Overklassen. Grunden til at Forsøget mislykkedes søger han i, at de sociale Betingelser ikke vare modne. Ganske modsat og sikkert med Rette betegner Professor Gertz (i Indledn. S. XI til sin Udg. af Sall. Catil.) Catilina som en moralsk og (i det mindste til Dels) økonomisk ødelagt Existens uden nogen højere Ide, som blot tænker paa at bringe sig op igen af sin slette økonomiske Stilling, og som tilsidst fatter Planen til en social Revolution, hvis Iværksættelse han dog fuldstændig mangler Evnen til at lede.

I Slutningsordene, hvor B. anstiller nogle Betragtninger over den katilinariske Sammensværgelses historiske Betydning, opfordrer han til at sammenligne denne og Pariserkommunen; saa vil man Punkt for Punkt spore Overensstemmelsen mellem de to uklare og endnu umodne Rejsninger. I Enkeltheder søger han ikke at paavise dette, og det vilde heller ikke kaste noget Lys over Catilina; derimod bemærker han, at Cicero og Thiers ligne hinanden som to Draaber Vand.

Odense i Februar 1903.

P. Petersen.

Hermann Uhde-Bernays, Der Mannheimer Shakespeare. Ein Beitrag zur Geschichte der ersten deutschen Shakespeare-Übersetzungen (Literarhistorische Forschungen herausgeg. v. J. Schick u. M. v. Waldberg XXV). Berlin 1902, Felber. X + 90 S.

Som «Der Mannheimer Shakespeare» betegnes et i Mannheim i 1778—83 (en gylden Tid for Rovudgaver) udkommet Eftertryk af den förste fuldstændige «tyske Shakespeare», den af Wieland paabegyndte og af *Eschenburg* fuldendte Prosa-Oversættelse af Dramerne (Zürich 1775—82). Rovudgaven blev af en Sproglærer Gabriel *Eckert* forsynet med en Del Ændringer uden dog paa nogen Maade at tabe Karakteren af simpelt Eftertryk. Dens Renommé har været derefter. Naar dog den literærhistoriske Dom vil udtale, at hine Ændringer af Eckert enten er intetsigende Omskrivninger sigtende til at tilsløre Bedrageriet, eller rene Forringelser, er dette, som Dr. Uhde-Bernays meget omstændeligt efterviser, ikke retfærdigt. Paa Grundlag af en indgaaende Jævnførelse af Eschenburgs Oversættelse og Mannheimer-Eftertrykket indbyrdes og med Grundteksten finder Forf., at Eckert i nogle

Hundrede Tilfælde har ændret Eschenburgs Tekst til det bedre, idet han ikke blot har rettet saadanne Bommerter hos Eschenburg som fishermen's boots gengivet ved «Fischerkähne», flea ved «Fliege», slay with spits ved «anspeyen» o. s. v., men i mange Tilfælde bedre har opfattet og evnet at gengive Digterens Mening end Eschenburg (og Wieland). Forringelserne er derimod kun faa: Morsomt er det, naar Eckert opfatter Valliseren Evans's «Pabilon» (Merry W. 3, 1,24) som «Gartenlaube». Men hvorfor betegner Forf. det som en Forringelse, at Eckert foretrækker at gengive milliner (1. Henr. IV 1, 3, 36) med «Modehändlerin» i Stedet for med «Spezereikrämer»?

Eschenburg selv optog største Delen af Eckerts Forbedringer i sin 2. Udgave (1798—1806). Schiller vides at have haft Eftertryksudgaven for sig, da han foretog sin Bearbejdelse af «Macbeth», men de Spor, den har sat sig deri, er kun svage. Og medens vel den Eschenburg'ske Oversættelse har tjent som Forarbejde for den berömte Schlegel-Tieck'ske Fortyskning, ses dog de Eckertske Ændringer aldeles ikke at have paavirket denne.

Ved sin Undersøgelse af disse Forhold har Dr. Uhde gjort en lille Retfærdighedsgerning mod en af dem, der maa staa paa Literaturhistoriens sorte Bræt, uden naturligvis for øvrigt at ville give Piraten Eckert mere, end der tilkommer ham. Der er anvendt en mønsterværdig Flid og Nøjagtighed i Undersøgelsen; dog kunde Forf. utvivlsomt uden Skade have fattet sig i en större — til Emnet bedre svarende — Korthed, navnlig hvor han sammenligner de forskelligt oversatte Steder.

Horsens, i Marts 1903.

V. Østerberg.

Geoffrey Chaucer, The Pardoner's Prologue and Tale. A Critical Edition by *John Koch*. (Englische Textbibliothek, hrsg. von *J. Hoops*. VII.) Berlin 1902, Felber. LXXII + 164 p.

This is the first attempt at editing one of Chaucer's Canterbury Tales from all the MSS., and J. Koch deserves every praise for the great trouble he has undertaken in collating and indicating the readings of no less than fifty-five MSS. and old prints. If his edition after all this painstaking labour differs in comparatively small points only from those of Skeat and Pollard, our feeling must be one of joy, because it shows that we have in the Ellesmere MS., supplemented and corrected here and there from the other MSS. in Furnivall's Six-text edition and from Harleian 7334, a basis for Chaucer's text that is sufficient for all practical and for most scientific purposes.

The introduction first passes in review former editions, then states the principles followed in the present edition, next it deals with the place of the Pard. T. in the Canterb. Tales, its sources, the picture of the pardoner himself, and finally the manuscripts are very carefully described and compared. It does not seem likely that future research will have much to find fault with in the editor's estimation of the MSS. and in the relative value he assigns to each of them. The text itself (680 lines) with the critical apparatus fills 93 pages, and the notes take up 66 pages. Everything that is not clear even to the merest beginner, is explained, and the whole book seems excellently suited for university classes, and would have been still more so had the editor's English been wholly unimpeachable.

In line 57 (= C 345) Skeat takes *saffron* as a verb, and Koch seems to follow him as he transcribes most of Skeat's note. But this is quite impossible; the infinitive would have been in Chaucer's language *saffrounen*. *Saffron* is the noun; *to* is used in the frequent sense of 'as' (cf. Shakespeare's 'have a woman to your lord', etc., see Sh.-lexicon p. 1235); *with* belongs to *my predicacioun*, and the whole phrase means, 'as a sort of spice to (or with) my sermon'.

Otto Jespersen.

Heinrich Meyer, Die Sprache der Buren. Einleitung, Sprachlehre und Sprachproben. Göttingen 1901, Wunder. XVI + 105 pp.

After an introduction about the history of the Dutch settlements in South Africa and of their language, the author gives a very good grammar, in which the differences from European Dutch are explained in a manner that betrays the philological thinker who is thoroughly abreast of the present state of linguistic research. Finally we find a few specimens, ranging from the Bible to an original novel dealing with modern life in Cape Colony and a translation of Goethe's *Erlkönig*. Anybody desirous of reliable information about the very interesting development of that new language will find in this book most of what he wants. For the benefit of those who might like to enter into further particulars, I subjoin a list of other works dealing with the same language:

A. N. E. Changuion, De nederduitsche taal in Zuid-Afrika hersteld. (Tweede druk, Rotterdam 1848.)

W. J. Viljoen, Beiträge zur Geschichte der Cap-Holländischen Sprache. (Strassburg 1896.) Not very valuable.

D. C. Hesseling, Het Afrikaansch. Bijdrage tot de geschiedenis der nederlandsche taal in Zuid-Afrika (Leiden 1899). Ex-

tremely interesting; deals especially with the influence of Malay. Mr. Hesseling has also written a shorter essay on the subject (Het Hollandsch in Zuid Afrika, in De Gids 1897) which is well worth reading.

Dr. Meyer has utilized these works, but the following book appeared after his own:

W. S. Logeman and J. F. van Oordt, How to Speak Dutch (Hollandsch-Afrikaansche Uitgevers-Matschappij, Cape Town & Amsterdam 1902; 423 pp.). A special feature of this excellent work is a series of everyday conversations arranged in four columns (1) English, (2) Dutch as spoken in Holland, phonetically written, (3) the same in the authorized spelling, (4) Cape Dutch. Mr. Logeman, who is Professor of Modern Languages at the South African College (Zuid-Afrikaansche College) of Cape Town, is also the editor of the «A—Z Series», which includes Dutch grammars, readers, etc. for beginners and advanced students — so far as I know, the first attempt at introducing modern methods of language teaching in South Africa.

I hope I shall be able in a not too distant future to write more at length about Cape Dutch and related subjects, so the reader must be content with these bibliographical notices this time.

Otto Jespersen.

Homeri Ilias, recensuit *Arthurus Ludwich.* Vol. prius. (Homeri carmina recensuit et selecta lectionis varietate instruxit A. L. — Pars prior.) Leipzig 1902, Teubner. XIX + 514 pp.

Dreizehn Jahre sind ins Land gegangen, seitdem Ludwich im Jahre 1889 seine Herausgabe der homerischen Gedichte mit dem zweiten Teile eröffnete, der die Odyssee enthielt. Jetzt wird sie mit dem vorliegenden ersten Bande des ersten Teiles fortgesetzt, der uns die ersten zwölf Gesänge der Ilias bringt.

Der nunmehr erschienene Band schliesst sich sowohl äusserlich als innerlich seinen Vorgängern ganz eng an, und zwar ist auch die Art und Weise der Behandlung der Textquellen dieselbe geblieben. Weil indessen der Odysseeausgabe in dieser Zeitschrift nicht Erwähnung gethan worden ist, scheint es zweckgemäss zu sein, jetzt, da der Abschluss des Werkes baldigst zu erwarten ist, den erschienenen Iliasband ein wenig eingehender zu besprechen.

In der ganz kurzgefassten Vorrede des vorliegenden Bandes weist Ludwich selber auf die Vorrede der Odysseeausgabe hin und auf die andern von seiner Hand herrührenden Arbeiten, welche Fragen der homerischen Textkritik behandeln; unter diesen Ar-

beiten sind besonders hervorzuheben: *Aristarchs homerische Textkritik nach den Fragmenten des Didymos dargestellt und beurteilt* (1884); *Die Homervulgata als voralexandrinisch erwiesen* (1898); *Beiträge zur homerischen Handschriftenkunde, Festschrift C. F. W. Müller zum 70. Geburtstage gewidmet* (*Jahrb. f. class. Philol. Suppl.-Bd.* XXXVII p. 31 *ff.* 1900). Es ist eine allgemein bekannte Sache, dass Ludwich von den früheren Herausgebern der homerischen Gedichte besonders darin abweicht, dass er den alten *alexandrinischen Grammatikern*, namentlich aber dem Aristarch, einen viel höheren Wert für die Feststellung der besten Überlieferung beilegt, als es bei seinen Vorgängern der Fall war. Er ist überzeugt, dass Aristarch bei seinen Herausgaben (*ἐκδόσεις*) der Ilias und der Odyssee Prinzipien folgte, die die Vergleichung mit den unsrigen sehr wohl vertragen können, obgleich sie natürlich eben so wenig wie die heutigen kritischen Grundsätze die Fehler vollständig zu verbannen vermöchten; und hierzu komme noch, dass Aristarch den Vorteil gehabt habe, dass ihm die vortrefflichsten Handschriften seiner Zeit zu Gebote ständen, die den unsrigen an Wert weit überlegen seien; diese 'aristarchischen Herausgaben seien dann fast ohne irgend einen Einfluss auf die in unseren Codices erhaltene Vulgata geblieben, so dass es nur durch die in den Scholien und anderswo erhaltenen zufälligen Bemerkungen, besonders aber durch solche Erläuterungen, die auf Didymos zurückgreifen, ermöglicht werde die Lesarten Aristarchs zu erkennen. Niemand hat mit einem so eisernen Fleisse wie L. die spärlichen Überreste dieser verschollenen aristarchischen Recensionen gesammelt und verarbeitet. Die Ergebnisse seiner Studien hat er in seinem Werke: *Aristarchs homerische Textkritik* niedergelegt, und die Herausgabe ist in gewisser Beziehung bloss ein Übertragen der dort behandelten und gewürdigten Tatsachen in einen kritischen Apparat.

Infolge der von L. geäusserten Ansicht seien denn die Lesarten Aristarchs überall in den Text aufzunehmen, weil sie die älteste und beste Tradition darbieten, die überhaupt zu erreichen sei, wenn nicht ganz besondere Gründe dafür sprechen, dass man sie verwerfe, unter welche besonderen Gründe nicht der Umstand zu rechnen sei, dass die Lesarten mit unserer besten handschriftlichen Überlieferung im Widerspruch stehen. Nichtsdestoweniger vernachlässigt L. an mehreren Stellen die aristarchische Lesart, ohne dass dringende Notwendigkeit vorhanden wäre. So z. B. *Γ* 362

. . . . *κόρυθος φάλον, ἀμφὶ δ' ἄρ' αὐτῷ*
. . . . *διατρυφὲν* . . . .

wo es nicht zu ersehen ist, warum er das aristarchische *αὐτῇ* nicht aufgenommen hat. Dasselbe gilt *E* 638

ἀλλοῖον τινά φασι βίην Ἡρακληείην
εἶναι . . .

wo Aristarch *ἀλλ' οἷόν* hatte. Bei *Z* 96 ist es noch mehr befremdend, dass die Lesart Aristarchs im Text unberücksichtigt geblieben ist. L. schreibt:

(*αἴ κ' ἐλεήσῃ . . .*) *αἴ κεν Τυδέος υἱὸν ἀπόσχῃ . . .*

während Aristarch und mehrere gute Handschriften *ὥς κεν* bieten. Wie an den hier angeführten Stellen so leuchtet es auch an anderen nicht ein, warum Aristarch eben hier hätte fehlen sollen, wenn er überhaupt seine vorzüglichen Handschriften nach sicheren Grundsätzen benutzte.

Was die Athetesen betrifft, erklärt L. (Ar. hom. Textkr. II p. 133): Der Athetierende verkürzte dabei seinen Text um keinen Vers, um keinen Buchstaben. Man sieht es daher nicht ganz ohne Verwunderung an, wie er oftmals Verse, die von Aristarch in dieser ganz unschuldigen Weise mit dem Obelos bezeichnet waren, im Text mit kleineren Typen drucken lässt, obgleich er auf dieselbe Art die verdächtigen und verwerflichen Verse bezeichnet, die in viereckigen Parenthesen hätten stehen können. Die Verwunderung aber steigert sich noch, wenn man bemerkt, dass dies besonders an solchen Stellen geschieht, an welchen die Scholien erläutern, dass Zenodot den Vers «nicht einmal schrieb», da doch diese Worte eben — wie auch L. selbst einsieht (l. l. p. 132) — ausdrücklich bezeugen, dass Aristarch den betreffenden Vers in seinem Text gelesen hat. Aber Zenodot zuliebe die Autorität Aristarchs zu verwerfen, darauf war es doch sicherlich nicht abgesehen (l. l. p. 58 ff.). Stellen dieser Art sind *I* 416, 694, *K* 497, *Λ* 13 f., 78—83, 515, 705.

Die Bedeutung Aristarchs für die Gestaltung des Textes der homerischen Gedichte scheint mir noch nicht endgültig gewürdigt zu sein, wenn schon L. diese Bedeutung und ihren Umfang als ausser Frage gestellt betrachtet. Dass Nauck im Irrtum war, wenn er die in seinen Vorreden der Ausgaben geäusserten Ansichten mit grosser Keckheit für das letzte Wort der Wissenschaft hielt, meint L. mit Recht in den polemischen Teilen der oben genannten Schrift erwiesen zu haben. Wenn aber Nauck sich versah in die Scylla zu geraten, Aristarch in der Theorie herabzusetzen, in der Praxis zu würdigen, so kann ich anderseits nicht läugnen, dass L., wie sehr er sich auch bemüht *sine ira et studio* zu urteilen, an die ebenso gefährliche Charybdis streift: für Aristarch theoretisch eine Bedeutung zu usurpieren, die er in der Praxis nicht darlegen kann. Dass es sich aber so verhält, wird jedermann auffallen, der bedenkt, wie geringfügig in der Tat der Zuwachs ist, den die aristarchische Recension unserer handschriftlichen Überlieferung hat angedeihen lassen können. An den allermeisten Stellen besteht die «Lesart» Aristarchs darin, die Wörter in einer anderen Weise zu trennen, das syllabische Augment wegzulassen u. dergl., und giebt es endlich eine wirkliche *varia lectio* Aristarchs, die ihren Namen verdient, ist sie bei

weitem nicht immer selbstredend vorzuziehen (A 97, 142) und auch nicht immer von L. in den Text aufgenommen (A 157, B 415). Aber dem sei es, wie ihm wolle: gegen die Autorität Aristarchs scheint mir noch deutlicher der Umstand zu sprechen, dass seinen Lesarten in den Scholien oft eine Bemerkung wie «*καὶ ἐν τῇ Μασσιλιωτικῇ*», ja, *καὶ ἐν τῇ πολυστίχῳ*» (z. B. A 258 u. ö.) beigefügt ist. Wenn man ohne vorausgefasste Meinung diese Tatsache ansieht, liegt es auf der Hand auf den argwöhnischen Gedanken zu geraten, dass die Lesart Aristarchs nicht auf all zu solidem Grunde ruhe, da jene beigefügten Worte meines Erachtens aus keiner anderen Ursache dastehen, als um eine zweifelhafte und hinfällige Lesart auch mit den schwächsten Stützbalken aufzuhalten und um gleichsam der Anklage der Willkür zu wehren.

Dass also den alexandrinischen Grammatikern und ganz besonders dem Aristarch der erste Platz unter den Textquellen der homerischen Gedichte gebührt, leuchtet mir nicht in dem Masse ein, wie es nach L.s Ansicht jedem einleuchten muss. Was die Testimonien betrifft, die bei griechischen und lateinischen Schriftstellern jeder Art und jeden Zeitalters aufbewahrt sind, welchen L. den zweiten Platz zuteilt, wenn es den Text festzustellen gilt, so verfügt er über eine viel grössere Zahl derartiger Zeugnisse als irgend einer seiner Vorgänger und bringt in der Ausgabe eine Auslese der wichtigsten dar. Er stützt sich in dieser Beziehung auf Abhandlungen, die er in seinen Schriften: *Die Homervulgata* etc. und *Ueber Homercitate aus der Zeit von Aristarch bis Didymos* (*Ind. lect. hib. Regimont.* 1897) veröffentlicht hat; doch war es seine Absicht nicht alles zusammenzubringen — eine Arbeit, die in der Tat die Kräfte éines Mannes übersteigen würde. Es lohnt daher die Mühe nicht zu untersuchen, ob dies oder jenes Zeugnis anzuführen oder wegzulassen sei, da dies immer auf der Entscheidung des subjectiven Urteils beruhen wird.

Der dritte Teil schliesslich des kritischen Apparates bewirkt ohne Frage in noch höherem Masse als die beiden anderen, dass man die neue Ausgabe mit Freude begrüssen muss. Die Quelle, die aus den Handschriften strömt, fliesst bei L. nicht wenig reichlicher, als es bei den früheren Herausgebern der Fall war. Erstens hat in den letzten Jahrzehnten die Zahl der ägyptischen Papyrusfragmente sehr stark zugenommen, die von dem vierten Jahrhundert nach Chr. bis in das dritte vor Chr. hinaufreichen. Unter diesen Fragmenten sind diejenigen besonders bemerkenswert, welche von L. mit einem Π^x bezeichnet werden, da sie Überreste von Versen enthalten, die in jeder anderen Textquelle untergegangen sind, und zwar so viele innerhalb so enger Grenzen wie keine unserer Handschriften. Welchen Wert man dieser reicheren Überlieferung beizulegen habe und die Bedeutung des Nachweises

von solchen reichhaltigeren Exemplarien, diese Fragen erledigt L. (*Homervulg.* p. 34 f.) in der Weise, dass er behauptet, dass jene Verse überflüssig und als Interpolationen anzusehen seien, weil viele Verse auch in die Vulgata hineingeschlüpft seien, die durch den besseren Teil der Überlieferung entfernt werden können. Nach seiner Ansicht ist also die reichere Überlieferung nicht ebendeshalb die bessere. Es ist Tatsache, dass die Verse, die nur der schlechtere Teil der Überlieferung bietet, meistens andern, besser beglaubigten Versen nachgeahmt sind, aber L. scheint mit all zu grosser Leichtgläubigkeit für Interpolationen eines fertigen Textes zu halten, was ebenso gut als eine parallele Überlieferung angesehen werden kann, die aber immerhin die schlechtere bleiben mag, weil sie nachgeahmte und überflüssige Verse enthält. Darin wird jedenfalls L. Recht behalten, dass die Papyrusfragmente, wie weit sie auch unseren Handschriften an Alter übertreffen, für die Gestaltung des Textes nicht von grösserer Bedeutung sein können. — An Handschriften benutzt L. für seine Ausgabe, ausser dem Ambrosianus und dem syrischen Palimpsest, nicht weniger als 79, die sich aus den Jahrhunderten von dem zehnten bis zum sechzehnten herschreiben. Dass er alle diese Handschriften nicht gleich genau hat collationieren können, ist selbstverständlich; bei nicht wenigen hat er jedoch neue, vollständige Collationen unternommen. So besitzt er neue Collationen der Veneti A und B, der Laurentiani XXVII 3 und 15, des Mosquensis, des Vindobonensis 61, des Parisinus 2766, die er alle selbst vollständig collationiert hat; auch benutzt er neue Collationen anderer; so hat *H. Rabe* den Perusinus und den Cryptoferratensis für seinen Gebrauch verglichen, während er bei anderen Handschriften die Collationen von Leaf, Allen u. a. benutzt. — Es ist zu bedauern, dass in der Vorrede die Erläuterungen über die Handschriften so spärlich gegeben sind, dass wer über diese Sachen ein wenig nähere Auskunft wünscht, darauf verwiesen ist, die Jahrb. f. class. Philol. 27. Suppl.-B. p. 31 ff. zu vergleichen. Es ist unbequem, dass jene Abhandlung, die für die Vervollständigung der Ausgabe notwendig ist, nicht dadurch zugänglicher gemacht worden ist, dass das wichtigste aus ihr der Vorrede der Ausgabe beigefügt wäre. Jene grosse Menge von Handschriften, die allerdings vor der Gesamtzahl der uns aufbewahrten Codices noch weit zurückbleibt — die Zahl der unberücksichtigt gebliebenen Handschriften beträgt an 200 —, hat L. in Familien und Geschlechter zu teilen versucht, wobei er im wesentlichen den umfangreichen Studien des Engländers Th. W. Allen folgt. Allein auch nur ein vorläufiges, skizziertes Stemma aufzustellen ist weder Allen noch L. gelungen, ja es ist sogar unwahrscheinlich, dass man je so weit gelangt ein Stemma aufzustellen, wenn auch alle unsere Handschriften dereinst werden verglichen worden sein. Die Zersplitterung der Handschriften in

Familien hat vermutlich so lange vor der Zeit stattgefunden, welcher sie selbst angehören, dass sie sich unseren Nachforschungen entzieht, zumal da ein wirklicher Archetypus der homerischen Gedichte wie der meisten anderen classischen Schriften kaum je existierte.

Dass neue Papyri und Codices in der L.schen Ausgabe zum erstenmale verwendet werden, hat dem Text dieser Ausgabe keine wesentlich geänderte Gestalt verliehen. Es nimmt eher Wunder, dass bei all den neu hinzugekommenen Textquellen die Unterschiede zwischen dieser und den früheren Ausgaben in der Tat so geringfügig sind, ein Umstand, der jedoch durchaus nicht an sich an dem Wert des neu hinzugekommenen rüttelt, sondern nur die Einheitlichkeit der Vulgata im Grossen und Ganzen beweist. Eine andere Sache ist es, dass L. oftmals, wenn er auf Grund der ausserhalb der Handschriften vorliegenden Tradition festzustellen unternimmt, was zu schreiben sei, von der handschriftlichen Überlieferung verraten wird. Das Gesagte bezieht sich z. B. auf die Trennung der Wörter. L. schreibt immer *ἐυφρονέων, εὐκρείων, εὐναιόμενον, καρηκομόωντες* u. a. in einem Worte, obgleich die besten Codices oft diese Wörter in zwei zerlegen; auf der anderen Seite fasst er die Partikel *δε* als Postposition und schreibt *ἀγορὴν δε* u. s. w.; desgleichen schreibt er *οὔ πω, ὑπὲρ ὅρκια, εἰς ὅ κε* (*B* 332, *I* 46, *Λ* 666), ungeachtet dass die Handschriften in diesen Dingen bald auseinander gehen, bald das entgegengesetzte empfehlen. In ebenderselben Weise steht es mit der Frage, ob das syllabische Augment zu setzen oder wegzulassen sei; L. liebt es, das Augment wegzuschaffen (vermutlich weil Aristarch die augmentlose Form mit dem Ausdrucke *Ἰακῶς* bezeichnet) und zieht daher, wo es irgendwie möglich ist, das *ε* an das vorhergehende Wort mit Weglassen des Elisionszeichens, und zwar nicht immer in Übereinstimmung mit den Handschriften (*B* 779, *E* 514). *ἀρ* vor Vocalen will er nicht anerkennen, sondern schreibt *ἀρ'*, als wäre ein *α* elidiert, trotzdem dass dies in den Handschriften in keiner Weise angedeutet ist. Ein anderer Fall: L. trachtet nicht — wie Nauck — danach, womöglichst viele Dative des Pluralis auf *-οισι* zu erhalten, und schreibt daher *-οισ'* auch da nicht, wo die besten Codices das Elisionszeichen haben. L. löst — und zwar mit Recht, wie es scheint — nicht die Diphthongen auf, wo es das Metrum gestattet, sondern schreibt *Ἀτρείδης*, *Ἀργεῖοι* u. s. w. In diesem Falle aber führt ihn die Analogie dahin, dass er *I* 362 *εὐπλοίην* hat gegen das *εὐπλοΐην* der Handschriften, *Λ* 129 zumal *Ἰροίην*, wo Aristarch, Herodian und die Handschriften *Τροΐην* fordern. Während Nauck *ἐύ* schrieb, wo das Versmass nicht *εὖ* als das allein mögliche dahinstellt, schreibt L. dagegen *εὖ* überall, wo es der Vers erlaubt, obgleich die Handschriften auch an solchen Stellen, wo mit metrischer Notwendigkeit *ἐύ* verlangt wird, jedes Zeichens der Diäresis entbehren. Nichtsdestoweniger

hat aber L. im Versschluss ὄφρ' ἐν εἰδῇς u. ä., damit er spondeischen Versen entgehe, und dies scheint doch eine ebenso unberechtigte und gewaltsame Conjectur zu sein, die nicht leichter zu entschuldigen ist als die Bekkers und Naucks, welche ὄφρ' ἐὺ εἰδῇς schrieben und dadurch den Zorn L.s erregen (Ar. hom. Textkr. II p. 228). Auch bei dem Hinzusetzen und Weglassen des ν ἐφελκυστικόν tritt die Unmöglichkeit hervor den Handschriften blindlings zu folgen, wenn man einen einheitlichen Text geben will. Gegen das Verfahren Bekkers und Naucks, die diesen flatterhaften Consonanten dem ϝ als Spielball überlieferten, versucht es L. der Lesart zu folgen, die in jedem einzelnen Falle von den Codices empfohlen wird; es muss aber beim Versuche bleiben, denn auch hier wird er gezwungen die Analogie zu verwenden, weil die beste Überlieferung an manchen Stellen, wo das ν metrisch notwendig ist, diesen Buchstaben weglässt (z. B. *B* 14, *Γ* 348). Desgleichen wird er auch bei dem ι subscriptum sehr oft von den Handschriften im Stich gelassen und genötigt, sich selbst eine Richtschnur zu bilden. Der Analogie gemäss hat er überall καλλιπάρῃον, θνῇσκον, πάντῃ u. ä. In dem einen Worte τῷ schwankt er, denn bald schreibt er τὼ, bald τῶ und hält sich nicht wie in den oben besprochenen Fällen an eine bestimmte Schreibart, obgleich die alte Grammatikertradition die Lesart τῴ zu empfehlen scheint (Lentz: Herodian I p. 493 Note).

In noch höherem Masse beruht auf subjectivem Urteil die Entscheidung der Fragen, die Accent und Spiritus anregen. L. folgt in diesen Dingen im ganzen der alexandrinischen Grammatikerweisheit, und ebendeshalb ist er oft genötigt die handschriftliche Überlieferung zu vernachlässigen um das Analogieverfahren zu verwenden, was sich namentlich auf die Präpositionen bezieht.

Ich hätte dies alles einer so eingehenden Erörterung nicht wert gehalten, wenn es nicht eben diese scheinbaren Kleinigkeiten wären, die bezeugen, dass auch L. ebensowohl wie Bekker und Nauck, wenn auch in die entgegengesetzte Richtung, das Analogieverfahren nolens volens verwenden muss. Weil aber dem so ist, kann ich nicht läugnen, dass mir die wieder und immer wieder zurückkehrende Aufrechnung der Quasivarianten der Handschriften bezüglich der Trennung der Wörter, des Spiritus, des Accentes u. dergl. gewissermassen lästig geworden ist, weil es den Apparat so gar sehr anschwellen lässt und die Übersehbarkeit der wirklichen Varianten beeinträchtigt. Diese Fragen müssen ja dennoch auf ganz anderer Basis als auf der handschriftlichen entschieden werden — durch die Grammatiker nämlich und durch die Analogie —, und es wäre meines Erachtens daher der Stellung der Codices in solchen Dingen in einer zusammenfassenden Darstellung in der Vorrede der Ausgabe mit viel grösserem Erfolge Erwähnung gethan.

Wenn einerseits das Analogieverfahren in den besprochenen Fragen eine Notwendigkeit ist, die anzuerkennen L. zweifelsohne recht thut, so ist anderseits dies Verfahren, wenn es dazu verwendet wird, einen sprachlich einheitlichen Text und eine sogenannte ursprüngliche homerische Sprachform zu erzwingen, in eben dem Masse zu verpönen, wie es L. gethan. Dass die Nachfolger Bentleys im Irrtum befangen waren, wenn sie es unternahmen das verschollene ϝ den Ausgaben einzuverleiben, ist jetzt eine so allgemein anerkannte Tatsache, dass L. unstreitig einen Anflug des Don Quixotischen erhält, wenn er gegen die Windmühle des von ihm sogenanten «Knightianismus» Sturm läuft, wie gerecht auch der Anlauf wäre, wenn irgend ein Kundiger heutzutage die Versuche Payne Knights und Ficks für etwas anderes als philologische Curiosa hielte. Mit Recht lässt L. ausser Acht die Unmenge von «Verbesserungen» und Conjecturen, die die homerischen Gedichte zur «echten, ursprünglichen» Form zurückzuführen beabsichtigen, und die ebendeshalb so eitel sind, weil sie die Eigentümlichkeit der homerischen Sprache verkennen und vernichten möchten: dass es eine Sprache ist, die nur bis zu einem gewissen Punkte im Volke naturgemäss entwickelt ist, nachher aber eine Zunftsprache der Dichter wurde und, weil es mechanisch gelernt werden wollte, mit Formen versetzt wurde, die den Regeln der heutigen Sprachwissenschaft Hohn sprechen.

Was die Ausgabe Ludwichs als einen bedeutenden Fortschritt erscheinen lässt, ist erstens der Umstand, dass er im Gegensatze zu seinen Vorgängern ins Auge gefasst hat eine bestimmte Überlieferung zu geben — und zwar die auf die alexandrinischen Grammatiker zurückgreifende, weil er sie als die beste betrachtet; zweitens aber, dass er den kritischen Apparat um einen so beträchtlichen Teil hat vermehren und verbessern können, dass er den Wunsch steigert, das noch übrige Material kennen zu lernen. Allein auch der Herausgeber selbst ist darüber klar, dass noch eine grosse Arbeit bevorsteht, eine Arbeit, die deshalb nicht ganz befriedigend ist, weil das Ziel sich im Dunklen verliert; denn was jede andere Herausgabe bezweckt — das Verfasserexemplar zu erreichen —, ist und bleibt bei den homerischen Gedichten unmöglich. Aber je schwieriger und je verwickelter die Recension dieser göttlichen Gesänge ist, um so lobenswürdiger ist, wer wie Ludwich die Anbahnung von Wegen durch diese Wildnisse zu seiner Lebensaufgabe gemacht hat.

Kopenhagen.

Carl V. Oestergaard.

Journal of Comparative Literature. [1ste Hæfte.] January—March 1903. New York, Mc Clure, Phillips & Co. 101 S.

Lewis Einstein, Luigi Pulci and the Morgante Maggiore. (Litterarhistorische Forschungen, herausg. von Schick und v. Waldberg. XXII.) Berlin 1902, Felber. 68 S.

Man maa nutildags ogsaa regne med Amerika paa den litteraturhistoriske Forsknings Omraade, forsaavidt den angaar europæisk Litteratur i ældre og nyere Tid. Her foreligge nu to Prøver paa amerikansk Arbejde i Litteraturhistoriens Tjeneste. Det nye, smukt udstyrede Tidsskrift — der præsenterer sig som Kvartalsskrift — udgives ved Columbia Universitetet i New York, under nordamerikanske Videnskabsmænds Redaktion, men rigtignok ikke alene skrevet af Amerikanere: det har europæiske Medarbejdere og er ikke blot affattet i det engelske Sprog. En Redaktionsartikel, som skyldes den ene Redaktør, Professor G. Woodberry ved Columbia University, indleder Hæftet og gør Rede for Tidsskriftets Plan. Man vil behandle Verdenslitteraturen saavel efter Stof som Form, være taknemlig for hvert Bidrag til den litterærhistoriske Kundskabs Fællesskat, hvoraf engang ville være at drage Resultater af almen Betydning: «Time only can determinate what direction the study will finally take.» I Tilslutning til det omfattende Program bringer Hæftet Afhandlinger, Notitser og Recensioner fra mangehaande Kanter. Der er 1ste Afsnit af en interessant Skildring af fransk Indflydelse paa engelsk Aandsliv fra 17de Aarh.s Slutning («Huguenot Thought in England») af Ch. Bastide, Lærer ved Lyceet i Beauvais; endvidere nogle hidtil uudgivne latinske Breve fra Humanisten John Free (Phreas), en af de faa Englændere, der i 15de Aarh. personlig søgte italiensk Renaissance-Paavirkning syd for Alperne, — han studerede under Guarino Veronese i Ferrara, og det interessanteste af Brevene er til denne berømte Lærde. Mindre betydeligt er det følgende Bidrag, P. Toldo's «Molière en Italie», som maaske endda helst skulde være affattet paa Forfatterens Modersmaal, i hvilket Hæftet bringer en anden Artikel. Forøvrigt træffer man et Par komparative Undersøgelser over tildels folkloristiske Æmner, en Forklaring til et Sted hos Chaucer, en Anmeldelse af J. H. Millar's Bog om den europæiske Litteratur ved 18de Aarh.s Midte (New York 1902) — hvilket Arbejde idethele roses — og et Referat af Pérez Pastor's værdifulde «Documentos cervantinos» (begge Bind) ved den som dygtig Hispanist kendte Professor H. A. Rennert i Philadelphia; man faar heraf den glædelige Nyhed at vide, at en ny Udgave af Fitzmaurice-Kelly's ypperlige Cervantes-Biografi er under Arbejde. Alt i alt synes Indholdet af den transatlantiske «Journal of Comparative Literature»s første Trimester at love godt for de følgende.

Forfatteren af Bogen om Luigi Pulci lever i New York og har bl. a. udgivet et Skrift om den italienske Renaissance i England, hvori ogsaa Phreas' Breve ere benyttede. Synderligt original eller betydelig er vel ikke hans Fremstilling af «Morgante»s Digters Levned og poetiske Virksomhed, men den er letlæselig og populært oplysende om den interessante Renaissanceforfatter. I alt Væsentligt kan man give Einstein Ret i hans Opfattelse af Pulci: han er en Overgangsskikkelse, noget Nyt som «en virkelig Digter, der var baade alvorlig og munter paa een Gang», med et fremtrædende borgerligt Drag, Repræsentant for hvad man kunde kalde de bredere Lags Renaissance i Italien. Han er «broadminded» og «human», ligesaa lidt Atheist som den Tids dannede Florentinere overhovedet — her er jo et tidligere omtvistet Spørgsmaal — men efter sine Landsmænds Natur og Vane tilbøjelig til at «gøre Kommers» med alt, uden dybere satirisk Mening. Et komisk Epos er hans store Digt dog ikke, trods de komiske Partier; det mærkes, naar man læser det i sin Helhed. E. fremhæver — hvad det formelt Æsthetiske angaar — Digtets Mangel paa Komposition, de klare Beskrivelser, en egen Mangel paa Skønhed i Billederne, et ligefremt, noget ubearbejdet og undertiden af Slang-Vittigheder opfyldt Sprog, en letflydende, men upoleret Versifikation og idethele Vidtløftighed og en vis Ruhed. I Omtalen af Pulci's Kilder og hans Forhold til den hidtidige folkelige Epik over den karolingiske Cyklus' Æmner holder E. sig til P. Rajna's Fremstilling (Afhandlingerne i «Propugnatore» 1869 og 71). Den Maade, hvorpaa E. opfatter Pulci's og Lorenzo de' Medici's indbyrdes Forhold — at il Magnifico kun betragtede ham som Versemager og Spasmager —, er vistnok neppe rigtig. Heller ikke ere de Grunde slaaende, som han anfører til Fordel for Luigi's og ikke Broderen Luca's Forfatterskab til Digtet om Lorenzo's Turnering («La Giostra»); at Luigi ikke skulde være den, der blot affilede og afsluttede Broderens Digt efter dennes Død, synes ikke modbevist.

E. Gigas.

Äschylos' Sieben gegen Theben. Mit erklärenden Anmerkungen von *N. Wecklein.* Leipzig 1902, Teubner. 100 S.

Det är ett vackert arbete, Wecklein nedlagt på de äschyleiska och euripideiska tragedier, dem han kommenterat. Till raden af de förut behandlade har han senast lagt den enligt Aristophanes uttryck af Ares fyllda tragedien «De sju mot Thebe». Man återfinner i behandlingen samma förtjänster, som man är van att

finna hos Wecklein. En nyhet torde vara att de textkritiska anmärkningarna icke sammanförts i häftets slut utan meddelas i kommentaren under texten. Jag saknar tillräckliga vägledande metriska upplysningar.

Häftet inledes med ett par orienterande kapitel. Det första handlar om Oidipus-sagan före Äschylos. Det bör icke förvåna oss, om vi här återfinna föreställningen om Oidipus såsom ursprungligen en solgud, så utan grund som denna föreställning efter anmälarens mening än är. Wecklein söker stödja denna föreställning genom framhållande af de analogier, som förefinnas mellan Perseus-myten och Oidipus-sagan. Det antages nämligen vara obestridligt, att Perseus ursprungligen är en solheros. Men de analogier, som förefinnas, äro icke synnerligen slående, då de mest röra allmänna drag och, hvad som är det viktigaste, de sträcka sig icke till dessa mytkretsars centra. Det må därför vara med Perseus egenskap af ursprunglig solgud huru som helst; uppfattningen däraf bör icke influera på uppfattningen af Oidipusgestalten. Icke heller vinner teorien om Oidipus såsom ursprunglig solgud något stöd af de bekannta orden i scholiet til Euripides Feniciskor 26, där det säges att somliga berättade att Oidipus var son till solguden. Denna notis saknar nämligen hvarje beröringspunkt med de otaliga andra notiser till Oidipussagan, som förekomma i litteraturen, och är redan därför misstänkt. Höfer i sin artikel Oidipus i Roschers lexikon antager, att vi ha en lucka i texten och att det ursprungligen icke var om Oidipus det utsades, att han var en son till solen.

Detta kapitel måste naturligtvis med nödvändighet stödja sig på det korta omnämnandet i Nekyia af Oidipus och Iocaste (Epicaste) samt på de torftiga fragmenten af senare episka dikter, som behandlade den thebanska sagokretsen. Beträffande tolkningen af Odyssé-stället (λ 275) kan jag icke instämma med Wecklein, som anser att *ἄλγεα πάσχων . . . θεῶν ὀλοὰς διὰ βουλάς* syftar på Oidipus bländande. Wi ha icke ens en skymt af bevis för antagandet att Oidipussagan i de enkla linier, i hvilka hon framträder hos Homeros, skulle känna detta mytdrag. Äfven inre skäl, som jag här icke kan utveckla, tala emot att vi redan på detta mytens stadium skulle möta berättelsen om Oidipus bländande. Fastmera syfta de anförda orden på summan af det lidande, hvilket Oidipus drog öfver sig genom sina ofrivilliga brott, och de erhålla en speciell förklaring genom Odysséställets slutord:

. . . . τῷ δ' ἄλγεα κάλλιπ' ὀπίσσω
πολλὰ μάλ' ὅσσα τε μητρὸς ἐρινύες ἐκτελέουσιν.

Äfven i andra punkter i detta kapitel afviker min uppfattning från Weckleins, men jag måste här förbigå dem. Som min hufvudanmärkning mot Weckleins framställning af myten vill jag framhålla följande: Wecklein har icke frågat sig hvilket drag i myten, som är det centrala, ur hvilket de öfriga dragen i mytkedjan,

vare sig de gå uppåt eller nedåt, organiskt utvecklat sig[1]. Därför saknar också Weckleins framställning allt perspektiv. Höfer har i sin redan nämnda artikel riktigt insett att mytens centrala och produktiva drag är sonens äktenskap med modern, men han har för litet begagnat sig af denna insikt för ett öfverskådligt ordnande af mytens organism. Själf har jag i den svenska filologiska tidskriften Eranos I sökt framlägga grunddragen till en genetisk framställning af Oidipussagans system. Men jag har ej kommit att fullfölja där gjorda ansatser. Beträffande för öfrigt mytens ursprung, som icke har det minsta grand med solen att göra, är det kanske riktigast af mig att hänvisa till Gruppe «Griechische Mythologie und Religionsgeschichte» pag. 504 (München 1902).

Det andra kapitlet i inledningen handlar om Oidipus-sagan hos Äschylos. Af den äschyleiska trilogi, som behandlade denna saga, hafva vi endast kvar den sista tragedien «De sju mot Thebe». De båda föregående, Laios och Oidipus, äro förlorade och för rekonstruktionen af deras innehåll hafva vi knappast någon annan ledning än den, som ligger i titlarna, då de bevarade fragmenten äro ytterst torftiga. Wecklein, mot hvars rekonstruktion af innehållet i de förlorade tragedierna jag intet väsentligt har att invända, går med rätta ut från den uppfattningen, att Äschylos förutsatte, att myten i det stora hela var känd för åskådarne, hvarför icke alla dess bindeled behöfde upptagas i den dramatiska behandlingen. Därigenom möjliggjordes för skalden koncentrationen kring ett mytiskt drag, men ett hufvuddrag i hvartdera skådespelet. — Den korta analysen af «De sju mot Thebe» är fin och träffande och vittnar om, huru intimt Wecklein förstår sitt original.

Wi komma nu till hvad som utgör uttolkarnes stora crux vid behandlingen af Äschylos tragedie «De sju mot Thebe». Jag syftar på tragediens slutparti, i hvilket Antigone-myten indrages. De olika ståndpunkter, som beträffande denna fråga kunna göras gällande och hvilka äfven äro mer eller mindre företrädda inom litteraturen, äro följande trenne:

1) Skådespelets slut är i dess helhet äkta.
2) Häroldsscenen (från och med vers 996) är en senare tilldiktning med stöd af Sophokles Antigone.
3) Hela Antigone-partiet från och med vers 941 jämte verserna 846—859 äro en senare tillsats.

I sin uppsats «Ueber die Textüberlieferung des Äschylos etc.» (i Münchenakademiens Sitzungsberichte för den 1ste Dec. 1888) yttrar sig Wecklein i korthet om frågan. Han förklarar där Antigone-Ismene partiet v. 941—995 på den grund äkta, att

[1] Denna anmärkning gäller också Weckleins framställning i hans lilla skrift «Die kyklische Thebais, die Oidipodie, die Oidipussage und der Oidipus des Euripides» (München 1901).

en klagosång af de båda systrarna bebådas redan i partiet 846—859, men det parti, som närmast följer, 860—940, synes icke hafva med de båda systrarna att göra, utan vara föredraget af halfkörer, hvadan systrarnas bebådade klagosång måste följa efter 940. Däremot anser Wecklein att häroldsscenen är oäkta, mindre därför, att den synes kräfva tre skådespelare, då stycket eljest synes beräknadt på två, än «weil kein Dichter sein Stück und die ganze Trilogie mit einem ungelösten Konflikt schliessen kann».

Något utförligare behandlar Wecklein samma fråga i inledningen till här anmälda edition sid 10 f. Här är den tanken honom icke främmande, att till och med häroldsscenen kan vara äkta och att följaktligen trilogien kan sluta med en olöst konflikt, något som han anser vara möjligt dels genom att förutsätta att åskådarne ur Thebais kände Antigones öde, dels genom antagandet att skalden ville genom denna vy in i framtiden lägga i dagen hela släktens undergång som följd af tidigare släktleds skuld.

Jag kan nu icke gilla denna uppfattning. Ju mera jag gjort mig förtrogen med skådespelet, dess starkare har det intryck, jag mottog redan då jag första gången genomläste det, satt sig fast: nämligen att allt hvad som rör den speciella Antigonemyten måste ur skådespelet aflägsnas. Då Wecklein tror sig kunna försvara inryckandet af Antigone-konflikten i Septem med en hänvisning till att åskådarna ur Thebais kände Antigones öde, så vill jag fästa uppmärksamheten vid att detta antagande helt och hållet sväfvar i luften. Jag åtminstone känner icke spår till skäl för ett sådant antagande. Den, som fäster sig vid mytens genetiska utveckling, torde få samma intryck som jag, att Antigonedraget utbildats först hos tragici (Sophokles). Därtill kommer att i lika hög grad som Antigone-myten saknar episkt kynne, i lika hög grad är den präglad af tragisk åskådning.

Den redan vidrörda svårigheten med den tredje skådespelaren bemöter Wecklein med att anföra, att för Ismenes roll kräfves icke någon sådan utan blott en sångare, en *παραχορήγημα*. Möjligheten däraf vill jag icke förneka, men väl sannolikheten. För öfrigt vill jag lägga vikt på två ställen, som i denna diskussion anförts och dem äfven Wecklein öfvervägt. I vers 896 förutsätter koren att de båda bröderna varda vederbörligen jordade vid sina fäder (*σιδαρόπληκτοι δὲ τοὺς μένουσι . . τάφων πατρῴων λαχαί*). Den skald, som skref dessa verser, synes alltså icke känna till den konflikt, som anknöt sig till Polyneikes jordande[1]. — Vers 939 säger skalden *δυοῖν κρατήσας ἔληξε δαίμων*. Den skald, som här säger att med de begge brödernas besegrande släktens olycksöde är fullbordadt, har icke heller känt Antigonemyten i dess anknytning till myten om de båda brödernas fall.

[1] Står icke också vers 803 i strid mot nämnda förbud?

För öfrigt göra dessa ord intryck af att vara skådespelets naturliga afslutning.

Man har velat se spår af en senare tids sofistiska teori i versen 1062 πόλις ἄλλως ἄλλοτ' ἐπαινεῖ τὰ δίκαια. Jag skall icke yttra mig om den bevisningskraft, detta ställe äger. Däremot skall jag fästa uppmärksamheten vid ett annat ställe, som jag önskar diskuteradt, därför att det synes mig vittna om åtminstone häroldsscenens senare affattningstid. Jag syftar på versen 997, där det talas om δήμου πρόβουλοι i betydelsen af statens styresmän. Eljest synes det som om πρόβουλος, där detta ord förekommer i den tidigare litteraturen, segare hölle fast vid sin rent etymologiska betydelse. Då vi här möta ordet i den tekniskt politiska betydelsen af högsta statsmyndighet, förutsätter det icke då den korta period i Aténs statslif, då högsta makten där var öfverlämnad åt ett kollegium af tio πρόβουλοι? Gentemot dessa och andra skäl framhåller Wecklein att slutpartiets språkliga form alltigenom visar sig äschyleisk. Särskildt har Wecklein fäst sig vid den äschyleiska anda, som fläktar oss till mötes ur versen 1038 ἤδη τὰ τοῦδε διατετίμηται θεοῖς.

Men jag är myckat tveksam, huru jag skall fatta detta ställe. Troligen har Wecklein rätt, då han af scholiastens ord sluter, att denne i sin text icke läst det οὐ, som efter τοῦδε följer i vår text. Men ha vi någon logik i sammanhanget här? Härolden spörjer Antigone, om hon tänker med begrafning hedra den man, hvilken staten afskyr; hvarpå Antigone efter Weckleins text och tolkning svarar: «bereits ist dessen Sache von den Göttern zu Ende geehrt d. h. mit dem Ehren dieses Mannes ist es aus, da er tot ist, die Zeit zum Ehren ist für ihn vorüber». Är detta det svar vi vänta oss? Återstår icke fastmera för den döde Polyneikes begrafningens heder, hvilken Antigone i trotsig och stark pliktkänsla ämnar tillkämpa honom? Som bekannt har denna vers äfven eljest blifvit föremål för texträttelse, hvilken jag dock här förbigår, nöjande mig med att påvisa den motsägelse, jag tror mig finna i Weckleins text.

Man har i allmänhet icke stött sig på den teatraliska anordningen vid skådespelets slut, där den ena halfkören följer Ismene för att jorda Eteokles, den andra Antigone, för att trots förbudet visa Polyneikes den sista tjänsten. Hvilken nödvändighet gifves det för koren i Äschylos Septem att uttala sig för eller mot statsmyndighetens förbud mot Polyneikes jordande? Och är det icke en ren missuppfattning af mytens innersta mening att låta Antigone, hvars heroiska gestalt kommer till sin rätt endast om hon står ensam i striden, då hon går att trotsa förbudet, vara ledsagad af en halfkor, som med henne sätter sig öfver förbudet och visar samma heroiska handlingskraft som den tragiska hjältinnan själf?

Jag skall till deras tjänst, hvilka hålla på Antigoneepisodens

äkthet framhålla en omständighet, som visar, att texten i hvarje fall icke befinner sig i den ordning, vi skulle vänta. Jag går ut ifrån att det medgifves att verserna 860 – 940 icke hafva med de båda systrarna att göra, utan äro föredragna af halfkörer. Men nu föregås dessa versar af ett litet lyriskt parti 846—859, som förkunnar de båda systrarnas inträde på scenen och deras afsikt att veklaga öfver de båda bröderna. Denna veklagan följer emellertid icke förän efter 940. Detta stämmer icke med vanlig dramatisk teknik, som fastmera fordrar att systrarna börja sin veklagan strax, sedan de blifvit så att säga presenterade för publiken och denna blifvit underrättad om i hvad syfte, de kommit. Följaktligen böra verserna 847—859 inskjutas efter 940, så att de verkligen komma att fylla sin uppgift att vara en inledning till systrarnas veklagan, ty att antaga att Antigone och Ismene som stumma personer varit inne på scenen, under det att koren föredragit det långa partiet 860—940, är helt visst att missbruka Aristophanes uppgift i Grodorna, att Äschylos ofta på scenen införde personer, som sutto där länge i stumt grubbel. Bergks mening är icke osannolik, nämligen att den som tilldiktat Antigone-episoden ville med densamma förtränga styckets ursprungliga slut, men att detta genom en tillfällighet bevarats åt oss åtminstone till en större del, men kommit att felaktigt inskjutas mellan Antigone-episodens uppslag och dess fortsättning i systrarnas klagosång. Fordran att systrarnas klagosång, omedelbart efter det den bebådats, tager sin början är naturligtvis lika berättigad som den fordran är, att, när en persons inträde på scenen kungjorts, denna person också verkligen skall inträda på scenen[1].

Hvad angår själfva den Äschyleiska textens gestaltning är det icke möjligt att ingå i någon detaljerad granskning af densamma. Den traderade Äschyleiska texten vädjar som bekannt synnerligen ofta till konjectural-kritisk behandling. Som allmänt omdöme gäller att Weckleins ändringar äro väl öfvervägda, om också icke alltid sannolika, och att de åstadkommit en i det hela lätt läsbar text, om detta epitet öfver hufvud kan användas på Äschylos. Jag skall här blott fästa mig vid några få kritiska punkter.

Beträffande det svåra stället v. 10 ff. delar jag i det hela Weckleins uppfattning att en vers här fallit bort, hvilken omnämnt de egentligen i krigsåldern stående. Att, som någon velat,

---

[1] I Euripides Feniciskor 1582—1583 har koren följande replik:

πολλῶν κακῶν κατῆρξεν Οἰδίπου δόμοις
τόδ' ἦμαρ. εἴη δ' εὐτυχέστερος βίος.

Jag har i denna tidskrift, tredie række, V. bind s. 9 f. återställt den riktiga läsarten *εὐτυχὲς τέλος βίου.* Den som förstår att repliken i denna form måste omedelbart inleda den scen, i hvilken Oidipus slutar sina dagar, har därigenom ett medel i sin hand till afgörande af hvilka partier, som i det följande böra såsom oäkta aflägsnas ur texten.

anse att endast ynglingar och öfveråriga nämnas på den grund, att det egentliga krigsmanskapet redan intagit sin plats vid muren, synes icke vara tillåtet, särskildt med tanke på v. 31, där uppmaningen:

ὁρμᾶσθε πάντες, σοῦσθε σὺν παντευχίᾳ etc.

måste gälla allt stridbart manskap och särskildt de i egentlig mening krigspliktige. Däremot är jag böjd att anse v. 13 för en interpolation, uppkommen af en marganteckning, som rörde sig om de i texten nämnda olika åldrarne. — V. 45. Är det icke skäl att misstänka φόβον i det sammanhang, i hvilket den gudomligheten här nämnes? — På det svårt förvanskade stället vv. 83, 84 ger Wecklein efter alla de ändringsförslag, som äro gjorda till stället, en lätt läsbar text. Att han i detta fall eller liknande — och de äro många — skulle hafva träffat den ursprungliga texten, därom är hvarken han själf eller någon annan öfvertygad. Jfr. v. 124, där Wecklein har

ἰχθυβόλοις μάχαν ἀποσοβῶν κέντροις,

men den handskriftliga läsarten är

ἰχθυβόλῳ μαχανᾷ Ποσειδᾶν.

Likaledes har Wecklein återställt en enkel text i vv. 264—265, dock först genom våldsamma afändringar, i det att dessa båda versar motsvaras af tre versar i den handskriftliga traditionen. — V. 241. Det hade väl varit riktigt att här insätta det σέ, som icke kan umbäras, under det att ἐμέ icke passar i sammanhanget. — V. 322. I denna vers är det handskriftliga δωμάτων στυγερὰν ὁδόν icke utan stöd af ett Eustathius-ställe ersatt af orden ὀμφάχων τρυγερὰν δρόσον, hvilka väl passa i sammanhanget. Att den poetiska tanken här i alla fall döljer sig under ett svårgenomträngligt uttryck framgår af Weckleins återgifvande af stället: «Beweinenswert ist es für sie gleichgepflückt vor der Zeit unreif gepflückter Herblinge Nass einzutauschen». — I v. 395 föredrar jag Grotii ändring τῶνδε framför handskriftens τόνδε — detta i sammanhang med min uppfattning att Eteokles icke på scenen är omgifven af de sex härförarne. — V. 587. Jag har svårt för att få någon naturlig förbindelse mellan orden καρπὸς οὐ κομιστέος och det föregående. Jag är därför böjd att förena dem med de följande och med antagande af Kecks äfven af syntaktiska skäl föranledda rättelse skrifva καρπὸς οὐ κομιστέος ἄτης ἀρούρας, θάνατος, ἐκκαρπίζεται. — Verserna 770—771 heter det:

τέκνοισιν δ' ἀρὰς
ἐφῆκεν ἐπικότους τροφᾶς,

hvartill Wecklein anmärker: «Τροφή bezieht sich auf die Pflege der greisen Eltern, welche Pflicht der Kinder ist . . ., wie die kyklische Thebais den Grund des Vaterfluches in der Verletzung dieser Pflicht fand». Men är icke det motiv, hvilket Thebais framhåller för faderns förbannelser, alltför futtigt för att kunna ligga till grund för samma mytdrag hos Äschylos? Jag är därför

böjd för att med Schütz och andra tolka *τροφή* om uppfostran af de barn, som blifvit födda i det blodskändande äktenskapet. Hvad beträffar Weckleins anmärkning mot denna uppfattning: «Dann aber würde der Fluch auch den Töchtern gelten», så väger den icke mycket, så länge all sannolikhet talar för att Äschylos antingen icke känt eller åtminstone helt bortsett från det mytdrag, som låter äfven döttrar födas ur Oidipus äktenskap med Iokaste. — V. 813. *ἀτέκνους* om de båda bröderna (*ἀτέκνους κλαύσω πολεμάρχους*) har vållat någon svårighet. Wecklein anmärker: «Die Erwähnung der Kinderlosigkeit ist hier ganz zwecklos, abgesehen davon, dass von Polynikes ein Sohn Thersandros, von Eteokles ein Sohn Laodamas erwähnt wird. Wahrscheinlich ist *ἄνδρας* für *ἀτέκνους* zu setzen». Jag kan icke gilla innehållet i denna Weckleins anmärkning. Det är sannt att redan Pindaros (Ol. II 76) tyckes känna Thersandros såsom Polyneikes son, men därför är det icke sagdt att Äschylos kände detta mytdrag, enligt hvilket Polyneikes och Eteokles lämnade söner efter sig. Och om han också känt det, så har han gestaltat myten så, att han nödgats se bort ifrån det, ty hos Äschylos fordrar mytens tragik att Laios ätt för dess brotts skull helt och hållet går under med Oidipus i blodsskam aflade söner. Följaktligen måste Äschylos låta dem båda dö barnlösa, och detta är så mycket mindre en ändamålsvidrighet, att denna barnlöshet nämnes, som den enligt grekisk åskådning utgjorde ett plus i den tragiske hjältens eller hjältinnans lidande. *ἀτέκνους* försvarar därför väl sin plats och kan icke ersättas af det matta *ἄνδρας*.

Skall jag till sist sammanfatta mitt omdöme om Weckleins upplaga af Äschylos' Sieben gegen Theben, så kommer det att låta gynnsammare än föregående anmärkningar måhända ge anledning förmoda. Weckleins förtrogenhet med originalet har gjort det möjligt för honom att i knapp form ge en utmärkt kommentar och säkerligen kunna vi vänta oss att mången, som eljest skulle gå förbi Äschylos mäktiga drama, nu skall under Weckleins erfarna ledning med intresse studera sig in i detsamma.

Göteborg.

Johannes Paulson.

Oluf Nielsen, Kortfattet fransk Grammatik til Brug i Skolernes Mellemklasser. Anden Udgave. Kbh. 1901, Gyldendal. 128 s.

Som det bemærkes i forordet, er denne anden udgave, der forholdsvis hurtigt har vist sig nødvendig, ikke synderlig afvigende fra første. At de af det franske undervisningsministerium tilladte lempelser har medført forandring paa visse punkter, er

der ikke noget at sige til, om end hele denne reform maa siges at være af forholdsvis underordnet betydning for skoleundervisningen. Men forfatteren har ikke været tilstrækkelig paa sin post overfor disse nye bestemmelser, der ikke alle er lige klare og lige vellykkede. Den bekendte franske grammatiker Clédat siger saaledes i anledning af paragraffen om *gens*: «ce paragraphe de l'arrêté risque d'être mal compris des étrangers», og denne frygt viser sig at være vel begrundet, thi forf. af nærværende bog har af den ladet sig forlede til at ændre første udgaves i det hele rigtige regel, saa at den nu i anden udgave er helt urigtig og kan give anledning til slemme misforstaaelser. Et adj., der hører til ordet *gens*[1], kan ikke altid være femininum, saaledes som den første halvdel af forf.s regel lyder. Det er kun i staaende forbindelser som *les vieilles gens*, *les bonnes gens* og enkelte andre, at adj. er fem., men disse udtryk opfattes som et slags ubestemte pronominer, hvorfor alle andre adjektiver normalt sættes i hankøn: *instruits par l'expérience tous les vieilles gens sont soupçonneux.* Dette er faktisk den moderne sprogbrug, ogsaa i nyere franske bøger, og naar det franske undervisningsministerium har tilladt, at man kan sætte alle adj. i fem., er det heri som i andet aabenbart gaaet for vidt. Desuden maa man huske paa, at det blot hedder, at man vil tillade fem. i dette tilfælde; der er et lovligt stort spring fra den omstændighed, at sligt ikke skal regnes franske skolebørn til last, til at optage det i en skolegrammatik. Der kunde i det højeste være tale om at tilstede frit valg mellem masc. og fem. ved forbindelserne *les vieilles gens* o. s. v., derimod ikke ved *les honnêtes gens* og alle lignende tilfælde, hvor det foranstillede adjektivs hunkønsform falder sammen med hankønsformen. Men da som sagt sprogbrugen afgjort gaar i retning af at lade alle adjektiver (ogsaa *tous*), undtagen netop *vieilles* etc. i de staaende forbindelser, være masc., staar man sig sikkert bedst ved at se helt bort fra ministeriets arrêté paa dette punkt.

Det er ogsaa mere end tvivlsomt, om forf. har handlet ret i at optage bestemmelsen om, at *hymne* kan være baade fem. og masc.; dette ord er i virkeligheden masc. i moderne fransk, i hvert fald er de tilfælde, i hvilke det undertiden i forældet sprog er fem., aldeles uden betydning for skoleundervisningen. Det samme gælder bemærkningerne om *aigle* og *amour*.

Der kan i det hele taget rettes den anke mod nærværende bog, at den ikke radikalt nok har foretaget en oprømning i det stof, der i flere menneskealdre har udgjort indholdet af franske skolegrammatiker, uden at man har taget hensyn til, at det franske sprog ikke mere er det samme som i den klassiske periode.

---

[1] Singularisformen *gent* kunde helt forbigaas, tilmed da der i § 71 læses, at *gens* kun bruges i pluralis.

Hvorfor skal eleverne lære, at *aïeul* i pl. har *aïeux* og *aïeuls*, naar den sidste form ikke mere tilhører det moderne sprog, der anvender *grandpère et grandmère*? Det vilde være fuldkommen tilstrækkeligt at konstatere, at *aïeul*, *ciel* og *œil* i pl. hedder *aïeux*, *cieux* og *yeux*; formerne *ciels* og *œils* træffer eleverne vel kun i deres stileøvelse, der med lige stor ihærdighed indøver almindelige og sjældne ting.

Det vilde være en let sag at nævne en hel række andre steder, hvor forfatteren i alt for høj grad har holdt sig til det traditionelle. Jeg skal nøjes med at anføre ganske enkelte. En sætning som *l'avare n'aime que soi* (§ 91) er ikke moderne fransk; *soi* maa her erstattes af *lui-même*. — Det er ikke korrekt at sige, at *on* undertiden hedder *l'on*, naar det ikke udtrykkeligt tilføjes, at *l'on* kun forekommer i bøger. — Pronominerne *nul* og *tel* er i moderne fransk i høj grad paa retur; det første kunde passende udelades af en skolegrammatik, det andet maa nævnes i visse vendinger med den tilføjelse at det danske ‚saadan‘ paa fransk i reglen gengives ved *comme ça* eller *pareil*. Ved *tous* maatte bemærkes, at ‚alle‘ paa fransk i alm. hedder *tout le monde*, ved *chaque* at ‚hver‘ i reglen udtrykkes ved *tous les*. — *Quelque . . . que* (§ 106 am.) er i allerhøjeste grad forældet for *si . . . que*, ligesaa *quoique* (§ 138) for *bien que*, og *point* (§ 142), alt sammen ting, der træder tilstrækkelig tydeligt frem i bøger, der nogenlunde gengiver det moderne omgangssprog. Meget af den slags er ogsaa omtalt i den grammatiske literatur (med undtagelse af egenlige grammatiker); Storm gør saaledes i Dialogues français II 41 opmærksom paa, at *pas* sjældent eller aldrig udelades ved *savoir, pouvoir* etc. Ikke desto mindre læses i nærværende bog § 142 am. 2 c, at «fyldeordet» kan udelades ved disse verber. Man kan ikke indvende, at udtryk som *je ne sais* ofte forekommer i bøger (saaledes regelm. hos Zola, der er meget konservativ paa dette punkt); thi den praktiske grammatik skal fremstille det virkelige sprog, — til vejledning ved læsning behøves den ikke. Det er beklageligt, at forfatteren ikke har kunnet benytte E. Rodhes lille bog: *Essais de philologie moderne* I *Les grammairiens et le français parlé*. Lund 1901, der er epokegørende for behandlingen af moderne fransk grammatik, og som jeg her benytter lejligheden til paa det varmeste at anbefale alle, der giver sig af med fransk.

Ogsaa i fortegnelsen over de uregelmæssige verber kunde adskilligt stryges; f. ex. er der ingen grund til at nævne *seoir*, der er forsvundet af det almindelige sprog; man kan ofte hos moderne forfattere iagttage, at sætninger som *ce chapeau vous sied bien* betragtes som «des vieux clichés». Eleven skal lære, at det hedder *ce chapeau vous va bien*. Træffer han saa engang det andet udtryk, kan han faa den fornødne oplysning af ordbogen.

Den fonetiske udtalebetegnelse er i det hele korrekt. Dog er der næppe nogen grund til at angive udtalen [*gwalœt*], da det nu almindeligst hedder *goélette*, ligesom [*pwaña:r*] er hyppigere end [*poña:r*]. *Trop* udtales ganske vist oftest [*trɔ*], men foran pause altid [*tro*]. Ordet *chut* lyder ikke som [*šyt*], men som [*št*] med læberunding ved *š*.

Hist og her findes der enkelte urigtige forklaringer. *Labeur* er ikke, som det siges fodn. s. 35, et verbalsubstantiv uddraget af *labourer,* og naar *ne* i *je crains qu'il ne le fasse* forklares derved, at den tanke, der ligger bagved, er: jeg haaber, at han ikke gør det — saa maa dertil bemærkes, at der for nutidsfranskmænd slet ikke ligger nogen tanke bagved, men *ne* findes, fordi det oprindelige latinske udtryk ifølge sin natur har nægtelse. — Det turde være paa tide at komme bort fra udtryk som «delingsartiklen udelades», «delingsartiklen falder bort», der ikke blot er sproghistorisk ukorrekte, men ogsaa let kan give eleverne den urigtige opfattelse, at sætningen *la maison est remplie de soldats* egenlig skulde hedde *la maison est remplie de des soldats*, hvilket endog findes doceret i en fransk syntax af G. Stier.

Kr. Sandfeld Jensen.

Den böhmiske Udtale.

Jeg har ovenfor XI 119 gjort opmærksom på, at den ejendommelige böhmiske Udtale af Præpositionerne *v*, *z*, *s*, *k* foran Ord, der begynder med Vokal, først er iagttaget og beskrevet af den bekendte norske Slavist og Fonetiker Professor Olaf Broch. Jeg gjorde imidlertid Indsigelse mod den Bemærkning hos ham, at *v*, *z*, *s*, *k* danner en Stavelse for sig. For at forebygge Misforståelse ønsker jeg udtrykkelig at tilföje, at min Indsigelse først og fremmest udgår fra et praktisk Synspunkt; fra den theoretiske Fonetiks Side er der nemlig intet i Vejen for at anerkende Brochs Beskrivelse (som bekendt finder Sievers Bistavelser endogså i Grupper som *spa sta* eller *apt akt*; sml. Jespersen, Fonetik § 402 om disse Grupper og om Ord som *Hests*). Men de indfødtes umiddelbare Opfattelse regner ikke *v*, *z*, *s*, *k* for særlige Stavelser, og den fremmede, der vil tilegne sig Udtalen, bör ikke göre sig Umage for at få en særlig Stavelsetop til at træde frem, men tværtimod efter Evne trykke den ned. Broch har hørt en Pavse efter *z* i *z křemene*; jeg henviste i den Anledning på en lidt for kortfattet Måde til det Faktum, at der undertiden kan høres en Overgangsvokal i en Gruppe af Konsonanter i Ordenes Forlyd (f. Eks. mellem *d* og *n* i *dni*). Det væsentlige i denne Udtale er ikke selve Overgangsvokalen, der blot er en Kontinuation af Konsonanternes Stemmeklang, men derimod den løse Sammenslutning mellem Konsonanterne. Denne samme løse Sammenslutning må sikkert også kunne finde Sted i stemmeløse Grupper som *skř* i *z křemene*, uagtet der her ikke vil kunne optræde nogen Overgangsvokal. Her vil der altså blive en virkelig Pavse. Denne theoretisk formodede Pavse har jeg ikke selv lagt Mærke til, men det undrer mig ikke, at en skarpere Iagttager har hørt den. Men jeg tillægger ikke denne Pavse nogen Sammenhæng med Udtalen *f'o*, *s'o* i *v ohni*, *z oka*, men formoder tværtimod, at den samme Pavse, som er hørt i *z křemene*, ogsaa vilde kunne høres i *skříně*.

23. April 1903.

Holger Pedersen.

Några bidrag till nordisk språkhistoria.

Af Elof Hellquist.

1. Om isl. *siklingr* och *buðlungr*. 2. Några anmärkningar om de germanska kort- och smeknamnen samt de germanska mediageminatorna. 3. Germanska ord med betydelsen 'padda, groda'.

Siklingr är ett i den äldre eddan och annan isländsk poesi flera gånger uppträdande ord. Särskildt torde läsaren erinra sig det från Helgesångerna samt från strofen om Fjǫlner i Ynglingatal. Öfriga beläggställen se t. ex. Egilson, Fritzner, Wisén Carm. norr. och Gerings eddaglossar. Ordet kan öfverallt, där det förekommer, öfversättas med 'furste, konung' — betydelser som också lexikograferna mangrannt tilldela detsamma.

Dessutom finnes ordet i Snorraeddan som släktnamn: *Siklingar* kallades enligt denna källa den släkt, till hvilken *Sigarr*, *Siggeirr* m. fl. hörde.

Denna de gamle isländingarnas uppfattning af detta ords härkomst och egentliga betydelse anser Bugge PBB 13 : 180 i likhet med Müllenhoff delvis bero på en sen och oskicklig kombination, men sammanhanget med namnen på *Sig-* synes honom säkert. Äfven i sitt arbete om Helgedikterna[1] förfäktar han samma mening och erinrar därom, att i Helgediktningen äfven andra släktnamn såsom *Ynglingar*, *Vǫlsungar*, *Dǫglingar* m. fl. förekomma som appellativer med samma betydelse som *Siklingar*.

Han vänder sig i detta sammanhang mot en annan förklaring, som framställts af ordet, nämligen Noreens i dennes afhandling om Ynglingatal[2], enligt hvilken här en afledning af ett **sikell* **sikoll* skulle föreligga, det senare ordet identiskt med ags. *sicol*, fht. *sihhila* 'lie, skära'. Den i strofen om Fjǫlner förekommande form *sikling*, som Noreen anf. st. närmast har för

[1] Studier over de nord. Gude- og Heltesagns Oprindelse 2 : 128.
[2] Uppsalastudier s. 196.

ögonen, anser Bugge[1] snarast tyda på inflytande från Helgediktningen, där ordets ursprungliga betydelse af ett släktnamn tydligare framskimrar.

Sin egen uppfattning om utvecklingen af ordet *siklingr* framställer Bugge närmare i det nyss omtalade arbetet om Helgedikterna[2]. *Siklingar* har uppstått ur **SiggeiRlingar* som t. ex. *Veklingar* hos Egil Skallagrimsson ur **VégeiRlingar*. Han jämför äfven fno. *Otleff* = *Oddleifr*, *Eklauus* (möjligen) af *Eggláfr*, *hǫkunótt* af *hǫggunótt*, *Hopelstadhum* = *Hobbelstad*.

Med rätta synes emellertid Noreen Upps.-stud. s. 196[3] hafva betecknat den öfvergång *ggl* och *kl*, som af Bugge antages, för ouppvisad och «väl även ouppvisbar». Om jag t. ex. bortser från *Veklingar*, är *Eklauus* af de ofvan anförda exemplen det enda fullt analoga fallet, och det betecknas af Bugge själf som osäkert: han framkastar nämligen äfven den möjligheten, att namnet kan vara lånadt från engelskan.

Hvad nu beträffar de två återstående orden, *Siklingar* och *Veklingar*, hvilka anförts som stöd för en dylik ljudöfvergång, har jag att för dessa ord framställa ett annat förslag till förklaring, hvilket synes mig sannolikare än de ofvan refererade.

Det ansluter sig emellertid ganska nära till prof. Bugges härledning. I likhet med Bugge är jag nämligen öfvertygad om, att isl. *siklingr* ursprungligen varit ett släktnamn på *-ling*, men afviker från honom beträffande uppfattningen om formens tillkomst. *Siklingr* är efter min mening bildadt af ett kortnamn till sammansatta personnamn på *Sig-*, som snarast lydt **Sikke* och är identiskt med friesiska *Sicco*, om hvilket se Stark Kosen. s. 20, fht. *Siccho* (jämte *Sicco*), hvilket äfven Förstemann Ahd. Namenbuch 1²: 1317 f. för till de germ. namnen på *Sig-*. En annan kortnamnsform till samma stam är, som bekant, sv. *Sigge* = fno. *Sigge* (Kjær o. Rygh Norske Gaardnavne IV. 2 : 19). Dylika bildningar äro icke sällsynta i isl. och fno.; här erinras t. ex. om *Ambi* (: *Arnbjǫrn*), *Aski* (: *Asgerðr*), *Buddi*, *Butti* (: *Bótolfr*), *Gakki*; se Rygh Gamle Personnavne passim.

Ett analogt exempel är utom de förut omnämnda isl. *buðlungr*, som t. ex. förekommer i Atlakviða i förbindelsen *bǿr boþlonga* 'furstarnas bostad'. Ordet är identiskt med det släktnamn, som ingår i fty. ortnamnen *Budilingen*, *Bodulunghova* (Förstemann

[1] Bidrag til den ældste Skaldedigtnings Hist. s. 124.
[2] Mera antydningsvis har det skett redan PBB 13 : 180.
[3] Noreen vänder sig mot framställningen i PBB.

1²: 322), af personnamnet *Bodilo*, jf. isl. *Buðle*, till den i germ. språk vanliga personnamnsstammen *Bod-*. Ordet *buðlungr* har sålunda intet att skaffa med *búð* 'bude' och kan ej, såsom Noreen Aisl. gr. § 114,5 antager, tjäna som exempel på förkortning af *ú* > *u* framför dubbelkonsonant[1].

Buðlungr erbjuder en fullständig parallell till *Siklingr* så till vida som det liksom detta är bildadt af ett kortnamn och användes i öfverflyttad betydelse af 'konung, furste'. Släktnamn på *-l-ungr* äro, såsom jag å annat ställe skall visa, ganske vanliga i Norden.

En fråga är, om icke detta *Sikke* rent af har samgermanskt ursprung. Vi ha redan funnit det i fht., bland frieserna och — efter min mening — i västnord. Det tycks äfven ha förekommit i Sverige. Idén till den här gifna förklaringen af *Siklingr* har jag nämligen erhållit i samband med undersökningar af en grupp svenska ortnamn.

Af de i östra Skandinavien synnerligen vanliga ortnamnen på *-inge*, *-linge*, *-unge* o. d. — de uppgå till ett antal af c. 700 — innehålla efter mitt förmenande de allra flästa (i rundt tal c. 650) sådana släktnamn. Men dessa äro ofta icke bildade af personnamnet själft, i Sverige i alla händelser aldrig af sammansatta sådana, utan af kort- eller smeknamn, som existerat vid sidan af dessa. Hit bör därför bl. a. föras nsv. hemmansnamnet *Sickinge*[2] Ljungby socken, Sunnerbo härad Smål., hvilket tycks vara bildadt af ett släktnamn **Sikkinger*. Jag hoppas i ett annat sammanhang kunna visa, att åtskilliga af dessa släktnamn äro bildade af kort- eller smeknamn, som till sin struktur just kunna jämföras med **Sikke*. Så innehåller fsv. gårdnamnet *Lippinge* (SD ns 2 : 194 från 1409), nu *Lippinge* i Alsike socken, Ärlinghundra härad Uppl., ett kortnamn *Lippe* (= fda. *Lippæ*) och vidare fsv. gårdnamnet *Gladdunge* (SD 3 : 686 från 1339), nu *Gladdinge* i Ripsa socken, Rönö härad Sdml., ett smeknamn **Gladde*, bildadt till den af Lundgren Sv. landsm. X. 6,: 68[3] anförda personnamnstam, som ingår i fsv. **Gladher*, **Gladhi*. *Gladde* kan till sin form närmast jämföras med det äfven förekommande *Siggo*[4], sv. *Sigge*.

---

[1] *Korrekturnot.* Exemplet har emellertid strukits i den nyss utkomna tredje upplagan (§ 122, 4).

[2] Någon fsv. form af detta namn känner jag tyvärr icke, ehuru jag genomgått de (tryckta) källor, som stått mig till buds.

[3] Jfr äfven Rygh Gamle Personnavne s. 90.

[4] Förstemann 1²: 1318.

Af samma art äro de släktnamn, som afledts af diminutiviska personnamn på t. ex. *-k*, *-l*, *-t*. Ett sådant var det nyss omtalade isl. *buðlungr*. Exempel på andra finna vi i rätt stort antal bland de släktnamn, som ligga till grund för svenska ortnamn på *-inge*, *-unge* o. s. v., såsom **Væskinger* (i gårdnamnet *Væskinge* från 1375, nu *Väskinge* Uppl.), hvilket jag härleder ur ett **Vaske* = fht. **Wasihho* (jfr. det på något annat sätt bildade fty. personnamnet *Wesikin*[1]) af stammen i fht. personnamnen *Waso, Wasung* o. s. v., eller **Vantunger* (i gårdnamnet *Vantunge* Uppl.), af ett **Vante* = fty. *Wanito*[2], af den bekanta personnamnsstammen *Van-* — blott ett par fall af de många, som skulle kunna anföras. För att nu återvända til *Sickinge*, utgår det sålunda genom förmedling af ett släktnamn *Sikkinger* från ett kortnamn **Sikke*.

Identiskt med isl. *Siklingr* är det släktnamn, som ingår i gotländska ortnamnet *Sicklings* Klinte socken. Jag har antecknat c. 50 ortnamn från Gotland på *-ings*, *-ungs*, *-lings*, *-lungs*, som måste innehålla dylika släktnamn. Äfvenledes erinras om engelska ortnamnet *Sicklinghall*, som utan tvifvel är sammansatt med ett patronymicum, hvars anglosax. form dock kan vara *Syceling*[3].

De här behandlade släktnamnen **Sikkinger* og *Siklinger* förhålla sig till hvarandra som t. ex. fsv. **Bøtinger* till **Bøt(z)linger* (i ortnamnen *Bøtinge* och *Bøt[z]linge*), **Kvidhinger* till fht. **Quidiling* (i ortnamnen fsv. *Kvidhinge* och fht. *Quidilingaburg*, jfr. fsv. *Kvillinge*), fht. **Waring* till fsv. **Værlinger* (i ortnamnen fht. *Waringa* och fsv. *Værlinge*) o. s. v. Jag har antecknat c. 50 sådana fall, och de kunna lätteligen ökas.

På samma sätt måste väl *Veklingar* betraktas som bildadt af ett kortnamn til *Végeirr*.

Vi öfvergå nu till att i detta sammanhang orda något om dessa kortnamn och i sammanhang därmed stående frågor. Man kunde ju vara böjd för det antagandet, att prototypen för dylika bildningar uppstått genom assimilation af slutljudet med stamkonsonantens *n*: att sålunda *Sikke* skulle förhålla sig till *Sigh-* som t. ex. mht. *rappe* 'korp' till *rabe* och dylika bekanta fall. Kortnamnen med geminerad media, sådana som *Gladde*, ville man då snarast förklara i analogi med isl. *koddi*, *toddi* o. s. v.

---

[1] Anfördt af Förstemann 1²: 1547.
[2] Därs. s. 1522.
[3] Jfr Kemble Die Sachsen in England 1: 390.

Dessa hafva enl. v. Friesen Germ. mediagem. uppkommit genom utjämning i *n*-stammarnas starka kasus, d. v. s. närmare preciseradt så, att ett paradigm **aban*, **apnas*, **apnai*, *abanum* gifvit upphof till å ena sidan *aban*, *abnas* o. s. v. och å den andra **apan*, **apnas* o. s. v. Kommer så förlängning framför *n*, och man kan efter denna tänka sig fyra stamformer, nämligen *aban-*, *abban-*, *appan-* och *apan-*.

Under mina undersökningar af de nordiska ortnamnen på *-inge*, hvilka i regel innehålla släktnamn, som i sin tur ofta afledts af kortnamn, har jag emellertid kommit till den öfvertygelsen, att samtliga de germanska ord med inljudande *-bb-*, *-dd-* och *-gg-*, som af v. Friesen förklaras på ofvan antydda sätt, böra afskiljas som bevisningsmaterial för den teori han förfäktar och att de i stort sedt tillhöra samma sfär som de germanska smek- och kortnamnen med geminerad media samt i följd däraf måste undersökas i samband med dessa. Redan förut har jag beträffande vissa af dessa v. F:s exempel hyst starka misstankar, som gått i samma riktning, men icke fått någon yttre impuls att syssla med frågan.

Då min uppsats förelåg så godt som färdig i manuskript, kom jag att än en gång genomläsa Kauffmanns kortfattade anmälan[1] af v. Friesens arbete (ZfdPh. 32 : 255) och fann där delvis samma synpunkter antydda, som dem jag här utförligare förfäktat[2]. Jag anser dock, att min uppsats kan försvara sin plats, så mycket mer som Kauffmanns korta antydningar icke synes ha funnit tillbörligt beaktande och jag dessutom hoppas att kunna meddela ett och annat nytt i detaljväg samt belysa uppkomsten af några hittills oförklarade ordformer. Frågan är nämligen af så stor vikt, att den väl förtjänar en något utförligare behandling från de synpunkter, som enligt min uppfattning böra anläggas; för ett försök till fullständig utredning af densamma saknar jag emellertid för tillfället tid och utrymme.

Det är dock först och främst, såsom redan Kauffmann påpekat, onekligen påfallande, hvilken intim öfverensstämmelse som i betydelse råder mellan flertalet af de hos v. Friesen anförda bildningarna. Nästan alla synas utgå från betydelsen 'något svällande l. uppsvälldt, klump, kloss, knöl, bylte' o. d. och användas dessutom ofta i, som det tycks, öfverflyttad betydelse om

[1] Den upptager blott en trycksida.
[2] K. betraktar orden i fråga som ett slags diminutiver, hvilka kräfva samma behandling som kort- och smeknamn.

små barn eller småväxta människor. Sådana äro[1]: sv. dial. *babbe* ‚liten pilt'-västflaml. *babbe* 'svulst', nsv. dial. *bobb(e)* 'kort, tjock person'-meng. *bob(be)* 'bundt, knippa', nsv. *bubbla*, nno. (o. s. v.) *dabb(e)* 'seg klump af slem; liten tjock, tung figur', nsv. *dubb* 'bult', nsv. dial. *gubbe* 'rund frukt m. m.'-nht. dial. *guppel* 'puckel o. d.', nno. *hubb* 'top, bugle', nno. *kabbe* 'trästump, kloss', nsv. *klabb(e)* 'kloss', nsv. dial. *knabbe* 'knubb, klabb' -fht. *knappo* 'gosse o. s. v.', nsv. *knubb*, isl. *kubbi* 'klump, kluns', nsv. dial. *kvabb* bl. a. 'tjock, fet, pussig karl', nsv. *labb* 'stor, klumpig, grof hand', isl. *lubba* 'stor torsk', nisl. *lubbi* 'tjock hårtott', nsv. dial. *nubb*-nht. dial. *noppe* 'liten upphöjning', nsv. dial. *rabb(e)* 'tufvig mark', nht. dial. *schroppen* 'liten jordkulle m. m.', sv. *stubbe*, nno. *trubb* 'kort o. tjock figur', nisl., nno. *budda* 'pung, hög', nsv. *kladd*, sv. *kudde* bl. a. 'testikel', isl. *toddi* 'litet stycke'-nht. *zotte* 'hårtofs', isl. *baggi* 'packe, bylte', isl. *kǫggull* 'klump', nsv. dial. *knagg* 'liten knöl, knuta', nsv. *kugg*-ags. *cyčgel* 'knölpåk', ags. *mucga* 'hop, hög', fsv. *tagger*.

Härmed är på några exempel när, till hvilka vi nedan komma, v. Friesens bevisningsmaterial uttömdt.

Jag tillåter mig nu först beträffande dessa uppräknade ord (och släktingar) några strödda anmärkningar.

Hvad då först sv. dial. *babbe* 'liten gosse' angår, har jag redan i Ark. 14 : 389 uttalat den meningen, att detta ord utgår från b a r n s p r å k e t, och jämfört de på samma sätt uppkomna got. *atta* och gr. *ἄττα* 'pappa', sv. dial. *datte* 'bröstvårta', gotl. *mamme* 'spene', sv. dial. *pappe* 'bröstvårta', samtliga med geminerad konsonant. Af andra ord, som äfven skapats af barnen, må i detta sammanhang äfven nämnas ty. dial. *abbe*, lt. *obbe* 'Grossvater', hvilket af Kauffmann PBB 12 : 525 anföres som exempel på västgermansk konsonantförlängning framför *n*, vidare det af v. Friesen i samband med *bobbe* o. s. v. behandlade mht. *buobe* i pl. 'die weiblichen Brüste'; jfr äfven med enkel konsonant got. *aba* (Uhlenbeck PBB 22 : 188-9), lat. *pupa* 'docka', slav. *děda*, skyt. *Δάδος* (Zupitza KZ 36 : 243) m. fl. bekanta fall[2].

---

[1] Jag anför blott en à två representanter för hvar och en af de hos v. Friesen behandlade ordgruppperna.

[2] Skulle man icke på samma sätt kunna förklara gr. *τίταξ* 'konung', *τιτήνη* 'drottning'? Det förra är bildat med samma afledning som smeknamnet *Γύλαξ*. Jfr *ψίτταχος* : *Ἵππαχος* (nedan). Ordet *τίταξ* skulle då ursprungligen burit ungefär samma familjära prägel som t. ex. sv. *gubben*, användt t. ex. om ens chef, l. dyl.; man kunde äfven jämföra romanska *papa* 'påfve', som äfvenledes utgår från barnspråket.

Samtliga dessa ord (såväl som *lobbi* strax nedan) ha omedelbart bildats i barnmunnen utan anslutning till i språket förut befintliga stammar. De äro sålunda ej att direkt jämföra med en mängd nedan behandlade ord, hvilka äro af eller för barnen företagna stympningar af ordstammar och ordformer, som redan förut existerat i de äldres språk. Det är de senare, som till sin bildning snarast böra jämföras med kort- och smeknamnen, hvilka äfvenledes uppstått på analogt sätt. Hit hör väl snarast isl. *edda* 'mormor'[1], som är en ombildning af stammen i got. *aiþei,* fht. *eidi* 'mor', hvilka ord väl i sin tur tillhöra den förut omtalade gruppen af barnord. Jfr de på samma sätt uppkomna iriska *oide,* mir. *aide* 'pflegevater'[2]. Släktskapsorden fungera som ett slags egennamn, och de af dem bildade kortformerna kunna till sin genesis ej skiljas från dem, som utgå från egentliga nomina propria; se Osthoff Morfol. Untersuch. 4 : 62 anm., Bugge PBB 13 : 175.

Det näst efter *babbe* i listan kommande isl. *bobbi* har redan G. Meyer IF 6 : 109 tolkat som ett barnord. Tydliga sådana äro naturligtvis äfven mht. *buobe* m. 'Knabe, Diener' och pl. 'die weiblichen Brüste' (se ofvan).

Nsv. *bubbla* är uppenbarligen en bildning, som beror på ljudhärmning, och sålunda till sin uppkomst att jämföra med gr. *βομβυλίς*, lit. *bumbuls* med samma betydelse. Det samma gäller finl. *bobbla* 'mumla, tala otydligt'. v. Friesen är osäker, huruvida orden äro inhemska eller lånade: i förra fallet skulle dessa m. fl. ord vara afledningar af det under *bobbi* konstruerade urg. **bubban-* (sbst.). Mot en dylik uppfattning måste jag i ordbildningslärans intresse protestera. Hvad *bobbla* 'mumla' beträffar, har det, såsom hvar och en lätteligen inser — åtminstone när hans uppmärksamhet blir fäst därpå — lika litet att skaffa med *bubbla* 'blåsa' som t. ex. *bladdra* 'pladdra, sladdra' med sv. *bläddra* 'blåsa'. *Bobbla* och *bubbla* äro naturligtvis hvar för sig fullt själfständiga bildningar. Och — såsom jag Ark. 14 : 188 framhållit — behöfver man ej och bör man mången gång ej, när fråga är om ljudhärmande ord, söka efter s. k. grundord. Da. *plumre,* sv. *plumsa* och sv. dial. *plumma* ha sannolikt uppkommit alldeles oberoende af hvarandra. I alla händelser torde ingen drista sig att påstå, att dessa ord utgå från

---

[1] Jfr nedan *stedda* 'sto', som enl. min mening äfven är en på analogt sätt uppkommen kortnamnsform.

[2] Zupitza KZ 36 : 243.

något urgerm. sbst. *pluman- l. dyl. Om nu verkligen till dylika bildningar ett «grundord» finnes, är detta tydligen ett verb, icke ett sbst.; se utförligare min nyss citerade afhandling i Ark. 14.

För t. ex. no. dial. *dabb(e)* 'liten tjock, tung figur' «især en liden tykfalden Dreng», nda. dial. *dabbe* 'et Redskab til at jævne Leergulve med', nno. dial. *dabba* 'give gjentagne lette Slag o. s. v.' anser sig v. Friesen på grund af åtskilliga — som jag tror fullkomligt imaginära — mellanlänkar kunna postulera en nord.-vgerm. stam **dabban*, **dêbban* 'mjuk och fuktig materia, spec. smuts' och erhåller genom denna hypotes anknytning till sv. dial. *dave* 'vattenpuss' o. s. v. och sv. *däfven*. Dessa sammanställningar kunna näppeligen anses stödja teorien om mediageminatorna. Hvad mholl. *dabben, dabbelen* 'söla, nedsmutsa' beträffar, måste för geminatan i detta ord sökas samma förklaring som t. ex. för sv. *slabba*, som har en liknande betydelse. Men där har icke häller v. Friesen sökt ett urgerm. sbst. som grundord; jfr nedan. Sbst. *slabb* och *slabba* äro som bekant regelbundna deverbativer.

Kommer så den ordgrupp, som t. ex. representeras af sv. *dubb*. Sedt i och för sig själf skulle ju detta exempel kunna tjäna som stöd för v. Friesens teori: ett ord med den i *dubb* uppträdande betydelsen låter sig icke så osökt som de föregående bortförklaras som barnord eller som onomatopoeticum. Men nu är noga att märka, att just den betydelse 'Pflock, Klotz', som v. F. själf anser vara den ursprungliga i ordgruppen, mer eller mindre modifierad äfven uppträder i alla de följande orden utom några, som nedan särskildt behandlas.

Då man emellertid icke kan inse, hvarför v. Friesens ljudlagar just skola verka i ord med betydelsen 'klump, knöl o. d.', men icke i de många hundra *n*-stammar, som hafva annan betydelse, måste enligt min öfvertygelse äfven denna grupp afskiljas ur materialsamlingen. Jag anser, att geminatan i dessa ord uppkommit i barnspråket på den grund, att just ord med sådan betydelse varit synnerligen ägnad att användas som beteckning för små (hälst knubbiga) barn eller möjligen äfven föremål, som på grund af sin form varit lämpliga som leksaker eller i öfrigt tilldragit sig barnens uppmärksamhet. Särskildt framhåller jag fht. *knappe*, sv. *knubb*, *kutte, tutte*. Sådana bildningar ha sedan trängt upp i de äldres språk och gifvit upphof till att äfven andra ord med betydelsen 'klump, kloss o. d.' i formellt afseende

omdanats och erhållit en snarlik ljudgestalt. Att ord, som i semasiologiskt afseende stå hvarandra nära, sammansluta sig till äfven från formens synpunkt starkt afgränsade grupper, är som bekant ytterst vanligt. I Ark. 7 : 26 har jag behandlat en grupp *ja*-stammar, som samtliga betyda 'larm, buller', de isl. neutr. *gems*, *glens* och *kalls* 'skämt, gyckel' bilda äfven i formellt afseende en grupp för sig, af c:a 60 isl. namn på kroppsdelar tillhöra c:a 50 *n*-stamsdeklinationen. Jfr i denna fråga äfven Bloomfield Indog. Forsch. 4 : 66.

Nu skulle emellertid någon känna sig frestad att just i den Friesenska teoriens tjänst använda denna egenskap hos ord från samma betydelsesfär att äfven till formen närma sig hvarandra och resonnera som så, att då några utjämningsformer af den art v. F. antar uppkommit, likbetydande ord just på denna grund kommit att morfologiskt ansluta sig till dessa. Till bemötande af denna invändning måste jag anticipera något af den följande framställningen och framhålla, att denna söker visa; att de af v. Friesen behandlade orden till sin funktion förete slående öfverensstämmelser med de germanska personnamnen med geminerad media, att äfven dessa senare måste förklaras såsom uppkomna i barnspråket och att därför de förra kräfva samma förklaring som de senare. Men dessa — egennamnen — kunne icke tolkas efter v. Friesens teori: i dessa måste samma krafter ha verkat som i de grek. och lat. kortnamnen med geminerad stamkonsonant, och dessa kunna naturligtvis ännu mindre betraktas som utjämningsformer inom paradigmet: de följa — såsom allmänt antages — en inom dylika bildningar allmän tendens till gemination.

Beträffande särskildt de af ofvan uppräknade ord, som äfven brukas om småbarn eller småväxt folk, är det för öfrigt föga troligt, att denna användning alltid är af sekundär natur. Former sådana som sv. *kutte* och *tutte* om små gossar, hvilka af v. Friesen härledas ur urgerm. **gudná(n)*, resp. *tudná(n)*, anser jag ha direkt uppkommit ur barnspråket utan anslutning till förut i språket befintliga ord. Nisl. *totta* 'suga, dia' förutsätter visst icke några med *tutte* »besläktade» nomina som grundord[1] lika litet som *babbla* utgår från sbst. *babbe*. Sådana bildningar uppstå dagligen — fullkomligt oberoende af hvarandra — i all världens barnkammare. Och om verkligen, hvad jag högligen betviflar, nisl. *totta* 'dia' skulle vara ett denominativum af ett

[1] Jfr förf. Ark. 14 : 389.

**totti* eller **tottr* 'bröstvårta', så har detta grundord sannolikt lika litet urgermanska anor som de nyss anförda likbetydande *datte*, *mamme* och *pappe*, då — som nämndt — nybildningar af detta slag ännu i dag äro synnerligen vanliga. I vissa fall ha dock äfven barnord med denna betydelse trängt ut i vidare kretsar och fått karaktären af mera stabla appellativ; så t. ex. ty. *zitze*, som ju måste vara äldre än den fht. ljudskridningen.

Vi fortsätta så våra specialanmärkningar.

Ordet *gubbe* har redan Bugge PBB 13 : 175 förklarat som ett i barnspråket uppkommit kortnamn; han antager till *gudfader*. Brate har sedermera Ark. 16 : 162 f. tolkat det såsom på ljudlagsenlig väg framgånget ur den fsv. förbindelsen *gōþer bonde*, men i Ark. 19 : 224 f. på grund af en runstensform *kuba*, hvilken han anser betyda *gubba*, återtagit sin uppfattning om det sätt, på hvilket ordet uppstått, och äfvenledes — ehuru tveksamt — antydt, att det kunde ha barnspråket att tacka för sin uppkomst. På samma sätt anser han *gumma* böra förklaras ur *gōþ mōþer*, *gosse* ur *gōþ(er) son*. Jag hoppas att sedda i sammanhang med här skildrade företeelser dessa förklaringer måste betraktas som höjda öfver allt tvifvel[1].

Alla tre orden äro fullt regelbundna kortnamnsbildningar[2], tillhörande den kända typ af sådana, där första leden bibehållits och af den andra den uddljudande konsonanten står kvar. *Gubbe* är en bildning af samma art som personnamnen fsv. *Gubbe* till *Guðbjǫrn* (Lundgren Sv. landsm. X. 6 : 72, Brate Ark. 16 : 228), isl. *Ambi* till *Arnbjǫrn* (Rygh Gamle Personnavne s. 5), fty. *Aelbo* till *Adelboldus* (Stark Kosen. s. 111); *gumma* är bildat som fsv. kortnamnet *Gumme* af *Gudhmund* (Lundgren Sv. landsm. X. 6 : 79), fty. *Tammo* (= nsv. familjenamnet *Tamm*?) af *Tankmarus* (Stark s. 115); *gosse* som fsv. *Guze* af *Gudhsærk* (eller *Guzorm*; se Lundgren Sv. landsm. X. 6 : 83). Det är omöjligt att förstå, huru man med dylika paralleller för ögonen kan vilja söka efter specialförklaringar för dessa tre ord, som till användning och form stå hvarandra så nära.

I samband med nsv. dial. *hobb(e)* m. 'liten grupp af växande gräs' behandlas verben *hoppa* samt några andra verb med germ.

---

[1] *Korrekturnot.* Jfr om *gubbe* nu äfven Kock Ark. 20 : 55 f.

[2] I Sv. landsm. XXI. 1 : 165 lämnar Kallstenius den intressanta och belysande uppgiften, att i de af honom behandlade dialekterna *gössa* (< **goðson*) användes som «ett slags vokativ».

bb. Dessa skulle enligt v. F. vara denominativa af ett sbst., »hvars grundbetydelse närmast torde ha legat den hos holl. *Hobbel* 'Knorre, Knobbel'». Denna etymologi söker förf. stödja medelst anförande af no. och sv. dial. v. *kuta* 'springa, ränna åstad m. m.', hvilket skulle vara afledt af sbst. *kut* 'kullrig gestalt', och nht. dial. *gupfen* 'hastigt fara upp o. d.', sv. *guppa*, för hvilket nht. dial. *gupf* 'rundad topp o. d.' skulle ligga till grund.

Hvad nu *kut* och *kuta* angår, är det förra, hvars hemort jag icke känner, men som v. Friesen öfversätter med 'kullrig, rundadt framskjutande gestalt', väl snarast en bildning af v. *kuta* och betyder 'en som går och *kutar*' (man kan i alla händelser mycket väl tänka sig ett *kuter*), bildadt som *slarf* o. *slarfver* af *slarfva*, *sjask* af *sjaska*, sv. dial. *trasker* af *traska* o. s. v. Öfvergången 'gå krokig' > 'springa med kutig rygg' > 'springa', som af v. F. antages, är nog trolig, om också ej säker, då här två olika ord mycket väl kunna föreligga. Men som någon parallell — åtminstone påtaglig sådan — till holl. *Hobbel* 'Knorre, Knobbel' ~ v. *hoppa* kunna ju ej *kut* och *kuta* tjäna, därest det förra är bildadt af det senare.

Att nu vidare nht. dial. *gupfen* 'aufzucken', sv. *hoppa*, nsv. dial. *hobba* 'vara trubbig, tvär', äfven 'sparka' skulle vara bildade af nomina med betydelsen '(rundad) topp o. d.' är från ordbildningslärans och, efter hvad det vill synas, äfven från betydelsens synpunkt oantagligt. Flera germanska verb med liknande betydelse finnas, för hvilka man icke kan antaga ett liknande ursprung. Ett sådant är t. ex. ty. *schupfen* 'in schwankender Bewegung sein' och sv. *skubba* (i väg), hvilka väl båda sammanhänga med fsv. *skiuva*, ty. *schieben* och där icke häller v. Friesen tycks vilja antaga ett urgerm. sbst. som grundord.

Ordet *labb* 'stor och grof hand' har antagligen omedelbart bildats i barnspråket. På samma sätt förklarar jag ty. *tatze*, hvars ursprung synes Kluge dunkelt: barnord af formen *dad-*, *tad-*, *tat-* o. d. äro mycket vanliga; äfven de fsv. och fht. personnamnen af dylika stammar måste anses härflyta ur samma källa.

Sådana ord som nisl. *lubbi* 'a shaggy longhaired dog', *lubba* 'trög och klumpig kvinna', ä. da. *lubbe* bl. a. användt som hundnamn, neng. *lob* 'lymmel, bondlurk' äro att föra till spenamnens område och ha bildats efter den vanliga kortnamnstypen; jfr *skrabb* nedan. Att i isl. *lubba* äfven brukas om en mer än vanligt stor torsk, talar icke emot denna förklaring; om kortnamnsformer i djurnamn se utförligare nedan. Belysande för

kortnamnens intima förhållande till appellativer med ofvan angifna betydelser är — bland de många fall, som här kunde anföras — sv. *Jödde*, som t. ex. i Västra härad Smål. brukas som kortnamn till *John* och *Johan*. Men 'en (riktig) jödde' betyder i dialekten äfven precis detsamma som eng. *lob* ofvan: 'drummel, lurk', och när man får en duktig aborre på kroken, säger man, att äfven det var 'en riktig jödde'. Kanske rent af det likbetydande *baddare* är en utvidgning af ett analogt bildadt «kortnamn» *badde*?

Ett starkt stöd för den här förfäktade uppfattningen om de germanska mediageminatornas uppkomst bildar onekligen äfven den omständigheten, att också åtskilliga ord med *-bb-*, *-dd-* och *-gg-*, som ej af v. Friesen upptagits, till betydelsen stå mycket nära de af honom behandlade orden.

Sådana äro:

sv. dial. *klubb* 'klump; palt; tät hop af människor; liten backe; tung, ovig människa' Rietz s. 330;

nsv. *nagge* 'stump, spets', äfven 'liten bagge', sv. *nagg* (i t. ex. *brödnagg*); jfr K. F. Johansson KZ 36 : 375;

fsv. *pigger* o. s. v., jfr anf. afh. s. 382;

sv. *plugg* o. s. v., jfr anf. afh. s. 386.

Dylika öfverensstämmelser kunna dock omöjligen bero på någon tillfällighet.

Ett ytterligare stöd för den starka skepsis jag hyser beträffande riktigheten af den förklaring v. Friesen framställt af de ofvan uppräknade germ. orden finner jag äfven däri, att af de få exempel, som återstå, sedan denna lista utgallrats, åtminstone två säkert böra föras till barnordens område. Det första är isl. *drabba* i betydelsen 'smutsa'-nlt. *drabbeln* 'slafsa då man äter o. dricker'. Isl. *drabba* kan jämföras med det ungefär likbetydande sv. dial. *kakka*, där tydligen ingen urgermansk bildning föreligger[1].

Hvad nlt. *drabbeln* beträffar, som v. Friesen s. 31 anser vara ett denominativum, är det efter min mening en bildning af alldeles samma art som *babbla*. Ord af denna typ äro som nämndt i regel icke denominativer. Hvad *bb* i lt. *drabbeln* beträffar, är det att jämställa med de ofvan omtalade likbetydande *dabbeln* och *slabba*. Lt. *drabbeln* förhåller sig med afseende på

[1] Jfr de analoga lat. *caccare*, gr. *κακκᾶν*, mir. *cacc* (Zupitza KZ 36 : 236).

konsonantismen till fsv. *draf*, *drafl* som det likbetydande sv. *slabba* till sv. *slafsa*.

Det andra barnordet är *vagga* såsom substantiv och verb. Att i frågan om dylika ord spekulera öfver, om ordet ursprungligen förekommit i den ena eller andra användningen, är säkerligen lönlöst: ett barnord som t. ex. *babba* synes mig i en barnamun kunna beteckna allt, som kommer inom räckhåll för barnets iakttagelse: ena gången en för barnet intressant möbel och andra gången någon handling, som där förrättas. v. Friesen anser, att äfven här ett svagt sbst., **waʒ(a)n*, ligger till grund, identiskt med sv. *vagn*. Äfven jag tror, att detta eller något snarlikt och likabetydande ord kan betraktas som utgångspunkt för ordet, men icke att *vagga* uppkommit ur *n*-stamsparadigmet på af v. F. angifvet sätt, utan helt enkelt är en i barnmunnen eller till dess tjänst företagen stympning eller omformning af detta ord, en — om man så vill — «smeknamns»bildning af samma art som t. ex. de nedan behandlade djurnamnen ags. *froʒʒa* o. s. v. I detta sammanhang må nämnas, att — såsom för öfrigt redan antydts — min mening ingalunda är, att alla dessa ord skulle ha fullständigt skapats af eller för barnen. I många fall föreligga naturligtvis för barnamunnen adapterade ombildningar af i språket redan befintliga ord eller stammar.

Hvilka ord skulle sålunda återstå som stöd för v. Friesens teori om de germanska mediageminatorna? De äro ej många: isl. *gabba* 'drifva gäck', no. *gubba* 'kräkas' och no. *skrabb* m. 'indskrumpen og skrøbelig tingest'.

Af dessa sammanhänger *gabba* med ord, som betyda 'kackla, snattra och pladdra', såsom eng. *gab* och *gabble*. Inom parentes må framhållas, att då v. Friesen kallar *gabble* en *l*-afledning af *gab*, så kan detta naturligtvis vara riktigt, men — såsom förut framhållits — behöfva dylika slags bildningar icke nödvändigt vara afledda af något visst grundord. För att nu återgå till verbet *gabba*, så synes mig med dessa synonymer för ögonen det vara nästan lika rimligt at söka grunden till detta och till eng. *gabble* från ett urgerm. sbst. **ʒapa(n)*, som om man för *kackla*, *snattra* och *pladdra* konstruerade urgerm. sbst. **kaka(n)*, **snata(n)* och **plada(n)*. Hvad *snattra* vidgår, kunde man ju i no. *snat* 'något tillspetsadt' (hvarur t. ex. betydelsen *trut l. dyl.; jfr *snut*, *snyte*) finna en ungefär lika god utgångspunkt som för *gabba* i det zendiska *zafan* 'mun, käft'.

Hvad *gubba* 'kräkas' beträffar, synes mig nog att erinra om

det af v. Friesen anförda nlt. *göbbeln* 'vomieren, von kleinen kindern'.

Återstår så *skrabb* och därmed sammanhängande ord. Jag vill med afseende på dem påpeka, att de genom sin betydelse af 'något dåligt, fult och sjukt' luta öfver åt spe- och öknamnens område; jfr sv. 'en skrabb till karl', *skrabbig* o. s. v. Det bör bedömmas som *lubba* o. s. v. ofvan. Hur det nu i detalj kan förhålla sig med det äfven af mig (Språkvet. sällsk. i Ups. förh. 1891—94, s. 89) behandlade fisknamnet *skinnskrabba* är osäkert. Jag är nu snarast böjd för att äfven i detta ord se en förklenande benämning, som närmast ansluter sig till de nyss anförda svenska betydelserna eller i alla händelser som en kortnamnsform af den art, som nedan behandlas. *Skinnskrabba* bör alltså förklaras som *lubba* '(stor) torsk' ofvan.

Här kunna lämpligen inskjutas några anmärkningar om kortnamnsformers uppträdande i germanska djurnamn. Redan Kluge Pauls Grundr.[1] 1 : 398 (= 2 uppl. 1 : 473) har haft blicken fästad på denna företeelse, då han — om och med en säkerligen obefogad tvekan — antar, att ags. *crabba* 'kräfta', fht. *snëcco* (< *-gg-*) och ags. *frozza* 'groda'[1] äro dylika kortformer. Från samma synpunkt faller också ljus öfver åtskilliga andra djurnamn[2].

Kluges antagande, att ags. *frozza* 'groda' är ett 'kosename'[3], vinner betydligt i styrka däraf, att åtskilliga andra likbetydande ord kunna och — efter min tro — måste förklaras på detta sätt.

Till denna kategori för jag sålunda sv. *padda*, fris., mholl., meng. *padde*, hvilket K. F. Johansson KZ 36 : 388 anser vara ett inhemskt germanskt ord. Stammen i detta kortnamn har i meng. till yttermera visso utvidgats med ett diminutivsuffix: 'padda' heter där *paddock*; jfr lt. *lork* nedan samt ags. *rudduc* 'rödhakesångare', som likaledes nedan omtalas. Man erinrar sig osökt sådana på samma sätt utbildade kortnamn som i första rummet *Pollock* 'Paul' och *Baldock* 'Balduin'[4] samt vidare fty. *Bennike*,

---

[1] Jfr förf. Ark. 7 : 143.

[2] Dessa, nedan behandlade, upptagas ej af v. Friesen, som sålunda antagligen — och med allt skäl — icke anser dem falla inom området för hans ämne.

[3] Jag kan alltså icke dela Kauffmanns uppfattning (PBB 12 : 515, 521, 529), att *frozza* är ett utslag af den s. k. västgermanska konsonantförlängningen framför *n*. Jämte *frozza* förekommer ytterst sällan *frocza* (Sievers PBB 9 : 226). Om den ieu. stam, til hvilken ordet möjligen bör föras, se Osthoff Etym. parerga 1 : 336 f.

[4] Jfr Polzin Stud. z. gesch. d. demin. im deutschen, Qu. u. F. 88 : 6. Afledningen har keltiskt ursprung; se Martin hos Polzin ibid.

Uffico, *Abbicho*, *Immuko*, anförda af Stark Kosen. s. 63. Jag undrar, om man icke i ordet *padda* kunde se ett kortnamn till en stam *paþ-* i gr. *βάτραχος*. Eller kanske har man i stället att utgå från ett sådant, som bildats till en sammansättning med *paþ* = *väg*, hvars germanska härkomst icke kan betviflas[1].

På samma sätt förklarar jag schwab. *krott* 'kröte', där Kauffmann PBB 12 : 528 ser en produkt af västgermansk konsonantförlängning framför *n*.

Ett annat på liknande vis bildadt ord för 'groda, padda' är lt. *pogge*, *pugge*, da. dial. *pugge*, sv. dial. *pugga* 'groda', men äfven 'sugga' samt 'litet klumpigt och smutsigt fruntimmer'. Ordet är i sv. sannolikt lånadt. Emellertid är det här osäkert, om kortnamnsformen just uppstått för att bilda ett djurnamn. De släktingar, som K. F. Johansson KZ 36 : 358 anför, göra det sannolikt, att denna användning är sekundär.

Då man ser, med hvilken stor förkärlek grodan och paddan hos germanerna erhållit kort- och smeknamn, torde det ej vara allt för djärft, att här äfven söka förklaringen till andra etymologiskt dunkla namn med samma betydelse. Öfver hufvud taget ha de allra flesta benämningar för dessa djur trotsat etymologernas funderingar, hvilket säkerligen berott därpå, at de icke fått uppmärksamheten riktad på deras egenskap att vara kortnamnsformer eller därmed jämförliga bildningar.

Vi börja med det hittills oförklarade ags. *tádiȝe*, eng. *toad*. «There are no further connections», mena Kluge och Lutz Engl. etymology. Emellertid må framhållas, att stammarna *tad-*, *tat-*, *dad-*, *dat-* äro ganska vanliga i germanska kortnamn och barnord. Vi erinra om det allbekanta *dadda*, om sv. dial. *datte* 'spene', ty. *tatze* (se ofvan), om fty. kortnamnet *Tado*, om det fsv. smeknamn **Thadhe*, som enligt min uppfattning ytterst måste ligga till grund för fsv. bynamnet *Thadhunge*, nu *Tadinge* i Uppl. Själfva afledningen i ags. *tádíȝe* tycks ha diminutivisk karaktär, och ordet är sålunda en fullständig parallell till meng. *paddoc*.

Sv. *tossa* 'padda, groda' kan vara en annan diminutivisk afledning på *-s* af samma stam, men snarare är det en självständig bildning af en stam *tud*, *tod*, hvilken likaledes faller inom barnspråkets eller kortnamnens område; jfr isl. *toddi* 'litet stycke', nisl. *tuddi* 'halfvuxen tjur' o. s. v., hvilka senare ord v. Friesen — efter min mening med orätt — anför som stöd för sin teori.

[1] *Korrekturnot.* Om *βάτραχος* jfr nu senast Wiedemann Bezz. Beitr. 27 : 249.

För härledningen ur en stam *tud* talar da. *tudse*. Diminutiv-suffixet *s* uppträder äfven i det likbetydande hess. *ytse*, ags. *ýtse*, och det kan sammanställas med det, som enl. K. v. Bahder Literaturblatt 1886, s. 483, föreligger i de fht. kortnamnen *Luzo, Fritzo*, där v. B. ser ett *Lud-so*, *Frid-so* (och ej med Kluge m. fl. *t*-afledningar).

Öfverallt se vi sålunda i namn af detta slag kortnamn eller diminutivbildningar. *K*-afledningar äro utom det ofvannämnda *paddoc* äfven lt. *lork* och isl. *frauke* 'groda' (om hvilket se förf. Ark. 7 : 143). Sv. dial. *tosk* Västerb. är en ombildning efter *frosk*, isl. *froskr*, no. *trausk*, sv. dial. *trosk* har äfven lånat *r*-et från detta ord[1].

Om vi kasta blicken utom det germanska språkområdet, möta vi i lat. det — såvidt jag vet — etymologiskt oförklarade *bufo* 'padda'. Ordet er tydligen ett barnord, ett «kortnamn» att till sin bildning jämföra med fht. personnamnet *Buobo* o. s. v., hvarom ofvan.

Endast i denna belysning bör man vidare se sv. *groda* i förhållande till fht. *krota, krëta* och ty. *kröte*, där Brate Bezz. Beitr. 13 : 49 såg en redan urindoeuropeisk växling af *g* och *gh*. Besynnerliga varianter uppvisar för öfrigt också det gr. *βάτραχος*, som i joniskan äfven heter *βότραχος*, *βρόταχος* och *βάθρακος*.

Om vi nu spörja efter orsaken till att just dessa djur erhållit benämningar, hvilka genom sin bildning måste hänföras till kortnamnens och barnordens område, kan denna tydligtvis icke vara någon annan än deras *runda och klumpiga* kroppsform, hvarigenom de osökt kunna inordnas bland de ofvan omtalade '*klossarna*' och '*klumparna*', för hvilka, som vi sett, valts på *enahanda sätt danade beteckningar*. Jag ser häri åter ett bevis — och ett starkt sådant — för sanningen af den åsikten, att det är betydelsen — och *intet annat än betydelsen* — som orsakat dessa geminatabildningar, för lingvisten lika egendomliga och påfallande till sin form som de föremål de beteckna varit det för dem, som gifvit dem namn.

Vi återvända så till de öfriga djurnamn med inljudande media, som jag vill förklara som kortnamn eller därmed jämförliga bildningar. De äro:

---

[1] En dylik kontaminationsbildning ser jag inom parentes äfven i ags. *þróstle*, eng. *throstle* 'trast' < urg. **þramstal-*, hvilket uppstått ur **þrastus* (= isl. *þrǫstr*, sv. *trast*) och **amsal-* (= ags. *ósle*, ty. *amsel*).

sv. dial. *kidde* 'killing, ung get' Ög., Smål.; 'barnunge o. s. v.' Ög., Smål., Blek., såsom Rietz s. 317 mycket riktigt uttrycker sig, diminutivum eller tydligare: kortnamnsform till fsv. *kidh* 'kid' eller *kidhlinger*. Ordet är särskildt intressant och för mitt syfte viktigt, då ju intet tvifvel kan råda om dess bildning. *Padda*, *stedda* o. s. v. skilja sig från detta endast i det afseendet, att dessa ord sannolikt äro åtskilliga århundraden äldre;

isl. *stedda* 'sto'. Jag kan ej dela den vanliga uppfattningen, att två ð här sammanstött genom synkope. Med mitt antagande, att här ett »smeknamn» föreligger, förklaras också den oregelbundna vokalen *e* för väntadt *ø*. Jfr ofvan (s. 55) *edda*, som där förklarats på analogt sätt. Ags. *stéda* utgår som bekant från ett **stōðian-*[2];

ags. *rudduc* 'rotkelchen, rödhakesångare', liksom *paddoc* ytterligare utvidgadt med diminutivsuffix

sv. flundrenamnet *skädda* har jag Språkvet. sällsk. i Ups. förh. 1891—94, s. 84 förklarat ur ett *skaiðiðôn*, af samma stam, som ingår i isl. *skeið* 'sked', no. 'flat sten' o. s. v.; jag ville här uppkasta det spörsmålet, om ej snarare namnet är en kortnamnsform till dessa ord;

sv. *sugga* 'so' kan också höra hit; jfr ags. *suȝu*.

Hit ville jag också snarast föra åtskilliga västgermanska djurnamn, som bruka användas som exempel på den s. k. västgermanska konsonantförlängningen framför *n*. *Froȝȝa*, *snĕcco*, *crabba, krott*, *padde*, *pogge*, *rudduc* äro förut nämnda. Här må tilläggas: ags. *foȝȝe* 'räfhona', *doȝȝa* 'hund', *suȝȝa* 'ärla'[3], fht. *rappo* 'korp'.

På samma eller analogt sätt förklaras enklast äfven flera af de hos v. Friesen anförda djurnamnen, såsom mlt. *quabbe* 'Aalquappe', meng. *budde* 'skalbagge'. Om *lubba* 'torsk' och fisknamnet *skinnskrabba* har ofvan talats. I åtskilliga fall, såsom isl. *kubbe* 'sälhund', holl. *kabbe* 'gris', sv. dial. *babb* 'ett slags skalbagge', är dock djurnamnet sekundärt i förhållande till de öfriga betydelserna af 'klump, kloss' o. d.

Äfven utanför de germanska språken uppträda visserligen stundom i djurnamn geminator, som man skulle kunna vara frestad att förklara på analogt sätt; men de torde i regel ha onomato-

[1] Se Noreen Aisl. gr. s. 183, 1 a.
[2] Om detta ord se senast Jordan Aengl. säugetiernamen s. 104 f.
[3] Därjämte *suc̣ȝa*, *sucȝe* (Lye) utan belägg; jfr Sievers PBB 9:226.

poetiskt ursprung. Så t. ex. i *ψίτταϰος* (*σ*-, *β*-), hvars afledning är af samma diminutiviska karaktär som i egen- och kortnamnet *Ἴππαϰος*; jfr *ψίττα* 'fink'; vidare i sskr. *pippakā*, ett fågelnamn, jfr gr. *πιππίζω* (Brugmann Grundr.[2] 1 : 817); gr. *ϰόϰϰυξ* 'gök' o. s. v.

Slutligen må såsom anmärkningsvärdt framhållas, att för åtskilliga af ordgrupperna några moderparadigm på -*t*-, -*ð*-, -*ʒ*- ej kunnat beläggas: så ej för *drabba* (däremot finnes ett neutr. *draf*), *klabb*, *labb*, *budda*, *kladd*, *knagg*, *kugg* (jfr dock no. *kugull*), *tagg* (jfr dock *tagl*). Och då sådana uppvisas, framträder ofta mellan former med enkel konsonant och geminata en skillnad i betydelsen, som tyder på att den senares uppträdande sammanhänger med denna skillnad. Jag erinrar om v. Friesens egen anmärkning, att orden med mediageminata på grund af sin betydelse hufvudsakligen kunna hänföras till det lägre och hvardagliga språket. Exempel härpå äro (därest sammanställningarna äro riktiga, hvilket dock icke alltid är påtagligt): *gabba*-zend. *zafan* 'Mund, Rachen', isl. *gubba* 'spýja'-isl. *gufa* 'rök, ånga', sv. *skrabb(e)* - mht. *schrave* 'spetsig sten o. d.'

v. Friesens teori om de germanska mediageminatorna är sålunda uteslutande byggd på exempel, som kunna återföras till två, högst tre, betydelsekategorier. Men vore denna teori riktig, skulle man ovillkorligen finna stöd för densamma äfven inom de öfriga, delvis synnerligen talrika grupperna af germanska *n*-stammar. I min afhandling Ark. 7 : 11 anföras t. ex. en samling adjektivabstrakta af typen *blote*, som sammanhänga med adj. med starkt rotstadium. Hvarför ser man inga spår af t. ex. ett *dubbe* l. dyl. jämte isl. *dofe* 'slapphet' eller *rudde* jämte *roðe* 'rodnad'? I samma afhandling ss. 41—62 uppräknas och behandlas hundratals på olika grupper fördelade *n*-stammar, där man likaledes fåfängt söker efter liknande utjämningsformer. Utan tvifvel beror detta förhållande helt enkelt därpå, att några utjämningsformer af detta slag aldrig existerat.

Af det ofvan sagda framgår, att jag icke anser något af de exempel, som v. Friesen anfört såsom stöd för sin teori om uppkomsten af de germanska mediageminatorna, såsom i någon mån bevisande för densamma. I de fall, där v. Friesen uppvisat direkta motsvarigheter inom de västgermanska språken, äro äfven dessa ord att förklara på det sätt här antydts och icke att betrakta som produkter af den västgermanska förlängningen framför *n* (hvars tillvaro icke synes mig kunna betviflas). Smek-

namn sådana som *Abbe*, *Adde*, *Gubbe* och det ofvan omtalade **Gladde* kunna alltså ej häller förklaras i anslutning till densamma, utan äfven dessa äro — såsom en och annan forskare också antagit[1] — ursprungligen hemma i barnens språk, alltså af samma art som de ofvannämnda *bobbe*, *gubbe* o. s. v. Under sådana omständigheter är det väl också a priori mindre sannolikt, at kortnamn som fsv. **Sikke*, fht. *Siccho* bero på assimilation af *ghn* > *kk*, och vi finna nedan ett positivt stöd för den meningen, att de utan vidare böra föras till samma kategori af smeknamn som de med geminerad media.

Man har sålunda, såsom också allmänt sker, tydligen att till sin bildning sammanställa dessa germanska kort- och smeknamn med åtskilliga i lat. och grek. förekommande. Synnerligen ofta uppträder konsonantfördubbling i de grek. kortnamnen, t. ex. gr. *Χόββεις*: *Χάβας*, *Μεγγίδας*: *Μεγακλῆς*, *'Αγαθθώ*, *Δικκώ*, *Τέλλος*: *Τελέδημος*[2]. Hvad nu särskildt **Sikke*, fries. *Sicco* beträffar, uppträder här samma slags skärpning af stammens slutljud som t. ex. i gr. *Μέκγας*: *Μεγακλῆς*, *Κοπβίδας*: *Κόβων*, alltså en utmärkt analogi till de germ. smeknamnen af samma slag som fries. *Sicco* o. s. v.[3] Från sskr. må anföras *Cakkas*, från lat. *Varro*. Se Brugmann Grundr.[2] 1:818 och dår citerad litteratur.

Efter denna lilla utvikning vill jag återvända till frågan om de germanska mediageminatorna. Är det nu verkligen, kan alltså frågas, fullt metodiskt att söka en i alla afseenden olika förklaringsgrund för sådana ord som t. ex. *gubbe*, fht. *knappo* och mera utpräglade kort- och smeknamn sådana som fty. *Abbo*, *Aggo*, *Goddo*, ags. *Odda*, fsv. *Adde*, *Bodde*, *Gudde*, *Gubbe*[4]. Men dessa senare kunna naturligtvis ej skiljas från den, som vi sett, äfven i grek. och lat. uppträdande kortnamnstypen med geminerad konsonant. Äfven konsonantfördubblingen i appellativerna måste bero på samma grunder som den i kortnamnen.

Om anledning till denna gemination i de grek. kortnamnen

---

[1] Se Rygh Norske Gaardnavne Indl. s. 37, äfvenledes citerad af Brate Ark. 19:228; jfr härtill Kock Språkets förändring s. 145.

[2] Se Fick Griech. Personenn.[2] s. 30 f.

[3] Här må dock som en annan möjlighet nämnas, att *Sicco* enligt de af Stark framställda lagarna för kortnamnen äfven kan utgå från ett (dock ej uppvisadt) *Sigice*; jfr Kosen. s. 21 not 3. Ett nord. *Sikke* vore t. o. m. en ljudlagsenlig utveckling af en dylik form.

[4] En mängd likartade bildningar från nsv. anföras af Noreen Spridda studier 2:119 f., t. ex. *Fabbe* 'Fabian', *Tedde* 'Teodor', *Bigge* 'Birger', *Ragge* 'Ragnar', *Valle* 'Valfrid', *Pirre* 'Peter', *Hasse* 'Hans', *Natte* 'Natanael'.

yttrar sig Fick Griech. Personenn.[2] s. 30 sålunda: «Es scheint, dass man darauf bedacht war, den oft im Verhältniss zu den Vollnamen gar sehr verkürzten Kosenamen durch energische Aussprache wiederum einen gewissen Halt zu geben: ein etymologischer Grund lässt sich wenigstens für diese Erscheinung nicht auffinden». För min del anser jag som nämndt — i likhet med t. ex. Rygh — att formerna ytterst härröra från barnspråket, och om detta är riktigt, torde Ficks förmodan icke vara acceptabel.

I självfva verket hafva också flera af de hos v. Friesen anförda orden äfven förekommit som smeknamn. Ett par sådana anför v. F. själf, nämligen fht. *Buobo* (s. 26), fsv. *Budde*, *Bodde*, (namn och tillnamn, s. 89), fsv. *Skrobba* (tillnamn, s. 80). Hit höra väl äfven *kutte* 'liten gosse' (jfr v. F. s. 94), hvilket synes ligga till grund för det släktnamn, som ingår i nsv. ortnamnet *Kyttinge*, vidare *tutte* och därmed besläktade ord (jfr v. F. s. 96), som bör sammanhållas med personnamnsstammen *Tut-* (jfr fht. *Zuzo*) i fsv. *Tutlunge* (jfr fht. *Zuzcilinga*)[1]; man kunde äfven erinra om fht. personnamnet *Hupho* (i *Hupfinheim*) = fsv. **Huppe*, som genom förmedling af ett släktnamn uppträder i fsv. *Hyppinge* och möjligen bör sammanhållas med den af v. F. s. 46 f. behandlade ordgruppen. En närmare motivering af dessa här blott i förbigående framställda härledningar hoppas jag framdeles få tillfälle att anföra. Såsom redan förut nämnts (s. 51) visa våra nordiska gårdnamn på *-inge* till full evidens, att släktnamnen på *-ing* ofta bildats af kortnamn och därmed jämförliga ord, som tydligen härstamma från barnspråket (jfr t. ex. fsv. *Mæminge*, *Pæplinge*).

På tal om tillnamnen *Budde* och *Skrobba* må i detta sammanhang påpekas, att icke blott många förnamn, utan äfven flera af de ord, som i de germanska språken användas som tillnamn, tydligen leda sitt ursprung från barnspråket utan att kunna sägas utgöra förvrängningar af deras verkliga namn. Jag vågar gissa, att tillnamn af detta slag mången gång intet annat äro än de kort- eller smeknamn, med hvilka personen i fråga under barndomen af sig själf eller andra benämndes. Från den lista, som anföres af Stark Kosen. s. 150 f., lånar jag följande namn, som enligt min uppfattning böra förklaras på detta sätt: *Wistrimundus* cognomento *Tato*, *Baduila* äfven kallad *Totila*[2], *Wursingus*

[1] Stammen *tutt-* återfinnes i engl. ortnamnet *Tuttingen*.
[2] Stark anser namnet betyda 'prakt, ära' l. dyl.

äfvan kallad *Ado*, *Giselbertus* med tillnamnet *Apo*, *Erempertus* - *Atto*, *Ægelevinus* - *Odda*, *Brunhilt* - *Tettla*, *Adelberga* - *Ava*. Från min egen erfarenhet erinrar jag mig flera fall, där dylika smeknamn följt sina ägare genom hela lifvet vid sidan af de officiella benämningarna och i den intimare vänkretsen användts på ett sätt, som göra dem fullt jämförliga med de fty. «cognomenta», som jag nu anfört. Sålunda känner jag ett fall där en person med förnamnet *Axel* kallades *Putte*, en *Fredrik Kigge* o. s. v.

Såsom af det ofvanstående framgår, har man redan förut i litteraturen sökt förklara såväl de germanska kortnamnen som vissa af de germanska appellativerna med geminerad media såsom härrörande från barnspråket eller såsom med dylika ord jämförliga «diminutiviska» eller pejorativa bildningar. Det är sålunda ingen nyhet, som i detta afseende bjudes läsaren i denna uppsatts. Med dessa rader åsyftas emellertid dels att beträffande de egentliga kortnamnen starkare framhålla det riktiga i denna uppfattning, dels att i fråga om de nordiska orden med geminerad media utsträcka denna förklaringsgrund från vissa enstaka ord till alla eller (om *hobba*, *bubbla* o. ett par andra skola undantagas) åtminstone nästan alla bildningar af denna typ under uttryckligt framhållande af det onekligen mycket påfallande däri, att dessa senare endast äro till finnandes inom ett par betydelsekategorier och att de nästan alla äro af den beskaffenheten, att de — som mig synes — kunna osökt förklaras som uppkomna i barnens språk, resp. analogiskt bildade efter där danade mönster. I två fall — *bubbla* 'vattenblåsa o. d.' och *bobbla* 'mumla' — föreligga onomatopoetica. I ett par andra — t. ex. *hobba*, *hobben* — är geminatan till sitt ursprung dunkel, men v. F. har ej lyckats på ett ens närmelsevis öfvertygande sätt ställa dessa i förbindelse med nomina, af hvilka de kunna vara afledda, och därför kunna de ej anföras som stöd för hans teori.

En eventuell förnyad behandling af de germanska mediageminatorna torde i alla händelser icke kunna företagas utan att äfven de germanska kortnamnsföreteelserna indragas i densamma.

Dessutom borde det spörsmålet icke lemnas *alldeles* åsido, om icke *möjligen*, liksom i andra språk, t. ex. de semitiska, en tendens gjort sig gällande inom de germanska språkens intensiver att genom konsonantfördubbling uttrycka deras egenskap af sådana. I fråga om *fletta* och *sletta* har v. Friesen antagligen

rätt i sin förklaring af dessa verbformer som analogibildningar[1]: dock kunna icke alla på detta sätt tolkas. Att — trots v. Friesens invändningar — en sådan tendens åtminstone inom vissa delar af det germanska språkområdet gjort sig gällande, synes mig framgå af bl. a. de c. 30 exempel af typen ags. *þodettan* 'pulsare', *sceottettan* 'saltare', *hloccettan* 'singultare' o. s. v. som Kluge uppräknar PBB 9:164. Dock kunna några af dem äfven tolkas som onomatopoetica.

Om ofvan framställda anmärkningar visa sig riktiga, förlorar äfven den Kauffmannska teorien om västgermansk förlängning af konsonant framför *n* en mängd af de exempel, som pläga anföras som stöd för denna. Vi ha bland dessa funnit allehanda kortnamnsformer såsom ty. dial. *abbe* 'farfar', fht. *knappo*, ags. *frozza* o. s. v., onomatopoetica såsom *bubbele* 'blåsa' o. s. v. Dock synes på detta område ett residuum återstå, som talar för Kauffmanns uppfattning, såsom t. ex. mht. *slitte*, ripuar. *droppo* m. fl., till hvilka motstycken saknas i nordiska språk.

Till slut må framhållas, att jag — åtminstone f. n. — icke har någon aprioristisk invändning att göra mot själfva den teori v. Friesen framställt Att jag betviflar den, beror helt enkelt därpå, att jag icke kan finna några exempel, som stödja densamma.

[1] Beträffande *sletta* hade jag, redan då v. Friesens bok utkom, i Ark. 14:159 framställt den härledningen som sannolikast att ordet helt enkelt är ett kausativum till *slinta* och identiskt med sv. dial. *slänta* (pret. *-te*) 'ge ett slag, som lätt halkar förbi'.

Supplerende bemærkninger om Aristophanes' „Ekklesiazusai".

Af G. Rangel-Nielsen.

(Meddelt — uden noterne — i Filologisk-historisk samfund d. 27. novb. 1902.)

I de sidste 29 kapitler af Athenæus' VI. bog findes samlet en række steder af historikere og andre om slaveriets oprindelse, slavernes formentlig ringere åndsævner, de forskellige specielle former for livegenskab (heloter, penester osv.) og andet af den art, og indflettet deri anføres (p. 267 E ff.) nogle steder af den «gamle» komedie, der skal vise, at komedidigterne tænkte sig fortiden uden slaver, og man må give Athenæus ret i, at under forhold som de skildrede er slaver ganske overflødige. Man hensættes nemlig til et slaraffenland, der er fremstillet efter den også i vor tid kendte recept: Med sukkerkugler det hagler og sner og regner med limonade. Spisevarerne tilbereder og serverer sig selv og slås ligefrem om at blive spist osv. osv., så at man nok kan forstå, at resultatet bliver, at folk den gang var «fede og vældige kæmper». Det ældste stykke der anføres er Kratinos «Plutoi», der ligefrem betegnes som de øvriges forbillede, og da ordenen er kronologisk, bliver Aristophanes' «Stegevendere» (ca. 405) det yngste, idet de to der tilføjes (Metagenes' «Thuriopersai» og Nikophons «Sirener») som uopførte sættes til extra ordinem. — Hvad har nu været digternes mening med disse skildringer? Man kan jo f. eks. spørge den bekendte forfatter af kommunismens historie Rich. Pöhlmann, og finder da svaret i en afhandling «Die soziale dichtung der Griechen» (Neue jahrbb. f. das klass. altertum etc. I 1898 s. 23 ff.). Det er de fra Hesiodos bekendte ældgamle forestillinger om en guldalder, vi her møder i komisk fremstilling, ikke blot som et fortidsfænomen men også som et fremtidshåb (Pherekrates i «Perserne», Ath. 269

C—E, og Nikophon i «Sirenerne» ibd. anvender virkelig fremtidsformer), og når vi sammenstiller dette med Herodots notits om Agathyrserne og ønsket om kvindefællesskab i Euripides' Protesilaos, kan vi formode, at dramaet — både tragedien og komedien — har optaget de konsekvenser, den ungdommelige sociologiske tænkning i 5. årh. drog af fællesskabsprincippet og broderskabsideen. De citerede komedier bliver da til en række «komiske idealstater», og vi er jo så heldige i Aristophanes' «Ekklesiazusai» at have bevaret et helt exemplar af arten, hvor vi ser «das goldene Zeitalter in leibhaftiger Gestalt». Det følger af selve komediens væsen, at den må knytte sig til tanker og rørelser i folkets virkelige liv, og «Ekklesiazusai» bliver altså at opfatte som en overdrivende skildring af en plebeiisk kommunisme, der er opstået i «en forsulten pøbels forvildede hjerne». Platon kan der i den sammenhæng slet ikke være tale om. — Går man nu her ind på, at Kratinos og hans efterlignere virkelig har haft guldaldermythen for øie — en tanke Pöhlmann har lånt fra Bergk, og som vinder i rimelighed, hvis mythen virkelig først er opstået på Kratinos' og sofisternes tid, hvad P. ikke vil høre noget om —, så snubler man straks over den ungdommelige sociologiske tænkning, der allerede er nået til sådanne principper som fællesskab og broderlighed. Komikerstederne viser absolut intet derom; det ganske enkeltstående og specielle træk hos Herodot og Protesilaos' hjærtesuk kan man heller ikke bygge noget på. Og så «Ekklesiazusai» en guldalderskildring! Kronos vilde da ikke kendes ved den guldalder, der udtrykkelig bibeholder slaveriet, mens det eiendommelige for de ældre skildringer netop er manglen af slaver. Der er sikkert her kombineret ting, der intet har med hinanden at gøre. Vi kan ikke se, hvor stor en rolle slaraffenlandet har spillet i de gamle komedier. Et sted som gesantens beretning i «Acharnerne» (v. 65 ff) falder ganske i tråd med de anførte steder, og «Acharnerne» er dog ingen «idealstat», så vi står os sikkert ved ikke at være altfor raske til at statuere en lang række sådanne. Rækken får i hvert fald nogle underlige afbrydelser. De tre ældste anførte steder (af Kratinos, Krates og Teleklides) er meget gamle, da Teleklides ikke kan følges ud over Perikles' tid (Meineke, Hist. crit. p. 89), og Krates er død før Aristophanes Eq. kommer frem (Eq. 537 ff.). I det derefter følgende citat af Pherekrates finder Meineke (Fragm. II 303 ad v. 29) en efterligning af Ar. Ran. 515. Var dette rigtigt — men det ser ikke særlig overbevisende ud, og hos Kock

(Fragm. I 174) findes det ikke gentaget —, sprang vi altså med ét 20 år frem. I alle tilfælde er de to Pherekratessteder de eneste fra hele denne tid. Om de to uopførte stykker vides intet. Digteren Nikophon konkurrerer med «Plutos»; hans stykke kan altså være samtidigt med Ekkl. Det eneste lighedspunkt der er mellem de ældre fragmenter og «Ekklesiazusai» er den store rolle de materielle nydelser spiller, og det træk er jo da fælles for al græsk komedie, kan altså ikke berettige os til at stille stykket sammen særlig med dem. Og at kommunismen i «Ekklesiazusai» er plebeiisk, det er unægtelig uimodsigeligt, men at man deraf kan slutte til tilværelsen af en folkelig bevægelse i den retning, uafhængig af (og ældre end) Platons system, er dog ret tvivlsomt. Lad Platons lære være aldrig så aristokratisk og aldrig så idealistisk, bliver den puttet ind i en komedie, bliver den eo ipso vulgær, det følger af selve komediens ånd. Har der existeret en pøbelkommunisme, har den sikkert enten været om end indirekte inspireret af Platon, eller den har ikke nået til noget færdigt system. En udviklingsgang pøbel—komedie—Platon er dog meget lidet trolig her, hvor det gælder meget mere end et enkelt berøringspunkt.

Det der hos Pöhlmann spiller hovedrollen er ordningen af erhvervsforholdene, hvorimod kvindernes stilling træder ret stærkt tilbage. Den er derimod hovedæmnet i Ivo Bruns' «Frauenemancipation in Athen, ein beitrag zur attischen kulturgeschichte des fünften und vierten jahrhunderts» (Kieler universitetsprogram, januar 1900), der har sat sig til opgave at vise, at filosofiens drøftelse i 4. årh. af kvindens stilling havde sit udspring i en ganske folkelig bevægelse og fortsætter debatter, der allerede havde beskæftiget samfundet i 5. årh. Det er som sagt en folkelig bevægelse, og den er af social art, ikke filosofisk eller literær, hvorfor sporene af den i literaturen også er få og spredte. Det ældste vidnesbyrd finder Bruns i Euripides' «Medea», der er opført 431, hvor sangen v. 824 ff. med sin lovprisning af Attika og den specielt attiske betegnelse af Muserne som døtre af Harmonia er umulig i mythiske Korintierinders mund men passer ypperlig for dannede Athenæerinder på Euripides' tid[1]. Denne

[1] Det er vist i parentes bemærket det troligste, at Euripides selv har konstrueret dette slægtskab som et slags allegoriserende ordspil (Leo, her efter Crusius i Roschers Ausführliches lexikon d. griech. u. röm. mythologie I sp. 1832). Således bliver det ikke blot noget specielt attisk men specielt euripideisk, og Eur. må da vel kunne lægge det i munden på hvem han vil.

tanke kaster nu et nyt lys over v. 410 ff., protesten mod det ry for troløshed der nu én gang er blevet kvindernes lod: Hvis Foibos havde givet os sangens gave, kunde vi møde de gamles smædesange med tilsvarende om mændene, for stof er der nok af — og over fremhævelsen i v. 1081 ff. af at der findes kundskabsrige kvinder (*μίαν ἐν πολλαῖς εὕροις ἂν ἴσως* hedder det dog meget beskedent). Der må her have foresvævet digteren en bestemt type fra den nyeste tid, overfor hvis krav eller påstande man har brugt de gamle slagord fra Homer, Hesiod, Archilochos og Semonides for at vise, at kvindens ringere stilling står i et ganske naturligt årsagsforhold til hendes naturlige anlæg. — Man kan ikke frakende dette ræsonnement skarpsindighed, men ganske overbevisende synes det ikke at være, mest fordi meget af det påfaldende svinder, når de anførte sange læses i tragediens sammenhæng: stedet om Attika følger lige efter Medeas beslutning om at drage der hen, og de andre giver digterens forklaring eller undskyldning for, at kvinderne taler så forskelligt fra hvad kvinder i almindelighed gør. Og har man overhovedet lov til således at tage korene ud af en tragedie og fortolke dem for sig? Mon Euripides virkelig har villet have, at hans tilskuere skulde få tragediestemningen mer eller mindre spoleret ved at mindes tidens Clara Raphael eller Johanne Meyer?[1] — Men lad dette nu være. Sporene er som sagt spredte, og vi skal nu 20 år frem i tiden. Fra 411 træder kvinderne så stærkt frem hos Aristophanes, at vi kan slutte, at samfundet på den tid i høi grad maa have beskæftiget sig med dem. Som typer på intelligente og energiske kvinder træffer vi her Lysistrata og Praxagora (i «Ekklesiazusai»), og vi ser, hvorledes man fra kravet om delagtighed i den høiere dannelse går videre til så extreme fordringer som deltagelse i statslivet (Lys. 494, Ekkles.) og militærtjeneste (Lys. 452. 671 ff.) for til sidst at kulminere med fælleskoneriet i Ekklesiazusai — hvorpå filosofien tager tankerne op. Vi vil nu ikke opholde os ved, at vi her igen må springe 20 år frem fra Lysistrata til Ekklesiazusai, men først se på den forbindelse Bruns finder mellem Medeakoret og Lysistrata. Når det i «Medea», der hvor koret fremhæver, at kvinder også kan være begavede, hedder:

---

[1] Vi kender hende for resten godt. Hun hedder Aspasia. Jeg kunde tænke mig, at der siden forekom kvinder, der hævede sig over gennemsnittet, påvirkede gennem mændene af Aspasia (Xen. oec. 3,14). Men i direkte forbindelse med borgerskabets damer kan Aspasia ikke komme.

ἀλλὰ γὰρ ἔστιν μοῦσα καὶ ἡμῖν, og vi så hører Lysistrata sige om sig selv: *οὐ μεμούσωμαι κακῶς* (v. 1127), så er det for Bruns nok til at slå fast, at «das urbild der Lysistrata ist eine parteigenossin jener als Korintherinnen verkleideten Athenerinnen», og han kan fortsætte med at udvikle, hvorledes ønsket i «Medea» om at kunne gengælde mændenes spottesange med samme mønt får sin opfyldelse her og i «Thesmoforiefestens» parabase, men vel at mærke således, at digterens foragt for kvinderne tydelig skinner igennem, mens Euripides selv i «Ion» (v. 1090 ff.), ca. 10 år efter Medea, for alvor havde lagt kvinderne en *παλίνφαμος ἀοιδή* i munden. Det må her hævdes, at brugen af ordet *μοῦσα* på de to steder slet intet kan vise om sammenhæng imellem dem, det er det i virkeligheden altfor intetsigende til. Hvis vi kunde gå ud fra, at det var et slagord, var sagen en anden, men det ved vi intet om. Så er Lysistrata-korets angreb på mændene sammenholdt med Medeakorets ønske af langt større vægt, forudsat at man deler Bruns' opfattelse af Medea. Men på den anden side forklares det så naturligt ud fra selve komedien, at de aldeles ikke er tvingende i den retning. Et må imidlertid indrømmes, selv om man nægter forbindelsen med «Medea», nemlig at Lysistrata og Praxagora ingenlunde er rene fantasifigurer, og det er da egenlig heller ikke rimeligt, at alle kvinder skulde forblive ganske uberørte af alle de omskiftelser, Athen på de tider måtte gennemgå. Men deres overlegenhed er ganske individuel. Praxagora har haft det offenlige liv på nært hold. Hun har boet på selve *πνύξ*. Lysistrata siger selv, hun har sin klogskab af at høre, hvad hendes fader og de endnu ældre fortalte. Nogen bevægelse blandt selve kvinderne vidner disse to i sig selv ikke om, det kunde snarere den gentagne brug af kvindekomplottet gøre. Det bygger Bruns dog slet ikke på, og det er såmænd meget fornuftigt. Der er nemlig en ret væsenlig forskel på de to komplotter, og dette fører os over til Bruns' opfattelse af forholdet mellem «Ekklesiazusai» og Platon, som der jo efter det foregående ingen tvivl kan være om: Både Aristophanes og Platon slutter sig hver på sin vis til den samme sociale bevægelse, og at finde spot mod Platon i «Ekklesiazusai» er forkasteligt, fordi man ikke må skille «Lysistrata» fra dette stykke, og Lysistrata har også stærke berøringer med Platon men kan ikke have noget med ham at gøre. Vi har allerede en gang berørt den opfattelse, at kvindekravene i «Lysistrata» var udvidede til at omfatte politisk virksomhed. Den beror på et eneste sted (v. 494),

hvor kvinderne har besat Akropolis og dermed bemægtiget sig statskassen. Så kommer en *πρόβουλος* og vil have penge men får selvfølgelig den besked, at nu skal kvinderne nok tage sig af kassen (*ἡμεῖς ταμιεύσομεν αὐτό*), så at mændene ikke kan føre krig. Hvis de pågældende par vers var overleverede alene uden sammenhæng, vilde Bruns' opfattelse af dem ligge meget nær, men nu er der aldeles ingen grund til at betragte kvindernes finansforvaltning som andet end en naturlig følge af besættelsen af borgen, så at begge dele falder bort, når kvinderne har nået deres mål: freden. Det er i det hele taget den store forskel på «Lysistrata» og «Ekklesiazusai», at mens kvindernes komplot i det sidste stykke tilsigter en blivende omdannelse af samfundet, gælder det i «Lysistrata» kun at fremtvinge krigens ophør. Når der så tilmed er 20 år imellem dem, er det ikke godt at se, hvad der egenlig er båndet imellem dem, hvorfor man ikke må fortolke det ene uden hensyn til det andet. — Men jeg er lige ved at glemme værnepligten, som Platon jo udvider til kvinderne, hvilket også skal være antydet i «Lysistrata». V. 452 besvarer Lysistrata probulens kommando til Skytherne om at angribe kvinderne med de ord: «I skal min sandten få at mærke, at vi herinde har fire regimenter (*λόχοι*) krigslystne kvinder under våben». Og v. 671 ff. udmaler veterankoret farerne ved ikke at slå kvinderne ned straks: de kan gå hen og etablere både en flåde og et rytteri og bliver så ikke til at få bugt med. Og vel at mærke, der anføres virkelige præcedentia: Artemisia og Amazonerne på Mikons maleri. Hvad bliver der så af spotten over «kämpfende und reiterdienst versehende frauenzimmer», som får Bruns til at henføre Platons bekendte hentydninger i «Statens» V. bog til dette sted foruden til «Ekklesiazusai»? Og det første sted viser dog ikke andet, end at Aristophanes har indset, at hans kvinder måtte kunne sætte hårdt mod hårdt. For «Lysistratas» skyld kan man da endnu som før godt henføre «Ekklesiazusai» til Platons lærdomme[1]. Vi genfinder jo omtrent hele hans system deri, og Bruns' opfattelse af hans stilling dertil er jo tilmed en

---

[1] Bruns' udvikling af forholdet «Lysistrata»—«Ekkles.» synes at have fundet tilslutning hos Gomperz, Griech. denker II 586, med mindre de samme tanker skulde findes hos H. Dietzel, Zeitschr. f. gesch. u. lit. d. staatswissensch. I (Lpz. 1893) 373 ff., der desværre ikke findes på vore biblioteker. Dér findes efter Pöhlmann Neue jhbb. I 31 note 2 den endelige afgørelse af spørgsmålet «Ekklesiazusai» — Platon «natürlich in negativem sinne».

sådan, at den næsten bliver en beskyldning for plagiat. Ganske vist så oldtiden anderledes på den ting end vi; men det er dog ikke troligt, at man, når man lånte andres tanker, udtrykkelig fremhævede deres nyhed.

Jeg har følt trang til at klare min stilling til disse to arbeider, fordi de burde været medtagne, da jeg skrev min afhandling om «Ekklesiazusai» og Platon. Jeg kendte dem den gang ikke; de vilde som det ses ikke have forandret min opfattelse.

En upåagtet brug af imperfektum i Latin.

Af **Valdemar Thoresen.**

Da jeg for nogen tid siden arbejdede på en oversættelse af Cicero's tale for Milo, standsede jeg ved et imperf. indik., som jeg hverken i kommentarer eller oversættelser kunde finde nogen forklaring på, nemlig 48 sl. *nuntiabatur*. Jeg var straks tilbøjelig til at opfatte imperfektet som udtryk for det usandsynlige, men var dog ved at opgive denne forklaring igen som uholdbar, uden i øvrigt at kunne finde nogen anden. Nu ser jeg imidlertid i talen for Deiotaros 22 et aldeles tilsvarende impf., *te solutum Romam mittebat*, hvorom der heller ingen oplysning er at finde undtagen hos Richter-Eberhard, hvor det, sikkert urigtigt, søges forklaret således: Cic. verweilt bei der betrachtung dieser behauptung.

Efter mit skøn viser disse steder, at imperfektum kan bruges, hvor en uantagelig påstand gentages i rhetorisk form som et spørgende udråb (skal ell. skulde have...). Skønt jeg ikke kan styrke denne forklaring ved flere eksempler, tror jeg dog, den er rigtig: ved perfektum kunde let forestillingen om et faktum indløbe, en forestilling, som det jo her gælder om at bekæmpe, og dertil synes impf. vel egnet; peger ikke brugen *de conatu* i samme retning? At impf. imidlertid ikke er obligatorisk i det omhandlede tilfælde, viser *pro Deiot.* 27 *saltavit*. Men en sådan vaklen kan ikke i mindste måde gøre forklaringen af imperfektet mistænkelig; et sidestykke dertil har vi således i den kendte vaklen mellem indikativ og konjunktiv i visse relativsætninger (Mdv. 366 anm. 1): man anvender jo ikke alle sprogets virkemidler overalt.

Anmeldelser.

Karl Dieterich, Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Litteratur. Leipzig 1902, Amelang. X + 240 s.

Dette værk udgør tilligemed Horns «Geschichte der türkischen Moderne» fjerde bind af en stor række literaturhistoriske fremstillinger, som Amelang i Leipzig udgiver under fællestitlen «Die Litteraturen des Ostens in Einzeldarstellungen». Forfatteren har tidligere gjort sig bekendt som en dygtig forsker paa den nygræske og byzantinske filologis omraade ved sit fortjenstfulde værk «Untersuchungen zur Geschichte der griech. Sprache», der danner et slags sidestykke til Schuchardts berømte «Vokalismus des Vulgärlateins». Endvidere har han skrevet forskellige mindre afhandlinger, blandt hvilke især maa nævnes «Die Volksdichtung der Balkanländer in ihren gemeinsamen Elementen» (i Zs. des Vereins für Volkskunde 1902), hvori han viser, at balkanfolkene er voxede sammen til en kulturel enhed, og at basis herfor er byzantinismen, et resultat der stemmer med, hvad undertegnede har søgt at vise for de sproglige forholds vedkommende. Foreliggende arbejde, der henvender sig til en større læsekreds, gør ikke fordring paa at være originalt. Alligevel er det, dygtigt udført som det er, adskilligt mere end et blot og bart kompilationsarbejde. Der gaar en stærkt personlig opfattelse gennem hele bogen, og man mærker, at forfatteren paa alle punkter har førstehaandskendskab til de æmner han behandler.

I en indledning gives der en skildring af den byzantinske kultur. Forf. paaviser, at byzantinismen med sit nationalistiske præg, sin stive formalisme og sin alt hæmmende despotisme beror paa, at den hellenske kultur efterhaanden orientaliseres. Den orientalske indflydelse viser sig paa mangfoldige maader. Som i kunsten arabesker og ornamenter vinder overhaand over det enkle og storstilede i oldtidens kunst, saaledes præsteres der i literaturen kun smaatteri. Den speciel byzantinske literatur, som forf. betragter som en udvæxt paa en stamme, der har sine rødder i den hellenistisk-alexandrinske literatur og som ellers senere udvikler sig til den nygræske literatur, behandles derpaa i første kapitel.

Den lærde fagliteratur, som Krumbacher har behandlet saa udførligt i sin mægtige «Geschichte der byz. Litt.» medtages selvfølgelig ikke, men der vises slaaende, hvorledes skønliteraturen efter en vis blomstringsperiode ender i lutter retorik og tom lærdom. Den er ikke nogen nationalliteratur, men i egenligste forstand hovedstaden Byzanz' literatur. Forf. giver et meget anskueligt billede af den forfaldsperiode, der gaar forud for Konstantinopels erobring. Det er en tid, i hvilken det vrimler med tomme efterligninger af fremmede mønstre, hvor der skrives satirer, der kun er parodier, og hvor «digterne» forfatter ynkelige klagesange og slaar lyren blot for at tigge om to pandekager, alt sammen med en utaalelig svulst og snakkesalighed. Forf. lægger ikke fingrene imellem, men fælder meget skarpe domme, som f. ex. naar han siger, at romandigtningen i denne periode synes at være afpasset efter tidens levemænd, eller naar han anvender udtrykket «byzantinische Unästhetik» om tidens tarvelige produkter, med fuld føje, forekommer det mig efter det kendskab jeg har til denne literatur.

I andet kapitel vises, hvorledes indflydelse fra de romanske kulturfolk begynder at gøre sig gældende som en nødvendig modvægt mod orientalismen, hvorved der skabes betingelser for udviklingen af en virkelig nationalliteratur (14—17 aarh.). Det næste er helliget den nygræske folkepoesi, som behandles meget kyndigt og indgaaende. De to sidste afsnit omfatter den egenlige nygræske literatur. Tilløbet til en folkelig literatur med rod i folkepoesien og under befrugtende paavirkning af vesteuropæisk kultur trænges tilbage ved en genoplivelse af byzantinismen, udgaaende fra fanarioterne. De rige muligheder forspildes, ikke mindst ved den urimelige, for ikke at sige vanvittige fastholden ved den officielle sprogform, der er en meningsløs sammenblanding af oldgræsk og nygræsk, og overhovedet ved slavisk beundring af oldtidens literatur. Betegnende er det saaledes, at frihedshelten Kanaris besynges i en pindarsk ode. Selv grundlæggelsen af universitetet i Athen i begyndelsen af 1830ne betegner snarere et tilbageskridt end et fremskridt, idet det bliver midtpunktet for en ganske kunstig og akademisklærd literatur, der er folket fremmed og derfor ingen indflydelse faar. Den digter, der i det meste af det 19de aarhundrede behersker literaturen og tillige Vesteuropas dom om den, Rangabé († 1892), er i virkeligheden uden nævneværdig betydning. Men medens han og hans skole dominerer i Athen, opstaar der i det vestlige Grækenland, uafhængigt af byzantinisme og klassicisme, men under italiænsk paavirkning, en retning der danner grundlaget for en selvstændig nygræsk literatur. Dens hovedmand er Solomos († 1857), som forf. kalder for det moderne Grækenlands første virkelige digterskikkelse. Det er imidlertid først i den allernyeste tid, at denne retning har begyndt at faa indflydelse i Athen og at trænge den akademiske

literatur tilbage. Kampen er ikke afsluttet endnu, og det beror paa dens udfald, om nygræsk aandsliv skal forsumpe eller endelig naa til en udvikling, hvortil det har saa mange betingelser. Bogen ender med en kort omtale af de mange yngre forfattere, der har begyndt at skrive i det virkelig talte sprog.

Dette er i al korthed indholdet af denne lige saa interessante som i høj grad belærende bog. Forf. forstaar at følge alle strømninger og paavise deres forhold til andre literaturer. Han er overalt meget omhyggelig for at paavise laan af motiver i de forskellige literaturværker. Dog forekommer det mig, at han her ofte gaar alt for vidt og antager laan, hvor der ingen grund er dertil. Imidlertid skal jeg ikke komme nærmere ind paa en diskussion om de punkter, hvor jeg mener, at han har taget for lidt hensyn til, at almenmenneskelige tanker og følelser meget ofte finder beslægtede eller ens udtryk hos forskellige digtere, uden at man er berettiget til at tale om paavirkning eller laan. Mine indvendinger vil nemlig ikke rokke det mindste ved bogens værd. Derimod maa jeg paa det bedste anbefale den til enhver, der ønsker kundskab om den mærkelige brydning mellem europæisk og asiatisk kultur, som det græske folk i saa lang tid har været udsat for, og som har sin store interesse.

Kr. Sandfeld Jensen.

Edgar J. Goodspeed, Greek Papyri from the Cairo Museum together with Papyri of Roman Egypt from American collections. (Særtryk af Chicago-Universitetets «Decennial Publications«, First series vol. V.) Chicago 1902, University Press. 78 S. 4⁰.

Af de 30 Papyrusstykker, som nærværende Samling omfatter, findes Halvdelen i Museet i Cairo, hvor Udgiveren i 1899 har faaet Tilladelse til at skrive dem af. Af de øvrige findes nogle i Westminster College i New Wilmington (Pennsylvanien), medens Resten er i Udgiverens egen Besiddelse. De stamme alle fra Ægypten, de fleste fra den romerske Tid (2.—4. Aarh.), men der er dog ikke saa faa fra Ptolemæertiden. Med Hensyn til Indholdet ere de fleste private Dokumenter, men der findes dog ogsaa nogle litterære Fragmenter, deriblandt et af Odysseen XV 216—53; af de her forekommende Læsemaader kan mærkes, at der V. 220 skrives *ηδ' επίϑοντο*, medens de fleste nyere Udgivere principmæssig foretrække *ἠδὲ πίϑοντο* o. Lign.

Dokumenterne ere gjennemgaaende uden speciel Interesse; det er mest Kvitteringer, Kontrakter o. s. v. Der findes ogsaa et Par Breve, deriblandt en Introduktionsskrivelse fra 2. Aarh.

f. Chr. Kuriøs er en lille Lap, som synes at have været en Billet til Befordring med en Baad; den er dog ikke ganske forstaaelig. Et større Stykke indeholder en Klage til Øvrigheden fra en Kvinde, som mener at være forurettet af nogle Folk, der ville fordrive hende fra hendes Ejendom. Klagen indeholder i sproglig Henseende mange Besynderligheder; Brugen af de forskjellige Kasus er saaledes meget vilkaarlig, og der findes bl. A. en Forbindelse som *σὺν ἐνόντι φρέατος*. Samlingens omfangsrigeste Stykke er en Regnskabsbog, som synes at have tilhørt en Ejendomsbesidder. Den maa vel nøjagtigst betegnes som en Kassebog, idet de kontante Indbetalinger og Udbetalinger ere opførte hver i sin Kolonne med Angivelse af Navnene paa dem, af hvem Pengene ere indbetalte, eller til hvem de ere udbetalte. Men der er Tegn, der tyde paa, at Mandens Bogholderi ikke har været indskrænket til denne ene Bog. Derimod er det ikke let at se, at Regnskabssystemet, som Udgiveren antyder, skulde have været i Familie med det moderne dobbelte Bogholderi. Han slutter dette af, at der paa flere Steder umiddelbart efter en Indtægtspost er anført en Udgiftspost til det samme Beløb. Dette er unægtelig en paafaldende Omstændighed, men man kan dog næppe slutte Andet deraf, end at de kontante Indtægter i visse Tilfælde strax have fundet Anvendelse til bestemte Formaal, eller at maaske de, der indbetalte Pengene (Forretningsførere eller Opkrævere af Afgifter), efter Ordre indbetalte, hvad der var øjeblikkelig Brug for.

Udgivelsen gjør Indtryk af at være foretaget med Omhu. Accenter og Spiritustegn ere tilføjede af Udgiveren, undtagen i de litterære Brudstykker; i nogle Tilfælde er det dog gjort i Strid med de gjældende Regler. At der er tilføjet Registre, er en Selvfølge.

Hans Ræder.

Tenny Frank, A stichometric Scholium to the Medea of Euripides. (Særtryk af Chicago-Universitetets «Decennial Publications», First series vol. VI.) Chicago 1903, University Press. 8 S. 4°.

Forfatteren af denne lille Afhandling henleder Opmærksomheden paa et Scholion til Eur. Med. 380, som lyder saaledes: *ὧδε καλῶς κεῖται. Δίδυμος σημειοῦται ὅτι κακῶς οἱ ὑποκριταὶ τάσσουσιν ἐπὶ τῶν δύο τὸ «σιγῇ δόμους εἰσβᾶσα». καύσω ἢ σφάξω αὐτούς.* Utvivlsomt hentyde disse Ord til en Tvivl om, paa hvad Sted Verset *σιγῇ δόμους εἰσβᾶσ' ἵν' ἔστρωται λέχος* med Rette bør staa. I vore Haandskrifter er det overleveret ikke

alene som V. 380, men ogsaa som V. 41, hvor det tilligemed de tilstødende Vers passer mindre godt. Imidlertid beretter et Scholion til V. 356, at der var Nogle, som satte det nævnte Vers efter dette, hvilket Didymos misbilligede. Forfatteren mener nu, at det er hertil, at det førstnævnte Scholion sigter, og han støtter denne Antagelse paa et meget plausibelt Rettelsesforslag. I Stedet for de uforstaaelige Ord *ἐπὶ τῶν δύο* (eller *ἐπὶ τῶν β'*) vil han nemlig læse *ἐπὶ τῷ τνβ'*, hvorhos han vil stryge Slutningsordene *καύσω ἢ σφάξω αὐτούς* som et mislykket Forklaringsforsøg. Scholiets Mening skal da være, at der var Nogle, som med Urette satte Verset ved V. 352, hvilket stemmer med det andet Scholion, som findes ved V. 356. Forskjellen mellem de to Tal er nemlig saa ringe, at den tilstrækkelig forklares ved den Omstændighed, at der i den foregaaende Del af Stykket findes lyriske Partier, hvor Versene kunne tælles paa forskjellig Maade. Alligevel mener Forfatteren, at Didymos ikke kan have kjendt V. 40—43, som ogsaa af Andre ere blevne erklærede for uægte; thi ellers vilde han vel have bemærket, at det omtvistede Vers ogsaa fandtes paa det Sted. Derimod har Didymos aabenbart læst V. 355—56, som ogsaa af Nogle ansees for uægte.

Hovedinteressen ved Afhandlingen bestaaer deri, at det er gjort sandsynligt, at man i Oldtiden har anvendt den samme Maade at citere paa ved Angivelse af Verstallet, som vi anvende nutildags. Fra Prosaforfattere anføres der flere lignende Exempler, hvor dog Angivelserne efter Sagens Natur kun kunne være omtrentlige; men ved Digterværker, hvor Fremgangsmaaden baade var lettere og naturligere, kjendes der vistnok intet andet Exempel derpaa.

Hans Ræder.

Bengt Hesselman, Stafvelseförlängning och vokalkvalitet. Undersökningar i nordisk ljudhistoria. Del I. (Akad. afh.) Upsala 1902. 104 Ss.

Der er få ting, man så vanskeligt kan fastslå, som betydningen af skrifttegnene i de gamle håndskrifter. Tilvant skrivemåde, egen dialekt og ren fejlskrivning går mellem hinanden, og man kan ud af håndskrifterne læse de mærkeligste ting. Således har selv en gransker af Noreens rang af en skrivefejl i jy. l. (Flensborg-håndskr., som vrimler af fejl) laget sig forlede til at tro, at jysk o. år 1300 er ved at tabe *h* foran *w*, medens jo netop nörrejysk har bevaret *h* foran *w* til den dag idag. Hesselmans doktordisputats er en indsigelse mod den overdrevne tiltro til håndskrifterne og et forsøg på ad andre veje at finde den bane,

lydudviklingen må have gennemløbet. Hans bog er dærfor polemisk mod meget af den tidligere undersøgelse, særlig mod så ypperlige granskere som Axel Kock og Hultman, uden at dog førf. skjuler, at han selvfølgelig slet ikke kunde have skrevet sin bog, hvis ikke disse granskere havde beredt vejen for ham.

Hesselman søger at forlægge lydlovene geografisk i stedet for historisk. Det er jo en kendt sag, at dialekterne har udviklet sig med forskellig hurtighed, og derfor kan man i nutidens folkemål finde former side om side, som i de videst udviklede mål må have fulgt historisk efter hinanden. Og Hesselman har den store fordel, at han i sin forundersøgelse kan støtte sig på Hultmans fortjænstfulde værk om de østsvenske dialekter, som netop med hensyn til kvantitet frembyder så meget gammelt, og frembyder det i forskellig grad. Det må da også siges, at Hesselmans bog ikke blot er en lærerig bog, men også en bog, som man læser med virkelig nydelse; den er skarpt skrevet, lidt vel skarpt måske til tider, og man er aldrig i tvivl om forfatterens mening, eller om at han har ret i hovedsagen, selv om han ikke overbeviser i alle enkelthederne.

For en dansk kan det jo ligge nærmest at spørge, om vi da også kan høste noget udbytte af Hesselmans bog for den danske sproghistorie. Det kan vi nu utvivlsomt, særlig med hensyn til hans smukke påvisning af, at åbne vokaler kan forlænges i stillinger, hvor de lukkede bevarer deres korthed (eksempler fra sv. rigssprog er *skepp*: *gāp*, *skott*: *fāt*, *nyckel*: *vāka*)[1]. Dette forhold gælder nemlig sikkert også i dansk for forlængelsen foran *bb*, *gg*, hvor sæll. (og rigsspr.) får langt *a* og *æ*: *skab*, *næb*, *plag*, *skæg*, *væg* osv., men kort *i* (*e*), *u* (*o*) og *y* (*ø*): *ligge*, *hug*, *dugg*, *bryg*, *styg*, *tryg*, *pløk*(?). Undtagelser fra første afdeling findes, som *lægge* og *tak* (sv. *tagg*, om det er samme lydform, der ligger til grund for bægge; snarest stammer vel dansk *tak* fra mnt. *tacke*), men disse kan vel forklares på anden måde, så regelen dog er rigtig.

Dersom vi kan vende reglen om og sige, at lukkede vokaler undertiden forkortes, hvor de åbne bevarer deres længde, giver denne regel vist forklaringen ikke blot til den danske forkortelse af *i*, *u*, *y* foran tenuis (Jespersen Fonetik s. 510), men også til *gūlerod*, *pīlegren*: *tālesprog*, *målestok*, *pæleorm*; *svīnesti*: *hānekam*; *fyrretræ*: *hāremad*; *grīsesti*, *mūsehul*: *dåsemad*, *hāseled*, *næseblod* (Torp & Falk Lydhist. s. 37).

En anden af Hesselmans iagttagelser kan vist oplyse et forhold i jyske folkemål. Han har lagt mærke til (§ 104), at nogle personer udtaler ordene på *rn*, som *korn*, *barn*, snart i een stavelse, og da altid med *rn*, snart i to stavelser, og da enten *rn*

[1] Også behandlet af Hesselman i «Språk och stil» I s. 10 flg.

el. *ḍn.* Denne sidste udtale finder vi igen i en del østjyske mål, netop hvor *r* og *n* oprindelig har været skilte ved vokal, som *Maren, gården, jorden, Sören, faren,* medens *rn* i opr. sammenstødende stilling er assimileret til *n.* Årsagen til den forskellige behandling må her bero på lignende forhold som i de af Hesselman undersøgte upplandske mål. I vedkommende mål har altså ikke som i alm. dansk ord som *jorden* og *horn* været udtalt på ensartet måde, men det første med udpræget anden stavelse, det sidste som enstavelsesord.

I typografisk henseende frembyder dette værk også en mærkelighed, idet lydbetegnelsen i dialektordene ikke er rent fonetisk, men forskellige lyd i forskellige dialekter, når de normalt svarer til hinanden, betegnes med samme tegn. Selvfølgelig betegnes dog aldrig forskellige lyd ved samme tegn, uden at der i forvejen er gjort rede for, i hvilke tilfælde tegnet har den ene, og i hvilke det har den anden betydning. Muligvis er denne betegnelsesmåde i værker, hvor dialekternes historisk-geografiske sammenhæng er hovedsagen, ganske praktisk, især da det sparer nogle lydtegn.

Både med hensyn til hele sit anlæg, og med hensyn til resultaterne og tekniske enkeltheder mener jeg altså, dette værk har nyt at lære os, og kan kun anbefale alle de få nordiske dialektgranskere og sproghistorikere at stifte nöje bekendtskab med det.

Askov. **Marius Kristensen.**

Eddica Minora, Dichtungen eddischer art aus den fornaldarsögur und andern prosawerken zusammengestellt und eingeleitet von *Andreas Heusler* und *Wilhelm Ranisch.* Dortmund 1903, Fr. Wilh. Ruhfus. CX + 160 ss.

Det har ganske sikkert været en mangel, at filologerne hidtil har skænket så lidt opmærksomhed til de mange kvad eller kvadstumper, der i versemål og indhold står de såkaldte eddakvad nær, og som både belyser eddadigtningen, og ofte i sig selv frembyder mærkelige æmner for granskning. I mange tilfælde udgör de eddadigtningens fortsættelse ned i tiden, indtil 13de—14de årh.; i enkelte andre er de karakteristiske sideskud til den. I de literaturhistoriske undersøgelser affærdiges de med få ord, eller de får nogle lejlighedsvise bemærkninger sammen med de sagaer hvori de findes; en granskning af disse digte og vers for deres egen skyld er det, vi hidtil har savnet, og som nu foreligger i smuk skikkelse fra de to tyske forskeres hånd.

Her findes tekstaftryk med alt, hvad der kan ønskes, af videnskabeligt apparat, og en indledning på over 100 sider gör rede for de enkelte digtes karakter, hjemsted, alder, forbilleder, tekstens almindelige tilstand osv.; et glossar indeholder oversættelse af alle ord, der ikke findes i Gerings eddaglossar. Udgiverne har ikke oplyst om, hvilken del af arbejdet hver har udført; formodenlig er det i så höj grad fremgået af samarbejde mellem dem, at hver ikke mere kan hævde en særret til sine bidrag. Udgiverarbejdet bærer præg af stor almindelig skönsomhed, ædruelighed overfor tekstrettelser og teorier, og en rig viden, der hyppig byder interessante og oplysende paralleler.

Samlingens indhold er alle de i fornaldarsögur spredte vers i eddaversemål (blot med forbigåelse af de aller yngste fornaldarsagaer: Gangerolf, Sturlaug, Hjalmter og yngste red. af Orvarodd; «eine merkliche kluft trennt diese schreiberversuche selbst von dichtungen wie dem Hróksliede und Útsteins kampfstrophen»). Ordningen er følgende: 1—4 fortællende kvad (Hunekvadet, Hervar ved gravhöjen, Bjarkemål, og dettes efterklang Innsteinskvadet); 5—8 tilbageskuende digte (Vikarsbalk, Hrokskvadet, Hjalmarskvadet, Hildebrandskvadet og Orvarodds dødskvad), hvortil slutter sig (10) et spådomskvad, Darradssangen, samt (11) de løse vers fra större episke digte. Den næste större gruppe er skændesamtalerne (12—15) og dernæst lausavisur (18—19, mest af overnaturligt indhold). Endelig en række mere enestående digtninger: en natur-erotisk strofe i Ánssaga, remsestrofer, Heidreks gåder m. m., tryllesangen fra Bósasaga, og allersidst Grågåsens tryggðamál. — Man kan med en vis grund spörge, om ikke andre tekster udenfor Fornaldarsögur burde være medtagne: Bråvallakvadets navnerækker; Þorgrímsþula og især Kalfsvísa fra Sn. Edda; ved deres heroiske indhold knytter de sig nær til disse tekster.

Man må anerkende den takt, hvormed de forskellige digte er stillede på plads sammen, og hvormed ældre og yngre partier er udpegede efter deres metriske og stilistiske egenskaber f. eks. i Hunekvadet. En lille perle af indledende undersøgelse er kommentaren til den lyriske enestrofe i Ánssaga med påvisning af, at den svarer til den af Steffen opstillede grundtype af «enstrofig nordisk folklyrik». Jeg havde dog fundet det rimeligere, at man ikke udenvidere giver den til overskrift «ein danz», når man dog intet kender til, at der er danset efter gammel stavrimende digtning.

Det har været mig en glæde på mange punkter at se udgivernes og mine resultater stemme med hinanden; f. eks. går deres opfattelse af de forskellige partier i Bjarkemål i samme retning, som jeg nu har gjort gældende i «Danm. heltedigtning». Udgg.s bestemmelse af alder og hjemsted er hyppig præget af en vis forsigtighed; enkelte gange vover de sig lidt længere ud. Om Hildebrands dødskvad (kendt hos Sakse og i Ásmundarsaga kappa-

bana) hedder det kort og godt: «Da diese kunstform, prosa mit monologischer verseinlage, nach Island weist, ist die herkunft der erzählung bei Saxo entschieden». Men man kan — endogså ud af udgg.s samvittighedsfulde indledning — hente gode grunde for, at prosaen og versmonologen ikke hænger virkelig sammen i den overleverede form; det er tillige usikkert, om de fra först af har hængt sammen, og om overhovedet et monologdigt som slutning på en prosafortælling kun kan være islandsk; endvidere kan der jo findes — og findes i dette tilfælde virkelig — mange andre midler til at bestemme et digts hjemstavn end dette ene middel. Overhovedet kunde man nu og da ønsket udg. en endnu större sans for realia; nu er det helt den literært-formelle side, der er udgavens glanspunkt.

En enkelt lille gruppe, remserne (nr. 20), har jeg mistænkt for at være konstrueret uden nogen tilsvarende virkelighed. Remsen af Arngrimssönner er jo overleveret som del af andre digte, tidligst af Hyndluljóð; og kongeremsen har udgg. jo revet bort fra de kvadstumper i Hervararsaga, som følger straks efter den. Når de dog er sig bevidst, at den nærmeste parallel er kongeremsen i Wîdsîð, så kunde de gærne have ladet den blive på sin plads, hvor den netop gör samme tjæneste: at stå som indledning til et episk digt. Deres betænkelighed derved, at en sådan indledning ellers er ukendt i oldn., har ikke meget på sig; ti også på andre punkter har de jo opdaget, at disse kvadstykker har deres særpræg og står anden «germansk» digtning nærmere. Her havde lidt mere vovsomhed været tryggere; men i de fleste tilfælde er naturligvis udgg.s ædruelighed en ubetinget dyd.

Idet jeg på det bedste anbefaler det hele skrift, må jeg tillige henlede opmærksomheden på nogle spredte arbejder af samme forfattere: dr. Ranisch's udgave af Gautrekssaga med den gode og fyldige literære indledning (Berlin 1900), og prof. Heuslers ypperlige afhandlinger om dialogen i den germanske digtning (Zeitschr. f. deut. alt. XLVI), og om Brynhilddigtningen (med den beskedne titel «Die lieder der lücke des Codex Regius», i festskriftet til H. Paul, 1902), samt om Heidreks gåder (Zeitschrift des vereins für volkskunde, 1901) og om Vǫlsaþáttr (sstds. 1903). Tilsammen danner de en smuk række af forarbejder og udfyldninger til denne udgave; og disse forff.s produktion i få år betegner væsenlige fremskridt i sikker forståelse af nordisk heltedigtning.

Axel Olrik.

Adolf Noreen, Spridda studier. Andra samlingen. Stockholm 1903, Ljus' förlag. 162 s.

Adolf Noreen, Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning. Första bandet, första häftet. Lund 1903, Gleerup.

Professor Noreens sjældne evne til at skrive både for lærde og ulærde viser sig ikke mindre i anden samling af «spridda studier» end i første. Hele sex af de tolv små essays i anden samling beskæftiger sig med navneforskning; tre handler om fornavne og tre om stednavne. Af de tre første giver «något om våra förnamn» en fremstilling af de forskellige indflydelser, som gennem tiderne har gjort sig gældende i navnegivningen; behandlingen af navnet Oskar er svulmet så stærkt op, at forfatteren har løsrevet den fra de andre navnes historie og formet den som en selvstændig lille afhandling, en af de fornøjeligste i samlingen, både ved sit æmne og ved den mønsterværdige fremstilling. Af de tre afhandlinger om stednavne knytter den største interesse sig til «de nordiska fäderneslandens namn», i hvilken Noreen opstiller en ny etymologi af navnene ‚Daner' og ‚Danmark'. Den sidste forklaring før Noreens er Bugges, ifølge hvilken ‚Danmark' er dannet af ‚Daner', der skal betyde lavlandsbeboere (sml. ags. ‚denu' — dal). Noreen anser ‚Danmark' for det oprindelige, fremdrager andre nordiske stednavne, der begynder med ‚Dan'- og ‚Dana'-, og sætter ‚dan' i forbindelse med højtysk ‚tann' og ‚tanne', middelnedertysk ‚dan' og ‚danne' — vildskov (ødemark?) og gran (træ på ødemarken?). Denne sammenstilling har også andre foretaget, men Noreen antager i tilslutning til den ældste kendte form af navnet, det latiniserede «Danimarca», en afledet stamme ‚danja', som han sætter i nær forbindelse med det højtyske ‚tenne' — fast mark, logulv, åben plads, og det nederlandske ‚denne' — dæk. ‚Danmark' skal da betyde skov (-‚mark') på fast og jævn jord (‚Dan'-), og af ‚Danmark' skal ‚Daner' være dannet på samme måde som ‚Göter' af ‚Götland' o. s. v.

Den bedste afhandling i samlingen er «språkets musikaliska sida», der handler om tonehøjden, den «kromatiske accent» i sproget, om dens fysiologiske forudsætninger, dens forskellige fremtræden i sang og tale, om årsagerne til, at vi ikke taler monotont, men med modulation, og om modulationens store rolle for nuanceringen af sprogets betydningsindhold. Specialundersøgelser af disse forhold er, som Noreen siger, en af sprogforskningens nærmest liggende fremtidsopgaver, og på et enkelt punkt, tonestigningen ved forskellige arter af spørgsmål, meddeler Noreen selv resultatet af en specialundersøgelse.

* * *

Større interesse end de spredte studier vil dog første hefte af Noreens store nysvenske grammatik vække. «Vårt språk» skal efter planen omfatte fire dele: I en almindelig indledning, II lydlære, III betydningslære, IV formlære. Fremstillingen indenfor hver af de tre sidste dele falder igen i 1) en indledning, 2) en deskriptiv, 3) en etymologisk behandling af æmnet. Hele værket vil blive på 9 bind i stort oktav, hvert bind på 5—600 sider; da der årlig skal komme ½ bind, vil udgivelsen efter planen komme til at strække sig over 18 år. De erfaringer, man har gjort ved udgivelsen af så mange andre monumentale værker, vil måske bringe skeptikere til at tvivle om, at planen virkelig vil blive gennemført i den beregnede tid; imidlertid foreligger ifølge subskriptionsindbydelsen de to første bind og større eller mindre dele af tredje, femte og syvende bind færdige i manuskript, og da man mindst af alt kan beskylde professor Noreen for at høre til dem, som ikke kan få noget færdigt, så tør man måske håbe, at dette i Skandinaviens sprogvidenskabelige litteratur enestående kæmpeværk vil foreligge fuldført om tyve år.

Gennem det udkomne første hefte får man et begreb om forfatterens behandlingsmåde. Man føres i første kapitel gennem en udførlig fremstilling af begrebet sprog og de forskellige slags sprog ind på talesproget, sprogvidenskaben og grammatikken. Der gøres rede for de forskellige sprogvidenskabelige discipliner og den sprogvidenskabelige terminologi, æmner som Noreen ofte tidligere har beskæftiget sig med. Ikke alle skælner skarpt mellem begreberne sprogvidenshab og sprogforskning, fonologi og fonetik, litteraturvidenskab og litteraturhistorie; Noreen gør det, og hans inddeling og terminologi, der også kendes fra hans forskellige «grundlinjer till föreläsningar», er både klar og skarp. Afvigende fra det almindelige er Noreens brug af ordene formlære og morfologi og i forbindelse dermed hans inddeling af formlæren. Mens man ved formlære oftest forstår bøjningslære og ved morfologi orddannelseslære, identificerer Noreen formlæren og morfologien, som «redogör för det särskilda sätt, hvarpå ljudmaterialet i betydelseinnehållets tjänst formas till «språkformer»», og formlæren eller morfologien deles i: A formdannelseslære, d. v. s. I læren om ordet, II læren om ordføjningen (syntaxen); B bøjningslære. — Som man vil se, en inddeling, der er ikke lidt forskellig fra de fleste grammatikkers.

Andet kapitel gør rede for det svenske sprogs slægtskabsforhold, og tredje kapitel handler om nysvenskens sprogområde, rigssprog og dialekter. Første hefte slutter med første side af fjerde kapitel, om nysvenskens perioder og kilder; foruden dette skal indledningsdelen, som kun kommer til at omfatte ét bind, indeholde et kapitel om den nysvenske sprogforsknings historie og en bibliografisk oversigt over de vigtigste hjælpemidler ved studiet af nysvensk.

Som motto for sit værk sætter Noreen en udtalelse af A. G. Silfverstolpe om den latinske grammatiks fordærvelige indflydelse på den almindelige grammatiske systematisering. Der er ingen tvivl om, at mottoet vil blive fulgt; derfor borger den skarpsindighed og selvstændighed, som Noreen netop i den grammatiske systematisering så ofte har lagt for dagen. Det er kun at ønske, at forfatteren må få lykke til at fuldføre sit store værk og derigennem yderligere forøge sine allerede så store fortjenester af den nordiske sprogvidenskab.

København, Juni 1903. **Henrik Bertelsen.**

Otto Jespersen, The England and America Reader. I: Text. II: Noter. Kbhvn. 1903, Schubothe. 250 + 70 S.

Engelsk har jo hidtil kun indtaget en meget beskeden Plads blandt Undervisningsfagene i den højere Skole, og det har derfor ogsaa i Almindelighed været smaat bevendt her hjemme med Kendskabet til engelske Forhold, engelsk Sprog, Historie og Kultur. I de sidste Aartier, hvor vor Forbindelse med England paa forskellige Omraader stadig er vokset i betydelig Grad, har imidlertid Ønsket om at skaffe Engelsk en mere fremskudt Plads i Skolen efterhaanden gjort sig gældende med mere og mere Styrke, og ved Loven af 24. April 1903 om højere Almenskoler er der da ogsaa taget berettiget Hensyn til Tidens Krav i saa Henseende, og Engelsk har endelig opnaaet den Stilling, som maa siges at tilkomme det blandt de nyere Sprog.

Med Hensyn til vore Hjælpemidler ved Undervisningen i Engelsk under de nye Forhold har vi jo for de første Trin bl. a. Jespersens og Sarauws Begynderbøger og Jespersens Læsebog for Mellemklasserne, hvilke rimeligvis vil slaa til for hele Mellemskolen eller i hvert Fald for de 3 laveste Klasser. Til Brug ved Undervisningen i Gymnasiet foreligger allerede nu til en Begyndelse Prof. Jespersens The England and America Reader, en Lærebog af en hel anden Art og indrettet paa at benyttes paa en ganske anden Maade end vore tidligere Læsebøger i de nyere Sprog. Prof. J.'s nye Bog er, som han selv siger i sit Forord, beregnet paa at give et fyldigt og mangesidigt Billede af det engelske Folks private og offentlige Liv, dets Karakter, Sæder og Indretninger, og det viser sig da ogsaa ved Gennemlæsningen, at den er udarbejdet med stor Omhu efter en fast og nøje gennemtænkt Plan, at de enkelte Stykker, skønt af højst forskellig Art, er valgte og lagte til Rette for Eleverne med stor Skønsomhed, som det var at vente, og at det virkelig er lykkedes Udgiveren at smelte Enkelthederne sammen til et harmonisk Hele og give et godt og efter Omstændighederne ret omfattende Overblik over engelske Forhold og engelsk Liv i Nutiden. Det er

ganske vist en Mangfoldighed af Kilder, Prof. J. øser af, han forsmaar ikke Dagbladsartikler eller Bædeker, naar de tjener hans Formaal at kaste Lys over engelske Forhold, han benytter i rigt Maal Taines Notes on England, idet han gaar ud fra, at en højtbegavet og klarsynet fremmed ofte skarpere ser Folkets og Folkelivets karakteristiske Ejendommeligheder end de indfødte selv, og han giver i de vægtige Bidrag af Stevenson, Seeley, Ch. Dilke, Harrison, Roosevelt m. fl. Prøver paa forskellige fremragende politiske og historiske Forfatteres Opfattelse af de psykologiske Ejendommeligheder og Afskygninger inden for de forskellige Dele af den angelsaksiske Race. Sporten, som spiller en saa betydelig Rolle i England og har præget Folkets Karakter, er repræsenteret ved «The Boatrace» og Hall Caines livlige Skildring af Derbyløbet; Skole- og Universitetslivet, som ogsaa er noget helt for sig, er skildret af Taine og Amerikaneren Bristed, Forfatningen og Retsvæsenet af Taine, Macmillan og Arnold-Foster, og hist og her er indflettet Digte, som i Indhold nøje slutter sig til Prosastykkerne, og som kulminerer i Tennysons prægtige «Hands all round», der staar som en værdig og monumental Afslutning paa Bogen. Selvfølgelig har alle de betydelige Sider af Samfunds- og Folkelivet ikke kunnet finde Plads inden for Bogens Ramme; men hvor gerne man end kunde ønske ogsaa at finde Skildringer f. Eks. af det religiøse Liv og de talrige Sekter, Handels- og Fabriksforhold, Arbejderforholdene, kunstneriske, militære og maritime Forhold o. s. v., vilde det dog være urimeligt at forlange mere af en Bog paa 250 Sider, end The England and America Reader giver. Det er da endelig ogsaa, som Prof. Jespersen udtrykkelig gør opmærksom paa i sit Forord, England og særlig London, han har villet behandle udførlig, medens Amerika (og Kolonierne) baade efter Forfatterens Plan og af Pladshensyn har maattet nøjes med at spille en mere underordnet Rolle. Der turde maaske dog være Anledning til at fremhæve, at, om end Amerika kvantitativt er blevet noget stifmoderlig behandlet, er paa den anden Side de herhen hørende Stykker nogle af de værdifuldeste i Bogen.

Noterne, som er paa Engelsk, og Gloserne nederst paa Siderne er omhyggelig affattede; Udtalen er for alle mindre hyppig forekommende Ord gengivet med Lydskrift, og særlig vil Angivelsen af Udtalen af Sted- og Personnavne sikkert være meget kærkommen. Om Omfanget af Noterne er det jo ikke godt at udtale sig, førend Bogen har været brugt ved Undervisningen. Forfatteren udtaler, at han i en eventuel ny Udgave vil være villig til at give fyldigere Bemærkninger om Sprogbrug, Betydningsforskel o. s. v., hvilket sikkert vil vinde almindelig Paaskønnelse, da Opgivelserne i en Lærebog af denne Art næppe kan være for rigelige og indgaaende.

Hvad angaar Brugen af Bogen, tænker Anm. sig den an-

vendt efter Forfatterens Antydninger og Henvisninger dels som Læsebog med dertil knyttede Taleøvelser og fri Reproduktion, dels vel ogsaa som Haandbog i engelsk Samfundslære, hvor den sikkert i høj Grad vil være paa sin Plads ved den udvidede Undervisning i Engelsk. Man kunde tænke sig som Pendant til The England and America Reader et Bind med Biografier, Karakteristikker og Sprogprøver af de betydeligste Englændere og Amerikanere i Nutiden, de Mænd, som delvis har givet Tiden deres Præg (Gladstone, Darwin, Ruskin, Edison e. t. c.). Der findes jo allerede en Spire hertil i denne Bog i Karakteristikken af Cecil Rhodes.

Det skal endnu bemærkes, at Bogen er nydelig udstyret i typografisk Henseende og synes at være behagelig fri for Trykfejl. Den eneste alvorlige Anke, der efter Anmelderens Mening kan rettes mod den, og som muligvis vil hæmme dens Udbredelse som Skolebog, er dens urimelig høje Pris; men herpaa kan jo Forlæggeren endnu raade Bod.

M. Kunning.

Modern Philology. A Quarterly Journal devoted to Research in Modern Languages and Literature. Chicago, The University of Chicago Press. (Leipzig, Harrassowitz; London, Luzac & Co.) 216 s.

Det förste — anselige og smukt udstyrede — hefte af dette nye tidsskrift, udkommet juni 1903, aflægger et fordelagtigt vidnesbyrd om den alvor og iver, hvormed nyfilologiske æmner studeres i Amerika, selvom ganske visst ikke alle artiklerne stammer fra selve dette land. Redaktionen består af Ph. S. Allen, Fr. I. Carpenter og C. von Klenze, og blandt «advisory board» træffer man flere af Amerikas bedste navne på disse områder. Et kort samfat af bidragene vil bedre end noget vise tidsskriftets mangesidighed og gi noget begreb om förste heftes værd.

G. L. Kittredge forklarer i «Chaucer and Some of his Friends» antydningerne i prologen til *Legend of Good Women* om at Chaucer ikke vil ta parti i striden mellem «blomsten» og «bladet», ved at henvise til nogle digte af Eustache Deschamps, hvori striden mellem de to ordener af «elskende» omtales og hvor vi endog får at vide navnene på fremragende tilhængere af «blomsten», dæriblandt Philippa, Datter af Chaucers beskytter John of Gaunt og opdraget af Chaucers svigerinde Katherine Swinford, der endte som John of Gaunts hustru. I et andet digt siger Deschamps at han sender Chaucer sine værker «par Clifford». Dette må være Sir Lewis Clifford, knyttet til den sorte prinses husholdning og andetsteds omtalt som ivrig tilhænger af Wyclif; Kittredge gennemgår alt hvad der lar sig opsnuse om hans liv, og viser hvordan han kort för sin død afsværger sine lollardiske

tilböjeligheder og omtaler sig selv som forræder mod gud. Heraf slutter K. (noget løst) at så kan altså beretningen om Chaucers omvendelse på dødslejet være sand. I Cliffords testamente omtales Sir Thomas Clanvowe, der nu af Skeat antages for forfatter til *The Cuckoo and the Nightingale*, der længe har gået for at være af Chaucer; da den note i et MS, hvorpå dette støttes, kun siger «explicit Clanvowe», kan det dog også ha været Sir John Clanvowe; K. anfører grunde herfor og gennemgår den sidstes liv.

Ewald Flügel gir i »References to the English Language in the German Literature of the First Half of the Sixteenth Century» citater fra Luther, Münster og Gesner.

Felix E. Shelling skriver om «The Supernatural as Represented in Plays of the Reigns of Elizabeth and James», nogle ikke særlig dybtgående betragtninger om djævelforskrivninger, særlig Marlowes *Dr. Faustus*, om feverdenen, særlig i *Midsummer Night's Dream*, og om hexe, særlig i *Macbeth*, hvor de nævnte tre stykker modstilles (og prises på bekostning af) samtidige dramaer med lignende motiver.

J. D. M. Ford «Old Spanish Etymologies» forklarer *afe*, *fe*, senere *hé* som opstået af imperativ flt. *habed* foran *vos*: i *avevos* skulde *v* være blevet *f* ved dissimilation (findes tilsvarende tilfælde?); *am(b)idos* af *ad- invitus*; *troçir* af *torquere*.

Sivert N. Hagen knytter sin afhandling «The Origin and Meaning of the Name *Yggdrasill*» til Bugges studier; han forkaster forklaringen af *Yggr* 'den skrækkelige, dvs. Odin' + *drasill* 'hest'; i så tilfælde skulde vi vente genitiv i förste led; *drasill* veed man heller ikke hvor kommer fra. Efter Hagen beror forestillingen om Y. på kristelige myter om det hellige træ (kundskabens træ, livets træ og Kristi kors i ett), der skildres som bladløst. Dette kunde være udtrykt i een eller anden kilde ved *malus rasilis* af *malus* 'æbletræ' og *rasilis* 'polished, smooth, bare'; en eller anden nordbo opfattede *malus* som 'ond, slet', hvilket han oversatte ved intetkön *yggt*, og *rasilis* som egennavn; i *yggtrasils* blev så *t* assimileret til *d* og ved omtydning af *askr yggdrasils* som genitiv blev nom. på *-ll* dannet. Dette vilde virke mere overbevisende, hvis det var lykkedes forf. at eftervise det sjældne ord *rasilis* i en beretning om det hellige træ.

Brander Matthews's «The Mediæval Drama» er en udmærket velskrevet redegörelse for dramaets udvikling fra de liturgiske scener, dets verdsliggörelse, sceneforhold osv.; den vilde måske egne sig bedre til at stå i en almindelig litteraturhistorie end her i et tidsskrift.

Arthur C. L. Brown påviser i «Welsh Traditions in Layamon's Brut» at dette digt har större værd i Artursagnenes tidlige historie end almindelig antaget.

O. F. Emerson undersøger «Some of Chaucer's Lines on the

Monk» for at komme til klarhed over hvad det er for en «text», Chaucer sigter til (C. T. A 177) som fordömmende jægerne, og hvad der forståes ved *recchelees* (smst. 179); dette ord har en langt stærkere betydning end nyengelsk *reckless* og fortjener dærfor at beholdes, hvad så end flere udgivere (og nogle af de gamle afskrivere) mener.

E. J. Dubedout fremhæver i «Romantisme et Protestantisme» det religiøse element i den franske romantik og søger kilden til det, selv hos katolikken Chateaubriand, i protestantisme, særlig den engelske, men også den tyske. Mest går han ind på Victor Hugos religiøse udvikling.

G. Hempel vil i «Hickes's Additions to the Runic Poem», der vel er et brudstykke af hans snart udkommende værk «The Old-English Runic Futhorcs and Alphabets», vise at de runenavne og nogle af de runeformer, der efter Hickes nu almindeligt gives som hørende med til det oldengelske runedigt, ikke kan ha hørt til dette, men at Hickes har taget dem fra et andet håndskrift (Cottoniana Domit., A. 9) og at noget deraf, bl. a. runenavnet *wen*, dær skyldes en anden hånd der ikke har forstået sig på runer og ikke bør nyde tiltro.

John W. Hales har en kort bemærkning om Miltons benyttelse af Ovid i Paradise Lost VII 30—39.

F. N. Robinson «A Variant of the Gaelic Ballad of the Mantle» har jeg ikke læst.

J. Goebel bekæmper, som det synes, med gode grunde, Bielschowskys tvivl om «The Authenticity of Goethe's Sesenheim Songs».

E. E. Hale jr. skriver en interessant artikel om «The Influence of Theatrical Conditions on Shakespeare», hvori han gennemgår de vigtigste ydre forskelligheder mellem datidens sceneindretning og vor og viser, hvordan en del ejendommeligheder hos Shakespeare forklares derved. Mangelen på tæppe gör f. ex. at Sh. ikke kan begynde som en nutidsdramatiker med at tæppet går op for en samling personer midt i en eller anden situation; heller ikke kan han benytte tæppets nedgang til en tilspidset aktslutning. Han begynder med at de handlende kommer spaserende, og slutter i reglen med en eller anden ytring, der begrunder deres bortgang. Lig kan han ikke la blive liggende, som man nu gör[1]: de skaffes altid bort på een eller anden måde. Shakespeares Hamlet ender af den grund ikke som en nutidsforfatter vilde ha foretrukket, med selve Hamlets død. Hvor nu i *Lear* IV. 7 kongen ved scenens begyndelse fremstilles liggende og sovende, gir folioudgaven den anvisning «Lear bæres ind på en stol af tjenere», osv. Endvidere behandles dragter, rekvisitter m. m.

F. B. Gummerc forsvarer i «Primitive Poetry and the Ballad» en smule irriteret sin bog «The Beginnings of Poetry» mod

---

[1] Sml. også Lawrence i Englische Studien XXXII 36 ff.

forskellige angreb og fastholder den opfattelse at i primitive samfund er sang og digtning ikke enkeltmandsværk, men mere fælleseje end i vore tider.

H. Bradley knytter sine bemærkninger om «The Intrusive Nasal in Nightingale» til min lille artikel om det samme æmne i *Englische Studien* XXXI s. 239 (ikke som der her står XXVI s. 2); han mener at næselyden i *Portingale, martingale* og *fardingale* kan skyldes påvirkning fra *nightingale* på grund af den samme endelse, og at den i *nightingale* på samme måde beror på ordet *galingale*, der i middelalderen var mere kendt og omtalt end senere. De af mig jævnstillede indskud af *n* i *messenger, passenger, porringer* osv. kommer ved denne opfattelse helt til kort, og Bradley indlader sig ikke på at forklare dem.

Endelig gir Leo Wiener en samling spansk-jødiske sange han har optegnet på Balkanhalvøen i 1898; det er bl. a. interessant at se de gammelspanske udtaleformer, som disse til østen forslåede jøder har bevaret, f. ex. *fiȝu* for *hijo*.

Som man ser — en righoldig samling af bidrag, der fortjener opmærksomhed både ved forfatternes ansete navne og ved deres eget værd. Blir tidsskriftet ved at holde hvad förste hefte lover, vil det kunne hævde sig en smuk plads iblandt sine mange konkurrenter.

Otto Jespersen.

Ernst Nachmanson, Laute und Formen der magnetischen Inschriften. Uppsala 1903, Akademiska Bokhandeln. XVI + 200 S.

Det foreliggende Værk er, saavidt Anmelderen bekendt, det første større Arbejde af Forfatteren, der betegner sig som Elev af Prof. Danielson og Docent Lagercrantz. Forfatteren har stillet sig til Opgave at give en Oversigt over Lyd- og Bøjningsforholdene i de i Magnesia ved Maiandros fundne Indskrifter. Af disse foreligger en Samling udgivet af Otto Kern: Die Inschriften von Magnesia am Mäander (Berlin 1900), og paa Basis af denne har Forfatteren udarbejdet sin Bog. Ordningen af Stoffet er væsenlig den i lignende Værker, f. Eks. Meisterhans's Grammatik der attischen Inschriften, fulgte. Forfatteren har da omhyggeligt sammenstillet alle Former af Interesse eller, hvor det krævedes, givet en fuldstændig Statistik over alle forekommende Eksempler, alt med stadigt Hensyn til Indskrifternes Kronologi, som bestemmes i Indledningen (medens Kerns Udgave er ordnet efter Indholdet). Derved har han kunnet bestemme Udviklingens Gang. I visse Tilfælde har han endog ladet Originalindskrifterne, der for en stor Del befinder sig i Berlin, undersøge paa ny. Samlingen bestaar af c. 350 Indskrifter, der daterer sig fra 4de Aarh. f. Chr. til

4de Aarh. e. Chr. Kun i de allerældste er Sprogformen jonisk, ellers er Indskrifterne i *κοινή*. Dette gælder dog kun for de fra Magnesia selv stammende; thi i Samlingen er optaget en Del Indskrifter, hvoraf der i Magnesia er fundet Gengivelser, skønt de stammer andetsteds fra. At disse er kopierede i Magnesia, skyldes den Omstændighed, at de angaar magnesiske Forhold; saaledes findes der en Række Psephismata og Breve om Deltagelse i den magnesiske Leukophryene-kultus. Af disse fremmede Indskrifter er nogle i Dialekt. Med Rette har Forfatteren saa godt som ladet disse sidste ude af Betragtning, da i det højeste de Forandringer, den magnesiske Kopist har foretaget, hører her hen, og disse, da Originalerne mangle, ikke sikkert kan bestemmes, tilmed da Dialekten næppe har været ren. For de øvrige fremmede i *κοινή* affattede Indskrifters Vedkommende har han derimod registreret Formerne til Sammenligning med de magnesiske.

Ved dette Arbejde har han altsaa givet en Undersøgelse af Sprogudviklingen i den hellenistiske Periode indenfor en enkelt By (paa samme Maade som Schweizer har gjort det for Pergamon). Sproget i Magnesia har naturligvis gennemgaaet *κοινή*'s almindelige Udvikling: *η* og *ει* bliver til *ι*, *ᾱι ηι ωι* mister sit *ι* etc., men flere specielle Fænomener, som findes andetsteds og forudsættes af Nygræsk, lader sig slet ikke paavise i Magnesia. Paa dette Punkt har Forfatteren vist sund Kritik og tilbagevist uberettigede Slutninger, der muligvis kunde drages af Materialet (se saaledes hans Behandling af Spørgsmaalet om Aspiraternes Udtale, S. 38 ff.). Som Regel er han ikke gaaet nærmere ind paa de Problemer, som selve de lydlige Fænomener frembyder, men har nøjedes med at bestemme disses udvortes Forløb og iøvrigt henvise til tidligere Behandlinger. Herved viser han et nøje Kendskab til den her hen hørende Litteratur, ligesom han ogsaa har samlet adskillige nye Eksempler fra Indskrifter, samt Grammatikernotitser.

Paa en lignende Maade behandles derefter i Bogens andet Hovedafsnit Formlæren, hvor man imidlertid paa flere Punkter mærker Materialets Knaphed; men den sædvanlige Sprogbrug træder i Reglen tydeligt frem, hvorved Forf. (som ogsaa i 1ste Afsnit) har været i Stand til at forbedre eller bekræfte Kern's Læsninger. At fremhæve Enkeltheder vilde føre for vidt, skønt der findes flere Enkeltbemærkninger, der fortjente det, og jeg skal derfor nøjes med at anføre et Par Steder, som giver Anledning til at ytre Betænkelighed. S. 13 Note 1 anfører Forfatteren et i Magnesia, som det synes slet, kopieret Psephisma fra Megalopolis, hvor der staar *πρὸς πάντας τὸς καὶ ἁμὲ εαρημενος*. Formen *εαρημενος* har voldt Vanskeligheder. N. optatter nu det første *ε* som Dittografi af *ε* i *ἁμὲ* og fortsætter: «Ich lese also *ἁμὲ⟨ε⟩ ἁρημένος*. *ᾳ* für *αι* im Anlaut ist zu dieser Zeit zwar

selten, aber gar nicht Unerhörtes». Det forekommer mig dog tvivlsomt, om dette kan finde Sted uden at være en ren Fejl. De af Schulze Qu. Ep. Pag. 49 (hvortil N. henviser) nævnte Eksempler har med Rette *ᾳ* og kan ikke anvendes her. S. 94 opføres *Πολυρρήνιοι* (kretisk Folk) i den Paragraf, der omhandler *ρρ* < *ρσ*. Ordet hører dog vel til ep. *πολύρρην* < **πολύϝρην*.

Til Slutning giver Forfatteren en Udsigt over Sprogudviklingen i Magnesia, som i det hele synes at træffe det rette. Forfatteren fremhæver her Manglen af geografisk begrænsede Specialundersøgelser paa *κοινή*'s Omraade. Schweizer har leveret en saadan for Pergamon og den her anmeldte Bog slutter sig (trods de ret betydelige Forskelligheder i Anlæg) værdigt dertil som et fortrinligt Supplement. Forfatteren fortjener derfor Tak for sit Arbejde.

Elof Olesen.

J. M. Secher, Hovedpunkter af den græske Litteraturs Historie, fremstillede til Skolebrug. 2den, ændrede Udgave. Kbhvn. 1903, Gyldendalske Bogh. 91 s.

Denne 2den udgave af Sechers græske litteraturhistorie adskiller sig både kvantitativt og kvalitativt betydeligt fra 1ste. Efter forlagets ønske er bogen blevet noget forkortet, omtrent med 1 ark, således at de to udgaver ikke ret godt kan bruges jævnsides; denne forkortelse vil sikkert vise sig gavnlig ved den påtænkte anvendelse som hjælpemiddel ved undervisningen i oldtidskundskab i klasser der ikke har læst græsk. Ved siden heraf er bogen blevet underkastet en grundig revisjon, tildels under påvirkning af prof. Heibergs litteraturhistorie, og har derved vundet ikke lidt i korrekthed og læselighed; f. ex. er behandlingen af de homeriske digtes forudsætninger og udvikling mere tilfredsstillende end før. De siden 1ste udgave gjorte fund, Aristoteles' «Athens statsforfatning» og Bacchylides' digtsamling, er selvfølgelig dragne med ind i fremstillingen. Naturligvis har det ved et stof, hvor der er så megen gammel tradition, ikke helt kunnet undgås, at ting er blevet stående, som hellere burde være uomtalte, f. ex. krøniken om Tyrtaios' attiske herkomst, der ganske vist serveres med prædikatet «næppe pålideligt». En *survival* er det, når Wolf siges at have rejst det homeriske spørsmål «i Slutningen af forrige Aarhundrede», og det undrer mig, at man stadig kan have lyst til at bruge betegnelsen pragttaler («Prunkreden») istedenfor at kalde dem festtaler eller foredrag.

Karl Hude.

Solens Bane.

I.

Af **J. L. Heiberg.**

I Euripides' Orestes V. 1001 ff. udtaler Elektra i en Skildring af Pelopideættens Ulykker, at som Følge af, at Hermes til Atreus' Fordærv havde ladet et Faar med Guldskind fødes i hans Hjorder, opstod der en Tvedragt, der «vendte Solens vingede Vogn, idet den forenede dens Vej mod Aften paa Himlen med den ridende Eos, og Zeus vendte den syvsporede Pleiades Løb til en anden Bane». For at forstaa Digterens Mening med disse Ord er det nødvendigt at forfølge Udviklingen af det Sagn, hvortil han hentyder.

I de for nogle Aar siden fundne Excerpter af Apollodoros (Epit. 2, 10 ff.) fortælles det saaledes. Atreus havde engang lovet Artemis det smukkeste Lam, der fødtes i hans Hjord; da der saa fødtes et gyldent Lam, opfyldte han ikke sit Løfte, men dræbte Dyret og gjemte det i en Kiste. Men hans Kone Aerope, som var forført af Thyestes, udleverede det til ham, og da Mykenaierne vilde vælge en Pelopide til Konge, fik han dem med Atreus' Samtykke til at gjøre Valget afhængigt af, hvem af dem der var i Besiddelse af det gyldne Lam. Saaledes blev Thyestes Konge. Men Zeus sendte Hermes til Atreus og gav ham det Raad at faa Thyestes til at love ham Kongemagten, hvis Solen gik den modsatte Vej; da Thyestes var gaaet ind herpaa, gik Solen ned i Øst *(τὴν δύσιν εἰς ἀνατολὰς ὁ ἥλιος ἐποιήσατο)*, og «da Guddommen saaledes havde gjort Thyestes' Bedrageri vidnefast», blev Atreus Konge. Til Hævn for Forførelsen af Aerope dræber han saa Thyestes' Børn og lader Faderen spise deres Kød (sml. Scholl. Il. II 106, Scholl. Orest. 811). Denne Sagnform gaar vistnok tilbage til Pherekydes, da vi ved, at han i Modsætning til den almindelige Fremstilling nævnede Artemis, ikke

Hermes, i Forbindelse med det gyldne Lam[1]. Allerede dette er en Garanti for dens relative Oprindelighed, og denne bekræftes ogsaa ved selve Fortællingen med dens Tilknytning til et ordsprogligt Udtryk for det urokkeligt sikre (sml. f. Ex. Herodot VIII 143: *νῦν τε ἀπάγγελλε Μαρδονίῳ, ὡς Ἀθηναῖοι λέγουσι, ἔστ' ἂν ὁ ἥλιος τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἴῃ, τῇ καὶ νῦν ἔρχεται, μήκοτε ὁμολογήσειν ἡμέας Ξέρξῃ*). For det Punkts Vedkommende, hvorpaa det her kommer an, er Oprindeligheden i hvert Fald indlysende: Forandringen i Solens Bane er kun midlertidig, kun for den ene Dag. At nemlig Fortællingen hos Apollodoros er saaledes at forstaa, viser baade Sammenhængen og Udtrykkene; det siges desuden udtrykkeligt i Referatet af den i Scholl. Orest. 998 S. 198, 22: *τινὲς δέ φασι τὸν Δία πρὸς χάριν Ἀτρέως ποιῆσαι τὸν ἥλιον καὶ τὰς Πλειάδας ἐκ δύσεως ἀνατεῖλαι μεταστρέψαντα τὴν τάξιν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ.*

Det blev imidlertid senere opfattet som en permanent Forandring af Solens Bane, hvorved den kom til at gaa fra Øst til Vest, medens den forhen gik fra Vest til Øst. Saaledes hedder det udtrykkeligt hos Platon, Politikos 268 e ff.: *ἦν τοίνυν καὶ ἔτι ἔσται τῶν πάλαι λεχθέντων πολλά τε ἄλλα καὶ τὸ περὶ τὴν Ἀτρέως τε καὶ Θυέστου λεχθεῖσαν ἔριν φάσμα. ἀκήκοας γάρ που καὶ ἀπομνημονεύεις, ὅ φασι γενέσθαι τότε. — τὸ περὶ τῆς χρυσῆς ἀρνὸς ἴσως σημεῖον φράζεις. — οὐδαμῶς, ἀλλὰ τὸ περὶ τῆς μεταβολῆς δύσεώς τε καὶ ἀνατολῆς ἡλίου καὶ τῶν ἄλλων ἄστρων, ὡς ἄρα, ὅθεν μὲν ἀνατέλλει νῦν, εἰς τοῦτον τότε τὸν τόπον ἐδύετο, ἀνέτελλε δ' ἐκ τοῦ ἐναντίου, τότε δὲ δὴ μαρτυρήσας ἄρα ὁ θεὸς Ἀτρεῖ μετέβαλεν αὐτὸ ἐπὶ τὸ νῦν σχῆμα.* Og denne Form af Sagnet følger Euripides tydeligt[2] i Elektra 726 ff.: *τότε δὴ τότε φαεννὰς | ἄστρων μετέβαλλ' ὁδοὺς | Ζεὺς καὶ φέγγος ἀελίου | λευκόν τε πρόσωπον ἀοῦς, | τὰ δ' ἕσπερα νῶτ' ἐλαύνει |*

---

[1] Scholl. Orest. 995 S. 198, 2: *Φερεκύδης δὲ οὐ καθ' Ἑρμοῦ μῆνίν φησι τὴν ἄρνα ὑποβληθῆναι ἀλλὰ Ἀρτέμιδος.* Hermes, der i den anførte Sagnform spillede en anden Rolle, er efter samme Scholion S. 197, 27 bleven substitueret af Forfatteren til Alkmaionis, aabenbart for at faa en Sammenhæng med Drabet paa Myrtilos, Hermes' Søn. Oprindelig har det gyldne Lam sikkert ikke været nogen Gudernes List for at bringe Atreus i Ulykke; det er vist Beretterens Skyld, naar det ser ud, som om ogsaa Pherekydes havde fremstillet det saaledes. Det stemmer jo ikke med Zeus' Optræden, der er ganske uden Bagtanke.

[2] Ogsaa Iphig. Taur. 193 ff.: *ἀλλάξας δ' ἐξ ἕδρας ἱερὸν ὄμμ' αὐγὰς ἅλιος* maa der menes det samme; sml. Elektr. 739 ff.: *στρέψαι θερμὰν ἀέλιον χρυσωπὸν ἕδραν ἀλλάξαντα.*

θερμὰ φλογὶ θεοπύρῳ. Naar han derefter (V. 733 ff.) udmaler, hvorledes Følgen deraf er blevet Nordens fugtige Skyer og Saharas Tørhed, er det maaske et Fingerpeg om, hvad der har foranlediget Omtydningen af Sagnet. Om Anaxagoras ved vi nemlig (Diels, Doxographi S. 337 ff., Fragmente der Vorsokratiker S. 318 nr. 67), at han antog Verdensaxens Hældning for en secundair Forandring, der var indtraadt efter de levende Væsners Tilblivelse, «for at nogle Dele af Verden skulde blive ubeboede, andre beboede, paa Grund af Afkøling og Udbrænding og Tempererethed». Det forekommer mig ret sandsynligt, at en eller anden i en lignende Mening har anvendt ionisk Speculation over Verdensbygningen paa det gamle Sagn.

I det anførte Sted af Elektra (737 ff.) udtaler Euripides sin ringe Tiltro til, at Solen, som Sagnet fortæller, virkeligt skulde have forandret sin Bane for en menneskelig Forurettelses Skyld, og den stigende astronomiske Indsigt medfører et nyt Forsøg paa en rationalistisk Udlægning.

Siden Anaximandros havde fremsat Tanken om Universets Kugleform, gik man naturligvis ud fra, at Solen saavel som Fixstjernerne bevægede sig med det fra Øst til Vest, som det f. Ex. forudsættes i Platons ovenfor anførte Fremstilling af Sagnet og i Stedet af Euripides' Elektra. Da man imidlertid længe havde lagt Mærke til de vigtigste Fixstjerners *φάσεις* (ɔ: det Tidspunkt af Aaret, hvor de først begynder at blive synlige paa Morgen- og Aftenhimlen), maatte man snart opdage, at disse ikke er constante, men efter Aarstiden avancerer mod Øst i Forhold til Solen og efter et Aars Forløb begynder forfra ɔ: at Solen i Løbet af et Aar i Forhold til Fixstjernerne kommer e n Gang rundt i modsat Retning af den daglige Omdrejning. Dette Phænomen forklarer hele den græske videnskabelige Astronomi ved den Antagelse, at Solen (og Planeterne) bevæger sig i deres aarlige Bane fra Vest til Øst (Aristoteles de caelo II 285^b 30, Geminos I 19: *ὑπόκειται γὰρ πρὸς ὅλην τὴν ἀστρολογίαν ἥλιόν τε καὶ σελήνην καὶ τοὺς πέντε πλανήτας ἰσοταχῶς καὶ ἐγκυκλίως καὶ ὑπεναντίως τῷ κόσμῳ κινεῖσθαι,* Ptolemaios Synt. I 8: *ὅτι δύο διαφοραὶ τῶν πρώτων κινήσεών εἰσιν ἐν τῷ οὐρανῷ*). Denne Opfattelse muliggjordes ved, at allerede Anaximandros ikke antager, at Solen og Stjernerne sidder paa samme Kugle, men at de drejes rundt hver af sin Sphaere (Diels, Doxogr. S. 345, 30), en Tanke, der som bekjendt blev videre udviklet af Pythagoreerne. For dem, der gik ud fra det Dogme, at alle Himmellegemernes

Bevægelser var circulaire, maatte det ligge nær at finde den senere gængse Forklaring, at Solens Sphære gik fra Vest til Øst, og om Alkmaion, der stod under deres Indflydelse, er det udtrykkeligt overleveret, at han ligesom *οἱ μαθηματικοί* antog *τοὺς πλανήτας τοῖς ἀπλανέσιν ἀπὸ δυσμῶν ἐπ' ἀνατολὰς ἀντιφέρεσθαι* (Diels, Doxogr. S. 345, 19).

Denne ny astronomiske Theori maa nu i sidste Halvdel af 5. Aarh. være bleven combineret med Atreussagnet. saa Atreus blev til en Stjernekyndig, der havde paavist for Folket, at Solen i Virkeligheden gik fra Vest til Øst; efter Achilles Tatios, Isagoga in Aratum (Maass, Commentariorum in Aratum reliqviae S. 28 ff.), havde Euripides ladet Atreus sige (Fragm. 861):

> *δείξας γὰρ ἄστρων τὴν ἐναντίαν ὁδὸν*
> *δόμους τ' ἔσωσα καὶ τύραννος ἱζόμην*

og Achilles Tatios forklarer det utvivlsomt rigtigt saaledes: *τὰς τῶν πλανήτων ὁδοὺς ἐναντίας τοῖς λοιποῖς φερομένας ταὐτῷ πάλιν Ἀτρεῖ περιτιθείς,* saaat Euripides egentlig skulde have sagt *ἡλίου* istedenfor *ἄστρων*, hvad der dog i Realiteten kommer ud paa et. Efter samme Sted hos Achilles Tatios havde ogsaa Sophokles (Fragm. 672) betegnet Atreus som Astronom[1], hvad der dog kun kan have sin Grund i den omtalte Rationalisering af Sagnet. Den holder sig ogsaa senere i Cours, se Polybios h. Strabon I 23: *Ἀτρέα δὲ τοῦ ἡλίου τὸν ὑπεναντίον τῷ οὐρανῷ δρόμον,* Scholl. Orest. S. 199, 4 ff.: *ὁ Ἀτρεὺς . . . προελθὼν ἐπηγγέλλετο δεῖξαι τὸν μὲν ἥλιον ἐκ δυσμῶν εἰς ἀνατολὰς τὴν πορείαν ποιούμενον,* S. 199, 10: *πιθανῶς δὲ ὁ Εὐριπίδης τὸν μῦθον προσήρμοσεν· ὁ γὰρ φυσικὸς λόγος τὸν ἥλιον ἀποδείκνυσι τὴν ἐναντίαν ἰόντα πορείαν τῷ οὐρανῷ,* og i fuldt Flor med ny Skud[2] hos Pseudo-Lukian *Περὶ τῆς ἀστρολογίης* 12: *Ἀτρέος δὲ καὶ Θυέστεω περὶ τῇ πατρωίῃ βασιληίῃ φιλονεικεόντων ἤδη τοῖσι Ἕλλησι ἀναφανδὸν ἀστρολογίης τε καὶ σοφίης τῆς οὐρανίης μάλιστ' ἔμελε, καὶ τὸ ξυνὸν τῶν Ἀργείων ἄρχειν ἔγνωσαν ἑωυτῶν, ὅστις τοῦ ἑτέρου σοφίην προφερέστερος. ἔνθα δὴ Θυέστης μὲν κριόν σφισι τὸν ἐν τῷ οὐρανῷ σημηνάμενος ὑπέδειξε, ἀπ' ὅτεω δὴ ἄρνα χρύσεον*

---

[1] *Σοφοκλῆς δὲ εἰς Ἀτρέα τὴν εὕρεσιν* (sc. *τῆς ἀστρονομίας*) *ἀναφέρει λέγων· κἀνταῦθα πᾶς προσκυνεῖ δὲ τὸν στρέφοντα κύκλον ἡλίου.* Citatet maa være defect.

[2] Af Athenaios VI 231 c ses, at Herodoros fra Herakleia havde for tolket det gyldne Lam som en Sølvskaal med et forgyldt Lam paa.

Θυέστῃ γενέσθαι μυθολογέουσι, Ἀτρεὺς δὲ τοῦ ἠελίου πέρι καὶ τῶν ἀνατολέων αὐτοῦ λόγον ἐποιήσατο, ὅτι οὐκ ἐς ὁμοίην φορὴν ἠέλιός τε καὶ ὁ κόσμος κινέονται, ἀλλ' ἐς ἀντίξοον ἀλλήλοισι ἀντιδρομέουσι, καὶ αἳ νῦν δύσιες δοκέουσαι τοῦ κόσμου δύσιες ἐοῦσαι τοῦ ἠελίου ἀνατολαί εἰσι. τόδε εἰπόντα βασιλέα μιν Ἀργεῖοι ἐποιήσαντο, καὶ μέγα κλέος ἐπὶ σοφίῃ αὐτοῦ ἐγένετο[1]. Ganske brister endelig den sidste Traad, der forbinder denne Fortolkning med Sagnets oprindelige Form, naar Atreus siges at have forudsagt en Solformørkelse, se Hyginus fab. 258 *sed veritatis hoc est, Atreum apud Mycenas primum solis eclipsin inuenisse, cui inuidens frater ex urbe discessit*, Athenaios VI 231 c *καὶ τὴν Ἀτρέως δὲ χρυσῆν ἄρνα, περὶ ἣν γεγόνασιν ἡλίου τε ἐκλείψεις καὶ βασιλειῶν μεταβολαὶ ἔτι τε τῆς τραγῳδίας ἡ πολλή.*

Naar baade Sophokles og Euripides hentyder til denne Fortolkning, Euripides endda i Modsætning til sine egne Udtalelser andensteds (formodenligt før den ubekjendte Tragødie, som Achilles Tatios anfører), tyder det paa, at den da nyligt var kommet frem i Athen og havde vakt Opsigt. Hos Anaxagoras, hvem det ligger nærmest at tænke paa, er der ingen Tilknytning for den; han lærte, at Stjernerne (ɔ: Himmelkuglen) bevægede sig rundt neden om Jorden (Diels, Doxogr. S. 562, 21) fra Øst til Vest (ib. S. 345, 16), og at Solen i sit aarlige Løb vendte om tvungen af Luftens Kulde (ib. S. 562, 24), ligesom Maanen; for disse kan han altsaa ikke have antaget et aarligt Omløb i en circulair Bane. Derimod berettes det om Oinopides fra Chios (Achilles Tatios l. l. S. 55), at han ansaa Mælkevejen for Solens tidligere Bane, som den havde forladt formedelst Thyestes' Maaltid for siden at gaa den modsatte Vej[2]. Han var lidt yngre end Anaxagoras (Eudemos h. Proklos in Euclid. S. 66), havde været i Ægypten (Diodor I 96) og givet sig af med Mathematik; at han havde vakt Opsigt i Athen, fremgaar af Platons Anterast. 132 a: *ἐτυγχανέτην οὖν δύο τῶν μειρακίων ἐρίζοντε, περὶ ὅτου δέ, οὐ σφόδρα κατήκουον, ἐφαινέσθην μέντοι ἢ περὶ Ἀναξαγόρου ἢ περὶ Οἰνοπίδου ἐρίζειν· κύκλους γοῦν γράφοντες ἐφαινέσθην καὶ ἐγκλίσεις τινὰς ἐμιμοῦντο τοῖν χεροῖν* (der menes aabenbart astronomiske

---

[1] Naar Scholl. Orest. S. 198, 19 siger, at Atreus *ὡς ἂν φιλόσοφος* paaviste, at Thyestes havde Uret, ved at vise, at Solen og Pleiaderne stod op i Vest, er det en uklar Mindelse om denne astronomiske Forklaring.

[2] *Ἕτεροι δέ φασιν, ὧν ἐστι καὶ Οἰνοπίδης ὁ Χῖος, ὅτι πρότερον διὰ τούτου* (Mælkevejen) *ἐφέρετο ὁ ἥλιος, διὰ δὲ τὰ Θυέστεια δεῖπνα ἀπεστράφη καὶ τὴν ἐναντίαν τούτῳ πεποίηται περιφοράν, ἣν νῦν περιγράφει ὁ ζῳδιακός.*

Problemer). Det er altsaa vistnok ham, der har anvendt den ny astronomiske Viden til rationalistisk Omtydning af Sagnet.

Efter det anførte Sted synes det ogsaa at være ham, der først har sat Forandringen i Solens Bane i Forbindelse med Thyestes' Maaltid. Ogsaa dette Træk har vistnok en senere Tragiker benyttet; det findes vel første Gang hos Ovid (Ars am. I 327 ff.), men Seneca har det i Thyestes 784 ff. (sml. Agamemn. 909), og at det forekommer hos Hyginus (fab. 88 *ob id scelus etiam sol currum avertit*), tyder ligeledes paa Herkomst fra en Tragødie, ligesom ogsaa det, at Accius havde benyttet det i sin Brutus (Cicero de div. I 44); sml. Scholl. Orest. S. 199, 12: *φασὶ γάρ, ὅτι πρότερον μὲν ἐκ Καρκίνου εἰς Διδύμους ἐποιεῖτο τὴν πορείαν, ὥστε τὸν σωματοειδῆ Ἥλιον ἀπεστροφέναι πρὸς τὴν δύσιν τὸ πρόσωπον, νῦν δὲ διὰ τὴν Ἀτρέως καὶ Θυέστου ἀδικίαν ἀποστραφέντα πρὸς ἀνατολὴν φέρεσθαι ἔχοντα φαινόμενον ἡμῖν τὸν νῶτον.*

Naar vi nu anvender dette paa Stedet i Orestes, er det klart, at Omtalen af Pleiaderne forudsætter den ældre Opfattelse, at Solen og Fixstjernerne gaar samme Vej; Pleiaderne nævnes nemlig utvivlsomt blot som *pars pro toto*, og det er ilde anvendt Lærdom, naar Scholierne S. 199, 17 ff. mener, at de er nævnt, fordi Tyren viser Brystet først, medens de andre Himmeltegn staar op med Hovedet foran. Det vilde ogsaa være urimeligt at se Overlevering deri, at de S. 198, 21, 23; 199, 7, 10; 200, 3 i Gjengivelsen af Sagnet nævner Pleiaderne ved Siden af Solen; det er foranlediget ved Texten, og hos Apollodor, som er deres Kilde, forekommer de ikke, heller ikke i Referatet i Scholl. Iliad. De første Ord om den aftenlige Vejs Forening med Morgenen laa det egenligt nærmest at forstaa om den oprindelige Sagnform, selv om Scholierne S. 200, 1 naturligvis har Uret i at forstaa *μονόπωλον* som: paa en Dag. Men de kan vel nok forstaas om en permanent Gjøren omkring, saaat vi faar samme Form af Sagnet som i Elektra: Solen gik før fra Vest til Øst, men for at skaffe Atreus Thronen (og lade Striden i Pelopideætten vedvare) vendte Zeus en Gang for alle dens Bane omkring.

II.

Af Ingeborg Hammer.

Allerede meget tidligt har Grækerne været opmærksomme paa at Solen foruden sin daglige Bane havde en anden og at der var noget som hed Solhverv: et Sted i de homeriske Digte (Od. XV 404) og atter og atter i de hesiodeiske tales der om *ἠλίου τροπαί*, men der kan vel ingen Tvivl være om at det betyder det samme som naar Anaximander (Diels: Die Fragmente der Vorsokratiker p. 20, 27) og Anaximenes (ibid. 24, 15), naar Anaxagoras (ibid. 320, 72), naar Herodot (II 24), naar Diogenes fra Apollonia (Diels 343, 9. 17) lader Solhverv fremkomme ved at Solen skubbes tilbage af kold eller fortættet Luft (hvilket vel er det samme) som blæser i Nord om Vinteren saa at Solen drives mod Syd og først kan komme Nord paa naar Vinterstormene er ophørt at blæse: nemlig at den der taler saaledes har lagt Mærke til at Solen om Sommeren staar nordligere op og gaar nordligere ned end om Vinteren og deraf har sluttet at Solen en Sommerdag beskriver en Cirkel der ligger nordligere end den den beskriver en Vinterdag. Ingen af dem har tænkt paa Ekliptika naar de talte om Solhverv — ogsaa af den Grund at de lader Solen gaa frem og tilbage mellem Nord og Syd, mens Ekliptika ligger i Øst—Vest. Naar Grækerne mærkede sig de heliakiske Stjærneopgange paa de forskellige Aarstider var det udelukkende af meteorologiske og agrariske Hensyn, ikke astronomiske, og de Stjærner de lagde Mærke til stod snart paa den ene, snart paa den anden Side af Ekliptika, snart langt fra, snart nær ved, derfor faldt det dem ikke ind ad den Vej at bestemme Solens aarlige Bane. Der er heller ingen af de omtalte Forfattere der nævner Dyrekredsen. (Naar Plinius n. h. II 31 Diels 15, 5 siger om Anaximander *obliquitatem eius* [zodiaci] *intellexisse* er det en let gennemskuelig Misforstaaelse af Plinius af en Overlevering som fx: Diels 19, 22.) Xenofanes har naturligvis ikke haft nogen Anskuelse af hvorledes de utallige Soles uendelige Baner var som han antager; Eleaterne som nægter al Bevægelses Virkelighed maatte jo betragte det som en Tankeleg at anstille Undersøgelser over Solens Bevægelse — noget de da heller ikke giver sig af med. Empedokles siger (Diels 171, 58) at Solen hindres i at blive ved med at gaa lige ud af den Sfære

der omgiver Verden og af Vendekredsene; noget nærmere om hans Opfattelse af dette Spørgsmaal ved vi ikke, men det er rimeligt at han har tænkt sig disse Hindringer i Syd og Nord ligesom de andre Filosoffer; nogen rigtigere Opfattelse af Solbanen udgaar nemlig ikke fra Filosofferne. Grunden er vel ganske simpelt den at en saadan Opfattelse kun fremkommer som Resultat af aarelange fortsatte Iagttagelser og det var slet ikke disse Filosoffers Sag; de har gjort skarpe, tit overraskende, Iagttagelser, men altid Enkeltiagttagelser som strax satte deres Tanker saaledes i Bevægelse at de gav sig til at bygge geniale og dristige Systemer, men det faldt dem aldrig ind at øve den Kontrol over deres Tanker: at sammenligne deres konstruerede Verden med den virkelige der omgav dem; heller ikke søgte de bagefter at faa Naturens virkelige Orden forklaret efter deres System. Det faldt dem som sagt slet ikke ind. Derfor har de undertiden hvad Fysikken angaar kunnet sige de mærkeligste Ting.

En iagttagende Fremgangsmaade i det Spørgsmaal vi her beskæftiger os med vilde føre til Opdagelsen af Dyrekredsen. Det har jo været meget omstridt om Dyrekredsen, denne Række af fantastiske og symbolske Billeder, en meget livlig Fantasis Værk, er af græsk eller babylonisk Oprindelse. Nogle har ment at Babylonierne skabte først nogle af Billederne og lærte Grækerne dem og de var saa Mestre for Resten; andre har ment at begge Folk hvert for sig fandt Solbanen men Grækerne fandt paa at betegne den ved disse Billeder. Der kan dog vist ikke være Tvivl om at Grækerne har faaet Dyrekredsen med Kundskaben om Solbanen fuldt færdig fra Babylonierne. Babylonierne kendte i al Fald Ekliptika 1000 Aar før der var Tale om Grækerne. Et andet Spørgsmaal er det ganske vist om de tog de Stjærner sammen og dannede de Stjærnebilleder som vi kun kender som Led i en hel Kreds gennem Grækerne, Babylonierne taler nemlig intet Sted om 12 Dyrekredsbilleder eller overhovedet om en sammenhængende Række af Billeder. Men for 4 af Billedernes Vedkommende, nemlig Skytten, Skorpionen, Stenbukken og Fiskene har Boll (Sphaera 1903, p. 181 ff.) bevist at de er af babylonisk Oprindelse, og med Hensyn til de 8 andre har P. Jensen (Kosmologie der Babylonier p. 310 ff.) vist at Tvillingerne stammer fra Babylon, og at man havde et Stjærnebillede Skorpionens Klør i Stedet for Vægten, ligesom Grækerne oprindeligt, og at det er i højeste Grad sandsynligt at vor Vædder er lig Inmisara's Stjærne Lulim ɔ: «Klokkefaaret», der jo pas-

sende kunde føre hele Dyrekredsen frem, da Foraarspunktet (som Følge af Præcessionen) kom til at ligge i den, hvilket skete for c. 3000 Aar siden; endvidere er det sandsynligt at Tyren er den babyloniske Himmeltyr, og det babyloniske Stjærnebillede Axene er Jomfruen, der i Reglen afbildes med Ax i Haanden, og hvis ene Stjærne den Dag i Dag hedder *spica*. Løven og Vandspanden stammer fra en Tid, da Solen stod i Løvens Tegn i den voldsomme Sommerhede ɔ: ved Sommersolhverv og i Vandspandens Tegn i Vinterregnen ɔ: ved Vintersolhverv, det vil sige da Foraarspunktet laa i Tyren, hvad det gjorde for c. 5—6000 Aar siden.

Naar nu Babylonierne i al Fald ved Aar 1000 f. Chr. temmeligt sikkert havde den hele Dyrekreds, naar de gamle græske Naturfilosoffers og Digteres Spekulationer over Solens Bane gik i en helt anden Retning, naar intet af Dyrekredsens Billeder findes nævnt i den opbevarede græske Litteratur før af en Mand om hvem det slet og ret siges at han var den første der kendte Dyrekredsen blandt Grækerne, kan man dog ikke godt tro andet end at han ligefrem har sin Visdom fra Babylonierne. Denne Mand var Kleostratos fra Tenedos (Diels p. 505). Hans Levetid kan vi kun bestemme tilnærmelsesvis: af Plinius (n. h. II 31) faar vi at vide at han levede efter den 58. Olympiade ɔ: 543 og Censorinus (de die nat. 18, 5) siger at han var ældre end Harpalus, som var en Chronolog der levede før Meton (det fremgaar af Fest. Avien. in Arat. 1367) og Meton levede jo omkring 440, Kleostratos maa altsaa have levet mellem 543 og c. 460. Han var fra Tenedos, og hans lille Ø har aabenbart været stolt af ham; naar den senere Geograf Skylax skal nævne hvad der er værd at omtale ved Tenedos, ved han ikke andet end Havnen og Kleostratos. Men sine astronomiske Iagttagelser gjorde han ikke der paa Øen, Theophrast siger lige i forbigaaende (de sign. pluv. 4) da han taler om hvorledes det undertiden har været særligt gunstige Stedforhold der har frembragt gode Astronomer at Kleostratos kan takke Idabjærget for at han blev en god Astronom. Naar han sad paa det kilderige Ida og gjorde sine astronomiske Observationer var det mere praktisk end videnskabelig Interesse han var besjælet af og Stjærnebilledet «Kiddene», som han i Følge god Kilde (Hygin. astr. II 13 som her følger Parmeniskos) opdagede, har sikkert vakt hans Interesse fordi der med deres Opgang plejede at følge stærke Storme og Regnskyl. Resultatet af sine Observationer fremkom han med i

et Digt, som han kaldte Ἀστρολογία (Athen. VII 278 A); det har været af hesiodeisk-arateisk Art og en Commentator til Aratos betegner ham i den Anledning som dennes Forløber. Det er ganske sikkert to Linier af dette Digt vi har bevaret i Scholl. til Rhes. 528. Her citeres Parmeniskos som skal have hævdet at man kunde sige τὰ πρῶτα = αἱ τοῦ σκορπίου πρῶται μοῖραι, i al Fald, siger Parmeniskos, hedder det hos den gamle Kleostratos:

> ἀλλ' ὁπόταν τρίτον ἦμαρ ἐπ' ὀγδώκοντα μένῃσι,
> σκορπίου εἰς ἅλα πίπτει ἅμ' ἠοῖ φαινομένηφι.

Ret overraskende mangler netop de Ord det kommer an paa, og Boll (Sphaera p. 192 Anm. 1) har derfor sikkert Ret i at her er faldet en Linie ud hvori der har staaet τὰ πρῶτα som har styret Gen. σκορπίου der nu staar uden Styrelse, og Boll forklarer det saaledes: naar Bootes efter sin akronykiske Nedgang bliver 83 Dage paa Himlen, synker Skorpionens forreste Del i Havet ved Morgengry. Her har vi for første Gang i den opbevarede græske Litteratur et af Dyrekredsens Billeder nævnt, det stemmer godt med den Efterretning hos Plinius at Kleostratos var den første som kendte Dyrekredsens Billeder. — Som Boll tilføjer, saa meget er i al Fald tydeligt at dette er en Kalendernotits; maaske har Kleostratos ogsaa i dette Digt slaact til Lyd for den Kalenderreform, Censorinus (l. l.) tilskriver ham. Censorinus siger nemlig at i hans Kilder staar at det ikke var Eudoxos fra Knidos men Kleostratos som først lod der gaa 8 almindelige Aar med 3 Skudmaaneder paa et «stort Aar» ɔ: han beregnede Aaret til $365^1/_4$ Dag, han har altsaa ikke regnet saa meget fejl. Octaeterideberegningen var jo ogsaa almindelig i det borgerlige Liv.

Endnu en Gang maa jeg komme tilbage til det nævnte Pliniussted, det lyder saaledes: *signa deinde* [ɔ: efter 543] *in eo* [ɔ: Dyrekredsen] *Cleostratus* [intellexisse] *et prima arietis ac sagittarii.* Det sidste heraf er aldeles ubegribeligt: det kan ikke betyde at Vædderens og Skyttens Tegn er de første i Dyrekredsen, da Skytten er det niende Billede; det kan heller ikke betyde at det er de mest lysstærke Billeder, da Vædderen er meget lyssvag; heller ikke kan det betyde at disse var de første Dyrekredsbilleder Grækerne kendte og at kun de to blev nævnt i Kleostratos' Digt, vi ved jo at han taler om Skorpionen. Der er vist ikke andet at sige til det end at Plinius, som ikke var Astronom, har misforstaaet sin Kilde og skrevet noget Snak her.

Men saa meget er sikkert: Kleostratos har kendt Dyrekredsen og dermed Solens Bane i den, og sikkert er det vel ogsaa at Babylonierne har lært ham den. Og man kan sagtens tænke sig hvorledes han har faaet Anledning til at stifte Bekendtskab med denne babyloniske Kundskab. Han levede jo mellem 543 og c. 460; antager vi at han levede nærmest op mod det første Aarstal, har vi Cyrus' Ødelæggelse af Babylon 538, ved den Lejlighed kunde meget vel nogle Babyloniere være komne til Lilleasien og de græske Øer. Antager vi at han levede nærmere mod det sidste Aar, faar vi Perserkrigenes Tid og Plinius (n. h. 30, I, 2, 7) fortæller at en Mager Osthanes fulgte med Xerxes paa hans Tog mod Grækenland og han indgød Grækerne ikke blot Interesse men en sand rabies for sin Videnskab. Selvom Osthanes maaske er en Sagnfigur, ligger der vel det Faktum til Grund, at der i den persiske Hær var saadanne Mænd med som gjorde Grækerne bekendte med Magernes Trolddomskunster men ogsaa med Astrologi ɔ: Astronomi baade ovre i Grækenland og oppe ved Hellespont.

Kleostratos' Digt har vist ikke været meget kendt af hans Samtid, selvom det naturligvis kan være tilfældigt at vi ikke har mere bevaret af ham eller om ham. Men det lader til at først de lærde alexandrinske Digtere har læst ham en Del (Parmeniskos, Archestratos, Aratos og hans Commentator). Theophrast har vel ogsaa læst ham siden han kalder ham en god Astronom, men meget før hans Tid har hans Digt vist ikke været kendt i Athen — lige saa lidt som Solens Bane mellem Stjærnerne. Derfor vækker det den Opsigt da Oinopides, Euripides' samtidige, kommer og fortæller Folk herom. Oinopides har ikke blot kendt Ekliptika, men ogsaa Ekliptikas Hældning: hos Macrobius (Diels 239, 7) der ligefrem anfører et Citat af Oinopides paa Græsk som han bagefter oversætter paa Latin staar at Apollon hedder *Λοξίας* fordi Apollon er Solen og Solens Bane er *λοξός*, skæv ɔ: hældende. Naar Diodor fortæller at ægyptiske Præster og Astrologer har lært Oinopides om Solens omvendte Bane og Ekliptikas Hældning, viser det at han har foredraget det som noget nyt. Pythagoræerne fortalte senere at han havde stjaalet Kendskaben til Ekliptikas Hældning fra dem, det havde Pythagoras allerede sagt (det fremgaar af Diels 239,7), men hvad Pythagoras har sagt er der jo ingen der ved og Pythagoræerne havde som bekendt en Svaghed for at tilskrive ham alt muligt, ydermere skal ogsaa Eudemos have tilskrevet Oinop. denne Opdagelse, saa

det er sikkert nok ham der har gjort den. Men hvorfra har han Kundskaben om Dyrekredsen og Solens omvendte Bane i den? Diodor siger han har den fra Ægypterne; deres store Visdom er der jo ganske vist ingen længere der tror paa, men paa denne Tid kunde de sagtens have lært saa meget af Babylonierne, eller han kan have truffet en Babylonier paa sin Rejse. Fra Pythagoræerne tror jeg ikke han har haft denne Viden, fordi de ikke selv sad inde med den. Det Citat af Aëtius (Diels 104,4) om Alkmaion hvori det hedder at Alkmaion skal have set at Planeterne gik den modsatte Vej af de andre Himmellegemer, siger jo ikke noget om Solens aarlige Bane mellem Stjærnerne, og den er der heller ingen Tale om i alt det pythagoræiske vi har overleveret fra Tiden indtil c. 400; der er nok om Sol og Maane og Stjærner, men det er altsammen den rene Spekulation, uden Spor af Empiri.

Af Oinopides har Demokrit sikkert lært denne nyttige Kundskab og han forklarer paa en meget sindrig og simpel Maade at denne Solens Bevægelse i Forhold til Stjærnerne kun er relativ (Lucret. de r. n. V 619—36). Det gik upaaagtet hen for de senere Astronomer, men selve Solens Bane er fra Slutningen af 5te Aarh. et almindeligt kendt Faktum hos Grækerne, en Kundskab som de altsaa første Gang gennem Kleostratos, anden Gang gennem Oinopides fik fra Babylonierne.

In Scholia Pindarica.

Berolini cum in feriis nuper versabar, *Hermannus Diels*, dum de scholiis Pindari agimus, duas emendationes, alteram haud dubie veram, alteram vero palmarem, mecum communicavit, quas summa eius voluntate hoc loco in publicum proferre libet.

Schol. Pind. Ol. VI p. 190, 7 (ed. Drachmann). *ἡ δὲ σκυτάλη τοιοῦτόν ἐστι. Λάκωνες κήρυκας διαπεμπόμενοι ξύλον μελαίνοντες περιελίσσον λευκῷ ἱμάντι κτἑ.*] Scribendum *λεαίνοντες*.

Schol. Pind. Ol. III p. 107, 20. *νεοσίγαλον: νεοποίκιλον. σιγαλῶσαι γὰρ τὸ ἐπιθεῖναι ἐπὶ πᾶσι τὸν κόσμον.*] Scribendum *ἐπίπαστον κόσμον*, cf. usus verborum *σιγαλόεις* et *ἐμπάσσειν*.

Carolus Hude.

Etymologiserende Notitser

til

enkelte obsolete Ord.

Ved **E. Jessen.**

Disse (og eventuelle senere) Bemærkninger leveres i den Formening, at de dels ere nye, dels indeholde noget Nyt.

---

besøgen afmægtig o. L. er Laan af plattydsk *beswogen* (afmægtig), der maaske er af samme Rod som swögen og hollandsk zwoegen (stønne, klage, o. L.), gotisk swōgjan (d. S.), og angelsaxisk swōgan (suse o. L.); islandsk sægr betyder «Uveir med Storm og Væde». Indoeuropæisk Rod swag- gjenfindes i Litauisk med Betydning bruse, klinge.

Boffueplatzen er plattydsk; det maa betyde Bubenunfug; Plasbove betyder nemlig «Friedensstörer», og *Plass* «Unruhe, Zank, verdrieszliche Umstände», og er optaget i ældre Dansk: Plads (i saadan Betydning), med et Vb. platze (plage o. L.), hvoraf Platzen altsaa er Verbalsubstantiv paa -en.

dreie i Betydning narre er af plattydsk *dreegen* (bedrage) = høitydsk triegen (trügen).

Fantz Stads, Pillerier maa være Laan af plattydsk *Vantz* («Allerlei, verschiedene Gegenstände»); og fandse i Betydning udmaie er maaske først i Dansk opstaaet deraf. Om det almindeligere fandse, befamle, der er Iterativ til finde, er beslegtet med Fantz, turde blive svært at afgjøre.

foi flau, forknyt er hollandsk: *vuig* (feig, doven), der angives at være contraheret af ældre vuidig.

Fribytter i Betydning upriviligeret Færgemand kan ikke være det sædvanlige Ord Fribytter (Freibeuter), men forudsætter et plattydsk **Vriibööter* af Boot (Baad), hvilket dog ikke opføres hos Lübben.

gallic snart sagt, næsten, i høi Grad; er aabenbart det plattydske *galiken* (egtl. hurtigt).

godden: «ieffn godden som en Melseck»; mon det kunde være **god-dan* (velformet, tyk); cf. Udtale sodden for saa-dan?

Harcke, Forstoppelse, staaer vel for **Hardke* (haardt Liv).

Hiø, Springvand o. L., turde være Gjengivelse af fransk *jeu*?

Iffuelplygg er et Skjeldsord. Plygg tages medrette for Pløk, der jo vakler mellem -k og -gg; iffuel turde gjengive tydsk *übel*; ogsaa i Plattydsk findes Formen *üvel* ved Siden af övel. Cf. Stavemaaden f. Ex. i offuerdiiffuele: «overdjævle» (overgaa i Djævelskab, eller overdænge med Djævlerier); Djævel hedder paa Plattydsk Düvel; i og ii betegne i ældre Dansk tidt Lyden y.

knegge, vrinske, er Variant for gnegge; kn- og gn- alternere jo i nogle Ord (cf. under gnave i etym. Ordb.).

'gjøre sig til Knud', være chicaneus; tages almindeligt for Proprium Knud; det kunde dog ligefrem være den appellative Betydning, som i 'Knude paa Traaden'; Ordet var jo eenstavelses; Tostavelsesformen Knude er liig med den gamle Dativ ('binde i Knude').

væve i Lad; i maa vel læses betonet, som Adverbium: indvæve Brocade.

læ, tude, er vel contraheret af *læde*, Variant til laade, lade, i den Betydning.

swa lællæ, saa sagteligt, dæmpet (Brandts Læsebog P. 57) passer bedre til at være Laan af plattydsk *legelik* (be-leilig, af-passet) end til at være Eet med norsk lidleg (samme Betydning; Rod som i lide ɔ: gaa osv.); -æ er den almindelige adverbielle Endelse.

Ma(a)ne; at det (ligesom luna) kan betegne maaneformet Zirat, item saaledes formet Bøile, Malle, osv., følger af sig selv. Til plattydsk Maane noteres: «überhaupt Ring, circulus». I ældre Dansk findes i helt lignende Betydninger Pl. Marner («Marner oc Ringe» paa Hestetøi; «Guldringe eller Marner i Skoene»). Mod Sandsynlighed opføres de to Ord som blot Varianter af eet. Hverken Epenthese eller Elision af -r- er ventelig. Snarere, om end ikke særdeles plausibelt, kunde, med V. S. O., antages -r- af -l-: Marne for Malne af Malle. I fremmede Sprog findes maaske ikke Andet af nogen Lighed end portugisisk Pl. *marnetes* «anciennes bordures de robes», hvorom muligen kunde yderligere opstøves Noget i gammel Romanisk.

neyle sig op til; synes ikke at være negle (nu nagle), men at betyde læne sig til, quasi **neeg-l-e* (Rod som i neie)?

nyfful knapt, neppe. Maa være plattydsk: *nü* og *vul* (aldrig tilfulde, ikke ganske).

nys(s)e op mod, med, hamle op med; regnes mod Sand-

synlighed sammen med nyse. Er vist en plebeiisk Talemaade: sætte Næsen, Snuden saa langt frem som, eller op mod; da af Rod som Næse, nemlig Aflyd nus- (cf. etymol. Ordb. under Næse, nysle; med Næse har det almindelige nyse etymologiskt Intet at gjøre). Ifald man ogsaa sagde «næse op med (mod)», vilde det altsaa være pur Variant; thi Henførelsen af saadant *næse til tydsk ge-nesen er uantagelig.

oome lyde, gjø, Oomen Larm o. L., stilles rigtigt sammen med islandsk *ómun* (Stemme); ogsaa ómr (Lyd), item Odins Benævnelse Ómi (som Stormgud). Germanisk Rodform er *wōm-*, som i angelsaxisk wōm, wōma, der bruges om voxende Larm og Lys: wīges wōma (Kampens Larm), dæges wōma (Dagens Frembrud), swefnes wōma (Drøms Fremstigen; thi germaniskt opfattedes Drøm som lydende, cf. etymol. Ordb. under Drøm). Primair Rod kan være *wā-* (blæse, wehen).

onælich frygtindjagende, staaer for **oognelig*.

Plandz Dands; at det er Laan af plattydsk *Plans*, er noteret (af Söderwall). Til Tydskland er det kommet fra Slavisk (cf. Miklosich, etymol. Wb. P. 249). I Rimet «walsker Plandz giør glader Dantz» betegner det enten Dandsemaade, eller Dandsemelodi. De danske Aristocrativisers Melodier skulle være benyttede som Dandsemelodier, men vare jo ikke videre «glade».

Reed og Rei Rad, Række. Maaske to sammenblandede Ord; Rei kan ikke undgaa at være Laan af hollandsk *rij*, tydsk *Reihe*; Diphthongen maatte hos os kunne blive til ee, og -d skrives stumt til, da man var saa vant til stumme d'er; men der kunde tillige være Blanding med et **Reed* i Betydning Cavalcade, da en saadan gjerne danner Række.

redboden er blot Stavemaade med stumt -d- for redboen (nu redebon); boen gammelt Particip af bo (i Betydning berede). Man skrev undertiden et uetymologisk -d- foran ubetonet -e- for at vise, at dette ikke er stumt, men danner Stavelse; saaledes treffes bodher, skeder, tidher, widhæ (ɔ: boer, skeer, tier, vie).

reese gyse; -e- viser med Sikkerhed, at der har været et nedertydsk **reesen*, hvorfra der er laant; dansk Form maatte nødvendigvis lyde *ryyse (svensk rysa, islandsk hriosa).

rylig ynkeligt, henføres mod Sandsynlighed til islandsk hryggiliga; -gg- er en ret stabil Lyd; bedre passer plattydsk *ruwelik* (traurig).

Sekbroder: Zechbruder.

Sengeneetere Contubernal; -ee- beviser atter Laan fra

Plattydsk; dansk Form vilde havt -yy- (nyde) (i Derivata fra Præteritum -øø-).

siette have at betyde, agte paa, m. M. Heri er -i- en «Snyltelyd» (som i Pjalt og endel andre Ord); -tt- kommer af, at nyt Præsens er dannet af gammelt Præteritum (som i miste og andre; cf. min Grammatik P. 79; 98). Foruden *siette*, *sette*, findes den oprindeligere Form *sæde (sede)*, med -d- af ældre -t-: **sæte*, norsk og islandsk sæta.

Skielbasse Skarnbasse, staaer for *Skieldbasse, cf. Skielpadde, Skielmø; skield- af ældre skiald- (Skjold).

Skielmer (Sing.) er den plattydske Form *Schelmer*, og har ikke at gjøre med islandsk Nominativ skelmi-r (Djævel). *Skjelm* er af den anden plattydske Form Schelm(e).

Slaade Stang, Slaa; vel Eet med norsk *Slaata* (tynd Stang o. L.). Men *Slaa*, med plattydsk Slach, er et andet Ord.

Slade Agerstykke; hører vel sammen med norsk *Slad*, *slad*, *slada* (Skrænt, hældende; skraane lidet).

Slog Kløft, Fordybning, el. L. Maaske Laan af plattydsk *Sloke* (Kehle, Schlund). Dog findes et norsk (og islandsk) *Slok* (Møllerende). Rod som i *sluge*.

Snot Tosse «der vil kjøbe Alt hvad han seer». Mon egentlig: nem at snyde? cf. norsk *snoten* (snydt m. M.)?

softælic af nedertydsk *saafte* = sachte = sanft.

«Stæffueth» Stedbarnet; da et Substantiv **Steef* ikke anføres hos Lübben, maa *Steev* antages hos os extraheret af de laante plattydske Composita med *steep-* (cf. etymol. Ordb.).

stum voldsom el. L.; passer til plattydsk *stumen* (wüthen), (men neppe til un-gestume, der maaske er laant fra høitydsk ungestüm, hvilket sees at udgaa fra germanisk Rod stōm-; cf. tydske Lexica).

støv føg; vist ikke indfødt, men, med Vocal daniseret til ø, Laan af tydsk Præteritum *stob*, *stoof* (stieben &c.).

Suerck, Væde fra Bølger, pidsket hen gjennem Luften (ofte hos Lyschander: «Suercken hun drev»); Laan af plattydsk *Swerk* («finsteres Gewölk»); findes ogsaa i Hollandsk (zwerk) og Angelsaxisk (gesweorc).

søe forslaa, strække til; af ældre **søøde*, germanisk *sōth-i-an* (findes i Gotisk), mætte; med Aflyd til tydsk satt (&c.); fjernere Slegtskab er bekjendt nok. Maaske er norsk søøla (samme Bet.) Derivatum hertil. Usøestarm umættelig Slughals.

Taugel Toug; har etymologiskt ikke med Toug at gjøre,

men er samme Ord som Taghl, Taughel, Taul Hale (plattydsk *Tagel:* «Endstück eines Taues»).

Tefftighed Fortreffelighed; fra Plattydsk: *deftich* («trefflich»), altsaa laant, før dettes d- var opstaaet af th- (Franks Henførelse til gotisk ga-daban, m. M., sees altsaa at være urigtig; snarere kunde angelsaxisk *thafian*, føie sig, være beslegtet).

i Tiim forventeligen; egentlig: i Sigte; cf. norsk *Tim*.

Tove Bøtte; mon extraheret af *Tover (plattydsk Tover, høitydsk Zuber), dette misforstaaet som Pluralis med -er?

en lad Tuule (som skulker); cf. norsk *Tule*? (ung Person; Surmuler; m. M.).

tyskens af den Slags; cf. als-kens.

tørblødt forhaanet o. L.; kunde det være et plattydsk **dör(ch)bluwet* (gjennembanket)? (durchgebläut). Jeg veed ikke, om Nogen før er falden derpaa.

Ulfve, en Plante (Snebolle?); mon for *Ulv-ved*? Aasen anfører et Ulv-vid, Ulved «Skovhyld». Jeg erindrer ikke, om jeg har seet Formodningen hos nogen Anden.

«wrt føye oc vsel»? skal det være *uvrt, yvrt (rigeligen)?

usen, osen, wusen, ilde, uheldig, o. L.; kunde passe til islandsk *úsynju*; dog findes i gammel Svensk skrevet *osinum*.

Wistebørn om de Børn, Legenden lader Herodes udrydde; fra Tydsk: *Wester* «Taufkleid», *Weste(r)barn*, *Wastiparn*: «Täufling, neophytus»; cf. gotisk wasti (Klædning).

In Diodorum Siculum.

XVI 65, 3 Diodorus narrat Timophanem Corinthium, tyrannidem affectantem, cum improbissimo quoque in foro ambulare solitum esse (*τοὺς πονηροτάτους ἔχων μεθ᾽ ἑαυτοῦ κατὰ τὴν ἀγορὰν περιῄει*); deinde (§ 4) pergit: *ὁ δὲ Τιμολέων . . ., ἀδυνατῶν αὐτὸν λόγῳ διορθώσασθαι, περιπατῶν κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀπέσφαξε.* Quis non videt *περιπατοῦντα* scribendum esse?

Carolus Hude.

Anmeldelser.

D. Imperatoris *Marci Antonini* commentariorum quos sibi ipsi scripsit libri XII. Iterum recensuit *Ioannes Stich.* Lipsiae 1903, Teubner. XXII + 218 SS.

Die sogenannten Selbstbetrachtungen Marc Aurels liegen vollständig nur in einer, ziemlich schlechten Handschrift vor, einem Vaticanus aus dem 14. Jahrh.; der, wie es scheint, bessere Palatinus, nach dem Xylander 1558 die erste Ausgabe besorgte, ist spurlos verschwunden. Ausserdem finden sich in zahlreichen, aber jungen, Handschriften Auszüge aus dem Buche; eine ganze Reihe dieser Handschriften enthält, wie der Herausgeber schon in der Vorrede der älteren Ausgabe dargethan hat, eine von Maximos Planudes zusammengestellte ethische Blumenlese, die ohne Zweifel Unterrichtszwecken gedient hat. Die handschriftliche Grundlage der älteren Ausgabe war, ausser Xylander, der Vaticanus, eine Auswahl der Planudes-Handschriften und zwei minderwerthige Handschriften nicht-Planudischer Excerpte (ein Darmstadinus und ein Monacensis). Ihre Lesarten wurden nicht vollständig angeführt, was für die Excerptenhandschriften unbedingt zu billigen ist, ebenfalls für die Itacismen und ähnliche Orthographica des Vaticanus; wenn aber (S. VII Anm. 1) eine Variante der Haupthandschrift wie *τεταραγμένως* statt *τεταγμένως* unterdrückt wird, scheint das mir etwas bedenklich. Gewiss ist *τεταραγμένως* S. 9, 5 ein alberner Schreibfehler; es gehört doch aber nicht in die Classe der orthographischen Adiaphora, und wenn man darüber hinausgeht, sehe ich nicht, wo man eine objective Grenze des mittheilungswerthen ziehen kann.

Die Gestaltung des Apparats unterliegt in der vorliegenden zweiten Ausgabe demselben Bedenken. Die handschriftliche Grundlage ist wesentlich unverändert; hinzugekommen sind einige Varianten einer Pariser Excerptenhandschrift, die schon Cramer (1839) und neuerdings H. Schenkl hervorgezogen haben. Sie beeinflussen den Text nicht, verdienen aber wohl ihr bischen Platz, da die Handschrift jedenfalls selbständig ist und zuweilen allein mit dem verlorenen Palatinus zusammen geht. Der Herausgeber hat sorgfältig benutzt, was seit der ersten Ausgabe (1882) über das Schriftchen erschienen ist; es ist nicht viel und nicht sehr bedeutend. Die Ansicht Polaks, dass der Darmstadinus vom Vaticanus abhängig sei, bekämpft er, ebenso die doch sehr gut begründete Vermuthung Sonny's, dass unsre Ueberlieferung auf die Handschrift zurückgehe, die der Erzbischof Arethas nachweislich besass. Dass einige Stücke Marc Aurels in das griechische Lese-

buch von Wilamowitz (S. 311—320, mit Erläuterungen S. 193—200) Aufnahme gefunden, ist dem Herausgeber nicht entgangen; er erklärt S. XXII, dass er ihm «in interpungendis sententiis et in formis verborum scribendis» gefolgt sei, «quantum fieri possit retentis maximam partem prioris editionis tabellis stereotypis». Diese Rücksicht auf die Stereotyp-Platten der ersten Ausgabe hat doch wohl nicht verschuldet, dass z. B. S. 12, 7 noch immer nach *νοῦ* ein sinnstörendes Komma steht, das Wilamowitz gestrichen hat. In Kommas ist der Herausgeber überhaupt verschwenderisch; was soll z. B. das Komma S. 8, 17 nach *κατασκευαῖς* oder S. 10, 8 vor *ἤ* oder S. 33, 8 die zwei Kommas, die *ἤ μή* umzingeln, oder S. 36, 21; 37, 1 nach *μᾶλλον*? Vgl. noch S. 6, 6—10. Auch sonst hätte man gewünscht, dass der Herausgeber die Lesart seiner ersten Augabe geändert hätte; öfters sind z. B. einleuchtende und leichte ältere Coniecturen noch immer nicht in den Text gesetzt, wie S. 47, 3 *τερατείας* für *στρατείας* (Reiske), S. 48, 10 *πρὸς ἃ φέρονται* (Wilamowitz mit Xylander), S. 59, 4 *ἐνοχλήσασι* (Reiske). S. 7, 7 wird jetzt richtig mit Xylander *συσταλῆναι* gelesen statt *σταλῆναι* (voran geht *-οῦ*). Vermisst wird noch immer eine ordentliche Beschreibung des Vaticanus, und auch vom sonstigen Inhalt der Excerptenhandschriften hätte man gern näheres erfahren. Ueberhaupt bedeutet die neue Ausgabe keinen erheblichen Fortschritt; und doch weiss der Herausgeber sehr wohl (S. XVIII, S. XXII) dass sein Autor noch Probleme genug darbietet.

J. L. Heiberg.

Pausaniae Graeciae descriptio. Recognovit *Fridericus Spiro*. I—II. Lipsiae 1903, Teubner. XXI + 420 SS. — 389 SS.

Eine handliche Ausgabe des Pausanias mit kritischem Apparat war seit langem ein dringendes Bedürfniss. Bei Schubart-Walz ist der Apparat unübersichtlich und mit Quisquilien belastet, ganz davon abgesehen, dass die Collationen nach 60—70 Jahren natürlich einer Revision bedürfen, und die kleine Ausgabe von Schubart hat nach der alten, jetzt glücklicherweise aufgegebenen Art der Bibliotheca Teubneriana keinen eigentlichen Apparat unter dem Text, sondern nur eine praefatio critica. Die Ausgabe von Spiro, wovon in rascher Folge zwei Bände erschienen sind (Buch I—VIII), kann daher von vorn herein einer günstigen Aufnahme sicher sein. Fast alle Handschriften, jedenfalls alle massgebenden, sind neu verglichen und der Apparat durch Zusammenfassung in Classen sehr vereinfacht. Dies Verfahren ist bei Pausanias durchaus geboten, weil sein Werk nur in Handschriften des XV. Jahrhunderts vorliegt, deren zahllose Schreib-

fehler und Interpolationen kein Recht auf Verewigung haben. Zwei der zahlreichen Handschriften hat der Herausgeber I S. XIV schlagend als Abschriften des Laurentianus 56, 10 nachgewiesen; man muss sich nur wundern, dass ähnliches nicht mit mehr Handschriften gelungen ist. Die Vertheilung auf die drei aufgestellten Classen ist von der Classificirung bei Schubart-Walz wesentlich verschieden, und die Vorrede zum I. Band giebt über die Gründe der Aufstellung keine Auskunft; um sich ein Urtheil darüber zu bilden, muss man also die in Aussicht gestellte (S. V) ausführliche Begründung abwarten: hoffentlich erscheint sie in dem noch ausstehenden dritten Band und nicht in einer besonderen Abhandlung oder gar in einer Zeitschrift. Nach den vorläufigen Mittheilungen hängt unsre Ueberlieferung ab von der verlorenen Handschrift des Arethas, die im XV. Jahrh. sich in Italien befand, und deren Schicksale daselbst ohne Zweifel durch die Subscriptionen der Abschriften aufgehellt werden können. Ueberhaupt ist es an der Zeit, dass eine Monographie die Nachrichten über Arethas und seine Bibliothek zusammenstellt und die Forschung über den Mann, dem wir die Erhaltung so vieler Werke verdanken, nach allen Seiten hin weiterführt. Zur Geschichte des Textes giebt die Vorrede manche interessante Andeutung, deren weitere Ausführung im dritten Band dringend zu wünschen ist und sich zu einem anziehenden Bild der Pausanias-Studien der Renaissance ausgestalten liesse. Der Besitzer der zwei Wiener Handschriften, der vielseitige Arzt und Historiker Johannes Sambucus, über den keine Daten beigebracht werden, ist ziemlich bekannt; s. Mosel, Geschichte der k.k. Hofbibliothek zu Wien (Wien 1835) S. 39 ff. Er hatte Handschriften in Italien erworben. Den genauen Titel der S. IX erwähnten Abhandlung von Gino Levi über Domitius Calderini hätte der Herausgeber nicht verschweigen sollen.

Der Apparat ist äusserst knapp und klar, aber, wie es scheint, ausreichend; leider hat der Herausgeber trotz einigen Anläufen nicht ganz mit der überkommenen sehr schwerfälligen Bezeichnung der Handschriften gebrochen. Ein Vademecum für Handschriften-Vergleicher und Herausgeber, nach dem Vorbild der existirenden Anweisungen für Correcturleser, könnte überhaupt grossen Nutzen stiften und das mechanische unsres Handwerks zweckmässig uniformiren.

Eigene Coniecturen bringt die Ausgabe nur in sehr beschränktem Mass, und über den Zustand des Textes denkt der Herausgeber vielleicht zu günstig (oder zu resignirt); aber die wirklichen Thatsachen der Ueberlieferung wird allem Anschein nach die Ausgabe bequem an die Hand geben; und das ist vorläufig die Hauptsache.

J. L. Heiberg.

M. Minucii Felicis Octavius. Recensuit et praefatus est *Herm. Boenig.* Lipsiae 1903. (Bibl. Teubn.)

Haec noua quae prodiit editio dialogi Minuciani summo gaudio accipienda est. ex his partibus constat: ex editoris praefatione (pp. I—XXVIII), ex ipso textu Felicis (p. 1—64), ex ueteribus de Minucio testimoniis (pp. 65—66), ex indicibus cum scriptorum a Felice laudatorum (p. 67) tum nominum et rerum (pp. 69—81) nec non uerborum rerumque grammaticarum notabilium (pp. 82—116).

Editoris praefatio disserit de libro eiusque fatis atque indole. satis copiose de mendose scriptis omissis traiectis agit, quo in rerum tenore libri orthographiam quoque respicit. tum breuiter enarrat locos, quos corruptos iudicat editor quibusque suo Marte medelam adhibet.

Quod ad ipsum contextum Minucianum attinet, resistit Boenig iis editoribus (imprimis Baehrensio), qui coniecturis nimium indulsisse uideantur, neque tamen emendationes, ubi requiruntur, horret. scilicet cum textus Minucianus permultis corruptelis laboret nec desint loci, qui nullam corruptionis speciem praebeant illi quidem sed nihilominus satis difficiles sint interpretatu, apparet non deesse, de quibus, quomodo scribantur quemue sensum habeant, ambigi liceat. pauca id genus infra proferam.

Ac primum quidem laudo Boenigium, quod non raro rediit ad libri uerba, ubi aliis emendatio requiri uisa est, uelut I 3, *unam mentem in duobus . . . diuisam*, ubi expectes forsitan *in duos* uel *duobus*; sed defendi uidetur libri lectio coniunctis uerbis, qualia sunt III 6 *in pueris*, quae idem ualent atque *inter pueros*, cfr. XXXVII 11 *populus in se* (= inter se) *rixans*[1]. eiusdem generis sunt, quae annotaui XIV 5 *adseuerationibus*, XVI 5 *natura insitos esse sapientiam*, XXVI 4 *renitentibus*, XXX 6 *ab humano sanguine cauemus*. alia omitto.

Tamen non raro libri uerba seruat, ubi mihi quidem mutatio desideratur. III 3 ita difficilis est interpretatio grammatica, ut suspicio corruptelae moueatur. omnia recte se habent, si *fluctus* in *fluctuans* mutatur. — IV 4 nescio an uerum sit *de toto integra* (*integro* liber) . . . *res est*; cfr. XL 2 *de toto congruentes*. — V 3 mihi arridet *quo minus*, quod coniecit Ursinus; liber *quo magis*. — V 7 *semina natura in se coeunte densata*; poscitur, ni fallor, *coeundo* (uel *coeuntia*): «i det att urfröna, genom att på grund af sin egen natur sammansluta sig, bildat en kompakt massa». paulo infra Kronenberg scite coniecit *unde hic* (liber *haec*) *religio*. — V 13 lacuna uidetur statuenda esse, cum in altera parallelismi serie membrum desideretur. — IX 1 pro illo, quod

[1] Uid. Boenigii indicem III s. v. *in*.

in libro est *sacraria*, rescribendum proposui *scelera*; uid. huius ephemeridis XI p. 155. in eadem paragrapho Cornelisseni *execanda* extrudere debet libri *execranda*. — IX 6 posterius *epulas* uix retinendum est. cogitaui de *crapulas*, sed satis firmis argumentis coniectum tueri non possum. quae sequuntur legenda sunt: *ubi conuiuium caluit et incestae libidines ebrietatis feruore exarserunt*. — IX 7 *conscientia* satis languide ponitur; *concupiscentia*, ni fallor, flagitatur, ut *uoto* sequenti respondeat. — XIV 2 *parce . . . in eum plaudere* mendo laborant, sed quo? num audacius est cogitare de *parce . . . in eum perludere* «spara med att håna honom»? — XIV 5 *adsidue* ego quidem tenere non possum; mea sententia legendum est: *sic adsentiendi temeritate decepti*; cfr. paulo supra *sine dilectu adsentiuntur*. — XVI 2 sensum non inuenio, nisi emendatione aliqua facta. — XVII 2 hic locus desperatissimus acrius remedium requirit. maius interpungendi signum posco ante *praecipue*, post *pabulum* comma ponitur, *nobis . . . nobis* rescribo pro *nos*, *quibus . . . quibus*. sic omnia recte procedunt. — XX 2 se commendat *antiquitas inperitior*. — XXI 10 ut uerba sensum nanciscantur, emendanda sunt in *nec dii nati sunt* (Baehrensius). — XXV 7 uerba *Romulus . . . dii* haud dubie mendum inuoluunt. — XXXV 5 recte lacunam statuit Baehrensius. — XXXVIII 4 *a deo* (coronam) *sustinemus*. nonne *suscipiemus*?

Non raro suis coniectis textui mederi conatus est editor neque semper feliciter. IV 4 quod liber praebet *ipsius* omnes fere damnant. Boenig rescribit *σκέψεως*, uix iure, nam antea mentio non facta est *σκέψεως* philosophicae. ego restituo: *si placet, ut inperitae sectae homo cum eo disputem*, quibus uerbis Caecilius Octavii uerba III 1 de inperitiae uulgaris caecitate respicit. — V 4 libri *itaque* mendosum est. Dombarti *atqui* satisfacit; quare Boenigii *at aeque* posthabendum est. — V 5 *terrarum*, quod posuit pro libri *terram*, dubium est. — VII 1 *enarrare* scripsit pro *errare*, qua mutatione huic difficillimae parenthesi explicandae adminiculum fortasse dedit. — XI 5 *iniustos ipsos magno sine labore iam docui* temptauit. alii aliud. liber: *iniustos ipsos magis nec laboro* cet. apparet legendum esse *iniustos ipsos magis nunc non laboro; iam docui*. iam apparet mendum inde ortum esse, quod *nunc* in *nec* facillima permutatione abiit, quo facto *non* eiectum est. eidem paragrapho scite *fateor* ante *fato* inseruit. — XI 8 *uel ut* (liber *uelud*) *exemplo crederemus* sic interpretor: «vore det också blott för att vår tro må trygga sig till ett exempel.» Boenig reponit *ut*, reiecto *uel*. — XVI 2 *non credo* semouet sine causa. — XVIII 7 *proprietatem* temptauit pro *potestatem*. iudicium retineo. — XX 5 *similiter ac miracula* bene sed audacter coniecit. liber *similiter ac uero erga*. — XXV 4 libri uerba *postumis ducibus* dextere mutauit in *postea omnibus ducibus*. — XXXIV 4 *similiter* ausus est pro *loquitur*.

iudicio satis subtili in aestimandis uirorum doctorum coniecturis usus est. in quibus accipiendis reiciendisue si de hac illaue iudicia dissident, mirum non est. III 3 *tondebat* Maehlyi coniectum incertum uidetur. — IV 1 accepit, uix iniuria, Kronenbergii emendationem *cum nos* pro libri lectione *cum omnes*. — VI 1 *famulos* Useneri pro libri *faciles* posuit. melius est Schefferi *familiares*. hist. aug. Claud. II 4 *Mosen — dei familiarem* inueni. — XI 1 Kronenberg traiecit uerba et traiectionem suam Boenigio probauit: *caelesti conpage, qua continetur et cingitur, diuisa moles ista subruatur*. — XI 4 Dombartum *ignis* inserentem ante *ipsa* sequitur. leniore remedio locus sanatur, si scribimus *ipsa conficiendi celeritas* (liber *celeritate*) *medicina*. — XVII 2 *cuncta* non exigi censeo, iisdem argumentis nisus, quae Kronenberg affert. — XVIII 3 *quotannis* Kronenbergii non ita certum uidetur; cetera quae exponuntur membra simili temporis notione carent. — XIX 15 *nominamus* Kronenbergii uerum uidetur. — XXIII 1 Meursii emendatio *ipsi studiis* approbanda uidetur. — XXV 11 uerba *a sacerdotibus* seclusit, praeeunte Sauppio. satis erit, si post *quam* traiciuntur. — XXXI 7 Baehrensii coniectum *praestanti* (liber *praestat*) Boenigio probatum est. nescio, an melius in *perstat* emendemus. — XXXVIII 6 iure reddidit Bootii *reseretur*; idem in uersione mea posui.

Boenigium textum constituisse, qui facile praestet ei, quem apud praecessores eius habemus, uix quisquam negabit. sed maiora etiam eius fiunt merita, quod textui indicem optimum summi laboris subiunxit, et auctorum, quorum elocutionem respicere uel quibus ut rerum fontibus usus esse uidetur Felix, et scriptorum quos post Felicem rerum eius et uerborum rationem habuisse suspicio est. hoc apparatu iis, qui studiis Minucianis incumbere uolent, optimum praebet auxilium. altera neque minus utilia parauit auxilia indicibus nominum et rerum et uerborum copiosissimis, quorum mentio supra breuiter facta est.

Ipse apparatus criticus satis breuis est. qui Minucio studium uere criticum dare cupit, etiamnunc Halmii et Baehrensii editionibus nitatur necesse est.

Johannes Paulson.

Adolf Deissmann, Die Hellenisierung des semitischen Monotheismus (Særtryk af «Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur»). Leipzig 1903, Teubner. 17 S.

Naar man ved Gjennemlæsningen af en Bog eller en Afhandling efterhaanden opdager, at den slet ikke handler om det, som

dens Titel gav Anledning til at formode, saa kan man ikke undgaa at føle sig lidt flov tilmode. Naar der loves En en Skildring af «die Hellenisierung des semitischen Monotheismus», saa venter man en Redegjørelse for de Modifikationer, som det jødiske Gudsbegreb undergik ved Omplantningen paa græsk Jordbund og under Indvirkning af de Forestillinger om det Guddommelige, som den græske Philosophi havde udviklet. Herom finder man i Deissmann's Afhandling Intet; dens Formaal er udelukkende at klargjøre den verdenshistoriske Betydning af Septuaginta's græske Oversættelse af Jødernes hellige Skrifter. Men har man først gjort sig det klart, at det er det, som Afhandlingen gaaer ud paa, saa kan man godt finde Fornøjelse ved den. Blot findes der hist og her nogle rhetoriske Blomster, som man hellere vilde have undværet, som naar det strax i Begyndelsen hedder om det græske Fællessprog (*Κοινή*), der udviklede sig i Diadochtiden: «Die Welt hatte auf diese Sprache gewartet, denn sie wartete auf die Weltreligion»; men den Omstændighed, at Afhandlingen er en Gjengivelse af et mundtligt Foredrag, som blev holdt paa Orientalistkongressen i Hamburg i September 1902, maa tjene til Forfatterens Undskyldning.

Afhandlingens Indhold er væsentlig af sproglig Art. Forfatteren forfægter afgjort det Standpunkt, at det Sprog, hvori Septuagintaoversættelsen er skrevet, er et ægte græsk Sprog og ikke et «Jødegræsk». Heri har han utvivlsomt Ret, og han har da ogsaa paa sin Side den nyeste Sprogforskning[1], hvortil han selv tidligere har leveret et værdifuldt Bidrag i sin Artikel «Hellenistisches Griechisch» i 3die Udgave af «Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche». Som et Indlæg imod den atticistiske Purisme, der altfor længe har været raadende i Philologien, som den har været det i den nygræske Litteratur, fortjener hans Arbejde at modtages med Taknemmelighed. Men utvivlsomt vil det tage Tid at faa udryddet den Fordom, at den Sprogform, som kaldes *Κοινή*, kun er et fordærvet Attisk og ikke, som selve Navnet udsiger, det virkelige græske Fællessprog, *Rigssproget* — om man tør bruge dette Ord, hvor der ikke er Tale om noget «Rige» i politisk Forstand — i Modsætning til Provinsdialekterne[2]. Saa maa da ogsaa Adskillelsen mellem *Κοινή* og «Hellenistisk» falde: *ἑλληνίζειν* betyder ganske simpelt «at tale Græsk», og fordi dette Ord ganske naturligt hyppigere bruges om Ikke-Grækere end om Grækere — thi at Grækere tale Græsk, har

---

[1] Saaledes navnlig *A. Thumb:* Die griechische Sprache im Zeitalter des Hellenismus (Strassburg 1901).

[2] Saaledes opfattedes ogsaa Sagen i Oldtiden. *Jannaris* har i Classical Review XVII (1903) 93 ff. samlet en Mængde Steder, hvor Oldtidsforfattere tale om *Κοινή*. Saaledes siger Dionysios fra Halikarnas (Isokr. § 2), at Isokrates brugte en *κοινὴ διάλεκτος*, hvilket selvfølgelig er en Ros.

man jo sjælden nogen Anledning til at fortælle —, følger deraf ikke, at «Hellenistisk» betyder en af Udlændinge radbrækket Form af det græske Sprog, og vi se da ogsaa, at, naar de gamle Lexikographer opføre de «rene» attiske Ord ved Siden af de fællesgræske, skjelne de imellem de Udtryk, der bruges af Ἀττικοί, og dem, der bruges af Ἕλληνες. Men selvfølgelig var der ogsaa indenfor *Κοινή* eller «Hellenistisk» forskjellige Afvigelser, og først og fremmest maa man sondre imellem Bogsproget og Folkesproget, som igjen naturligvis kunde antage egne Former paa forskjellige Steder af det store Sprogomraade; indenfor Fællessproget begynder der en ny Dialektspaltning.

Disse almindelige Synspunkter, der ligge til Grund for Deissmann's Afhandling, men ikke direkte udtales deri, anvender han nu særlig paa Septuaginta's Sprog. Med Rette betoner han, at det Kjendskab, som den nyeste Tids talrige Papyrusfund have bragt os, til det græske Vulgærsprog, som taltes i Ægypten — og det ikke blot af Jøder og andre indvandrede Fremmede —, har foraarsaget, at Septuaginta's Sprog ikke længere staaer saa isoleret for os. Naar det virker saa fremmed paa en Læser, der lige kommer fra «Klassikerne», saa ligger det ikke i, at det er ispræengt med semitiske Elementer — at Oversætternøden undertiden kan have frembragt ugræske Vendinger, indrømmes, men det bliver en Sag for sig —, men i, at det ikke er Bogsprog, men Folkesprog.

Konsekvensen heraf bliver, at Septuagintabibelen trods enkelte ugræske Vendinger hist og her dog i sproglig Henseende er en ægte græsk Bog — ikke alene et Bevis for, i hvor høj en Grad Jøderne i Alexandria vare blevne helleniserede, men ogsaa et Middel baade til deres yderligere Hellenisering og til Udbredelsen af deres religiøse Ideer iblandt Grækerne. Her fremhæver Deissmann tillige Betydningen af, at den i Sammenligning med den hebraiske Bibel fremtræder i en stærkt simplificeret Form. Han opregner mangfoldige Exempler paa græske Ord, der hvert for sig tjener til at gjengive en talrig Mængde hebraiske (saaledes skulle f. Ex. ἀδικέω og ἀδικία gjengive henholdsvis 24 og 36 forskjellige hebraiske Ord, ja ποιέω endog omtrent 118); og hertil kommer, at Oversættelsen langt mere end Originalen fremtræder som en litterær Enhed, idet Ujævnheder og Forskjelligheder imellem de enkelte Partier ere udviskede. Rækkevidden af disse Iagttagelser er Anmelderen paa Grund af manglende Kjendskab til Hebraisk ikke i Stand til at bedømme. Lettere er det at forstaa, at den Omstændighed, at det hebraiske *Jahveh* i Oversættelsen gjengaves ved κύριος, maatte skaffe den jødiske Monotheisme bedre Indgang hos Grækerne. Ogsaa i Henseende til Indholdet var Septuagintabibelen saaledes tilpasset til Grækernes Opfattelse og ret skikket til at fremme Vexelvirkningen mellem Østen og Vesten. Thi det Fremmedagtige, der unægtelig fandtes i den, maatte snarere virke tiltrækkende end frastødende paa det græske

Publikum, som nærmest havde Anledning til at stifte Bekjendtskab med den: Smaaborgerne i Alexandria.

Efter Deissmann's Mening har altsaa Septuagintaoversættelsen en verdenshistorisk Betydning; «die Hellenisierung des semitischen Alten Testaments ist die Hellenisierung des semitischen Monotheismus», siger han. Man kan være uenig med ham angaaende Berettigelsen til at forkynde denne Thesis i saa stærke Udtryk; men at han i Realiteten har Ret, tør ikke betvivles.

Hans Ræder.

A. B. Drachmann, Den romerske Statsforfatning, fremstillet til Brug for Studerende. Kjøbenhavn 1903, Erslev. 182 S.

Ifølge Forordet er den her givne Fremstilling af den romerske Statsforfatning en Bearbejdelse af en Forelæsning, som Forf. har holdt i 1897—98. Den er beregnet paa at bruges som Lærebog ved Universitetsstudiet og indeholder af Lærestof, hvad der kræves af dem, der vil underkaste sig Skoleembedsexamen i Latin, være sig som Bifag eller som Hovedfag. Den vil sikkert af dem blive modtaget med Tak. De har hidtil savnet en saadan og været henviste til tyske Behandlinger, der ikke passer til vore Forhold og indeholder megen unødvendig Detail. Her er alle Specialiteter forbigaaede. Vægten er lagt paa de stærkt fremtrædende Phænomener og paa de almindelige Forhold, og af dem er der oftere givet en ret fyldig Fremstilling. Af Hovedfagskandidaterne mener Forf. dog, at der maa kræves en videregaaende Læsning paa visse Punkter, og paa saadanne har han derfor tilføjet Litteraturhenvisninger; desuden har han paa enkelte Steder med mindre Tryk givet en kort Discussion af Problemerne eller dog en Angivelse af deres Stilling. Jeg anser dette for en meget heldig Ide, idet de Studerende derved faar en kort og klar Indsigt i, hvad de ellers maa samle fra forskellige Steder. Derimod fremtræder Bogen ikke med noget lærd Apparat; kun enkelte Gange findes Henvisninger til Steder af antike Forfattere.

Skønt Bogen, som ogsaa Titelen antyder, nærmest er beregnet paa de Studerende, haaber Forf. dog, at den ogsaa vil kunne benyttes af Lærere i Latin, Historie og Oldtidskundskab. Ogsaa disse vil sikkert have Udbytte af den, navnlig ved at gøre sig bekendt med de Problemer, som har været Genstand for de nyere Undersøgelser, og de Resultater, disse har ført til.

Som de Æmner, der i Almindelighed behandles under de romerske Antikviteter, nævner og bestemmer Forf. i Indledningen Statsantikviteter, Sakralantikviteter og Privatantikviteter. Af disse har han her kun behandlet Statsantikviteterne, og af dem kun

omtrent, hvad der svarer til 1ste Del af Madvigs Værk. Men det fremgaar af forskellige Henvisninger til nærmere Behandling under Retsvæsen, Finansvæsen, Krigsvæsen o. s. v., at han har i Sinde at give en Fortsættelse i det mindste af Statsantikviteterne. Hvis det er hans Agt ogsaa at behandle Sakralantikviteterne, var det ønskeligt, at han deri optog ogsaa de religiøse Forestillinger efter deres Indhold, et Stof, som han her henviser til Religionshistorien og Mythologien; thi vore Mythologier ere i saa Henseende ikke fyldestgørende, og Haandbøger i Religionshistorie benyttes neppe meget[1].

Efter en Fremstilling af Roms Topographi giver Indledningen en Oversigt over Forfatningshistorien med særligt Hensyn til Overleveringen. Deri har Forf. optaget nogle af de før nævnte Behandlinger af Problemer, navnlig i Afdelingen om Stænderkampene, hvor der er Tale om Patriciere, Plebejere og Klienter og om Curier, Centurier og Tribus, vel et af de vanskeligste Punkter i de romerske Antikviteter. Han har her og i den senere særlige Behandling (§ 12 ff.) heldigt løst den Opgave at bestemme, hvad der i den mangelfulde og upaalidelige Overlevering kan anses for brugeligt og gives som sandsynlig Historie. Han søger at finde en probabel Forklaring af Overleveringen, hvor den fastholdes, men indrømmer, at den paa sine Steder ikke tilsteder nogen sikker Løsning. Han giver de vigtigste nyere Forfatteres Hypotheser med en kort Kritik og undgaar de nu saa moderne frie Rekonstruktioner.

Forf. har væsentlig bygget sin Fremstilling paa Madvigs og Mommsens større Værker, men har ogsaa benyttet den nyere Litteratur. I sin Litteraturoversigt (S. 23) udtaler han, at hvor fortræffelig end Madvigs Fremstilling af Tilstanden i den historisk velbekendte Tid er, saa er den i Vurdering af den ældre Overlevering nu forældet, idet det tidligere Grundlag for Fremstillingen af den ældre Forfatning er stærkt forrykket ved den nyeste Tids radikale Kritik, af hvilken Forf. her har forstaaet at gøre en besindig Brug. Som alle de nyere (deriblandt ogsaa Ed. Meyer) betragter han for den ældre Tid som Hovedkilde Diodor, som den, der giver et Udtog af de ældste Annaler.

Ogsaa i Spørgsmaalet, om Hovedvægten i Fremstillingen af det romerske Statsvæsen skal lægges paa den statsretlige Theori eller den politiske Sædvane, gaar Forf. en Mellemvej. Han lægger vel Hovedvægten paa Fremstillingen af den faktiske Tilstand, men betoner dog mere end Madvig den retlige Theori.

I Spørgsmaalet om, hvorvidt der er en lovlig Grund for Kejserdømmets Enevælde, stiller Forf. sig ligeledes mellem Madvig og Mommsen. Han mener, at der hos Kejserdømmet var en stadig

[1] I sin Bog: *Fra den romerske Kejsertid* S. 83 ff. har Forf. senere givet en god Behandling af dette Æmne.

Stræben efter at basere sig paa lovlig Grund, hvilken Madvig overser, men tager paa den anden Side Afstand fra Mommsens Forsøg paa at udlede Kejsermagtens enkelte Beføjelser af dybe juridiske Grundsætninger.

I 6 Kapitler gennemgaas de Punkter af Statsantikviteterne, som her er behandlede, omtrent med samme Disposition af Stoffet som hos Madvig. Ved nogle af Kapitlerne findes historiske Oversigter af lignende Art som den i den almindelige Indledning. Disse har undertiden medført, at visse Ting er fortalte flere Gange (saaledes Folketribunernes og Decemvirernes Indsættelse 3 Gange: S. 15, 73 og 132), og at sammenhørende Ting er skilte ad. Ogsaa Bilæggelsen af Konflikten mellem Stænderne 449 er gentaget (S. 16 og 133) med lidt forskellig Gengivelse af Forligets Hovedbestemmelser. Den følger Diodors fra Livius' meget afvigende Beretning; dog optages som en Del af Forliget den kun hos Livius og Cicero overleverede Lov, som forbød at vælge nogen Magistrat uden Provocation, S. 133 med den Tilføjelse, at den neppe gælder Diktaturen, medens der S. 86 (og 131) udtales den Formening, at den overhovedet først hører til A. 300. Derimod er den ogsaa af Diodor omtalte Lov, der satte Straf for det Tribunkollegium, der ikke sørgede for Valg af Efterfølgere, hverken nævnt S. 16 eller 133, men kun S. 121.

Paa de to Steder, hvor der findes Discussion om com. cur., er indløbet en Modsigelse, idet der S. 61 siges, at disse en Gang maa have haft virkelig Betydning, og at Kongerne den Gang maa være blevne valgte paa dem, men S. 96, at naar Overleveringen henlægger Kongevalget til Kuriatkomitierne, er det vist falsk Konstruktion paa Grundlag af Republikens Forhold.

Naar det S. 51 siges, at ved Begravelse i Familien Medlemmer af denne klædte sig ud som de afdøde Forfædre, kender jeg ingen Hjemmel for, at det var Medlemmer af Familien, der optraadte. Hos Polyb VI 53 staar det ikke.

S. 69 hedder det: Som ugunstige Varsler (ved Komitier) galdt fornemmelig Lynild og Torden, der ellers var gunstige, medens det i de mig bekendte Fremstillinger (Madvig II S. 520; Mommsen I^3 S. 79; Pauly-Wissowa under *augures*) hedder, at Lynene udenfor Komitierne kun vare gunstige, naar de gik fra venstre til højre, i modsat Fald ugunstige. Forfatterens afvigende Fremstilling kommer igen S. 79, hvor der siges: «I senere Tid saa auspex altid (fingerede auspex altid at have set) et Lyn undtagen forud for Folkeforsamlinger», hvor et Lyn aabenbart skal betyde et godt Varsel. Ved Embedstiltrædelser siger Mommsen I^3 S. 81 (med Henvisning til Cic. de div. 2, 35, 73) at man fingerede et heldigt Varsel, men han angiver udtrykkeligt et Lyn fra venstre Side.

Medens ellers kun den almindelige Tidsregning efter fasti Capit. benyttes, er 3 Aarstal angivne dobbelt baade efter den

almindelige og efter Ed. Meyers (Ungers), nemlig: lex Publilia 471 (S. 15) med Tilføjelse: «efter anden Beregning 466» og en Henvisning til Ed. Meyer: Geschichte des Alterthums V § 817, Anm.; det andet Decemviratåar 450 (444), hvorved er indløbet en Trykfejl (450 for 451; rigtigt S. 73) og lex Licinia 367 (363). Hvorfor denne Dobbeltangivelse er brugt ved disse 3 Begivenheder og kun ved dem, er mig ikke klart. Forf. kalder det S. 15 «en rent chronologisk Differens»; den beror paa, at E. M. (Unger) følger Diodor, hos hvem de 4 Diktaturaar og de 4 af de 5 Anarchiaar ej medregnes, og altsaa alle Aarstal før 301 forandres. Begivenhederne falde under de samme Konsuler ved begge Beregningsmaader, men Læseren vil let bringes til at tro, at der er noget særeget ved disse 3 Aar. Ved det første er Dobbeltangivelsen endog anvendt 5 Gange.

I det hele forekommer det mig, at Forf. har været heldig i sit Valg af, hvad der er medtaget. Om et og andet kan der tvivles, f. Ex. Spørgsmaalet om Magistratens oprindelige Raadighed over Statskassen (S. 83 og 147), der er saa uklart og absolut uden Betydning for latinsk Forfatterlæsning, da det kun forekommer hos Polyb[1]. At der er Punkter, paa hvilke jeg ikke kan være enig med Forf., er næsten en Selvfølge. Jeg skal blot nævne et. S. 99 siges, at der i særlige Tilfælde overdroges Konsulerne en kriminalretlig Undersøgelse og Paadømmelse (*quaestio*) alene og selvstændig med eller uden *consilium* med Tilsidesættelse af *provocatio.* En saadan Magt og Myndighed uden *consilium* er højst paafaldende og kan neppe antages blot paa Grundlag af et Par Steder hos Livius, hvor han tillægger Magistraten i slige *quaestiones* Ret til *quaerere et animadvertere* uden at nævne *consilium*, hvad Madvig II S. 250 sikkert med Rette betegner som et af Livius' ved slige Genstande sædvanlige ukorrekte og ufuldstændige Udttyk. Baade han og Mommsen III S. 359 betragter det som en Selvfølge, at der var et *consilium*, og at dette erstattede Provokationen.

Jeg skal ikke indlade mig paa flere Enkeltheder i en Bog, hvor Helheden staar sin Prøve. Den giver et godt Billede af den behandlede Del af Romerstatens Forfatning med klar Opfattelse af Forholdene.

Odense i November 1903.

P. Petersen.

---

[1] Maaske burde under Topographien Saturntemplet være medtaget, da det omtales S. 118 og Rester deraf ere bevarede.

Aug. Western, Englische Lautlehre für Studierende und Lehrer. 2te gänzlich umgearbeitete Auflage. Leipzig 1902, Reisland. VIII + 144 S.

På 28 sider gennemgås på en klar og overskuelig måde de engelske lyd, under stadig hensyntagen til nordeng. (væsentlig efter Lloyd). Dernæst behandles den engelske orthografis historie (s. 28—46).

I dette afsnit omtales bl. a. udviklingen af me. *eu*, *ew* på mod. eng. De to lyd faldt sammen i løbet af 16. årh. i formen [iu], men ved siden heraf forekom udtalen [y:] og dette [y:] faldt sammen med [y:] i franske låneord. I tidens løb sejrede dog i de indfødte ord udtalen [ĭu:] med accentskifte og derved blev de franske ords [y:] analogt tvungne over til udtalen [ĭu:].

Om W. har truffet det rigtige her eller ikke, får stå hen. Interessant er dog i denne sammenhæng den omstændighed at man finder *eu* repræsenteret af lyden: *i*. I Perkin Warbecks proklamation (således som den er gengivet af Bacon i hans *History of Henry VII*) bruges udelukkende *Tiddor* for *Tudor* (*u* = ældre *ew*).

Resten af bogen (s. 47—121) gennemgår de engelske bogstavers lydlige værdier. Det karakteristiske for dette bogens hovedafsnit er angivelsen af forskellige udtalemåder, ofte med anføren af «authorities». Det er meget bekvemt på så få sider at have en overskuelig fremstilling af de væsentlige udtaleformer af ord.

Foreliggende er en bog som alle Engelsklærere burde gennemgå omhyggeligt, bl. a. for at undgå en temmelig udpræget tendens hos mange til at «out-English» the English ved at reducere vokaler, der står under bitryk og burde beholde deres værdi (i tilfælde som: *precept*, *intellect*). Enkelte Gange har W. angivet, som alment gyldige, udtaleformer, der ikke stemmer med hvad der findes hos Brynildsen, Muret eller Murray.

Selv om forf. naturligvis har sikkerhed for disse formers forekomst burde han dog, i lighed med hvad han i så fuldt mål gør andetsteds, have gjort opmærksom på afvigelsen. Som et eksempel for flere: *chastise* (s. 52) transkriberes [tʃæstĭs]. Denne udtale var alm. hos Shakespeare, men nutildags er da [tʃæˈstaiz] det almengyldige, medens hovedordet stadigt hedder [tʃæstizmənt].

Kbhvn., 9. Oktober 1903.

N. Bøgholm.

Historische Grammatik der lateinischen Sprache. Bearbeitet von H. Blase, A. Dittmar, J. Golling, G. Herbig, C. F. W. Müller, J. H. Schmalz, Fr. Stolz, J. Thüssing, A. Weinhold. Herausgegeben von Gustav Landgraf. Dritter Band, erstes Heft. Leipzig 1903, Teubner. XI + 312 S.

Von dieser grossen historischen Grammatik ist der erste Band schon vor neun Jahren in zwei Hälften erschienen: Einleitung und Lautlehre von Fr. Stolz (vgl. oben IV 65 ff.), Stammbildungslehre von Fr. Stolz (hier nicht angezeigt). Seitdem hat mehrfach ein Wechsel in den Pensen und in der Person der Mitarbeiter stattgefunden. Die Formenlehre (= Bd. II) war ursprünglich Herrn Dr. C. Wagener zugetheilt, ist jetzt aber von Herrn Dr. G. Herbig übernommen worden. Band III soll die Syntax des einfachen Satzes, Band IV die Syntax des zusammengesetzten Satzes, Band V die Stilistik enthalten. Band III wird in vier Heften ausgegeben werden (von denen das zweite recht bald erscheinen soll).

Das vorliegende Heft enthält zunächst eine von Golling verfasste sehr dankenswerthe Einleitung in die Geschichte der syntaktischen Forschungen auf lateinischem Gebiete. In dieser Schilderung tritt die Entwickelung des Systems der syntaktischen Darstellung in den Vordergrund, wie es bei dem beschränkten Raume wohl nicht anders sein konnte, wenn auch das System nur e i n e Seite (und nicht immer die wichtigste Seite) der syntaktischen Wissenschaft ist. In § 82 finden wir nebenbei ein interessantes Zeugniss dafür, dass noch heute in gewissen Kreisen Deutschlands eine grollende Gereiztheit gegen Madvig herrscht. Auf diese Einleitung folgt eine von Landgraf und Golling verfasste Bibliographie zur Syntax der einzelnen Schriftsteller; die Literatur zu den einzelnen Partien der Syntax ist dagegen in der Syntax selbst zu finden.

Den Hauptabschnitt des vorliegenden Heftes bildet eine Darstellung der Syntax der Tempora und Modi von H. Blase, eine sehr reichhaltige, allen gerechten Anforderungen entsprechende Arbeit. Mit dem System bin ich allerdings nicht immer einverstanden. Dass die Syntax des zusammengesetzten Satzes von der Darstellung ausgeschlossen ist, lag in dem Plane des ganzen Werkes; dadurch wird aber oft zusammengehöriges auseinander gerissen (beispielsweise wird das Praesens nach *dum* ‚während' oder der Konjunktiv in manchen Arten von Nebensätzen in diesem Hefte nicht mitbehandelt); dadurch wurde auch eine zusammenfassende Charakteristik der ganzen Entwickelung des Tempussystems im Lateinischen ausgeschlossen. Eine solche Zusammenfassung wäre aber durchaus wünschenswerth gewesen; erst dadurch wären die beiden auffälligsten Neubildungen des Lateinischen, der Konjunktiv des Imperf. und des Plusquamperf. in die richtige Beleuch-

tung gerückt; und manche Spur des Kampfes zwichen der Zeitstufe und der (von Blase übrigens in der dankenswerthesten Weise berücksichtigten) Aktionsart wäre in einem solchen zusammenfassenden Paragraphen am passendsten zur Sprache gekommen (z. B. die Fälle, wo wir ein Imperfektum durch ein Plusquamperfektum übersetzen müssen: *hic tendebat Achilles* Verg. Æn. 2,29; *nam Albinus milites stativis castris habebat* Sallust Jug. 44,4; oder durch ein Perfektum — vgl. Blase S. 161 ff.: *ergo desidiam quicunque vocabat amorem, desinat* Ovid. Am. I 9,31; *hoc illum fatum ab utero statim prosequebatur* Seneca Cons. ad Marciam X 5; ferner Fälle wie das von Madvig § 347 Anm. 2 citirte *non tam facile opes Carthaginis concidissent, nisi illud receptaculum classibus nostris pateret*, vgl. Livius XXI 41, 2: *licuit in Hispaniam, provinciam meam, quo jam profectus eram, cum exercitu ire meo, ubi et fratrem consilii participem ac periculi socium haberem et Hasdrubalem potius quam Hannibalem hostem*; in derartigen Beispielen tritt die imperfektive («kursive») Aktionsart des Konj. Impf. sehr deutlich hervor). Auch einen zusammenfassenden Paragraphen über den Konjunktiv vermisse ich; nur der Konjunktiv der einzelnen Tempora wird behandelt. Dass *amatus sum* (*sim*, *eram* u. s. w.) bei den einfachen Zeitformen, nicht bei den umschriebenen Zeitformen (neben *amaturus sim* u. s. w.) behandelt wird, und dass umgekehrt die Eigenthümlichkeiten der Verba der Möglichkeit und der Nothwendigkeit in Bezug auf Tempus und Modus ebenso wie der Gebrauchsunterschied zwischen *forem* und *essem* in die Darstellung der umschriebenen Zeitformen eingeflochten werden (als ob alle diese Verba ausschliesslich Hülfsverba wären), zeugt von einem Mangel an Klarheit in der Eintheilung, wofür sich noch mehrfach Beispiele nachweisen liessen, wodurch aber schliesslich die Brauchbarkeit des Buches nicht beeinträchtigt wird.

Ich möchte noch einen realeren Punkt hervorheben, worin ich mit Blase nicht übereinstimmen kann. Der Begriff der «zeitstufenlosen Verbalformen» spielt bei ihm meiner Ansicht nach eine viel zu grosse Rolle. Das Präsens in Sätzen allgemeinen Inhaltes ist keineswegs zeitstufenlos, oder gar zeitlos, wie andere Gelehrten sich auszudrücken geruhen; es unterscheidet sich in gar nichts vor einem gewöhnlichen Präsens; es bezeichnet wie jedes andere Präsens eine Handlung, deren Dauer (mag sie auf Iteration beruhen oder nicht) den gegenwärtigen Augenblick mitumfasst. Und die Annahme von Blase S. 108, dass die futurale Anwendung des lateinischen Präsens aus einer ursprünglichen zeitstufenlosen Bedeutung zu erklären sei, ist ganz abzulehnen. Richtiger formulirt würde diese Annahme darauf auslaufen, dass das indogermanische Präsens nicht nur präsentisch, sondern zugleich futurisch hätte fungiren können. Aber eine solche Annahme lässt sich gar nicht beweisen; die einzelsprachliche futurische Verwendung dieses

Tempus lässt sich auf Grund einer ursprünglichen ausgesprochen präsentischen Bedeutung ganz vorzüglich begreifen. Das seinem Ursprunge nach durchaus präsentische engl. *I am going* und *I am coming* wird auch als ein gewöhnliches Futurum verwendet, und eine analoge Erscheinung bietet das moderne Armenisch. Im Westarmenischen fungirt als Präsens das altarmenische Präsens mit einer vorgesetzten Partikel *kə* oder *ku* (im Westarmenischen *gə*, *gu* gesprochen): altarm. *grē* ‚er schreibt', neuwestarm. *kə grē* (gesprochen *gə kərē*). Die Partikel *ku*, *kə* ist aus *kay u* ‚er steht und . . .' entstanden (*kə grē* ‚er steht und schreibt'); durch diese Umschreibung wurde natürlich ursprünglich (wie durch die ganz entsprechende dänische Umschreibung) das eminent präsentische, das imperfektive, die Dauer bezeichnet. Aber trotzdem fungirt diese Form gelegentlich auch futurisch, und im Ostarmenischen ist sie überhaupt zum regelmässigen Ausdruck des Futurums geworden, während für das Präsens eine andere Umschreibung aufgekommen ist. Aus fernerstehenden Sprachen liessen sich ganz ähnliche Erscheinungen leicht beibringen. Die Erklärung ist nicht schwer. In allen Sprachen, wo nicht, wie in dem modernen Russischen und anderen slavischen Sprachen, eine formale Unterscheidung perfektiver und nicht perfektiver Formen durch das ganze Paradigma geht, werden ursprünglich imperfektive Formen leicht zur perfektiven Bedeutung verschoben, wodurch das Praesens futurisch werden kann und unter bestimmten Bedingungen futurisch werden muss. In den mir vorgekommenen Beispielen futurischer Anwendung der erwähnten englischen und neuwestarmenischen Umschreibungen ist das Verbum perfektiv. In fast allen Fällen, wo *εἶμι*, *νέομαι*, *πορεύομαι*, *ἔρχομαι* futurisch fungiren, sind diese Verba perfektiv, so dass die selteneren Fälle einer imperfektiven futurischen Verwendung als eine weitere Neuerung zu betrachten sind. Ganz ähnlich scheint die Sache für das Lateinische aufgefasst werden zu müssen; auch hier ist zunächst das perfektiv gewordene Präsens futurisch geworden. Man könnte natürlich auch einen anderen Weg der Erklärung einschlagen, könnte annehmen, das Präsens sei zunächst ohne Rücksicht auf die Aktionsart in solchen Fällen futurisch verwendet worden, wo die Zukunft schon in anderer Weise (durch Zeitbestimmungen wie *cras* u. s. w.) kenntlich gemacht war; man müsste dann annehmen, dass «der Redende sich mit lebhafter Phantasie in die Zukunft versetzt und das zukünftige Ereignis vor seinem Geiste sich abspielen sieht», wie Blase sehr richtig bemerkt (wobei er also, mit sich selbst in Widerspruch, nicht von einem zeitstufenlosen Tempus, sondern von einem wirklichen Präsens ausgeht). Man kann auch beide Erklärungen kombiniren, jedenfalls aber ist die lateinische und griechische Erscheinung mit der englischen und armenischen ganz parallel und beweist also nicht im geringsten, dass das indogermanische Präsens ein «zeitstufenloses» Tempus gewesen wäre.

Auf ein ausführliches Referat des Inhaltes der Blase'schen Darstellung kann ich nicht eingehen. Sowohl das von ihm beigebrachte Material als die von ihm geltend gemachten Gesichtspunkte berechtigen das Werk vollauf, als eine gelungene historische Darstellung zu gelten und als ein gutes Omen für den weiteren Fortgang des grossen Unternehmens betrachtet zu werden.

Kopenhagen d. 16. November 1903.

Holger Pedersen.

Otto Immisch, Philologische Studien zu Plato. Zweites Heft. De recensionis Platonicae praesidiis atque rationibus. Leipzig 1903, Teubner. IV + 110 pp.

Ecce quasi prodromus editionis iam diu nobis promissae, mihi nunc minus exspectatae quam ante hunc librum editum. Nam quod legimus (p. 61), Immischium iam nescire an nonnullis videatur «relabi in eam condicionem, ex qua summa intentione revocare crisim Platonicam studuerunt cum alii tum Schanzius», non sine iusta causa dictum est, quia talibus rationibus admissis omnia certe apographa adhibere cogimur et omni certa recensendi ratione ipsi nos prohibebimus. Qui vel obiter in textu Platonis versati sunt, sciunt Schanzium omnes codices ad duas familias revocare voluisse, quarum principes 𝔄 et t essent; familiam 𝔄 in solis tetralogiis I—VI exstare, in tetralogiis VIII—IX pro t archetypum eius Parisinum A esse. Sed praeter hos etiam alios fontes esse nunc constat, quorum in editionis volumine IX ipse Schanz Vindd. W et F agnovit, ita ut W a familia 𝔄 staret, Vind. F (cum Σ) tertiam memoriam exhiberet sed eam foedissime interpolatam. In dialogis quos postea edidit Schanz semper W adhibuit, ita tamen ut lectiones eius in appendicem relegaret. Qui post Schanzium Platonem edere coepit Burnet (et in Sophista Apelt) 𝔄tW tres fontes inter se diversos sed eiusdem iuris esse agnovit, sed nihilo minus Phaedonem et Politicum libro W non collato edere sustinuit. Quid de his Immisch? Si eum audimus, memoria W «nondum ad certas rationes recensita» est et puriorem archetypi imaginem exhibet quam recensita memoria librorum 𝔄At. Occurrit apud neoplatonicos et omnino in «testimoniis» quae dicuntur, in versionibus, in codicibus nonnullis (W𝔟r𝔐 i. e. Par. suppl. gr. 668); antiquior igitur est quam codices A𝔄, unde Immisch suo Marte concludit antiquiorem eam esse quam recensiones quas hi libri exhibent. Sed fragmentum illud Parmenidis saec. V., quod p. 7 transscriptum est, arctiore vinculo cum t quam cum W cohaerere apparet, si e tantillo fragmento tuto iudicare licet; nam etiam est ubi cum 𝔄 contra tW faciat. Utut est, eodem iure

memoriae 𝔄t testis esse potest ac generis W, et ita utraque memoria aequalis fit. Et quo iure genus W «nondum ad certas normas recensitum» esse dicitur? Scilicet recensiones A𝔄 ad certas normas factae sunt et ideo post illam ortae. Quas normas, qui Immischii rationem sequitur demonstrare debebat. Sunt certe recensiti et A et 𝔄 et t et W, sed ad quales normas, prorsus ignoramus. Opinor ad nullas. Quod ad codices huius generis attinet, omnes qui ab familiis Schanzianis discrepant vel discrepare videntur, huic generi adscribuntur. Velut praeter W𝔡r𝔐, quos inter se cohaerere constat, Lucianei in Alcyone, Caesenas M, quem in Republica apographum esse Florentini γ, i. e. Parisini A, e familia Π et suis correcturis interpolatum demonstrare possum, in prima parte Parisini B apographum esse suspicor, Angelicus u, item Parasini B apographum. Quos e fontibus longe diversis fluxisse apparet; et etiam si W𝔡r𝔐 inter se et cum versionibus cohaerent, num etiam cum «testimoniis»? Postremo quid est Burneti «veterem vulgatam» refellere, deinde ipsum eiusdem vulgatae fontes una cum aliis diversae originis in unum genus coniungere. Fit sane id genus id quod Francogalli «cache-désordre» dicunt[1]. — Si libros W𝔡r solos spectamus, fieri poterat ut ibi revera «memoriam illam ut ita dicam matricem, unde Schanzianae prognatae sunt» teneremus (Immisch p. 43), nisi 𝔡, qui antiquior quam W esse videtur, hic illic propior esset «memoriae recensitae», id quod nescio an revera recensioni sive interpolationi debeatur. Potest etiam puriori fonti deberi; sed locos videamus[2]: Ap. 32 A 27 (Sch., 8 Burn.) *ἅμα κἂν ἀπολοίμην*] *ἅμα καὶ ἅμα ἂν* 𝔄𝔡 (ubi *ἅμ᾽ ἂν* est), *ἀλλὰ καὶ ἅμα ἂν* W, *ἅμα καὶ* t. Alc. I 119 D 16 (Sch.—Burneti editio hic mihi non praesto est) *ὥστε μὴ ἀξιοῦν ἀνταγωνίζεσθαι* 𝔄: *ὥστε μὴ συνανταγωνίζεσθαι* 𝔡t, *ὥστε μὴ. συναγωνίζεσθαι* W. pr. Gorg. 492 B 26 *ἐπεί γε οἷς ἐξ ἀρχῆς ὑπῆρξαν κτλ.*] *γε οἷς* 𝔡 et manu recentissima 𝔄: *θεοῖς* 𝔄t, *τοῖς* rc. t, *δὲ οἷς* W. Hoc loco verum interpolatione ortum esse poterat; prioribus locis in erroribus manifestis cum 𝔄 aut t consentit 𝔡, id quod vix interpolatione factum est. Ap. 17 B 14 (Sch., 7 Burn.) *ἤ τι ἢ οὐδὲν*
ἢ
ἀληθὲς εἰρήκασιν 𝔄𝔡: *οὐ ἢ οὐδὲν εἰρ.* W (sed *οὐ* erasum), *οὐδὲν εἰρ.* t rationi Immischii favere videtur. Apparet in his rebus certo indicari non posse. Acquiescendum etiam nunc est in ea ratione, ex qua libris 𝔄t tertius accedat W eadem auctoritate atque illi. Hoc de primis sex tetralogiis valet; in ceteris alia ratio est in aliis dialogis. VII^{am} iure Schanz ad tW recensuit contempto Vind. F. In Republica adhibendi sunt soli AΠ, in legibus A. De ceteris parum constat. In Legibus Immisch in adnotationibus Vaticani Ω novum fontem «recensitae memoriae» repperisse sibi videtur. Nam Ω et apographa eius passim varias lectiones afferunt ex libro, quem dia-

[1] Consentit ipse Immisch passim *miscellam* memoriam dicens.
[2] Lectiones libri 𝔡 benevolentiae Heibergii debeo.

sceuastae signant «τοῦ πατριάρχου τὸ βιβλίον». Quem librum etiam librario codicis A notum fuisse putat Immisch. Sed persuasum habeo non casu factum esse, ut ubi A cum patriarcha consentit, lectiones patriarchae non ἀπ' ὀρθώσεως esse dicantur, excepto uno loco XI 932 B ubi pr. A et π. ἀπ' ὀρθ. in vera lectione consentiunt. Recte Immisch p. 53 probabile esse dicit «fuisse π (i. e. πατριάρχου) librum plane gemellum codicis A», exceptis tamen correcturis; sed adhibuisse eum librarium codicis A et vestigia eius sine nomine etiam in Parisino A detegi, nego et pernego. Quid vero ex his adnotationibus lucramur, nisi ut cum Immischio (p. 51) Schanzium ridere possimus lectionem patriarchae Astio tribuentem? Quae solus patr. praebet coniecturae sunt (ἀπ' ὀρθ.), quas in fundamento textus spernere nos quidem didicimus, qui e schola Madvigiana profecti sumus. Item de genere *Y* (non Y, ut Immisch nunquam non scribit) longe a vero erratum esse puto. — Ad textum restituendum decem et septem codices adhibendos esse legimus (pag. 86); sed nihilo minus Immisch periculum mansurum putat «ne unum alterumve, ex ipsa antiquitate cum propagatum sit, oblivione obruatur» (p. 62). Nonne talia iure vituperamus? — In singulis saepe argumentatio occurrit, quae virum doctum minime deceat. Si quis ridere velit, legito p. 3 de libris membratim descriptis ab Atticianis derivatis[1].

G. Rangel-Nielsen.

Jahreshefte des Oesterreichischen archäologischen Institutes. Band VI 2 (1903).

I dette Hefte har Professor *Studniczka* skrevet en interessant og lærerig Artikel om «Altäre mit Grubenkammern». Han gaar ud fra det gamle Thasiske Relief i Louvre, der er afbildet i Collignons Histoire de la Sculpture Grecque I p. 275 f., hvilket han uden Tvivl med fuld Ret restaurerer som et Alter med en Dør. Det bestaar, som bekjendt, af to parallele Kompositioner. Den ene, der er fuldstændig bevaret, viser os en blenderet Dør i Midten og paa den ene Side af denne Apollo med Lyren bekranset af en Kvinde, paa den anden tre Kvinder, ifølge Indskriften Nympherne. I den anden Komposition mangler Midten, men vi have paa den ene Side Hermes ligeledes bekranset af en Kvinde, paa den anden tre Chariter, ogsaa efter Indskriften. Indskrifterne, der foreskriver, hvilke Dyr der ikke maa offres til

[1] Si mihi contigerit, ut ad haec studia revertar, in animo est aut in hac ephemeride aut alibi de Vindobonensi *Y*, de versione Aristippi, fortasse de aliis quaestionibus quae huc pertinent, plenius agere.

disse Guder, betegne Monumentet tydelig som et Alter. Det er de to modstaaende Sider af dette, vi have. Den blinde Dør paa den helt bevarede Side har svaret til en aaben Dør paa den modsatte. Altrets Høide har været henimod 1 Meter; Dørens Høide er kun 0,55 M. Den har altsaa ikke ført ind til et Opholdssted for Mennesker, men til et Rum, hvor man hensatte Offergaverne til den Døde, der var begravet under Alteret og her blev æret som en Heros. Saadanne Dødningeoffere (ἐναγίσματα) omtales ofte hos de Gamle. Monumenterne vise os undertiden en Grotte, hvori Offerdyrets Blod skulde rinde ned, som i Odysseen, hvor Odysseus i Underverdenen maner Tiresias' Skygge frem. Et lille lavt Kammer som her, maaske med en Grube i Midten, men i ethvert Fald bestemt til at bringe Offrene ind ad, finde vi beskrevet af Pausanias (III 19,3) ved Apollon i Amyklæ. «Fodstykket for den gamle Kolos» hedder det «har Formen af et Alter. Man siger, at Hyakinthos ligger begravet der, og paa Hyakinthiafesten bringer man, før man offrer til Apollon selv, Hyakinthos et Dødningeoffer igjennem den Broncedør, der findes paa venstre Side af Altret». En Parallel hertil haves i et Gravmonument i Sidyma i Lykien. Det har Formen af et Alter (4,45 M. langt, 2,85 bredt) med en Dør paa den ene af de smalle Sider. Mindre sikkre ere de andre Analogier, Frf. anfører, et Fragment af en chalkidisk Vase, som i det Mindste i Afbildningen er ganske utydeligt, samt en Del romerske Broncemønter, hvor den afbildede Bygning paa Grund af de store Fløidøre rettere bør betegnes som et Alterhegn end som et Alter; Altret selv ligger indenfor Indhegningen, se min Afhandling om Ara Pacis Augustæ i Vidensk. Selsk. Oversigt 1903 S. 19 ff. Saadanne kjende vi ikke blot fra det nys nævnte Fredens Alter, men ogsaa fra Gjöl Baschi i Lykien, fra det store Alter i Pergamos, fra Buleuteriet i Milet (Jahrbuch d. a. I. 1902 A. A. 151), fra Asklepieet paa Kos (Oest. Jahresh. VI 218) o. a. St. Men saadanne Altre findes ogsaa i meget mindre Dimensioner. Studniczka anfører og beskriver omhyggelig den lille Bygning foran det gamle Tempel i Pompeii, og Terentius Felix' Grav smstds. Hertil henfører han ogsaa et kyprisk Monument efter Ohnefalsch-Richter Taf. 4 og 10. Det bestaar af to aflang-firkantede, af Ler og Sten opklinede Murmasser, 0,80 M. lange, 0,50 brede, og omtrent lige saa høie. De ligge ved Siden af hinanden, adskilte ved et 0,45 M. bredt Rum, der lukkes bagtil ved en temmelig tynd Væg. I den derved fremkomne Nische mener St. at der har været en Grube, hvori man har offret Dødningeoffere til en Heros. Muligheden heraf skal ikke bestrides, men vi se kun to alterlignende Blokke, forbundne ved en Væg, saa at man kan gaa ind imellem dem fra den ene Side.

Ligheden med dette Monument fører Forf. hen til den saa meget omtalte *Romulus' Grav* paa Forum Romanum. Det var

i Januar 1899, at man ved Udgravningen af det nordvestlige Hjørne af det romerske Forum, hvor Comitium havde ligget, fandt den antike Brolægning i en Firkant af 4,10 $\times$ 3,60 Meter afbrudt af en Gulvbeklædning af en hel anden Art, omhyggelig lagte sorte Sten indfattede i en Ramme af Travertin. Det var aabenbart, at man her havde den hos antike Forfattere omtalte *niger lapis*, der efter Sagnet skulde dække Romulus' Grav, medens Andre, der ikke vilde paavise nogen Grav for den forsvundne Quirinus, mente at det var hans Fosterfader Faustulus og hans Vaabenfælle Hostus, der laa begravne der. Det var et *locus funestus*, der ikke maatte betrædes af Nogen, og derfor ved et Gitter var afspærret fra Færselen. Denne Anordning tilhører sandsynligvis Republikens sidste Tider, da man enten ved Tiberens Oversvømmelser eller af andre Grunde havde fundet det nødvendigt at forhøie Pladsens Niveau. Thi ved at gaa dybere til Bunds fandt man lige under «den sorte Sten» et ældre, tildels forsætlig sløjfet Anlæg, der uden Tvivl maa have været en Grav. Dets Grundplan viser, ligesom det nys omtalte kypriske Monument, to rektangulære Stenfodstykker (1,20 M. i Bredden, 2,70 i Dybden) adskilte fra hinanden ved et Mellemrum af 1 M., og bagtil forbundne ved en kun 0,50 M. bred Mur. De aflange Fodstykker, hvis etruskiske Profilering allerede Comparetti havde gjort opmærksom paa, og som Studniczka nu oplyser med flere analoge Exempler, ere ikke fuldstændig bevarede. Vi have kun den nederste Halvdel af dem. Til denne maa der have svaret en Overdel, som har havt den samme stærkt udbuede Profil, men i modsat Retning, hvorved der fremkom den timeglaslignende Form, som vi kjende fra etruskiske Gravmonumenter og fra gamle Altre, som det, de Reisende, der besøge Rom, se ved Palatinerbjergets Fod med Indskriften: *Sei deo sei deiuae.* Disse Fodstykker have, efter Antydninger hos Dionysios fra Halikarnas og i Porphyrius' Scholier til Horats, baaret to Løver. I det mellemliggende Rum, der fandtes opfyldt med Kul og andre Rester af Brandoffere, staar en firkantet Stenblok (0,70 $\times$ 0,50 M.), som St. med Gamurrini antager for et Alter, der har dækket over en Mundus eller Offergrube. Maaske den ogsaa har baaret en Kegle eller en Kugle eller en anden til et Gravmonument passende Gjenstand. Denne Grav har næppe staaet ene. Tæt ved den findes en afstumpet (eller afbrudt) Kegle, c. 0,70 M. i nederste Gjennemsnit, og ved Siden af den er opreist en firkantet Sten med en Indskrift, formodentlig den ældste existerende latinske. Den er desværre afbrudt for oven, og Texten er endnu ikke tydet, men den synes at indeholde Forskrifter om hvordan man havde at forholde sig ved visse Offringer. Efter Studniczkas Mening hidrøre disse Monumenter fra Begyndelsen af 4. Aarh. f. Chr. Det er dog vel ikke umuligt, at de ere ældre end Gallernes Erobring af Rom.

Skjøndt den udførlige Behandling af Romulusgraven, som Forf.

selv siger, ikke staar i noget Forhold til Afhandlingens angivne Hovedemne, maa man dog være ham meget taknemmelig for hans instruktive Redegjørelse for denne interessante og gaadefulde Oldtidslevning. Det Samme tør derimod ikke i samme Grad siges om et andet endnu mindre motiveret Sidespring. Efter at han som Hjemmelsmand for et Udtryk, der næppe behøvede en saadan, har beraabt sig paa Vitruv, tilføier han følgende Anmærkning S. 131: «Wann wird man endlich aufhören, den Alten aus der augusteischen Zeit, in der er, von allem anderen abgesehen, kunstgeschichtlich so fest sitzt, wie ein Quaderstein in seiner Mauer, listig hinauszuargumentieren? S. nach Ussing wieder Mortet in der Rev. arch. XL 1902 II 38 ff.» Svaret er let nok at give. «Naar det er paavist, at den saakaldte Vitruvs Sprog og Stil tilhører Augusts Tidsalder og ikke en meget senere Periode, og at hans Omtale af hin Tids Forhold og Begivenheder (som Beleiringen af Massilia) ikke røber en Uvidenhed, som var umulig hos en Samtidig; naar det Faktum, at denne foregivne Architekt fra Augusts Tid, ikke kjender en eneste af de storartede Bygninger, som opførtes dengang, men kun beraaber sig paa Exempler fra Republikens Dage, — naar dette Faktum tilsteder nogen anden Forklaring end at det er en Forfatter fra Republikens Slutning (d. e. Varro), hvis Skygge her gaar igjen; naar de Regler for Anlæg af Vandledninger, som denne antagne Vandbygmester giver, finde nogen Forsvarer lige overfor de Sagkyndiges (Schultz' og Tannerys) Paavisning af deres Umulighed; og fremfor Alt naar man undlader at lukke Øinene for den uomstødelige Kjendsgjerning, at denne Vitruv dels har benyttet dels ligefrem oversat en græsk Forfatter (Athenæos mechanicus), som ifølge Sprog og Stil, og endnu tydeligere efter de historiske Forhold, hvorunder han skriver, aabenbart tilhører det 3. Aarh. efter Chr.»

I det samme Hæfte har den lykkelige Opdager af Asklepieet paa Kos, *Herzog*, under Titelen «das Kind mit der Fuchsgans» givet et interessant Bidrag til Fortolkningen af Herondas' 4. Mimiambe. Denne handler, som bekjendt, om to Kvinder, der besøge den nævnte Helligdom og beundre de der opstillede Kunstværker. Blandt dem nævnes «Drengen som kvæler Rævegaasen, *τὸν χηναλώπεκα*». Denne eiendommelige Fugl har efter ægyptiske Monumenter mere lignet en And end en Gaas, og Forf. mener, at det af Herondas omtalte Kunstværk har været Originalen til den florentinske Marmorgruppe, som nu ogsaa kjendes i et Exemplar fra Ephesos, den lille Dreng, der sidder paa Jorden og med den venstre Haand holder fast paa en And (eller en lignende Fugl), medens han med den opløftede høire rækker ud efter noget Andet, vi vide ikke hvad.

«Neues über Adamklissi» er Overskriften over Hæftets sidste

Meddelelse, der skyldes Architekt *Niemann* og Professor *Benndorf.* I nærværende Tidsskrifts 5. Bind, 1897, S. 134 ff. har jeg omtalt det udmærkede Værk, som den rumænske Lærde Tocilesco i Forbindelse med Benndorf og Niemann havde udgivet om det kolossale Seirsmonument, der blev opreist i Dobrudscha i Anledning af Keiser Trajans Seir over Dakerne, samt Furtwänglers Forsøg paa at bevise, at dette Monument trods Indskriften dog ikke skulde hidrøre fra Trajan, men være halvandet Hundredaar ældre og være reist i Anledning af Crassus' Seir over Bastarnerne. En Støtte for denne Mening, der ikke kunde glæde sig ved noget almindeligt Bifald, har F. ment at finde i de yderligere Undersøgelser, der ere foretagne paa Stedet. Disse have ikke været uden Frugt. Man har fundet et stort Stykke af den sexkantede Søile, der bar Trofæen, hvorefter *Niemann* har kunnet foretage en lille Ændring i sin Rekonstruktion. Man har blottet Fæstningsværkerne omkring den sammen med Seirsmonumentet anlagte By, Tropæum Trajanense, og man har fundet det Gravmonument, Keiseren lod sætte over de faldne romerske Soldater. Endelig har F. selv ved sin Nærværelse paa Stedet overbevist sig om at den store Indskrift, som han paastod maatte have hørt til et andet Monument, virkelig har været en integrerende Del af Trofæen. Men ikke desmindre fastholder han sin tidligere Paastand. Bygningen skal være opført af August, men «af en eller anden Grund» ikke have faaet sin Indskrift. Trajan har da sat sit Navn derpaa ligesom adskillige af de gamle ægyptiske Konger have «usurperet» deres Forgængeres Monumenter ved at krasse disses Navne ud og sætte deres eget i Stedet(!). Efter den gjorte Indrømmelse synes Spørgsmaalet at være endelig afgjort. *Benndorf* har dog ikke ladet sig nøie med Meddelelsen af disse Fakta. Han har i Videnskabens Interesse yderligere paavist Uholdbarheden af F.'s historiske og kunsthistoriske «Beviser». Naar denne saaledes siger: «Die Analogien zu der Bauform des Tropæums, insbesondere zu dem mächtigen kreisrunden unteren Teile, die Cæcilia Metella, das Grabmal der Plautier bei Tibur, gehören der augusteischen Epoche an, und sind aus späterer Zeit uns keine bekannt», saa glemmer han den allernærmeste Analogi, Hadrians Mausoleum, medens paa den anden Side det af August opførte Tropæum Alpium (Turbie ved Monaco), hvori han mener at finde en Parallel, i Virkeligheden er vidt forskjelligt fra Adamklissi og derimod maa sammenlignes med Juliernes Gravmonument ved St. Remy.

J. L. Ussing.

Otto Kern, Über die Anfänge der hellenischen Religion. Vortrag gehalten am 25. Nov. 1901 in der Aula der Universität Rostock. Berlin 1902, Weidmann. M. 1.

Att gifva en bild af uppkomsten och utvecklingen af den hellenska religionen och det inom den trånga ramen af ett föredrag, är ett vågspel, och få skulle hafva lyckats så väl genomföra det som föreliggande högligen intressanta lilla skrift. Den är väl värd att läsas och genomtänkas af hvar och en som sysslar med grekisk religionshistoria, men för en recensent medför den knappa formen och de vida öfverblickarna, att han ej så mycket skrifver en recension d. v. s. en redogörelse jämte detaljanmärkningar, utan frestas att häfda de synpunkter, som synas honom med orätt förbigångna eller med för liten styrka framhållna.

Längst tillbaka i religionens början ställer Kern fetischismen och påvisar de spår, som den lämnat kvar efter sig under den klassiska tiden. Fetischism täcker, som det synes, för ff. hela den primitiva religionen; han låter själakulten tillhöra ett senare skede. Det är nu den tråkiga omständigheten med termen fetischism, att den är högst vag och mångtydig, och just därför är det som allahanda kan rymmas under den kappan — och man skulle därför helst se, att man opererade så litet som möjligt med denna term. Kern innefattar under den äfven de rester af totemism, som kunna uppvisas t. ex. i Artemis Brauronias' kult och eljes. Skola vi nu antaga en 'djurfetischism', är den åtminstone ett lägre utvecklingsstadium och bör skiljas från totemismen, med hvilken en viss social och sakral ordning oupplösligen är förbunden. Därmed vill jag ej hafva påstått, att alla rester af djurdyrkan i Grekland äro rester af totemism, spåren af den äro tvärtom mycket få och svaga.

Stendyrkan är ju den, som oftast exemplifieras såsom fetischism, så riktigt hos ff.; en fråga som ännu knappast någon vidrört, är om all stendyrkan är fetischism.

Egentlig trädkultus förnekar ff.; trädet tänkes blott såsom boning för en gudom. Nu för tiden brukar man visserligen lägga Boettichers Baumkultus åt sidan, men att neka all trädkult är ett djärft steg. Den som tillerkänner de mykenska gemmerna vitsord att gifva en föreställning om den tidens kult och religion, kan ej undgå att taga trädkulten med, äfven om han ej gillar alla Evans antaganden. Det andra eklatanta exemplet på en kult, som egnas trädet själf, är från den klassiska tiden: eiresione; den noggranna parallell eiresione bjuder till germanernas majgrenar och skördemajar har Mannhardt uppvisat, och den är nogsamt bekant. Man kan ju vilja spåra många andra rester af det religiösa skikt, i hvilket träden och deras andar uppträda; Kern har ej vidrört dem, hvilket med hans syn på saken är helt naturligt; men för andra är det nog den länk, som allra mest saknas.

Efter fetischismen, som ff. således låter innefatta dyrkan af liflösa föremål och djur och de bekanta mykenska blandgestalterna, följer själakulten, hvars uppkomst förlägges till mykensk tid, och ff. har vidare stark tendens att inskränka den till furstesläkterna, som sörjt för en storartad begrafning af de sina. Den uppfattningen af en företeelse, som är så allmängiltig i hela världen är väl för trång, och just Rohdes Psyche visar att själakulten före den homeriska tiden var vidt udbredd.

Vid förklaringen af polytheismens uppkomst utgår ff. naturligt från special- och lokalgudar, och illustrerar utvecklingens vidare gång genom att anföra Zeus såsom exempel, hur han från att vara berget Olympos' gud genom riddarelifvet och riddareposet blef gudars och människors behärskare och grekernas nationalgud, som uppsög äldre gudomligheter som den i Dodona och 'vargfetischen' (!) från berget Lykaion.

Slutet bildas af en hänvisning på, hur grekerna i sina förnämsta män sträfvade efter att inlägga en högre religiositet och sedlighet hos polytheismens gudar såsom Æschylos, ja, t. o. m. funno att det var omöjligt och resolut kastade dem åt sidan som Xenofanes, hvarjämte ff. framhåller den eleusinska kulten som den grekiska religionens blomma; mig synes han anslå dess sedliga och religiösa värde något högt — därom kan man ju blott tvista — de djupt kända och kraftigt framställda orden bilda ett försonande slut för den publik, som tyvärr ännu är i majoritet, som fången i klassicitetens dogm hos grekerna endast söker skönhetens religion och fasar vid att man vågar sammanställa grekernas religion med vilda och ociviliserade folks religiösa föreställningar. Det är just grekernas förtjänst, at de hafva brutit sig ut ur det stadium, där alla folk en gång stått och många ännu stå, och att de gjort det på ett originellt sätt, som till slut skapat bland annat äfven den grekiska skönhetsreligionen.

Lund.

Martin P. Nilsson.

Dansk Ordbog for Folket. Ved B. T. Dahl og H. Hammer under Medvirkning af Hans Dahl. Hefte 1—4. Kbhvn. 1903, Gyldendalske Boghandel.

At der er trang til en dansk ordbog — eller danske ordbøger, er kendt nok; både Videnskabernes Selskabs og Molbechs er for længst modne til at afløses. Nu synes der om ikke så lang tid at skulle foreligge to større danske håndordbøger, nemlig Dahls og Hammers, af hvilken de første hefter er udkomne, og

docent Dahlerups, hvis udgivelse endnu ikke er påbegyndt. At der kommer hele to ordbøger, kan fra et læser-standpunkt kun betragtes som glædeligt; – det skulde da være, om nogen måske vilde have foretrukket, at de to ordbøgers udgivere — i stedet for at gøre det samme arbejde to gange — havde fællet om at stille sig i spidsen for udgivelsen af én stor, videnskabelig ordbog i lighed med det svenske Akademis i Sverige.

Dahls og Hammers ordbog har ifølge subskriptionsindbydelsen det formål så vidt muligt at meddele alle de i vort dannede tale- og skriftsprog brugte ord, først og fremmest de usammensatte, med angivelse af deres oprindelse og forklaring af deres betydning. Ved at blade i ordbogen vil man imidlertid finde adskillige ord, som ikke endnu har fået borgerret i almensproget, og på den anden side savne andre ord, som er gængse i almindelig dannet tale. Dette hænger sikkert sammen med en bevidst stræben fra udgivernes side. Hr. Hammer er indenfor dansk-interesserede kredse kendt som en ivrig arbejder for modersmålets rensning, og udgiverne bistås af den kendte elsker og renser af vort mål, pastor Hans Dahl. Det er da kun naturligt, at ordbogen er præget af stræben efter sprogrenhed, og når denne stræben viser sig i, at ordforklaringerne er skrevne på et smukt og rent dansk, fortjener den kun påskønnelse. Heller ingen vil vel anke over, at der i ordbogen optages adskillige ord fra landsmålene, som *adhaands* (til venstre), *Adhu* (Interesse o. l.), *agle* (rave), *Ans* (Tilsyn, Agt), *Blæver* (Dynd), *Bæls* (Knøs), *bært* (sømmelig); gamle nordiske ord som *afleds* (afsides), *Ast* (Kærlighed), *brejde* (bebrejde), *Byrding* (Handelsskib) og enkelte norske og svenske ord som *andøve* (skodde mod strømmen), *Adbyrd* (gebærde), *børje* (begynde). Dette er kun fortjenstfuldt, og alle, der ønsker at fremme vort sprogs renhed, vil også glæde sig over ordbogens mange danske nyord, der navnlig findes blandt sammensætningerne: *Afbyrd*, *Afløđ*, *Afæt*, *Albrev* osv.

Derimod et det tvivlsomt, om udgiverne har været heldige i deres behandling af fremmedordene. Helt undgå dem har de ikke kunnet; på den anden side har de åbenbart ønsket at begrænse deres antal saa meget som muligt, men nogen følgestreng fremgangsmåde har de ikke fulgt, og resultatet er derfor blevet utilfredsstillende. Hvorfor optage ord som *Accent*, *Acht*, *alamodisk*, *ambulatorisk*, *Arrangement*, *arrivere*, *Bonitet*, *Breche*, *Budget*, *definere*, *degenerere*, *Diftong*, *Douche*, men derimod udelade *absurd*, *Accidenser*, *administrere*, *adræt*, *Album*, *Aluminium*, *Amazone*, *amputere*, *Appel*, *Arterie*, *artesisk*, *Auditør*, *Ateist*, *Atelier*, *Baptist*, *Baryton*, *Basrelief*, *Benefice*, *Billion*, *Blasfemi*, *borneret*, *Bulevard*, *Bratsch*, *Brokade*, *Bulletin*, *burlesk*, *Cikade*, *ciselere*, *Cisterne*, *degradere*, *Delinkvent*, *Demagog*, *Departement*, *Depeche*, *deponere*, *deportere*, *Deputation*, *diskret*, *Domæne* osv., ord, der dog i ikke mindre grad end de ovenfor

nævnte må regnes til «vort nu gængse Tale- og Skriftsprog», og som ikke falder uden for den ramme, der i subskriptionsindbydelsen gives i ordene: «af fremmede Ord vil kun saadanne, som benyttes Mand og Mand imellem, blive optagne». — For den praktiske brug af ordbogen er det en stor ulempe, at udgiverne har udeladt så mange almindelig brugte fremmedord; hvor mange vil ikke søge til ordbogen netop for at få forklaring på et fremmedord, som de ofte ser eller hører, men hvis betydning ikke er dem klar? Og det er vel mere end tvivlsomt, om udgiverne udretter noget for sprogrensningen ved ikke at optage alle gængse fremmedord i ordbogen. Vil man overhovedet i en ordbog føre krig mod fremmedordene, så er det virksomste kampmiddel sikkert ikke fortielsen; man udretter mere ved at optage fremmedordene og forklare og gengive dem ved de gode danske ord, som man mener bør afløse dem. Ønsker man fx. at fortrænge *denobilitere* ved *afadle*, så kan det ikke nytte, at man, som udgg. gør det, ved artiklen *afadle* sætter *denobilitere* i parentes og slet ikke meddeler nogen selvstændig artikel om *denobilitere*; den, der ønsker at erstatte *denobilitere* med et dansk ord, vil ikke kunne finde hjælp i ordbogen, og ordet *afadle* vil man kun ved en systematisk gennemlæsning af ordbogen eller ved en tilfældighed støde på. Af og til går udgg. den rigtige vej; ved *Adverbium* henvises til *Biord*, *Demokrat* forklares bl. a. ved *Almueven*. og ved *Afsats* siges: «rettere *Afsæt*». Fremgangsmåden ved det sidste ord er den rigtige og burde være fulgt i langt større udstrækning; fremmedord som de ovenfor nævnte burde være optagne, forklarede og gengivne ved danske ord; så vilde ordbogen virkelig have været «en Genspejling saa tro som muligt af vort nu gængse Tale- og Skriftsprog», og så vilde den kunne bruges i sprogrensningens tjeneste, idet enhver talende eller skrivende, der ønskede at erstatte et dårligt fremmedord med et godt dansk ord, vilde kunne slå op på vedkommende fremmedord i ordbogen og dér finde en god erstatning for det, for så vidt som en sådan stod til udgivernes rådighed. Som ordbogen nu er, vil den ikke få megen betydning for sprogrensningen i menigmands tale og skrift.

De grundsætninger for sprogrensning, som følges i ordbogen, er, så vidt det kan ses, de samme, som pastor Hans Dahl har gjort sig til talsmand for i sine fortræffelige små bidrag til modersmålets røgt («alvors- og morskabslæsning om modersmålet»); få vil dog gå så vidt som H. Dahl, der kæmper mod *flid*, eller ordbogen, der ønsker at udrydde *afsats*, — naturligvis på grund af den tyske afstamning. Anm. skal forøvrigt ikke komme nærmere ind på spørsmålet om sprogrensningens art og grænserne for dens ret.

Bortset fra fremmedordene er ordforrådet så omfattende, som det med rimelighed kan forlanges; der findes talrige fagord fra håndværk, handel og især, synes det, fra søvæsen, krigsvæsen,

dyre- og plantelæren, — og blandt disse naturligvis talrige fremmedord. Sammensætninger meddeles i ret stort tal; der kan tvistes om enkeltheder; hvorfor meddele både *afdanke* (dog vist et meget sjældent ord!) og *afdanket*, men kun *affarvet*, ikke *affarve*. Ligeledes kan der rettes nogen kritik mod adskillige ordforklaringers nøjagtighed og fuldstændighed (se fx. *Adjunkt*, *afbrændt*, *Afskrivning*); som Regel er de dog gode og tilstrækkelig omfattende; absolut fuldstændighed kan billigvis ikke kræves.

Udgiverne synes at have villet følge den ministerielle retskrivning; der findes dog ikke så få afvigelser fra den autoriserede ordbog: *Adjudant* for *Adjutant*, *altsammen* for *alt sammen*, *Amen* for *amen*, *Aprilmaaned* for *April Maaned*, *Bandelér* for *Bandoler*, *Bengel* for *Bængel*, *Berches* for *Berkes*, *Cither* for *Citer*. Vil man overhovedet følge den autoriserede retskrivning, bør man gøre det følgestrengt. I forbindelse hermed kan det bemærkes, at det er en ulempe, når det ikke angives, hvilke sammensatte ord der skal skrives med stort bogstav; adskillige vil måske nok være i tvivl overfor ord som *Aarevis* og *aarevingede*. Måden, hvorpå sammensætningerne betegnes, er ikke overalt den samme; man sammenligne fx. 1) under artiklen *Alder* sammensætningerne med *Alderdom*, 2) under artiklen *af* sammensætningerne med *Afgang*, 3) under artiklen *af* sammensætningerne med *Afsked*.

Disse indvendinger rammer imidlertid kun småting. Som helhed har den ny ordbog et værd, som berettiger den til at modtages med velvilje; både ved sin gode folkelige fremstilling og ved sin særdeles billige pris (25 hefter stort dobbelspaltet oktav à 2 ark; 30 øre heftet) fortjener den at blive, hvad den kalder sig, en «ordbog for folket».

Århus i Januar 1904.

Henrik Bertelsen.

T. C. Burgess, Epideictic Literature. (Preprint from Vol. III of Studies in Classical Philology, edited by a committee representing the departments of Greek, Latin, Archæology, and comparative Philology.) Chicago 1902, University Press. P. 89—261.

Den Monografi, den amerikanske Filolog med det foreliggende Særtryk af Chicago Universitetets «Studies» har givet over den græske epideiktiske Litteratur, gör sikkert ikke Fordring paa at fremføre nye overraskende Synspunkter, men til Gengæld yder den en paalidelig Materialsamling til det — lidt vilkaarligt — begrænsede Emne, den behandler.

Efter at have givet en Fremstilling af Anvendelsen af Betegnelsen «epideiktisk» og en fuldstændig Fortegnelse over de Steder, hvor Ordet *ἐπιδείκνυμι* forekommer hos Isokrates og Platon, præsterer Forfatteren en skizzemæssig almindelig Oversigt over den epideiktiske Litteratur og dens Inddeling i forskellige Arter af Oldtidens Retorikere, særlig af Menander og Dionysios fra Halikarnass. Enkelte af disse Arter — *βασιλικὸς* og *γενεθλιακὸς λόγος, ἐπιτάφιος* og *παράδοξον ἐγκώμιον* — omtales særskilt, medens andre af de af Retorikerne opstillede Kategorier, som *πολιτικὸς*, *παραμυθητικὸς* og *προτρεπτικὸς λόγος*, er saa godt som fuldstændigt forbigaaede. Endelig følger en Oversigt over den epideiktiske Retoriks Forhold til Poesi, Historie og Filosofi, der vidner om en Del Belæsthed, men er af en ret skematisk Karakter.

Mangen cisatlantisk Filolog vilde have Anledning til at misunde Forfatteren det Udstyr, det amerikanske Universitet ofrer en Bog, hvis væsentligste Fortjeneste er den at have samlet et Materiale paa en overskuelig Maade.

Kbhvn. Decbr. 03.

Carl V. Østergaard.

S. Eitrem. Die göttlichen Zwillinge bei den Griechen. (Videnskabsselskabets Skrifter. II. Historisk-filos. Klasse. 1902. No. 2.) Christiania 1902, Dybwad (Komm.). 124 S.

Det er med god Grund, at Forfatteren over sin Afhandling har sat Citatet fra Aischylos' Prometheus: *πολλῶν ὀνομάτων μορφὴ μία.* Formodentlig tilskyndet af Useners Afhandling i *Strena Helbigiana* har han gjort sig til Opgave inden for den græske Religionshistorie og Mytologi at forfølge den ejendommelige Gudetype, Tvillingerne, hvis Opstaaen Usener har henført til en for mange Folk fælles mytologisk Drift: «Zwillingsbildung», og som gennemgaaende er forbundet med Forestillingen om Tvillingerne som Ryttere eller ligefrem som Hesteskikkelser, en Forestilling, der for de indiske Açviners Vedkommende af Oldenberg i «Religion des Veda» er henført til indoeuropæisk Tid.

Forf. tager, som naturligt er, sit Udgangspunkt i Dioskurerne og føres fra dem ved de Myter, der knytter sig til dem, og som viser deres Sammenhæng med parallele Fænomener, dels i andre Kulter, dels under andre lokale Forhold, over til Aphareussønnerne og til Aarsagen til Striden mellem Dioskurerne og Apharidernc, de to Leukippider, der igen giver Forf. den Traad i Haanden, som fører ham til Helena og Nemesis. Omtalen af

de boiotiske Parallelskikkelser, Amphion og Zethos, drager Aloaderne med sig, og fra andre Omraader lader f. Ex. Boreassønnerne, de forskellige Par af Lægeguder og *τὼ θεώ*, Demeter og Kore, sig indordne under den mytologiske Kategori «Tvillinger», naar man tager dette Ord i lidt videre Betydning, saa at det ogsaa omfatter, hvad der mere betegnende kunde kaldes «Dobbeltgængere».

Afhandlingen aflægger Vidnesbyrd om en betydelig Lærdom og Kendskab til religionshistorisk Litteratur; men ved flere af de behandlede «Tvillingpar» synes der dog ikke at være ført tilstrækkeligt Bevis for, at de virkelig kun er saa at sige Udstraalinger af Dioskurerne (f. Ex. næppe ved Lægeguderne med deres næsten fuldstændig chthoniske Karakter), og Opfattelsen af Demeter og Kore som Tvillingpar er næppe heller støttet stærkt nok til, at den kan virke overbevisende. Det er dog betænkeligt at antage, at «Herskerindernes» Optræden som Moder og Datter, der er det centrale i de eleusinske Mysterier og de Myter, der knytter sig til dem, skulde være sekundær.

Kbhvn. Decbr. 03.

Carl V. Østergaard.

Ausgewählte Briefe Ciceros. Herausgeg. u. erkl. v. *Emil Gschwind.* Leipzig u. Berlin 1903, B. G. Teubner. XVIII + 99 ss. og (kommentar) 74 ss.

Dette udvalg af Ciceros breve fremtræder som no. 5 i rækken af den nylig påbegyndte, net udstyrede samling *Meisterwerke der Griechen u. Römer in kommentierten Ausgaben.* Man kunde vel med nogen grund indvende, at adskillige af samlingens breve ingenlunde er *meisterwerke,* men skrevne i hast og uden mindste tanke på stil og komposition. Ved valget af brevene har nemlig udg., hvad man ikke kan fortænke ham i, mest set på brevenes historiske og psykologiske værdi, et sorteringsprincip, der kan føre til mesterværkerne — det første brev i udvalget, *ad fam.* V 7, er således et hélt lille kunstværk af diplomati —, men ingenlunde altid gør det.

Indledningen begynder, som sig hør og bør i en germansk skolebog, med at inddele brevene — en inddeling, der ellers fornuftigvis ikke senere tages hensyn til — i 1) *solche, die das wissen des angeredeten bereichern sollen,* 2) *solche, die auf das gefühl des adressaten einwirken sollen,* 3) *die auf den willen des angeredeten bestimmend einflusz üben sollen* (jævnfør gamle Weyse's inddeling af breve i *die historischen briefe* og *die hysterischen briefe*!). Rent pedanteri er det, når udg. ser sig for-

pligtet til at oplyse, at breve kan offentliggøres enten 1) af brevskriveren eller 2) af modtagerne eller 3) af tredjemand. For øvrigt indeholder indledningen kortfattede, men gode oplysninger om brevenes form, om brevvæsenet i oldtiden og om samlinger af Ciceros breve.

Udvalget består af 44 breve. At der blandt de 800 udeladte findes adskillige, som man nødig undværer, er selvfølgeligt; udg. beklager selv, at han har måttet forbigå en stor mængde betydelige og karakteristiske breve (han nævner som eksempler *ad fam.* IV 5 og V 12). Men indenfor den givne ramme er udvalget foretaget med kyndighed og skønsomhed. Brevenes orden er den kronologiske. Teksten er væsentlig efter C. F. W. Müllers udgave, dog med en del fornuftige rettelser (af Wesenberg, Lehmann o. fl.).

Kommentaren er kortfattet, noget for kortfattet. Vi finder således ingen forklaring af, hvorfor Sestius's hustru kaldes *Τεῦκρις* eller Clodius's søster *Βοῶπις*; det sidste kan man da i alt fald forklare. Og således kunde der nævnes en hel række just ikke graverende mangler, men dog mangler; det har vel også her knebet med pladsen. I det hele gør kommentaren et godt indtryk, den er livlig og forstandig.

Såvel indledning som kommentar oplives af forskellige småafbildninger, mest af mønter med portræthoveder.

Randers d. 30te december 1903.

Valdemar Thoresen.

En tilføjelse.

Til eksemplerne på den p. 77 omhandlede mærkelige brug af impf. i Latin må føjes Cic. *de divin. II 56: Hoc igitur per gallinas Iupiter tantae civitati signum dabat?* —, hvor *dabat* i min kommentar ufyldestgørende er forklaret som *imperf. conatus.*

Valdemar Thoresen.

Pour + infinitiv.

Bidrag til fransk infinitivlære.

Af

Kr. Sandfeld Jensen.

Nærværende forsøg paa at give en fremstilling af anvendelsen af *pour* + infinitiv i moderne fransk meddeles nærmest som prøve paa en «Haandbog i moderne fransk syntax», som jeg i de senere aar har samlet materiale til. Jeg maa dog gøre opmærksom paa, at dette afsnit i sin eventuelt endelige form vil blive betydelig forkortet og paa enkelte punkter omredigeret. Det har været mig om at gøre at fremdrage alle anvendelser af *pour* + infinitiv, bl. a. for at vise, at denne del af infinitivlæren hidtil har været altfor stedmoderlig behandlet i grammatikkerne, men trods den forholdsvis store stofmængde er jeg dog forberedt paa, at en eller anden brug kan have unddraget sig min opmærksomhed. At levere en nøje afgrænsning i de ikke faa tilfælde, da *pour* + infinitiv konkurrerer med *à* + inf. og tildels *de* + inf., har jeg ikke her kunnet indlade mig paa, ligesom jeg heller ikke i særlig grad har sondret mellem sjælden og almindelig brug.

§ 1. *Pour* danner med infinitiv en ret fast forbindelse, der kun adskilles i forholdsvis faa tilfælde, næmlig af saadanne ord, som regelmæssigt sættes umiddelbart foran en infinitiv (*pour (ne pas) le dire; pour tout (vous) dire; pour ainsi dire; pour mieux dire*). Af undtagelsestilfælde kan nævnes: *Cela venait s'appuyer contre les charpentes de leurs toits, pour sournoisement les incendier* (Loti, Les derniers jours de Pékin 106). *Simple avis pour, quoique écrit en manière de post-scriptum, servir d'ante-scriptum* (Richepin, La chanson des gueux I). *Pour autour de soi trouver des complaisances* (cit. af Tobler, Verm. Beitr. III 114).

Særligt mærkes, at *quoi* som objekt for infinitiven sættes foran denne og oftest skrives sammen med *pour* i udtrykket *pourquoi faire?* hvortil? hvorfor? f. ex. *De l'argent, mais pourquoi*

faire? (Zola, Travail 502). *On me cherche! . . Pourquoi faire?* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 207). *Qu'est cela? — Un mouchoir. — Pourquoi faire? — Pour me moucher* (About, Le roi des montagnes 67). *Pour faire quoi?* betyder derimod «for at gøre hvad for noget?», f. ex. «*Il vaut mieux ne pas avoir l'air de se mettre à deux pour faire sa . . .*». *M. de Givray demanda:* «*Pour faire quoi?*» (Gyp, Leurs âmes 118).

§ 2. *Pour* betegner foran infinitiv i det hele det samme som *pour* i andre forbindelser og kan knyttes til verber, substantiver, adjektiver og adverbier, samt i visse tilfælde anvendes absolut eller fungere som infinitiv med *à* eller *de*. De fleste anvendelser af *pour* + inf. udledes imidlertid naturligt af betydningen «i anledning af», «for», «til», ɔ: af den finale betydning af *pour*, der navnlig viser sig i de talrige tilfælde, i hvilke *pour* + inf. betegner hensigt, øjemed eller bestemmelse, maal.

§ 3. Til betegnelse af hensigt staar *pour* + infinitiv som en slags forkortet hensigtssætning og træder regelmæssigt i stedet for en saadan, naar den vilde faa subjekt fælles med hovedsætningen: *On le cherche pour le mettre en prison. Elle m'a supplié de les [sc. les lettres] lui laisser encore pour les relire* (Daudet, Sapho 322). *Il m'est arrivé cette chose terrible de voir mourir un homme pour me sauver l'honneur* (Marni, A table 13). Undtagelser fra denne regel er ikke særlig hyppige: *Leur petite-fille qu'on avoit mise au pensionnat de Châteaudun, pour y être élevée* (Z. Terre 42). Naar man træffer tilfælde som: *Elle a donné son enfant à une vieille pour la ramener au pays* (Daudet, Belle Nivernaise). *Apportez ici mes vases de Sèvres pour y mettre ces violettes* (France, Le crime de Sylv. Bonnard 92), betegner *pour* ikke saa meget hensigt som øjemed eller bestemmelse. se nedenfor § 6, 2, b. Dog forekommer det ret almindeligt, at *pour* + inf. i betydningen «i den hensigt at» bibeholdes, naar sætningen, hvortil det hører, omformes til et ensbetydende udtryk (fra aktiv til passiv eller lignende), f. ex. *L'herbe mise en tas la veille au soir pour la protéger de la rosée nocturne* (Zola, Terre 127) = *qu'on avait mise en tas pour . . . Ce mariage retardé de quelques mois pour le faire coïncider avec un autre* (Z. Vérité 599) = *qu'on avoit retardé pour . . . Ses joues violettes à force d'être essuyées, tamponnées à gros coups de poing pour rentrer des larmes* (D. Rois en exil 493). *Géné par les dimensions colossales du guerrier couché, plus grand que nature pour le proportionner à la hauteur de la tente* (D. L'immortel 88—89).

Dans le fiacre qui le ramenait chez lui pour quitter l'habit vert, il se disait (smst. 345).

Ved udtryk der betegner en samvirken af flere kan subjektet for infinitiven udvides til at omfatte ikke blot sætningssubjektet, men ogsaa andre nævnte eller lige omtalte personer: *Je veux le rendre à son père pour nous entendre* (Z. Vérité 559—60). *Pour rester plus longtemps ensemble, Jean la reconduisait* (D. Sapho 186), og til infinitiven kan da føjes et ord, der sammenfatter subjekterne: *Le président attendait sa fille et son gendre, qui devaient venir le prendre, pour se rendre tous les trois ensemble à ce déjeuner* (Z. Travail 261). *Je gardais mes journées pour moi, pour nous marier nous deux Victor* (Marni, Celles qu'on ignore 39; vulgærsprog).

Anm. Derimod er det forældet sprogbrug at føje et nyt selvstændigt subjekt til infinitiven: *Il va le vendre pour la prix en être distribuée aux pauvres* (cit. af Tobler, Verm. Beitr. I 75).

§ 4. *Pour* + inf. anvendes i visse tilfælde med overspringelse af det led, det egenlig skulde høre til:

Pour être juste, il avait des yeux superbes (France, Le livre de mon ami 54). *Pour être juste et de bon compte, le meilleur, le plus conséquent, c'est Philippe* (Marni, A table 26). *Pour revenir à mon dîner, on y a naturellement beaucoup parlé de l'Académie* (D. L'immortel 160). *Césaire, ou plutôt «le Fénat», le vaurien, le mauvais drôle, pour lui garder son surnom de jeunesse, accentuait ce type* (D. Sapho 107). *Je ne sais trop, pour dire vrai, d'où j'ai été conduit à écrire* (Régnier, La double maîtresse 9; cf. *à vrai dire*).

Saaledes ogsaa ved nægtelse for at betegne, at et udsagn ikke har den hensigt, som man maaske venter: *Eh bien, c'est pas pour dire, mais il a perdu là une belle occasion de se taire* (Gyp, Jacquette et Zouzou 136). *Eh! bien, ça n'est pas pour me vanter, mais je suis content de mon ouvrage* (Lavedan, Le marquis de Priola I 1), og efter imperativ: *Ne tardez pas trop pour profiter du soleil* (Lavedan, Les beaux dimanches 5). *Ne prenez pas trop de thé et de gâteaux pour avoir bon appétit* (Kromann, 100 orig. franske Breve 7).

Anm. Af anden art er: *Pour te récompenser, tu donneras ton avis le premier* (About, Le roi des montagnes 244), hvor sidste led er = *je te laisserai donner ton avis le premier.*

§ 5. Hensigtsbetydningen kan svækkes paa forskellig maade. Ofte betegner *pour* + infinitiv, at det modsatte eller noget andet

end det tilsigtede indtræder ɔ: resultatet i stedet for hensigten: *La chèvre s'est battue toute la nuit avec le loup pour être mangée le matin* (Daudet, La chèvre de M. Seguin). *Il est parti pour ne plus revoir le lieu de sa naissance.*

Efter verbet *attendre* betegner *pour* + inf. i mange tilfælde paa samme maade det umiddelbart paafølgende, om end den finale betydning kan skinne igennem: *c'est le requin de Dansaert . . . Il attend qu'on le lui jette par dessus bord pour le dévorer* (Daudet, Numa Roumestan 125). *Il attend que le feu soit pris pour se relever* (Marni, A table 104—105). *La statue était toute prête, on attendait sa mort probablement pour la poser* (Daudet, Numa R. 71). *Attends le terme de sa vie pour la juger* (France, Crime de Sylv. Bonnard 32). Deraf udvikler sig *attendre pour* + inf. i samme betydning som *attendre à* + inf. «vente med at . . .», der alene angives i ordbøger og grammatikker, men som i det moderne sprog synes at være helt fortrængt af denne nye forbindelse: *Il attendait pour commencer l'attaque* (Daudet, L'immortel 24). *J'attends pour la juger* (Gyp, Leurs âmes 71). *On attendait pour annoncer* (smst. 77). *Attendez pour crier que vous l'ayez vue* (Gyp, Eux et elle 11). *J'ai attendu pour vous répondre d'avoir vu Amélie* (Kromann, 100 fr. Breve 6). Det oprindelige Forhold antydes undertiden ved et komma (pause): *Il attendait, pour reprendre sa route, qu'il fût certain que les hussards ne reviendraient pas* (Bazin, Les Oberlé 12). *Jean, qui était méthodique, attendait, pour achever sa lecture* (Zola, La Terre 80).

Anm. Samme konstruktion en enkelt gang ved verbet *hésiter*, der ellers regelm. har *à*: *Le prince hésita pour répondre* (Daudet, Les rois en exil 454).

§ 6. I meget stort omfang anvendes *pour* + inf. om bestemmelsen, for at betegne hvortil noget er og tjener, skal være og skal tjene. Grænserne mellem dette tilfælde og den rene hensigtsbetegnelse er flydende, men medens *pour* + inf. om hensigten i reglen er bundet til sætningssubjektet, knyttes det i denne betydning til paa en friere maade og kan høre til subjektet, objektet eller et andet sætningsled. Infinitivens subjekt er enten ubestemt eller den har som logisk subjekt sætningens subjekt, objekt eller hensynsbetegnelse.

1) Hørende til subjektet:

a) efter *falloir* og lign. *a*) infinitivens subjekt ubestemt: *Combien de temps faut-il pour monter au Rigi?* (Daudet, Tar-

tarin sur les Alpes 58). *Pour être secouru, il n'est pas besoin de s'humilier, il suffit de souffrir* (Zola, Vérité 311). *Encore faut-il cependant vingt-cinq bonnes minutes pour aller en barque de Talloires à Duingt* (Theuriet, Contes de la Marjolaine 106). *Il faudrait une fameuse poigne pour la rompre* (Zola, Travail 520). *β*) infinifivens subjekt er sætningssubjektet: *Il en eût fallu dix anciens diplomates de sa force intellectuelle pour trouver en commun la formule d'un remerciement* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 14).

b) efter *être* (ofte = en relativsætning): *Ma vie est là pour te répondre* (Ohnet, Le crépuscule 21). *Maintenant que le monsieur n'était pas là pour les entendre* (Zola, Vérité 63). *D'Oronge n'est pas là pour faire le dauphin* (Gyp, Autour du divorce 381).

Anm. Om *pour* + inf. i «passiv» betydning se § 8.

Ligeledes efter *rester*: *Que reste-t-il, pour rattacher à l'existence la misérable créature pensante, sinon le culte du beau?* (Ohnet, Le crépuscule 9). — *Il ne lui restait que trois mois pour le préparer* (Daudet, Sapho 22).

c) Efter *il y a*, *il se trouve*, *il se rencontre*: *Et dire qu'il y a des écoles nationales pour nous fournir de ce genre de pédagogues* (Daudet, L'immortel 84). *Ainsi, dans deux cents ans, trois cents ans, lorsqu'on parlerait de Tartarin, il se trouverait des Astier-Réhu, des Schwanthaler pour soutenir que Tartarin n'avait jamais existé* (Daudet, Tart. sur les Alpes 107). *Ce qui m'étonne, c'est qu'il ne se soit pas trouvé un gaillard intelligent et brave pour tirer parti de toute cette immense propriété* (Zola, Fécondité 240). *Quelqu'un s'est rencontré pour écrire que . . .* (Clémenceau, L'iniquité 70—71).

Særlig hyppigt efter *il n'y a —*. *La justice est sociale. Il n'y a que de mauvais esprits pour la vouloir humaine* (France, Crainquebille 42—43). *Il n'y a que la légèreté française pour prendre ces compilations au sérieux* (Daudet, L'immortel 83). *Il n'y a que lui, pour m'avoir crié «Imbécile», avec cette voix-là* (Zola, Vérité 736). *Il n'y a que le mari pour ne pas savoir où passent les gains* (Zola, Travail 397). *Il n'y a que les femmes pour sentir et comprendre* (Xanrof, Juju 227). *Il n'y a que ça pour endormir vos peines* (Mirbeau, Journal d'une femme de chambre 66). *Il n'y a rien*

comme le patriotisme pour saouler les gens (smst. 518). Uden verbum: *Rien de tel pour embellir, élargir la vie* (Daudet, Sapho 27).

d) Efter *suffire* (personligt og upersonligt):

Le souvenir en suffirait pour remplir sa vie (Daudet, Sapho 90). *Des billets dont un seul aurait suffi pour établir que Thérèse était la maîtresse d'Hubert* (Bourget, Cruelle énigme 76). *Un geste d'abandon charmant, qui avait suffi pour rendre aux joues de la jeune fille tout le sang de son cœur* (Zola, La joie de vivre 118).

Anm. *Suffire* forbindes ogsaa med *à*, men sjældnere.

il suffit: Il suffit d'un vilain mari pour me demolir une femme (Gyp, Leurs âmes 138). *Il te suffirait d'un mot, d'un seul, pour l'éclairer* (Ohnet, Crépuscule 245). *Il suffit d'un sot heureux pour me gâter l'univers* (Cherbuliez, Miss Rovel 175).

e) Efter *valoir*:

Est-ce que cela ne vaut pas la beauté, la jeunesse, pour se faire aimer? (Daudet, Numa 137). *Rien ne vaut la rue pour faire comprendre à un enfant la machine sociale* (France, Le livre de mon ami 161). — *Si le crin vaut mieux que la plume pour dormir* (Daudet, Sapho 318).

f) efter *servir*: *Une très haute armoire à glace qui me servait chaque jour, pour me raser* (Maupassant, Le Horla 61). *De petits caoutchoucs fort minces qui me servaient là bas pour faire ma ronde dans le dortoir* (Daudet, Le petit Chose 159).

g) efter *manquer*: *Quand il vous manque un tablier blanc pour servir à table* (France, Le crime de Sylv. Bonnard 10). *Ce que lui manquera toujours pour attaindre au plus haut de son art, c'est la simplicité d'esprit* (samme, Le lys rouge 12). *Qu'est-ce donc qui lui manque pour être tout à fait ravissante?* (Gyp, Leurs âmes 20). *Le temps me manque pour conter les surprises* (Theuriet, Contes de la Marjolaine 265).

Anm. *Pour* + inf. kan stilles i spidsen af sætningen for at betegne, hvortil det i det følgende nævnte tjener: *Pour l'achever, un ciel toujour gris, moutonneux, et une pluie battante* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 55). *Pour compléter l'illusion, une petite construction en briques y attenait* (samme, L'immortel 92).

2) hørende til objektet;

a) dette er logisk subjekt for infinitiven (*pour* + inf. da ofte lig en relativsætning).

Le sort me désignait pour conquérir les bonnes grâces de la Marjolaine (Theuriet, Contes de la Marjolaine 7; sml. nedenfor § 9). *Un autre poursuit les protestants, cherche un second Louis XIV pour révoquer à nouveau l'édit de Nantes* (Clémenceau, L'iniquité 9). *Nous avons trois garçons pour servir les clients* (Mirbeau, Journal d'une femme de chambre 514). *Il ne rêvait personne autre qu'elle pour tenir sa maison* (Daudet, Numa R. 50). Sml. uden verbum: *Sans personne pour la soigner et la servir* (Zola, Vérité 607). *Polynésie ce qui signifie: groupe d'îles et n'a rien pour vous alarmer* (Daudet, Port Tarascon 60). *Je n'ai pas encore trouvé d'éditeur pour les imprimer* (France, Le livre de mon ami 121). *J'attends deux messieurs américains pour monter aussi* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 302). *L'auteur lui* [fem.] *avait ménagé de longue main, pour succéder à l'alcoolique Christian, un jeune médecin qui ne boit que de l'eau* (La Revue 15. 3. 03, 744). *C'est lui qu'a mis m'sieu Charley dans la maison pour épouser la d'moiselle* (Gyp, Jacquette et Zouzou 234).

b) føjet til objektet for at betegne, hvortil dette anvendes, medens det logiske subjekt for infinitiven enten er ubestemt eller er sætningsobjektet eller hensynsbetegnelsen: *Vous n'avez donc pas d'yeux pour voir?* (Zola, Vérité 447). *N'ayant les dix sous pour prendre un billet* (Daudet, Numa R. 71). *J'ai des poumons pour respirer, des yeux pour voir, non pour pleurer, un cerveau pour lir' tous les livres, un estomac pour l'satisfaire* (Rictus, Soliloques du pauvre 177). *Il n'avait pas un sou pour payer* (Daudet, Formont 319). *Daria n'eut par un seul instant pour s'ennuyer* (Gréville, Mamselka 18). *Nous avons encore beaucoup de temps pour être heureux* (smst. 30). *Je n'aurai que douze jeudis pour te voir avant le printemps, alors?* (Marni, A table 34). *T'aurais trouvé ici, quand même, du vin pour boire, et de la paille pour dormir* (d'Esparbès, La guerre en dentelles 9). *Je t'achèterai une paire de bons souliers pour mettre dedans* (Daudet, Le petit Chose 184). *Lui offrant une paire de chaussons*

de laine pour passer sur ses bottes (samme, Tartarin sur les Alpes 241). *Me fera-t-on l'honneur de m'offrir un peu d'eau pour boire?* (Jacques Richepin, La cavalière II, 5). *La baronne lui abandonnait, pour dormir, une espèce de niche pleine de paille* (Maupassant, Le Gueux). *On lui accorda un jour pour voir Paris* (France, Le livre de mon ami 200). *Lui accordant jusqu'au mois d'octobre pour choisir une carrière* (Zola, La joie de vivre 46). *Les cinq mille francs qu'il me donne pour payer mon ancien loyer* (Gyp, Leurs âmes 144). *Je voudrais vous confier quelque chose pour porter là* (Daudet, Rois en exil 215). *On demandait des officiers pour envoyer au Tonkin* (Ohnet, Sans dot; Jungs læsebog). Naar objektet tillige er objekt for infinitiven kan det gentages foran denne ved et pronomen: *Un anglais les lui avait même prêtés pour les lire en bâteau* (Gyp, Leurs âmes 125). Derved kommer *pour* + inf. til at staa paa overgangen mellem hensigtsbetegnelse og maalsbetegnelse, sml. § 3. Det samme gælder, naar der føjes *y* til infinitiven i tilfælde som: *Demandant des terres pour s'y établir* (Guizot, Récits hist. I 73 (Velhagen & Klasing)); sml. nedenfor § 12.

Kun sjældent forekommer i denne forbindelse passiv infinitiv: *Leur dictant un long récit de son expédition, pour être lu en séance, au club des Alpines* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 262).

Anm. Herhen hører ogsaa tilfælde som: *Pour s'orienter, Tartarin n'eut qu' à suivre le long éclat de rire des misses* (Tart. sur les Alpes 68). *Tartarin n'aurait eu qu'à se nommer pour la convaincre* (smst. 71).

3) hørende til andre sætningsled: *Je m'en sers pour prendre mon thé du matin* (France, Le lys rouge 273). — *J'ai besoin de toi pour me consoler* (Daudet, Fromont 279). *C'est à peine s'il eut besoin de la main d'un de ses guides, moins pour le soutenir, que pour lui montrer le chemin* (samme, Tartarin sur les Alpes 315). *C'est sur toi que je compte pour t'informer de temps à temps de ce petit malheureux* (samme, Sapho 90). *On comptait sur le libre amour pour les rendre doux et chastes* (Zola, Travail 560). *Elle a compté sur moi pour lui servir de piédestal* (Lavedan, Le marquis de Priola II, 2). *Ah,*

ouiche! si tu comptes sur ce cadet-là pour comprendre le sentiment (Zola, Terre 514).

§ 7. Som maalsbetegnelse forekommer *pour* + infinitiv ogsaa knyttet til et udsagn i almindelighed uden at høre til noget bestemt led deraf: *Cette passion qui, pour être entretenue et satisfaite, demande des sorties nombreuses* (Mirbeau, Journal 452). *Pour vous trouver tout cela, nous serions forcés de prendre Athènes* (About, Le roi des montagnes 110). Saavel i disse som i flere af de ovenfor nævnte tilfælde kan *pour* + inf. ofte blive ensbetydende med en betingelsessætning. — Særligt kan mærkes *pour* + inf. efter visse reflexive verber, saaledes *s'arranger*:

La petite fortune qu'elle s'était arrangée pour laisser par moitié au collège de Valmarie et à la chapelle des Capucins (Zola, Vérité 601). *Vous vous arrangerez comme vous voudrez pour aller à la campagne* (Marni, A table 220). *Il s'arrangeait pour être toujours prêt* (Daudet, Rois en exil 85).

Paa samme maade efter *s'entendre*: *Ils ne s'entendaient que pour rosser leurs enfants* (Daudet, Belle Nivernaise). *S'entendant pour filer derrière ses talons* (Daudet, Numa R. 267).

Verber med betydningen «bestræbe sig for, skynde sig» forbindes i reglen med *à* eller *de*, men af og til findes *pour*, f. ex. *C'est pourquoi les salons et les coteries s'efforcent pour assurer contre tous à ceux dont ils ont pris les intérêts, le monopole de la vente* (Ernest Charles, La litt. d'aujourdhui 16). —

I visse tilfælde svækkes betydningen af *pour*, saa at det ikke betegner maalet for handlingen, men den ledsagende omstændighed, f. ex. *C'est ainsi qu' Excourbaniès, qui a l'air d'un conquistador compagnon de Pizarre, vend de la mercerie, roule des yeux flamboyants pour débiter deux sous de fil* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 51). *Rien que pour prononcer ces mots si simples, leurs voix étaient émues* (samme, Fromont 246).

§ 8. *Pour* + inf. forekommer ogsaa isoleret: *Pour lire au Bain. Pour lire au Couvent* (bogtitler). *Pour remettre, au cas où il m'arriverait malheur, à madame la baronne Herlaut* (Lesueur, La fiancée d'outre mer 181; udskrift paa et brev). — I samme betydning ogsaa efter *être*: *C'est pour emporter?* (Lavedan, Les beaux dimanches 111; «Vil De ha det med?»).

Ved intransitive verber betegner *pour* da blot det fremtidige: *Pour paraître incessamment: Les influences celtiques par Roesler* (boghandlerannonce). *Pour* + inf. danner saaledes et slags

futurum participium, der ogsaa forekommer i sætningsforbindelse: *Je suis pour partir.*

§ 9. *Pour* + inf. betegner endvidere en bestemmelse efter forskellige participier:

préparé: *Six ou sept ans de culture littéraire donnent à l'esprit bien préparé pour la recevoir une noblesse, une force élégante, une beauté qu'on n'obtient pas par d'autres moyens* (France, Le livre de mon ami 157—58). *Mal préparé pour se défendre* (Theuriet, Contes de la Majolaine 103).

Medens *à* endnu bruges ved siden af *pour* i dette tilfælde, er *pour* ene anvendelig i følgende:

désigné: *Qui étaient seuls désignés pour résister à son avilissante influence* (Ernest-Charles, La litt. d'aujourd'hui 11, anal. 114).

né: *Il y a des gens qui sont nés pour devenir des hommes politiques* (Theuriet, L'amie de Noël Trémont 8); *à* er forældet ifølge Dict. Général.

fait: *Un coin fait pour lire Manzoni et s'adorer* (Lavedan, Mamzelle Vertu 120). *Il n'était guère fait pour inspirer la confiance* (Zola, Terre 323). *Deux êtres peu faits pour vivre ensemble* (Daudet, Numa R. 38).

Anm. Undertiden føjes *pour* + inf. til et substantiv med samme betydning som *fait pour: Voici une scène pour fendre l'âme* (Loti, Derniers jours de Pékin 22). *La mort de Machaume apprise vers cette époque semblait une coïncidence pour justifier son tourment* (Daudet, Sapho 226).

§ 10. Efter verbet *être* anvendes *pour* + inf. ganske almindeligt i den nysnævnte betydning «skikket til»:

a) uden nægtelse: *Tous ces détails sont pour vous montrer comment l'éducation d'aujourd'hui façonne une âme d'enfant* (La Revue 1 déc. 1902, 575). *Le dernier mot de la circulaire est pour autoriser certaines confusions* (R. de Gourmont, Le problème du style 257). *Ce petit roman était pour me rassurer* (La Revue 15 mars 1903, 710). *Enfin, vous êtes comme pour passer à la revue* (Lavedan, Les beaux dimanches 116).

b) med nægtelse: *Cette pensée n'était pas pour le mettre à l'aise* (Daudet, Sapho 8). *Cette façon de mourir n'eût pas été pour me déplaire* (Gyp, Mr. de Folleuil 2). *Cette ressemblance qui n'est pas pour te déplaire* (samme, Leurs âmes 71). *Mais ce déployement de forces n'était pas pour arrêter l'intrépide Tartarin* (Daudet, Port Tarascon 21).

Cette franchise un peu brutale n'est pas pour nous déplaire (La Revue 1 jan. 1902, 92). *Cela n'est pas pour t'effrayer?* (Lavedan, Marquis de Priola II 1).

§ 11. *Pour* anvendes med infinitiv i betydningen «angaaende», «med hensyn til» (ikke altid tydelig forskellig fra den finale betydning), f. ex. *Il fit marché avec un négociant anglais pour introduire en contrebande une forte partie de marchandises prohibées* (Mérimée, Lettres d'Espagne). *Il m'en semble mourir, comme pour changer de gouvernement ou de domestique: on sait ce qu'on quitte, on ne sait pas ce qu'on aura* (La Revue 1. 11. 1902, 343). — *Ayant des idées pour refaire d'un coup la société* (Zola, Terre 324). *S'il fait des façons pour le reprendre* (Daudet, Belle Nivernaise). *On a eu beaucoup de peine pour le saisir et le garrotter* (Maître phonétique 1902, 110).

Særligt mærkes følgende tilfælde:

1) *Pour* + inf. staar i spidsen af sætningen til forstærkelse af verbet: *Pour être volés, nous le sommes* (Zola, Terre 510). *Pour le savoir, vous le savez aussi bien que moi* (Gyp, Israël 199). *Pour vêler, a vêlera, mais on ne peut pas savoir au juste quand a vêlera* (Huysmans, En Rade 23; vulgærsprog). Sml. *Pour un endroit propre, c'est un endroit propre* (France, L'affaire Crainquebille 26).

   Hertil ogsaa tilfælde som: *Je suis sûre, moi, que M. d'Argonne n'a jamais trompé Christiane ... il est bien évident qu'il est occupé de toutes les femmes qu'il rencontre ..., mais pour la tromper, tromper ... jamais!* (Gyp, Leurs âmes 17—18).

2) efter verbet *gêner* (sml. *sa difformité le gênant pour ses conquêtes* Daudet, L'immortel 328): *Ça me gêne pour monter* (Lavedan, Les beaux dimanches 179). *Son cœur le gênait pour parler* (Daudet, Rois en exil 171). *Ça me gênerait beaucoup pour la soigner* (Gyp, Mr. de Folleuil 56). *Ça me gênerait pour répondre* (smst. 117). *Ce qui ne nous a jamais gênés, au reste, pour dîner régulièrement chez elle* (Daudet, L'immortel 320).

   Paa samme maade efter reflexivet: *Elles ne se gênaient pas pour le traiter de grossier personnage* (Bouchard, Histoire d'un baiser 59) og efter participiet: *La mine gênée d'Hettéma pour parler de cette question* (Daudet, Sapho 350). Hertil: *L'air embarrassé pour répondre* (Zola, Terre 292). *Elle se fût trouvée bien embarrassée pour expliquer ce qui lui avait déplu* (Gréville, Mamselka 255).

3) i en række tilfælde, hvor *pour* + inf. træder i stedet for en subjektsinfinitiv:

a) *Tous deux nous parlions le moins possible, parce que c'était le diable pour s'entendre* (Lavedan, Mamzelle Vertu 303). *Quand on est enfoncé dans une mauvaise route, c'est le diable pour se remettre en bon chemin* (Daudet, Port Tarascon 309). *Mais le devoir, c'est le diable pour le découvrir* (France, Le lys rouge 37).

b) *Il lui en coûta positivement pour retenir la confidence* (Daudet, Numa R. 129). *Il coûtera bon pour l'avoir* (Mérimée, L'enlèvement de la redoute). *Cela coûte pour l'obtenir — et surtout pour la rendre* (Delvau, A la porte du paradis 142). — *Combien c'était cher à Paris, pour être enterré agréablement* (Lavedan, Mamzelle Vertu 13).

c) *Il est tard pour venir me voir* (Maupassant, Le Horla 152). *Ça serait-il ben long pour l'avoir?* (Lavedan, Les beaux dimanches 119). Sml. § 16.

§ 12. Efter substantiver anvendes *pour* + inf. paa samme maade som i de § 7 anførte tilfælde, blot med den forskel, at infinitiven ikke er knyttet til udsagnet, men specielt til substantivet: *Documents pour servir à l'étude des dialectes roumains* (bogtitel), *Sans yeux autour pour le guigner* (Daudet, Belle Nivernaise). *Sans gants pour conduire* (Mirbeau, Journal 9). *Sans une épaule pour pleurer* (Daudet, L'immortel 346). *Un vrai temps pour faire de bon foin* (Zola, Terre 127). *Sa fameuse invention* [apparat] *pour ferrer les pieds des militaires* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 316). *A la bouche violente, sans un poil de barbe pour la cacher* (Daudet, Rois en exil 46). *Les boules pour amuser ses enfants, les verges pour les corriger* (Larroumet, La comédie de Molière 13). *Il y a un banc pour s'asseoir, une tente pour s'abriter* (Daudet, Belle Nivernaise). *Un chat qui ne vaut pas la corde pour le fondre à l'eau* (Zola, Terre 45). *Il connaissait tous les trous pour pénétrer dans les bâtiments* (Maupassant, Le Gueux). *Mais c'est pas un endroit pour vous entretenir de mes affaires* (Theuriet, Contes de la Marjolaine 86). *Je ne suis pas une femme pour te faire honneur dans ton monde* (Lavedan, Les beaux dimanches 271). Undertiden tilføjes *y*: *il lui fabriqua une petite cage, pour y enfermer des grillons* (Zola, Terre 426). *Avec un trèfle découpé, pour y passer les mains* (France, L'anneau d'améthyste 184).

Anm. 1. Anderledes beskaffen er udtrykket *un roi pour rire* (Daudet, Rois en exil 459), hvor *pour rire* er rent adjektivisk, uddraget af det almindelige udtryk *c'est pour rire* (f. ex. Daudet, Tart. sur les Alpes 276; Mirbeau, Journal 508; sml. *elle les lui donna, pour rire* Zola, Terre 172). I folkesproget siges ogsaa *pour de rire* i analogi med *pour de bon*.

Anm. 2. Mærk forholdet til *à* + inf., der betegner det samme, f. ex. *pipettes à fumer le kif et l'opium* (Daudet, Tart. sur les Alpes 46), *L'Empereur n'était pas un homme à inspirer des passions* (Gyp, Mr. de Folleuil 112), men som i de fleste tilfælde kun anvendes i visse fastslaaede forbindelser, der nærmest har karakter af sammensætninger som *machine à coudre, fer à repasser, tabac à fumer* osv. — I tilfælde som *cette cheminée à brûler des arbres* (P. & V. Margueritte, Les deux vies 3) foreligger en anden anvendelse af infinitiven: ikke «denne kamin til at brænde træer i» men «denne kamin, der var saa stor, at man kunde brænde hele træer i den», sml. *un feu à rôtir un bœuf* o. s. v.

§ 13. *Pour* + inf. forekommer endvidere paa samme maade efter abstrakte substantiver, der ellers forbindes med *à* eller *de* + infinitiv:

chance: *J'aurais plus de chances pour rencontrer la Fortune* (Daudet, Le petit Chose 168). *L'enfant avait peu de chances pour vivre* (Marni, Celles qu'on ignore 54). *Nous avons donc des chances pour ne pas voir le monstre humain déchaîné* (Ohnet, Crépuscule 73).

condition: *Sans doute ce sont là de mauvaises conditions pour rendre la vraie justice* (Daudet, Port Tarascon 287). *Le XXe siècle s'ouvre dans les meilleures conditions pour avoir une littérature vraie* (La Revue 1 avril 1902, 87). — Sml. *En voilà un qui avait tout pour être charmant* (Gyp, Leurs âmes 87). *Lorsqu'on a tout pour être heureux* (Zola, Terre 301).

courage: *Sans courage pour suivre le mensonge* (Daudet, L'immortel 204). *Cela lui donnera du courage pour souffrir* (Mérimée, Colomba 209).

effort: *Un effort intellectuel pour rendre justice à des hommes qu'il sent très différents de lui* (Revue critique 1904, 57). *Tous ses efforts pour bien faire* (France, Le crime de Sylv. Bonnard 152). *Sans aucun effort pour l'arrêter* (Daudet, Sapho 310). *Les efforts de deux autres pour le sauver* (Zola, Vérité 132).

Anm. Den nærmere forbindelse mellem *effort* og *pour* + inf. er udviklet af tilfælde som *faire des efforts pour*, hvor *pour* opr. hører til verbet (*l'effort qu'il fit pour y résister* Sapho 167). Samme bemærkning gælder flere af de her nævnte tilfælde.

force: *Sans force pour soulever un doigt* (Zola, La joie de vivre 399). *La force me manquait pour dormir* (About, Le roi des montagnes 131). *Sans force pour reprendre la querelle ni faire la chambre propre autour d'eux* (Daudet, Sapho 94). *Tant qu'un peu de force me reste pour le dire* (Zola, Vérité 552).

occasion: *[Il] jugea l'occasion bonne pour ôter la parole à Delbos* (Zola, Vérité 142). *Il lui serait facile de saisir l'occasion pour la* [sc. lønnen] *diminuer* (Lavedan, Mamzelle Vertu 20). *Guettant une occasion pour reparler de l'affaire* (Zola, L'assommoir 373). *Belle occasion pour en finir avec la vie!* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 330). *Une occasion excellente pour le faire sauter* (Zola, Terre 361). *Alors, vous comprenez, bonne occasion pour écraser la laïque* (Z. Vérité 89).

prétexte: *Cette invention lui servait de prétexte pour revoir la jeune fille* (Daudet, Tart. sur les Alpes 263). *La peinture lui était un bon prétexte pour causer de tout près avec la jeune fille* (Daudet, Numa R. 35). *Un prétexte en somme pour le retenir* (D. L'immortel 294). *Elle eut plus d'un prétexte pour ne pas sortir* (D. Sapho 216). *Ce leur avait été un prétexte pour disposer une petite pièce tout orientale* (Bourget, Cruelle énigme 19). *Je n'aurai plus de prétexte pour rester à Paris* (France, Le lys rouge 317).

raison: *le comte avait les plus fortes raisons pour être troublé* (Bourget, Cruelle énigme 4). *J'ai une bonne raison pour prendre aujourd'hui mon vieux jonc* (France, Le crime de Sylv. Bonnard 143). *Il avait ses raisons pour trouver la vie bonne* (Daudet, L'immortel 257). *Ce n'est pas une raison pour venir* (Meilhac et Halévy, Le mari de la débutante II 3). *Raison de plus pour nous parler d'un peu plus loin* (smst. I 7). *Raison de plus pour le choisir* (Gyp, Autour du divorce 162). *Raison de plus pour la forcer à faire un beau mariage* (Zola, Travail 497). *Était-ce une raison pour la mettre nue comme un ver?* (Zola, La joie de vivre 122).

répugnance: *La respectueuse répugnance qu'on témoignait pour déranger un si important personnage* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 108). *Leur instinctive répugnance pour venir en aide aux plus infirmes* (Revue d. d. Mondes, févr. 1901, 769).

tentative: *Mes timides et secrètes tentatives pour franchir le seuil auguste* (Daudet, Trente ans de Paris 18). *Après deux tentatives pour se rapprocher de Tartarin* (D. Tartarin sur les Alpes 313). *Toutes les tentatives pour le retirer furent vaines* (smst. 243).

Foruden disse mere eller mindre hyppige tilfælde kan desuden nævnes:

Colomba qui avait fait quelque résistance pour se mettre à table (Mérimée, Colomba 46—47). *Notre pays, où on a moins de facilité qu'en Allemagne pour se tenir au courant de la science* (G. P., i en anmældelse). *Elle avait donc bien des titres pour rester historique* (Despois, Le théâtre fr. sous Louis XIV 26). *D'une adresse remarquable pour tirer des gens et des choses le plus de bénéfice possible* (Zola, Vérité 226). *J'ai vraiment des dispositions particulières pour jouer les confidents de comédie* (Mirbeau, Les 21 jours d'un neurasthénique 115). *Pensez très bien, écrivez très bien. C'est-là l'unique secret pour plaire à vos lecteurs* (France, Le livre de mon ami 268). *Non que ses motifs pour rechercher Audent ne fussent simples* (Rosny, Thérèse Degaudy 53). *Le curé savait bien les ressources pour conduire et tenir les hommes* (Maupassant, Une vie 234). *Il signale quelques remèdes pour les rendre moins fréquentes* (La Revue 1 avril 1902, 115).

§ 14. Ved kortfattethed i udtrykket føjes undertiden en hensigtsinfinitiv umiddelbart til et substantiv, f. ex. *Son geste pour le retenir* (Daudet, Sapho 167) = *le geste qu'il fit pour le retenir. Tout ça des inventions pour te faire partir* (smst. 142). *Ces manœuvres d'une légalité douteuse, pour avoir le domaine et la fortune* (Zola, Vérité 132). *Toutes leurs machines pour se passer des patrons* (Zola, Travail 489). *Ses phrases pour la décider* (Daudet, Numa 100). *Ce n'est pas une ruse [que tu inventes] pour me quitter?* (Revue des deux mondes 15 sept. 1901, 304).

§ 15. En række adjektiver forbindes med *pour* + inf. i tilfælde, hvor ellers *à* eller (sjældnere) *de* har været brugelig (men dog aldrig i tilfælde som *un homme difficile à tromper*):

admirable: *Le temps est admirable pour se promener* (Maupassant, Bel-Ami 107).

adroit: *Vous n'êtes pas très adroit pour cacher vos sentiments* (France, Le lys rouge 333).

bon: *Est-ce que Delphin n'était pas bon pour servir la patrie?*

(Zola, La Terre 450). *Mon vieux Crainquebille, t'es plus bon que pour lever le coude* (France, Crainquebille 55).

compétent, incompétent: *je ne suis pas compétent pour le dire* (Maître phonétique 1902, 131). *Je serai tout à fait incompétente pour vous parler de l'enseignement scientifique* (Kromann, 100 fr. Breve 19—20).

difficile: *l'singe, qu'y paraît qu'est ordinairement pas difficile pour se marier* (Gyp, Jacquette et Zouzou 127).

excellent: *Un frein moral, excellent pour arrêter les femmes sur la pente de la trahison* (Zola, Vérité 72).

fort: *[Elle] se trouva ensuite moins forte pour se défendre* (Theuriet, Contes de la Marjolaine 100—101). *Après ça il a été plus fort pour les punir* (Maître phonétique 1902, 31).

impuissant: *Les paroles sont impuissantes pour reconnaître un tel service* (Labiche, Voyage de M. Perrichon II 10).

infaillible: *Elle finit . . par trouver un moyen qui lui parut presque infaillible pour arriver à une explication* (Bourget, Cruelle énigme 235—236).

libre: *Elle comptait aussi être de la sorte plus libre, pour faire sa malle le lendemain* (Zola, La joie de vivre 324). *Nous serons plus libres pour causer* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 115). *Toute la place resta libre pour jouer* (samme, Belle Nivernaise).

nécessaire: *Il n'avait ni la liberté d'esprit, ni la logique nécessaires pour discuter les fables de son journal* (Zola, Vérité 429; sml. smst. 570: *il acceptait que des générations fussent nécessaires, afin de tirer la France de son engourdissement*). *Il n'avait pas . . . l'énergie nécessaire pour mettre un peu d'ordre dans une affaire si compliquée* (Zola, Travail 428). *Il avait la force d'âme nécessaire pour se rendre impénétrable* (Mérimée, Colomba 30).

paresseux: *Il est d'ailleurs si paresseux pour écrire* (Mérimée, Colomba 139). Le Dict. général angiver *à* og *pour*.

pire: *Nous sommes pires que des geôliers pour nous voler les rations* (La Revue, mai 1903, 410).

prêt: *Le logement est prêt pour le recevoir* (Delvau, A la porte du paradis 96). *C'est comme ça que tu es prête pour déjeuner?* (Marni, A table 268). *A peine un peu pâlie par l'exil, mais ses vrilles toutes prêtes pour grimper* (Daudet, Les rois en exil 452).

seul: *elle était seule pour travailler à présent* (Daudet, Fromont 293).

souverain: *cet éblouissant petit-lait d'Arvillard souverain pour calmer les nerfs et satiner la peau des baigneuses* (Daudet, Numa 225).

supérieur: *C'est en ce point que les langues artificielles sont infiniment supérieures aux idiomes vivants pour remplir la fonction spéciale de langage auxiliaire* (La Revue, janv. 1902, 13).

utile: *Dupuis lui serait utile pour occuper son mari* (Gyp, Leurs âmes 161).

zélé: *Si c'était là le service militaire, il n'y a pas de jeune Français qui ne fût très zélé pour l'accomplir* (Gohier, L'armée contre la nation 19).

d'accord: *Ils étaient d'accord pour s'occuper* (Kahn, Les petites âmes pressées 167). *Chacun est d'accord pour déclarer que . . .* (Mirbeau, Journal d'une femme de chambre 45). *C'est dommage que tous les Français ne sont pas d'accord pour réclamer la justice impartiale pour tous* (Clémenceau, L'iniquité 110).

sans égal: *Il [Zola] est sans égal pour peindre tout ce qui est confus et démesuré* (Lanson, Hist. de la litt. franç. 1054). Sml. ovenfor *sans force pour.*

§ 16. Endelig anvendes *pour* + infinitiv i final betydning efter flere adverbier:

suffisamment: *Elle était suffisamment instruite pour ne rien ignorer* (Zola, La joie de vivre 188).

assez: *Elle est assez simple pour croire que la raison s'augmente avec les années* (France, Le crime de Sylv. Bonnard 121). *Soyez assez bon pour calculer ce que peuvent valoir votre foin et vos pêches* (Cherbuliez, Miss Rovel 26; det normale udtryk for dansk «vær saa god at . .»). Undertiden *juste* paa samme maade: *Son logis, grand tout juste pour y dormir et s'y asseoir* (Maupassant, Bel-Ami 95).

Anm. Gammeldags og meget sjældent er *de* efter *assez: Tu ne me penses pas assez barbare, si je suis fâché avec ses dames, de vouloir que vous le soyez aussi?* (Zola, Vérité 210).

trop: *Ce n'était pas trop de deux ou trois confrères pour le retenir* (Daudet, L'immortel 313). Særlig mærkes, at *pour* + inf. regelmæssigt anvendes i stedet for en subjektsinfinitiv med *de* efter *il est trop tard*: *Il est trop tard pour prendre le train* (Maupassant, Bel-Ami 371). *Il est trop tard, je le crains, pour réparer ma faute* (Zola, Vérité 301). *Il est maintenant trop tard pour revenir sur cette*

question (Kromann, 100 fr. breve 32). — Men: *c'est déjà trop d'être venu ce soir.*

Anm. 1. Efter *trop* + adjektiv følger *à* (eller *pour*) + inf., naar infinitiven hører til adjektivet: *Trop subtil à lui tirer sa signature, quand il avait besoin d'argent* (France, Le lys rouge 27), eller *de* + inf. i tilfælde som *je serai trop heureux de vous être utile,* hvor *trop* staar i betydningen «særdeles» (literært og gammeldags).

Anm. 2. Som oftest har infinitiven fælles subjekt med sætningsverbet, men det er ikke nødvendigt, f. ex.: *Il m'a déclaré tout à l'heure que les affaires allaient trop mal pour les continuer en France* (Daudet, Les rois en exil 263).

bien: *Il sera très bien ici pour préparer son discours* (Daudet, Numa Roumestan 201). — *Tu es bien faible pour porter des liqueurs fortes* (Champsaur, Dinah Samuel 381). *Très beau, il semblait bien épais et vulgaire pour plaire à une esthète* (France, Le lys rouge 4).

très: *Il faisait très froid pour rester assis* (Ohnet, Sans dot; Jungs læsebog).

à l'aise, à merveille, à temps, à propos, à point: *Nous serons d'autant plus à l'aise pour procéder à votre petite enquête* (Revue bleue 1902, 68 b). *Nous serons plus à l'aise pour causer* (Theuriet, Contes de la Marjolaine 86). *Nous y serons à merveille pour causer* (Cherbuliez, Miss Rovel 133). *Hettéma se précipite, arrive à temps pour lui arracher de force le flacon de laudanum* (Daudet, Sapho 330). *Il se hâtait de descendre de chez lui à temps pour prendre le courrier lui même* (Bourget, Cruelle Énigme 115). *Le Corfiote survint à propos pour me dispenser de répondre* (About, Le roi des Mont. 143). *Mme Simons arriva juste à point pour voir les soldats* (smst. 172).

§ 17. I det literære sprog forekommer *pour* + inf. som rest af ældre sprogbrug i stedet for en aarsagssætning med *parce que,* men kun i perfektum:

Il y a des livres qu'il reconnatt pour les avoir lus (Daudet, From. 261). *Condamné à une dure peine pour avoir tué un gendarme* (Zola, Travail 610—611). *Pour s'être bourrés de framboises, Excourbaniès et Bravida commençaient à souffrir cruellement* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 218). *Un jour, pour s'être oubliée jusqu'à donner du grain aux poules, elle faillit avoir la tête fendue* (Zola, Terre 378). *Me sentant la tête un peu lourde pour avoir trop valsé* (Lavedan, Mamzelle Vertu 324). *Napoléon n'est remarquable que pour avoir donné un coup de*

pied dans le ventre de Volney (France, Le lys rouge 54). *Fameux pour avoir détourné dans un ministère les fonds secrets d'une année entière* (samme, L'anneau d'améthyste 112—113). Henført til objektet: *On m'a révoqué pour avoir dit tout haut ce que je pensais* (Zola, Vérité 306), til hensynsobjektet: *Quelle reconnaisance ses nièces lui devraient pour s'être résignée à ce métier de chien* (Zola, Terre 384).

§ 18. I forbindelse med en nægtelse faar denne aarsags-infinitiv af sig selv indrømmende betydning (sml. «fordi han er fattig, behøver han ikke at være en bedrager»). *Vois-tu, pour avoir modelé quelques méchantes figures, je ne suis pas un sculpteur* (France, Le lys rouge 303). *Il savait que Mme Castel, pour être en apparence plus maîtresse d'elle que sa fille, n'était guère plus sage* (Bourget, Cruelle énigme 16). *Cette ferveur nationale, pour être apaisée, subsiste cependant* (Ernest-Charles, La litt. d'aujourd'hui 239). *Pour être mieux composé que les deux romans antérieurs, le Mariage de minuit n'en a pas moins une ordonnance assez irrégulière* (La Revue 15. 4. 03, 223). *Pour être fée, on n'en est pas moins femme, me disais-je* (France, Le crime de Sylv. Bonnard 116).

Denne brug af *pour* + inf. er ligesom den i § 17 nævnte væsenlig literær. Naar man af og til i texter, der gengiver det alm. omgangssprog træffer udtryk som *Pour être critique, on n'en est pas moins homme* (Marni, A table 80) kan man heri, som i det sidste af ovenfor nævnte exempler, se en reminiscens fra den berømte replik i Molières Tartufe III 3: *Pour être dévot, je n'en suis pas moins homme.*

§ 19. *Pour* + infinitiv kan træde i stedet for en begrundende aarsagssætning med *puisque*:

Il faut que mademoisselle Préfère vous aime beaucoup pour être devenue tout d'un coup si bonne avec moi (France, Le crime de Sylv. Bonnard 215). *Sommes-nous en carnaval pour la promener de la sorte?* (Mérimée, Lettres d'Espagne; = *puisque tu la promènes*). *Elle disait qu'on voulait donc la voir mourir, pour la laisser si longtemps sans secours* (Zola, La joie de vivre 380). *A qui donc peux-tu écrire pour en* [sc. *de papier*] *user tant?* (Mirbeau, Journal d'une femme de chambre 46). *Qu'avait-il de si pressé, de si grave à lui dire, pour venir jusque-là dans ce guêpier d'ennui?* (Daudet, L'immortel 195—196). *Eh! qu'a donc le colonel, pour sortir ainsi tout éperdu, sans voir personne?* (Legouvé, La fleur de Tlemcen sc. 10).

Oprindelsen til denne anvendelse af *pour* + infinitiv maa søges i den finale betydning deraf. Siger man *il faut être bête pour faire cela*, betyder det, at der til udførelsen af den og den handling, som fremstilles som en mulighed, kræves en vis dumhed. Men samme sætning kan ogsaa anvendes, naar handlingen foreligger som et faktum, f. ex. *il faut que ton mari soit fou pour te charger d'une commission pareille* (Daudet, rois en exil 380), *Faut-il être bête pour se tuer!* (Zola, La joie de vivre 447), og handlingens indtræden kommer da til at staa som en forklaring af den fremsatte paastand; sml. samme forhold ved at-sætning med *pour: pour que le préfet se soit dérangé, il faut que vous soyez un fameux scélérat* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 287). Det samme gælder i tilfælde som: *Qu'avaient-ils fait pour être punis de la sorte?* (Zola, Terre 111). *Une blonde qui devait avoir du dévouement, pour consentir à s'enterrer dans ce pays de loups* (Zola, La joie de vivre 87). Efter verbet *avoir* plejer *à* + inf. regelmæssigt at anvendes i denne betydning: *Qu'as-tu à pleurer?* betyder opr. «Hvad har du at græde (for)?» hvilket gaar over til «Hvad fejler du, at du græder?», hvorefter *à* + inf. kan anvendes begrundende (epexegetisk) paa samme maade som *de* + inf., f. ex. *Que tu es drôle, à faire cette tête-là avec moi* (Zola, Fécondité 299). Imidlertid konkurrerer *pour* + inf. ogsaa paa dette punkt med *à* + inf.: *Qu'a-t-il donc pour être si glorieux? Son nom, son titre?* (Daudet, Rois en exil 202). *Qu'avez-vous pour pleurer ainsi?* (Holl, Les deux idoles 193). *Je lui demandais ce qu'elle avait l'autre jour pour pleurer ainsi* (smst. 123).

§ 20. Som ovenfor nævnt kan *pour* + inf. forekomme i de fleste af de betydninger, hvori *pour* ellers forbindes med nominer (cf. § 6, 3 første sætn., § 11). Saaledes: *Bien qu'il passât pour avoir beaucoup de «denrée»*, (Daudet, Belle Nivernaise) ≠ *passer pour honnête homme.* — *J'aurais donné dix ans de ma vie pour n'avoir pas fait ce voyage* (Daudet, Fromont 375) ≠ *on ne donne rien pour rien.* — *Les vieilles pantoufles que tout le monde reconnaît pour vous avoir appartenus* [sic!] (Mirbeau, Journal d'nne femme de chambre 282) ≠ *son mari qu'elle connaissait pour vindicatif* (Musset, Confessions 58). — *On en sera quitte pour la consoler* (Marni, Celles qu'on ignore 33). *Ferray, qui en serait quitte pour supporter les frais de son enterrement* (Cherbuliez, Miss Rovel 95) ≠ *en être quitte pour la peur.* — *Vous n'en mourrez pas pour l'avoir d'vant vous* (Gyp, Israël

146). *La Jungfrau ne perdrait rien pour attendre* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 221). *Giudice ne perdra rien pour attendre* (Mérimée, Colomba 86) ≠ *On ne meurt pas pour un jour d'abstinence* (Feuillet, Roman d'un j. h. pauvre 45). — *Cent cinquante votèrent pour rester avec Tartarin* (Daudet, Port Tarascon 137) ≠ *voter pour le service obligatoire.*

§ 21. De foregaaende afsnit viser gennemgaaende en forkærlighed for *pour* + inf. i stedet for *à* + inf. i adskillige tilfælde. Folkesproget gaar endnu videre, idet *pour* + inf. der ogsaa forekommer i tilfælde som: *Faut pas que tu croies qu' Alain est malade pour mourir* (Gyp, Jacquette et Zouzou 10). *A s'mettra pour prier* (Rictus, Les soliloques du pauvre 68).

De illustrerede Haandskrifter af Terents.[1]

Af J. L. Ussing.

Varro havde, som bekendt, paa sine gamle Dage udgivet et Skrift, som hed *Hebdomades sive de Imaginibus*, hvori han afbildede 700 berømte Mænds Portræter med tilhørende Epigrammer. En saadan Meddelelse af Portræter maa have været noget Ualmindeligt, siden Plinius XXXV 11 kunde omtale det som en velsignelsesrig Opfindelse, *benignissimum inventum*, at han *non passus est intercidere figuras aut vetustatem ævi contra homines valere, inventor muneris etiam Dis invidiosi, quando immortalitatem non solum dedit, verum etiam in omnes terras misit, ut præsentes esse ubique ceu Di possent.* Denne høittravende Deklamation bragte en Tid Fortolkerne til at tænke sig, at han maatte have opfundet Træsnit eller Farvetryk eller en anden af de mekaniske Reproduktionsmaader, som Nutiden anvender; men disse Fantasier ere for længe siden opgivne, og nu ere Alle enige om at der kun er Tale om en simpel Kopiering ganske af samme Art som Afskrivningen. I mathematiske, astronomiske og techniske Haandskrifter var der fuldt op af Billeder; uden dem kunde Texten ikke forstaaes. Ligesom man udstyrede Bibliothekerne med Buster af Forfatterne, har man sikkert ogsaa undertiden forsynet en anset Forfatters Værker med et tegnet Portræt af ham, og naar man smykkede Vægge og Gulve med Billeder hentede fra Digternes Værker, laa det jo nær ogsaa at medgive deres Haandskrifter lignende Prydelser, saa meget mere som man til Skolebrug plejede at udføre Billedtavler, hvorpaa den trojanske Krig og lignende Sagnkredse vare fremstillede med udtrykkelig Henvisning til de Digtere, der havde skildret dem. Hvor tidlig man er begyndt hermed, kunne vi ikke angive; mulig allerede i den alexandrinske Tid; de illustrerede Haandskrifter, som vi have af klassiske Forfattere, tilhøre Oldtidens Slutning eller Middelalderen, men Originalerne gaa længere tilbage. Som de berømteste af disse Haandskrifter kunne vi nævne: den Ambrosianske Iliade, Wienerhaand-

---

[1] Harvard Studies XIV, 1903.

skrifterne af Genesis og af Dioskorides, Leydenerhaandskriftet af Aratos, Vaticanerhaandskriftet af Vergil og flere Haandskrifter af Terents. Man har længe været opmærksom paa disse Haandskrifters Betydning baade i antikvarisk og kunsthistorisk Henseende, og de fleste af dem ere enten helt eller delvis udgivne i tidligere Dage; og den nyeste Tid har skjænket os flere fuldt tilfredsstillende Gjengivelser, saasom Hartels og Wickhoffs Wiener Genesis, De Nolhacs Le Virgile du Vatican (1897), Thieles Antike Himmelsbilder, der illustrirte Aratus (1898), hvortil endnu kan tilføies *Westons* Illustrated Terence Manuscripts i Harvard Studies 1903.

Terents har igjennem alle Tider været en af de mest læste Oldtidsforfattere, og der er ingen af dem, af hvem vi have saa mange illustrerede Haandskrifter tilbage. I det ældste og bedste Terentshaandskrift, Cod. Bembinus fra IV Aarh., findes dog ingen Billeder. Disse optræde først i de yngre Haandskrifter, der henføres til en vis Calliopius, hvis Tid vi ikke kjende, og særlig i den Klasse af disse, hvis Hovedrepræsentant er den af Faernus benyttede Cod. Victorianus (Sæc. IX). Det fuldstændigste og bedste af disse Billedhaandskrifter er Cod. Vaticanus 3868 (Sæc. IX). Kun lidet yngre er Parisinus 7899. Som det 3die fortjener at nævnes Ambrosianus (Sæc. X). Disse 3 Haandskrifter har Weston omhyggelig gjennemgaaet, og dertil har han, med Forbigaaelse af alle de andre Haandskrifter og Brudstykker af saadanne, føiet et 4de, meget senere, Cod. Dunelmensis i Oxford (Sæc. XIV). Medens de tidligere Udgaver omfattede hver for sig et enkelt Haandskrift, har han holdt sig til en enkelt Komedie (Phormio) og sammenstillet alle de dertil hørende Billeder i de omtalte 4 Haandskrifter, som han har gjengivet i udmærkede Fotografier. Man faar derved en fortrinlig Oversigt over det hele Stof. Det viser sig da ved det første Øiekast, at disse Billeder ikke ere frie Fostere af Afskriverens Fantasi, men at de hidrøre fra den samme Original, der er kopieret og atter kopieret mangfoldige Gange med større eller mindre Dygtighed og Forstand. Vi faa i Virkeligheden et Billede af Stykkernes Opførelse paa den Tid, da Originalen blev tegnet, om end mere eller mindre afbleget i Tidernes Løb. Vidste vi blot, hvor langt vi turde føre denne Original tilbage i Tiden! I Digterens egen Tid høre disse maskerede Skuespillere ikke hjemme; saa kunde der jo ikke tales om Minespil, som i Phormio v. 210 ff. Maskerne bleve først indførte i Begyndelsen af det første Aarhundrede før Chr., formodent-

lig fordi Theatrenes stadig voxende Størrelse anbefalede at efterligne Grækernes Exempel i denne Henseende. Cicero beretter (de Oratore III 221), at den berømte Skuespiller Roscius endnu i Begyndelsen spillede uden Maske, og at de, der havde set ham saaledes, ikke syntes rigtig om ham, naar han havde Maske paa. Naar Diomedes (Gr. Lat. I 489) tillægger ham Indførelsen af Maskerne, er Kilden til denne Efterretning sikkert Suetonius, om ikke selve Varro; men Billedhaandskrifternes Tid er senere. Den af Leo (Rheinisch. Mus. XXXVIII S. 343 f.) anstillede Sammenligning med pompeianske Malerier synes mig ikke at vise, at de ere samtidige med disse. Vi tør snarere sætte dem til det 3die eller Begyndelsen af det 4de Aarh.; længere kunne vi ikke gaa ned; thi i Donats Tid vare Maskerne igjen afskaffede, se Anm. til Andria 4, 3, 1.

Forrest i Originalhaandskriftet har Digterens Portræt staaet; det findes endnu i Vaticanerhaandskriftet. At det i sidste Instans skulde gaa tilbage til et virkelig authentisk Portræt, er naturligvis ikke at antage. Foran ethvert Stykke ser man et Skab med Hylder, hvorpaa de i Stykket anvendte Masker ere opstillede. Dernæst foran enhver Scene et Billede, hvor Personerne ere afbildede i Række fra venstre til høire, ganske ligesom i Overskriften over Scenen, d. v. s. i den Orden, hvori de tage Ordet. Efter at Billedet var færdigt, har Maleren ogsaa skrevet Navnene over Personerne. Her findes en sjælden Gang Exempel paa at et Par Navne ere ombyttede, en Skjødesløshed som selvfølgelig er uden al Betydning.

Det Flygtige og i de yngre Haandskrifter undertiden helt Karikaturagtige i disse Billeder er ikke i Stand til at berøve dem deres Værd som Vidnesbyrd om Kostumet, Iscenesættelsen og Spillemaaden i Komedierne, og Forfatterne have ogsaa forstaaet at benytte dem, først og fremmest *Wieseler* i hans «Theatergebäude und Denkmäler des Bühnenwesens bei den Griechen und Römern (1851)». Scenedekoration er der saa godt som ikke Tale om; Begyndelsesbilledet i Heautontimorumenos danner en Undtagelse. En Dør, som en af Personerne skal gaa ud eller ind ad, antydes ved to opreiste Stokke med et Tværtræ over ligesom en Galge; først i de allerseneste Haandskrifter, som Dunelmensis, findes Afbildning af en virkelig Bygning med en Port. Men vi gjøre Bekjendtskab med de forskjellige Charaktermasker. De gamle Mænds, og endnu mere Slavernes, udmærke sig ved den overordentlig store Mund, medens Kvindernes og de unge Mænds vise

naturlige og tiltalende Ansigter. Kostumet er det almindelig bekjendte, den lange Tunica med den store Kappe, Pallium over. Hos Slaverne er denne meget lille, egentlig kun en Las eller et Tørklæde, der kunde bindes om Livet; de holde den for det Meste i Haanden. *Leo* (l. l. S. 339) kalder den *κοσύμβη*, jeg veed ikke med hvilken Ret; den synes virkelig at være kaldt pallium; man sammenligne Billedet til Phormio 5, 6 med v. 4 (844): *Sed ego nunc mihi cesso, qui non umerum hunc onero pallio.* Spillemaaden har været voldsom og Gestikulationen overordentlig stærk. Det er interessant at iagttage Overensstemmelsen med Quintilians Behandling af det samme Emne XI 3, 65 ff., skjøndt vi i disse flygtige Billeder ikke fuldstændig kunne følge Veltalenhedslærerens udførlige Drøftelse af Gestikulationsspørgsmaalet. Westons Forsøg derpaa fortjener megen Anerkjendelse.

Den anden Afhandling i Harvard Studies, *J. C. Watson,* The relation of the Scene-headings to the miniatures in manuscripts of Terence, er over 6 Gange saa lang, men Indholdet svarer ikke til Størrelsen. Det vidtløftige statistiske Materiale behøvedes ikke for at godtgjøre Resultater, som dels vare strax iøinefaldende, dels allerede fremsatte af Leo i den ovfr. anførte Afhandling. Roses maa det dog, at han (p. 86) ved Behandlingen af det bekendte Billede til Eunuchus 4, 7 (Wieseler X 5 og Baumeister, Denkmäler d. klass. Alterthums II S. 831 Abb. 914) har forsvaret Wieselers Opfattelse imod Leos. Det er ikke en Sten, som den 2den Slave fra venstre holder i Haanden; her kæmpes ikke med saa farlige Vaaben; det er, som der staar v. 777, en Svamp, *peniculus,* som han har forsynet sig med «for at aftørre det Blod, der vilde flyde». Og det, som den forreste af Slaverne har i Haanden, er heller ikke nogen Svamp; det er en Knut, stemmende med hans Betegnelse som *lorarius.* Derimod har Watson p. 92 f. misforstaaet Billedet til Phorm. 2, 3 (348), og det i fuldstændig Strid med de af ham selv opstillede Regler for Personernes Ordning. Det er kun i Pariserhaandskriftet, at Navnene ere forbyttede; alle de andre have dem rigtige; først Demipho, der beklager sig over den Behandling, han har været Gjenstand for; derefter Geta i Samtale med Phormio, som med forstilt Pathos udraaber v. 351 f.: *Pro Deum immortalium, Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho?.* Det er først efter at Phormio er gaaet bort (v. 440), at Demipho henvender sig til de 3 Vidner, *advocati,* som han har

medbragt (350), men som hidtil have været stumme Personer. De fleste Haandskrifter begynde ogsaa en ny Scene v. 441, medens Bembinus betragter det Hele som een, og derfor ogsaa har Vidnernes Navne med i Overskriften v. 348. De illustrerede Haandskrifter have ogsaa afbildet dem her, skjøndt det ikke var strengt nødvendigt, at de havde dem før v. 441.

Anmeldelser.

Paul Shorey, The Unity of Plato's Thought (Særtryk af Chicago-Universitetets «Decennial Publications», First Series Vol. VI). Chicago 1903, University Press. 88 S. 4°.

I det sidste Aarhundredes Studier over Platons philosophiske Skrifter møde vi atter og atter den samme Modsætning: Modsætningen mellem en Retning, der betoner Enheden i Platons philosophiske Lærebygning, og en Retning, der bestræber sig for at udfinde Lærens Tilblivelse eller, som man særlig i den sidste Tid har lagt Vægten paa, dens gradvise Omformning. Det Arbejde, som her skal omtales, tilhører fuldt ud den første Retning, uagtet Forfatteren ganske vist ikke er døv for Belæring fra modsat Side. Det indeholder en skarp, tildels endogsaa vægtig, Kritik af mange af de nyere Platonforskeres Hovedpaastande; særlig mod Lutosławski rettes der det ene Angreb efter det andet, og ikke sjælden med fuld Føje.

Ganske vist er Forfatteren i Hovedsagen enig med de moderne Forskere angaaende den chronologiske Ordning af Platons Dialoger; han finder det sandsynligt, at «Staten» er ældre end alle eller de fleste af de «dialektiske» Dialoger («Parmenides», «Sophisten», «Politikos», «Philebos»). Men han betragter det chronologiske Spørgsmaal som temmelig ligegyldigt, idet han bestræber sig for at vise, at, hvad enten vi tænke os Dialogerne affattede i den ene Rækkefølge eller i den anden, er Platons Lære dog allevegne den samme.

Den Maade, hvorpaa Forfatteren charakteriserer den moderne Platonforskning, er ikke ganske retfærdig. Han fremstiller (S. 3) Sagen, som om de sprogstatistiske Undersøgelser, hvorom han udtaler sig meget overlegent, udgjorde Nerven i alle de nyere Forskninger, og som om Sprogstatistikerne efter først ad sproglig Vej at have fastslaaet en bestemt chronologisk Rækkefølge af Dialogerne derefter havde givet sig til at opspore Uoverensstemmelser i philosophisk Henseende mellem de forskellige Dialoger for ad den Vej at vinde Bekræftelse paa de Resultater, som allerede gjennem Sprogstatistiken vare fastslaaede. Men i Virkeligheden er Forholdet det, at de chronologiske Kriterier, som Indholdet frembyder, lige fra Campbell skrev sin Indledning til «Sophisten» og «Politikos», have staaet de sproglige ganske sideordnet og haft ligesaa megen Vægt og Betydning som de. Imidlertid bebrejder Forfatteren sine Modstandere, at de for at bestyrke deres Chronologi gjøre sig skyldige i Overdrivelse af Uoverensstemmelserne mellem de forskjellige Dialogers Philosophi, idet de bilde sig ind at finde Modsigelse i Tanken, hvor der kun foreligger

Uoverensstemmelser i Udtrykkene og i den litterære Form, og han opstiller for sin egen Fortolkning den Regel (S. 5), at vi kun maa antage Modsigelser eller Ændringer i Platons Tankegang i det Tilfælde, at vi ikke kunne give en rationel litterær eller psychologisk Forklaring af Afvigelserne i den Form, hvori Tankerne ere udtrykte.

Hvor kjønt denne Regel end kan lyde, maa den dog som Udgangspunkt siges at være forkastelig, idet den forudsætter som givet eller dog som overvejende sandsynligt Noget, hvorom vi paa Forhaand aldeles Intet kunne vide, — den «begs the question», som Forfatteren idelig beskylder sine Modstandere for. Unægtelig har han Ret i (S. 30), at Bevisbyrden paahviler dem, der hævde, at Platon i Tidens Løb har skiftet Anskuelser, men derfor har han alligevel ikke Ret til at betragte den modsatte Paastand som et gyldigt Udgangspunkt, saa længe indtil den har faaet en efter hans Mening fyldestgjørende Gjendrivelse.

Med Valget af dette Udgangspunkt stemmer ogsaa Afhandlingens hele Økonomi. Den falder i to Dele, idet der først gives en systematisk Oversigt over visse af Platons Hovedlærdomme, og dernæst gjøres et Forsøg paa at vise de enkelte Dialogers Overensstemmelse hermed. Paa den Maade mener Forfatteren at naa til det negative Resultat, at Dialogernes Chronologi kan være os ligegyldig, og at det er umuligt at skjelne imellem forskjellige Udviklingstrin indenfor Platons Philosophi, og han mener tillige, at dette Resultat særlig er af Betydning, fordi det er vundet igjennem en positiv Fortolkning af Platons «virkelige Meninger» (S. 49). — Men dette er en ganske bagvendt Methode. Opgaven maa tværtimod være den at begynde med at undersøge de enkelte Dialoger hver for sig og se at udfinde, hvad Platons «virkelige Mening» er med hver enkelt Dialog; saa maa det bagefter vise sig, om det kan lade sig gjøre at uddrage en Fællesextrakt af dem.

I Enkelthederne maa det indrømmes, at Forfatteren ofte gjør sunde og forstandige Betragtninger gjældende. Hans Formaning om at erindre, at Platon ikke blot er philosophisk Tænker, men ogsaa dramatisk Kunstner og moralsk og religiøs Lærer, saavelsom hans Advarsel mod at glemme, at Dialogerne ere dramatiske Værker, hvor Forfatteren ikke umiddelbart staaer inde for hvert Ord, der bliver sagt — eller ikke sagt (S. 5—6), fortjener alvorlig Opmærksomhed. Desværre glemmer han selv et Sted denne Advarsel, idet han i Anledning af de Steder i «Phædon», hvor Ideerne omtales som hyppig drøftede i Sokrates's Omgangskreds — hvoraf mange have sluttet, at Platon, før han skrev «Phædon», maa have udviklet Ideelæren i andre Skrifter —, bemærker, at Platon til enhver Tid kunde henvise til en hvilkensomhelst Del af sin Lære (S. 35, Anm. 236); han glemmer her, at det jo ikke er Platon, men Sokrates, der taler. Denne Fejl er imid-

lertid saare almindelig i den moderne Platonforskning. — Han har Ret i at betone (S. 6), at vi, naar der i en platonisk Dialog begaaes en logisk Fejlslutning, ikke uden videre have Lov til at slutte, at Platons Logik — hvis Udvikling især Lutosławski har bestræbt sig for at udforske — paa den Tid var mindre fuldkommen, end den senere blev; thi Fejlen kan jo godt være indført af Platon med fuld Bevidsthed. Men i Praxis vil Faren rigtignok i Reglen ikke være saa stor; med lidt god Villie kan man nok af Sammenhængen og vedkommende Dialogs Tendens se, om Platon selv har anseet det fremførte Raisonnement for gyldigt eller ikke. Vi have ganske vist ikke Lov til at slutte, at Platon paa ethvert Punkt af sin Forfattervirksomhed ikke var naaet til andre Resultater end dem, han direkte udtaler; men vi have heller ikke Lov til med Forfatteren at gaa ud fra, at han altid havde hele sit fuldfærdige System i Baghaanden.

Forfatterens Forsøg paa at bortfortolke Modsigelser mellem forskjellige Dialoger ere gjennemgaaende uheldige. Overfor det ofte paaviste Forhold, at der i «Protagoras» optræder fem Kardinaldyder, men i «Staten» og andre senere Dialoger kun fire, bemærker han, at der selv i «Staten» omtales andre Dyder (S. 12). Han forvexler her Dyder og Kardinaldyder; naar Fromheden, som det skeer i «Euthyphron», bliver udelukket fra Kardinaldyderne, er Meningen ikke, at den derved helt bliver «elimineret» (Anm. 58), men kun, at den nu opfattes som en Underafdeling af Retfærdigheden og ikke længere som en selvstændig Kardinaldyd, sideordnet med de fire andre.

Det er jo især med Hensyn til Ideelæren, at man har ment at kunne paavise Modsigelser mellem Platons forskjellige Skrifter. For at slippe ud over disse nødsages Forfatteren til at henvise Alt, hvad der gaaer ud over den simple Lære, at der findes et ubestemmeligt Noget, som kaldes Ideer, til det Mythiskes Verden. Platon «siger os ikke, hvad de ere, men at de ere» (S. 28). Men det er en daarlig Udvej at løse Modsigelserne ved at fremstille hele Læren i taaget Ubestemthed. Ikke bedre slipper Forfatteren fra Modsigelsen mellem «Staten», hvor det Ikke-Værende fremstilles som ganske utilgjængeligt saavel for Forestilling som for Viden (p. 477 A), og «Sophisten», hvor der sondres imellem to Arter af Ikke-Værende, hvoraf den ene, som har sit Væsen i Forskjelligheden, virkelig kan opfattes. Han mener her (S. 53 ff.), at Platon ogsaa i «Staten» var klar over, at Udtrykket «det Ikke-Værende» er tvetydigt, eftersom han ogsaa i «Euthydemos» og «Kratylos» spiller med denne Tvetydighed. Men i saa Tilfælde har Platon rigtignok i «Staten» udtrykt sig med en forbavsende Utydelighed, og der er ogsaa en himmelvid Forskjel paa «Euthydemos» og «Kratylos», hvor Platon driver Gjæk med Sophismer, der ere gjennemskuelige for den sunde Menneskeforstand, og saa «Sophisten», hvor han søger at overvinde de

theoretiske Vanskeligheder, som han saae skjulte sig bag Sophismerne. Ligesaa uforstaaeligt er det, hvorledes Forfatteren (S. 42) kan finde Læren om Sjælens Tredeling forenelig med Udødeligheds-beviserne i «Phædon», hvor der ikke alene ingen Tredeling omtales (thi p. 68 C og 82 C er der Tale om tre forskjellige Slags Mennesker, ikke om tre Sjæledele), men ogsaa det ene Bevis netop bygger paa, at Sjælen er i Slægt med de udelelige Ideer (p. 78 B ff.).

Ogsaa den Indvending, som i «Parmenides» (p. 132 A ff.) rettes mod Ideelæren, at man, naar man skjelner imellem Idee og Virkelighed, bliver nødt til at antage endnu et Tredie (en *τρίτος ἄνθρωπος*), som repræsenterer Forholdet mellem Idee og Virkelighed, o. s. v. i det Uendelige, hvorved Læren reduceres in absurdum, gjør intet Indtryk paa Forfatteren, som bemærker (S. 36, Anm. 244), at den samme Tankegang ogsaa findes i «Staten» (p. 597 C); han overseer her, at i «Staten» tjener den til Støtte for Ideelæren, men i «Parmenides» til dens Kuldkastelse. Det Spørgsmaal, hvem Platon i «Sophisten» mener med «Ideernes Venner», som blive Gjenstand for en temmelig haard Kritik (p. 246 B ff.), berører han slet ikke.

At Platon i Slutningen af «Theætetos» kritiserer den Definition af Viden, der i «Symposion» (p. 202 A) var fremsat uden Skygge af Tvivl, nemlig at Viden (*ἐπιστήμη*) er sand Forestilling (*ἀληθὴς δόξα*) i Forbindelse med *λόγος*, hindrer ikke Forfatteren i at hævde (S. 70), at i Praxis holdt Platon dog altid fast ved denne Definition, som ogsaa kommer frem i «Timæos» p. 51 D. Han har ikke lagt Mærke til, at der i Tidens Løb hos Platon er opstaaet Tvivl, om en saadan Viden ogsaa lader sig realisere for Mennesker. Han hævder (S. 48), at der ikke ligger nogen Modsigelse i, at Platon snart nedsætter den «sande Forestilling» i Sammenligning med Viden, snart priser den som et Trin paa Vejen dertil. Det er ogsaa i og for sig ganske rigtigt, men det gjør alligevel en uhyre Forskjel, om Platon til Stadighed betoner den ene eller den anden Side af Sagen. Naar han i «Timæos» (p. 29 C—D) er naaet til at slaa sig tiltaals med Sandsynligheder, saa er dette et Træk af saa stor Betydning, at det i Sammenligning hermed er ret ligegyldigt, at han i Theorien endnu holdt fast ved, at Vished er værdifuldere end Sandsynlighed. Forfatteren indrømmer selv (S. 52), at Interessens Tyngdepunkt («the emphasis and center of interest») hos Platon skifter fra Dialog til Dialog, medens «Læren» stadig forbliver den samme. Men hermed har han ogsaa gjort en Indrømmelse, hvis Rækkevidde er større, end han troer.

Endelig gaaer Forfatteren saa vidt at hævde, at Platon i «Lovene» ikke fremsætter en Lære, der er væsentlig forskjellig fra Læren i «Staten», og erklærer det for ikke vanskeligt at tilvejebringe Harmoni imellem disse to Værker (S. 85). I Virkelig-

heden er Platons Aandsretning undergaaet den samme Forandring med Hensyn til de praktisk-politiske Forhold som med Hensyn til de philosophiske Theorier. Han opgav ikke helt det Ideal, som han fremstillede i «Staten», men da han blev klar over dets Uigjennemførlighed, slog han ind paa en ny Vej, som han ansaae for fremkommelig, medens Idealet kun beholdt theoretisk Betydning. I det 7de Brev p. 337 D—E siger han selv tydeligt nok, hvordan Forholdet er[1].

Der kunde endnu være mangfoldige Punkter at fremdrage, hvor Shorey's Raisonnementer ikke holde Stik. Men hellere vil jeg til Slutning omtale et Par Punkter, hvor hans Tankegang bør billiges. At han i sin Antipathi mod enhver «genetisk» Opfattelse af Platons Philosophi ganske forkaster alle Hypotheser angaaende «Statens» Opstaaen af oprindelig heterogene Bestanddele, hænger sammen med hans korrekte Opfattelse af Platons Dialoger som dramatiske Kunstværker, hvor Platon ikke selv bestandig fører Ordet og fremlægger Alt, hvad han veed eller mener. Ligesaa fortjenstfuldt er det, at han ganske seer bort fra Theorierne om, at Platon under de ældre Sophisters Maske fremstiller sine egne Modstandere og polemiserer imod dem; selv om der kan ligge meget Sandt til Grund for de Iagttagelser, nyere Forskere have gjort i denne Retning, har han dog Ret i, at man ved at indlade sig for stærkt herpaa, vanskeliggjør Opfattelsen af Platons egne Anskuelser (S. 4, Anm. 4). Dog hindrer dette Standpunkt ham ikke i at benytte Hentydninger til Skrifter af Platons Samtidige med chronologisk Formaal. Glædeligt er det saaledes, at han anerkjender (S. 71), at Platon i «Phædros» p. 267 A stikler til Isokrates's «Panegyrikos» § 8, uagtet disse Steder i Reglen ignoreres af dem, som undersøge Forholdet mellem Platon og Isokrates.

Det kan da ikke nægtes, at der er megen Belæring at hente i Shorey's Arbejde, og at det indeholder mange Sandheder, som Enhver, der giver sig af med Studiet af Platons Dialoger, har godt af at lægge sig paa Hjertet; men i Hovedsagen maa dog saavel dets Methode som dets Tendens betegnes som forfejlede.

Hans Ræder.

[1] Om Brevenes Ægthed, som tidligere almindelig benægtedes, men i de sidste Aar har fundet mange Forsvarere (se navnlig Ed. Meyer: Geschichte des Alterthums V passim), er jeg ganske overbevist. Shorey udtaler sig ikke herom, men er ellers i en prisværdig Grad fri for Anfægtelser i Ægthedsspørgsmaal.

William Shakespeare, The Tragedy of Macbeth. Med Indledning og Kommentar af *N. Bøgholm* og *Otto Madsen*. København 1903, Det Nordiske Forlag. 165 Sider.

Til denne dansk-kommenterede Macbeth-Udgave knytter sig den særlige Interesse, at den bl. a. (og vel fortrinsvis) er beregnet paa det kommende Gymnasiums nysproglige Linie.

Hvorledes denne end kommer i Stand, vil Shakespeare være mest selvskreven blandt de Forfattere, der kan blive Tale om at læse, i hvert Fald for saa vidt Engelsk bliver et Hovedfag. Med de Forkundskaber, Gymnasiet antagelig faar at bygge paa, og det Timetal, der maa tillægges et Hovedfag, bør et af Shakespeares betydeligste Skuespil kunne læses uden urimeligt Besvær og med godt Udbytte paa et temmelig sent Trin, hvor man har Lov at forudsætte, at Eleven er vel hjemme i almindelig moderne Engelsk. Det er da af væsentlig Betydning, at man har en vel udarbejdet Kommentar, ved hvis Hjælp Læsningen kan foregaa hurtigt nok til, at Helheden ses og tilegnes, uden at nogen Enkelthed lades uforstaaet, og saaledes at den sproglige Kundskab udvides og uddybes, navnlig ved stadig Omsætning fra ældre til moderne Sprogform.

Det kan straks fremhæves, at Udgiverne af den foreliggende Macbeth-Kommentar har lagt stor Vægt paa stadig at oplyse Forskellen mellem ældre og nyere Sprogbrug og at jævnføre de gammeldags Udtryk med tilsvarende Udtryk i det moderne Talesprog. Da dette helt igennem er gjort med sikker Kyndighed og efter en stor Maalestok, er Bogen allerede derved værdifuld, selv om Jævnførelsen hist og her kunde have været foretaget i endda større Udstrækning. Anm. vilde have sat Pris paa, om alle Omskrivninger af de dunklere Steder havde været paa Engelsk, hvori man vilde have haft en yderligere Støtte for en gennemført Omsætning til moderne Engelsk, og hvorved Valg af Undervisningsmetode dog ikke foregribes. I det hele bør man vist gøre alt muligt for at vænne Eleverne paa Gymnasiets øverste Trin til at bevæge sig i det fremmede Sprog, hvor det kan ske uden at berede nye Vanskeligheder; og dette er formentlig Tilfældet, naar man giver Tekstforklaringer i en omhyggeligt beregnet, pædagogisk afpasset Form paa det fremmede Sprog. Men selv uden dette er den foreliggende Bog et udmærket brugbart Hjælpemiddel til Opnaaelse af Undervisningens sproglige Formaal.

For at tjene Undervisningens øvrige Formaal bør en Kommentar give Eleven netop de Oplysninger, han har Brug for eller Nytte af, med videnskabelig Nøjagtighed og i en klar, soigneret Form samt undgaa de hos visse Fortolkere optrædende Spidsfindigheder, kedelige Selvfølgeligheder, brede Aproposer og andre Overgreb mod Læserens sunde, kritiske Sans, som let etablerer et fjendtligt Forhold mellem Eleven og hans Kommentar i Stedet

for at fremkalde det rette, tidsbesparende Tillidsforhold. I disse Henseender kan det siges, at den foreliggende Kommentar som Regel træffer det rette paa en heldig Maade, og de i det følgende indeholdte Anker vil i det væsentlige betegne Undtagelser fra Reglen, Mangler som let lader sig rette. — Hvad selve Fortolkningen af Teksten angaar, kan man ikke for en saa gennemkommenteret Forfatters Vedkommende, som Sh. er, vente at træffe noget egentlig nyt. Alle vanskelige Steder er imidlertid forklarede; undertiden gives de forskellige Forklaringsmuligheder, ellers er der gerne truffet et skønsomt Valg imellem dem. At der altid hos Sh. er Steder, der slet ikke lader sig forklare med nogen Rimelighed, saaledes som her III 1, 130: *the perfect spy o' the time*, kan jo ikke lægges Udgiverne til Last.

Nogle enkelte urigtige eller tvivlsomme Forklaringer kan anføres. (I Henvisningerne bruges den gængse (Globe) Numerering, som Udg. — ret upraktisk — ikke har anvendt, skønt de et Par Steder i Kommentaren forudsætter den.) Til I 1 siges, at «Heksene selv faar Navn efter deres Aander». Hvorledes det? Heksene svarer jo kun paa deres tjenende Aanders Kald. Den i I 2 (*Saint Colme's Inch*) nævnte Helgen er ingen Columbus; han hedder vist St. Columba. S. 129 kaldes han ved begge Navne. At Macbeth's Ord I 3: *the thane of Cawdor lives* skulde skyldes en «senere Bearbejder», fordi *Cawdor* i I 2 er nævnt som den af M. selv overvundne Forræder, maa betvivles. Snarere ligger Fejlen i I 2, hvilken Scenes Ægthed i dens foreliggende Skikkelse ikke kan fastholdes. Ved I 2, 109 anføres (til Oplysning om Brugen af *who*) det Shakespeareske Citat: *who steals my purse steals trash*, der oversættes: «Hvem der tager min Pung faar Klø»! Denne Fortolkning er højst mærkelig. Som det af *Othello* III 3, 155 ff. kan ses, er Meningen aldeles utvivlsomt: Den der stjæler min Pung, stjæler kun noget værdiløst Tøjeri (hvorimod den, der stjæler mit gode Navn, gør mig virkelig fattig). Hvorfor skal *Genius* i III 1, 56 være omtr. lig «Personlighed»? hvorfor ikke ligefrem «Genius» (Skytsaand el. lign.)? Macbeth sammenligner jo sin og Banquos «Genius» med Antonius' og Cæsars, til hvilke der tydeligt sigtes i det omtrent samtidige *Ant. & Cleop.* II 3. At den «tredje Morder» i III 3 skulde være Macbeth selv, udelukkes næsten ved dennes Ord i III 4, 21: *Then comes my fit again: I had else been perfect etc.*

Utydeligheder eller Unøjagtigheder forekommer undertiden, saasom S. 121: Hecate, «der optræder som Maanegudinde og Skovgudinde, er Heksenes øverste Fører». Hvor optræder H. i disse Egenskaber? S. 146: «Mumiesaft var paa den Tid et meget alm. Lægemiddel». Paa hvilken Tid? Mon Sh., som angivet S. 123, lader sine Personer spøge i Øjeblikke, hvor de er i stærk Sindsbevægelse, for at de derigennem .... kan vinde

Lettelse? S. 137 staar der: «sy en Falks Øjne til (naar de afrettedes)», og S. 160: «*oblivious* 1) glemsom:.... 2) = glemme». Meningen forstaas, men er ikke net fremsat. Tydelig er heller ikke den i øvrigt af mange brugte Udtryksmaade «Forbindelser som *this our*» (S. 146), ligesaa S. 107: «*Corporal* (legemlig) bruges i Forb. som *corporal punishment*». Hvilke Forbindelser er det saa? tænker Eleven modløs. Adskillige mindre Pletter lig de anførte skyldes vel blot nogen Uagtsomhed (ligesom den «klassiske Etymologi» S. 146); de burde ikke forekomme, men de kan jo let fjernes.

Trivialiteter er ikke helt undgaaede. S. 114 oplyses, at Svalen kaldes *guest of summer,* fordi den er Trækfugl, S. 122, at Uglen til alle Tider har været betragtet som uheldvarslende. Ogsaa om Ravnens Skrig, Pindsvinet, Maaneformørkelser og pludselige Smerter har Udg. det og kun det at oplyse, at de er «uheldvarslende», hvad der virkelig fremgaar af Sammenhængen paa Stedet. Overhovedet er det ikke godt, naar Eleven træffer tomme Selvfølgeligheder i sin Kommentar. Det samme maa gælde afsvækkende Oversættelser, hvor den ordrette Opfattelse baade giver god Mening og det rette kraftige Billede, saasom S. 102: *carved out his passage* (oversat «banede sig Vej»). Alt for tydelige Paapegninger er næppe heller gavnlige. Læseren vil f. Eks. selv opdage, at i I 7, 1 «*done* 1ste Gang bet. «færdigt», 2den Gang «gjort»»; det er vel just i slige Ting, Elevens Selvvirksomhed skal gøre sig gældende; her behøves just Opmærksomhed og Omtanke, og dem skal Kommentaren forudsætte. Hvad Eleven selv kan og har Glæde af at se og opdage, eller hvad Læreren kan eksaminere frem paa staaende Fod, har ikke hjemme i Kommentaren, og de intelligentere irriteres af den alt for emsige Pegefinger. Som typisk Eks. paa et Pegefinger-Misbrug, der ret hyppigt forekommer i Bogen, kan anføres den til IV 3, 50 knyttede Note: «Malcolm stoler endnu ikke rigtig paa Macduff og forstiller sig derfor». Det er dog mildest talt Synd at spolere dette prægtige Optrin ved en utidig Iver for at komme først med Hemmeligheden. Digteren løser jo selv Gaaden paa rette Sted. Der er adskillige Overflødigheder af samme Art. Endelig tror Anm., at Elever bør forskaanes for filosofisk-æstetiserende Udredninger, navnlig naar der bliver Tale om «poetisk Retfærdighed» (S. 137), «det ondes Sejr» (S. 101), «det ydre Udtryk for Macbeths inderste Tanker» (S. 104) o. dsl. Her vil man føle sig paa gyngende Grund. Skulde den Slags Noter endelig medtages, kunde de jo paa en eller anden Maade betegnes som noget, der i Skolen kan overspringes. Saaledes har Udg. meget rigtigt gjort med deres fortrinlige sproghistoriske Oplysninger, der for Resten vel af og til ogsaa kan komme til Nytte i Gymnasiet.

Til Kommentaren er føjet en Liste over samtlige Argumenter vedrørende Stykkets Affattelsestid og en i Sammenligning hermed

stifmoderligt behandlet Redegørelse for det ret vigtige Emne: Versifikationen. Udg. benytter de fra de klassiske Sprog nedarvede Betegnelser «Jambe» og «Trokæ» uden at definere dem nærmere i Overensstemmelse med et moderne Sprogs Væsen. Følgen heraf er, at Blankversets Natur, der beror paa en vis Afveksling mellem relativt svagere og stærkere Stavelser af mindst 4 Styrkegrader, ikke fremgaar med den fornødne Klarhed. Den vage Sætning (S. 99) «I Stedet for fem jambiske Fødder kan Trykket falde paa første Stavelse i Versefoden, og vi faar saaledes en Trokæ» giver baade en ufuldstændig og utydelig Forklaring af Blankversets regelbundne Variationsevne. Helt uforsvarlig synes Antagelsen af «trokæiske» Blankvers-Linier; Verset *Told by an idiot full of sound and fury* er jo et «jambisk» Vers med Omstilling i første «Fod»; naar Udg. hævder andet, befinder de sig formodentlig i Afhængighed af Warwick-Udgaven. Hist og her i Kommentaren finder man spredte Enkeltbemærkninger om metriske Uregelmæssigheder; de synes ret tilfældige. Og dog var der Anledning til at give Begynderen en grundig Vejledning i Shakespeares Versifikation, ikke mindst under Hensyn til de Ulemper, som netop medføres for den metriske Opfattelse ved den vistnok temmelig fordærvede Tilstand, hvori den egentlige Introduktionsscene i «Macbeth» er overleveret. Metrikkens Behandling udgør vel nok Bogens mindst tilfredsstillende Parti.

I Indledningen meddeles alt fornødent Stof til Oplysning om Shakespeares Liv og Digtning, ganske godt sammenarbejdet og fornøjeligt fortalt, om end Fremstillingen maaske hist og her er lidt svævende og udflydende og et og andet slipper ind, som strengt taget ikke kommer Sagen ved, saaledes S. 5 nogle Linier om Dronning Elisabets personlige Egenskaber. Ved at anvende en noget knappere Form kunde Udg. f. Eks. have faaet Plads til et Referat af Dramaets Kilde, Krønikens to Beretninger om Kongerne Duncan og Duffe; det var baade interessant og tankevækkende.

Udstyrelsen af Bogen er god, men Noternes Anbringelse samlet efter Teksten er ikke praktisk; de maatte hellere foreligge i et Hefte for sig.

Alt i alt maa denne Macbeth-Udgave betegnes som et paalideligt og dygtigt Arbejde, hvis Mangler ikke i nogen væsentlig Grad forringer dens Brugbarhed, og hvis Fortrin fremfor andre Kommentarer særlig paa det sproglige Felt gør den nyttig for enhver, der vil læse «Macbeth» i Originalsproget. Ufuldkommenheder som de ovenfor paapegede vil den kyndige Lærer letteligt kunne bøde paa, saa at Gymnasiets Elever vil kunne bruge Bogen uden Ulemper og være særdeles vel tjente med den.

Horsens, i Februar 1904.

V. Østerberg.

Finnisch-ugrische Forschungen. Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- u. Volkskunde nebst Anzeiger hrsg. v. *E. N. Setälä* u. *Kaarle Krohn.*

Siden undertegnede (X 107 ff.) anmeldte de to første hæfter af dette fortræffelige tidsskrift, der overalt blev modtaget med den største anerkendelse, er det blevet fortsat i det samme gode spor, som det strax slog ind paa. Foruden at første bind er afsluttet, foreligger nu ogsaa hele andet bind (3 hæfter) og første og andet hæfte af tredje bind. Jeg skal kortelig søge at gøre rede for det væsenligste af indholdet. Kaarle Krohn fortsætter sine undersøgelser angaaende de finske tryllevisers oprindelse (I 3 og II 3) og samme forfatter indleder andet bind med nogle mindeord over Elias Lönnrot i anledning af hundredaaret for dennes fødsel. Med undtagelse af dette og en ret interessant afhandling af Oskar Kallas om indsamlingen af estniske Folkeviser (II 1) er hele det øvrige indhold af selve tidsskriftet af ren sproglig art. En interessant lille artikel af Yrjö Wichmann (I 3) godtgør paa grundlag af materiale fra syrjænsk, at det magyariske og det finske komparationsuffix (magy. *bb*, finsk *mp*) gaar tilbage til det urfinskugriske. Wiklund fortsætter (II 1) sine i første bind paabegyndte undersøgelser over lappisk lydlære, medens Setälä (II 3) som prøve paa et større værk offentliggør nogle sammenlignende studier over finskugrisk lydlære, hvori han paaviser, at det urfinskugriske har haft to *č*-lyd og to *s*-lyd. Af interesse for indoeuropæisk lydlære er, at nogle indoeuropæiske laaneord, f. ex. finsk *sata* «hundrede», i urfinskugrisk har haft mouilleret *s*. — De øvrige afhandlinger behandler overvejende laaneord. Tunkelo og Qvigstad skriver om nordiske laaneord i finsk og lappisk (I 3 og II 2), Saxén om skandinaviske stedsnavne i finsk (II 3), Wichmann om samojediske ord i syrjænsk (II 3) og Paasonen om tyrkiske laaneord i ostjakisk (II 2). Endvidere har Mikkola behandlet berøringer mellem finsk og slavisk (II 1) og paavist en række fremmede udtryk for sygdomme og legemlige svagheder (I 3). Setälä og Paasonen har leveret forskellige etymologiske bidrag.

Af stor interesse, ikke mindst for dem der ikke er fagmænd paa dette omraade, er den til tidsskriftet føjede Anzeiger, der paa den fuldstændigste maade orienterer i de finskugriske forskningers tilstand og fremskridt. Der findes her endel længere anmældelser, af hvilke især Krohns anmældelse af et lille skrift af Wiklund om Kalevala (I 3) har interesse for videre kredse. Han protesterer bestemt og ikke uden grund med den opfattelse, at Lönnrot ligefrem skulde have forfattet Kalevala paa grundlag af folkeviser, hvilket har givet anledning til at en tysk bearbejder af Wiklunds skrift har erklæret Kalevala for en mystifikation. Der findes endvidere personalmeddelelser, beretninger om studie-

rejser m. m. og (III 1—2) en fortsættelse for 1901 af den udmærkede bibliografi som bind I bragte. En morsom lille artikel af Gustav Schmidt, der som født tysker deltager i den sproglige redaktion af tidsskriftet, undersøger, om det hedder *der*, *die* eller *das Kalevala*, og giver det sidste fortrinet; til belysning af spørsmaalet anføres exempler paa vaklen mellem artiklerne ved andre lignende fremmedord i tysk.

Det af Setälä i første bind stillede forslag til en almindelig videnskabelig transkription af de finsk-ugriske sprog har fremkaldt en række forskellige mer eller mindre vægtige indlæg, der alle gengives eller refereres. Paafaldende er den afvisende tone, der gaar igennem magyareren Munkácsi's udtalelser, medens andre af hans landsmænd bevidner deres gode vilje til at naa et resultat og erklærer Setäläs system i det hele for antageligt. De indvendinger, der gøres mod det, er heller ikke af nogen nævneværdig betydning. Man kunde ønske, at de forskellige deltagere i diskussionen havde været bekendt med Jespersens synsmaader og hans lydskriftsystem, hvorfra f. ex. betegnelser for længde og tryk sikkert med held vilde kunne overføres til Setäläs lydskrift. Naar enighed er bragt tilveje, maa man med megen forventning imødese opfyldelsen af det løfte, der I 46 er givet om at bringe fonetiske fremstillinger af forskellige finskugriske sprog.

Kr. Sandfeld Jensen.

Kr. Nyrop, Grammaire historique de la langue française. Tome deuxième. Copenhague 1903, Nordiske Forlag. VIII + 453 s.

I vår anmälan af första delen af prof. Nyrops *Grammaire historique* uttalade vi vår förmodan, att detta arbete skulle vinna mycken anslutning bland romanisterna i olika länder. Denna förmodan har visat sig riktig, i det Nyrops bok från alla håll af kritiken mottagits med stor välvilja och på kort tid vunnit en stor spridning. Det är under sådana förhållanden glädjande, att arbetets andra del nu föreligger och ännu mer, att denna del präglas af samma goda egenskaper som den första. Samma klarhet och reda, samma rikedom och fyllighet i innehållet, samma förmåga att afvinna äfven ganska torra frågor intresse, samma lättflytande och eleganta framställningssätt återfinnes äfven här.

Författarens mål är, som han i företalet till första delen angifver framför allt pedagogiskt. Den försiktighet, som iakttages i fråga om formlärans talrika ännu olösta gåtor är därför naturlig och riktig. Författaren påpekar svårigheten men låter i allmänhet läsaren med hjälp af den i slutet af volymen befintliga

bibliografien taga reda på de försök som gjorts att lösa densamma och bilda sig ett omdöme om dessa försöks beskaffenhet. I ett eller annat fall har förf. måhända i onödan frångått denna princip. Så t. ex. i § 547, där förf. — visserligen med ett tvekande «probablement» — ansluter sig till Herzogs hypotes rörande orsaken till substitutionen af *mon* för *ma* framför vokalbegynnande ord. Adjektiven kunna — åtminstone icke enbart — hafva åstadkommit detta resultat, bl. a. af den anledning, att samma företeelse möter i provençalskan, där adjektivets maskulina och feminina former icke sammanföllo framför vokal. Men dylika fall äro sällsynta, och på det hela taget torde man utan tvekan kunna säga, att Nyrops bok gifver en exakt bild af romanistikens nuvarande ståndpunkt i de delar, som här behandlas. De nyaste resultaten äro alltjämt tillgodogjorda, då de befunnits hållbara. De få anticipationer, som göras, äro alltid framställda med vederbörlig reservation.

Formläran omfattar fem böcker behandlande *verben*, *substantiven och adjektiven*, *räkneorden*, *artiklarna* och *pronomina*. Vi skola i det följande i största korthet redogöra för framställningens gång i hvar och en af dessa böcker, här och där med tillfogande af en kritisk anmärkning, som kan synas värd författarens beaktande.

Den första boken börjar med en del förberedande anmärkningar, i hvilka redogöres för de allmänna förändringar, det latinska verbalsystemet uppvisar i sin franska skepnad. Följer så ett kort kapitel egnadt åt accentförflyttningar. Det synes oss oegentligt att, såsom göres i § 11 3°, sammanföra accentföreteelser beroende på ordens lärda karakter med fullt populära. Populära ord på *-iare* visa ju alls ej prof på någon dylik accentflyttning, medan de lärda orden, vara sig af denna eller andra typer, naturligen foga sig efter språkets tendenser. I kap. III behandlas de förändringar stammen undergår med afseende på stamvokalen och den finala konsonanten. Redan här märker man med tillfredsställelse, hurusom författaren med lika mycket intresse omfattar den nutida formlärans egendomliga och ofta föga beaktade företeelser som äldre periodens språkform. Och det må redan nu sägas, att de delar af Nyrops bok, som behandla det nutida språket, äro rika på intressanta och nya iakttagelser. Efter att hafva påpekat verben af typen *parol* — *parler*, hvilka finnas representerade i den modärna franskan i *achète* — *acheter* m. fl., om också analogien äfven nu ofta utjämnar olikheten ss. i *décoll'te* — *décoll'ter* m. fl., öfvergår förf. till på accenten beroende förändringar af stamvokalen samt behandlar slutligen de modifikationer, den finala stamkonsonanten af olika anledningar undergår. I § 27, som behandlar afljudet *e* — *ie*, torde *abregier* vara ett olämpligt exempel. Formen *abriege* var näppeligen vanlig och måste i alla händelser hafva berott på inflytande af *brief*, hvilket inflytande lika väl kunde

drabba infinitiven. I samma stycke borde väl subst. *grief* nämnas jämte *lièoe* och *relief.* I § 29, 2° nämnes *courir* som exempel på verb med afljudet *o* — *eu.* Dock vore väl skäl framhålla, att formerna på *eu* här måste vara analogiska och bildade till typen *eu* — *o* på samma sätt som t. ex. *ceil* — *celer* är bildadt till *peil* — *peler* o. d. Man skulle ju annars få *coure* och *cil.* — I § 35 antager förf. *collocare* > *coucher* representera den regelbundna fonetiska utvecklingen. Trots de motsatta åsikter, som på senare tid af somliga författare uttalats i denna fråga, tro vi fortfarande — och skola på annat ställe motivera denna åsikt — att den protoniska vokalens fall skedde efter den intervokala, tonlösa explosivans öfvergång till tonande och att den regelbundna formen alltså vore **couger,* medan *coucher* torde vara analogiskt ombildadt till *couches* etc. — I följande kapitel redogöres för de förändringar personaländelserna undergått. I § 58 säges i sammanhang med formerna *luisent, plaisent* att **lucunt* och **placunt* skulle hafva gifvit **luent *plont.* Men om *luent* representerar den regelbundna utvecklingen, så gör *plont* det icke. Är *plont* åter den fonetiska formen, så förstår man icke *luent.* Det sista antagandet synes för öfrigt icke stämma med hvad förf. säger i § 60, näml. att *font* synes förutsätta en vulgär form **faunt.* — Kap. V behandlar de olika konjugationstyperna. I § 66, 6° påpekar förf. med rätta särskildt de parasyntetiska bildningarna på *-er* af substantiva. I enlighet härmed hade äfven i § 63, 5° bort framhållas de talrika parasyntetiska bildningarna på *-er* af adjektiva, *égayer, relonger, attrister* m. fl. I § 71 förvånar man sig öfver att icke finna *ir*-konjugationens inflytande på 1 o. 2 pl. impf. konj. (*-issions, -issiez*) omnämndt, men man finner i § 201 att förf. anser dessa formers förklaring för oviss att böra antydas. Att ett inflytande från II konj. föreligger torde väl dock vara ganska säkert, och detta antages såväl af Meyer-Lübke som af Behrens. Den förre påpekar II § 307, som oss synes med rätta, möjligheten af ett inflytande från impf. ind., där ifrågavarande personer hade samma form i I och II konj. I den återstående delen af den åt verbet egnade boken behandlas *infinitiven, part. pres.* (och *gerundivum*), *part. perf., pres. ind., pres. konj., imp., impf. ind., perf., imperf. konj.* hvar i sitt kapitel, hvarefter *futurum och konditionalis* studeras gemensamt och det sista kapitlet egnas åt de interrogativa formerna. I § 75 säges, att man vid sidan af inf. på *-oir* finner former på *-re* i *ardoir — ardre . . . concevoir — conçoivre, percevoir — perçoivre, recevoir — reçoivre* m. fl. samt att formerna på *-re* antingen gå tillbaka på vulg.-lat. inf. på *-re* eller äro bildade af futurum. I fråga om sammansättningarna med *-cipere,* som ju är den klassiska formen, äro emellertid formerna på *-ceivre* de ursprungliga i franskan, medan de på *-oir* äro senare analogiska bildningar. Sista paragrafen i hvart och ett af de nyss uppräknade kapitlen är egnad åt den ifrågavarende tempus-

formens förhållande till andra tempora. Denna praktiska anordning, som ibland förtjenat ett mera detaljeradt utförande, bör framhållas såsom varande till god hjälp vid studiet af konjugationssystemet. I § 102, 11° hade förf. i enlighet med sin lofvärda vana att angifva sammansättningar eller härledningar, i hvilka en såsom själfständig utdöd form kvarlefver kunnat påpeka adj. *souffreteux* $<$ *souffraite* $<$ *suffracta*. I § 111 uppräknar förf. en del part. perf. som i franskan bibehållits såsom subst., adj. eller prep. Denna förteckning synes oss något heterogen. *Cursum* var ju redan i lat. subst., *dépens, dépense, réponse, défense, offense* äro ju lärda ord. I synnerhet som listan endast upptager ett litet antal ord, hade det väl varit lämpligast att låta den endast upptaga folkliga ord gående tillbaka på participia. § 116 framkastar förf. den möjligheten att *vois* blifvit *vais* på grund af analogiskt inflytande från *fais*, men det tillhör troligen antalet af de vid denna tid så talrika ord i hvilka *oi* gick till *ai*. § 117 citerar förf. såsom vulg.-lat. form af *debere* i pres. ind. *debo, debes, debet*, etc., hvilket står i strid med § 123, där det heter att «debeo se réduit en latin vulgaire à *deio». Det synes oss oriktigt att, såsom förf. gör i § 119, 6°, med bestämdhet förklara den i modärnt folkspråk förekommande formen *sons* i 1 p. pl. för en kontinuering af *sumus*. Troligen är den en analogisk bildning efter futurum, liksom *ons* för *avons* hvarom förf. talar i § 123, 2°, Obs. I §§ 128—132 ger förf. en mycket intresseväckande framställning af presensböjningen i modärnt talspråk. — Att såsom förf. gör i § 139, 12° förklara *vincam* $>$ *vainque* ur infinitiven (jfr. § 34) torde icke vara riktigt, då infinitiven själf är en analogisk form, hvars *k* tarfvar förklaring. Meyer-Lübke, II § 163, synes mig tillfredsställande förklara formerna i det han utgår från perf. och part. perf. I § 171 får man icke något klart begrepp om *dedi*-perfekternas fonetiska utveckling. Det synes nödvändigt att med Behrens antaga på dissimilation beroende mellanformer utan *d*: *vendẹi, vendẹsti* etc. Till kapitlet om futurum och kond. må anmärkas, att det visserligen är möjligt att *enverrai* rönt inflytande af *verrai*, men det är lika antagligt, att vi här hafva en rent fonetisk utveckling af *oi* $>$ *ai* och att *err-* är en skrifning (jfr. *vitrum* $>$ *verre* på *voire*).

Andra boken, som behandlar substantivet och adjektivet, börjar med ett inledande kapitel om de reduktioner, latinets kasus, genera och deklinationer undergått i franskan. I § 232, 3° citerar förf. några rester af ablativen, men hvarföre härleda *Poitou* och *Anjou* från abl. och icke från ackusativen, som är den äfven hos ortnamnen vanligen kontinuerade formen? *Pictavum* ger *Poitou* likaväl som *clavum* ger *clou*. Däremot hade kunnat anföras ortnamnet *Fimes*, som synes gå tillbaka på *Finibus* och i så fall väl är den enda populärt kontinuerade ablativen på *-ibus*. Förf. ansluter sig § 251 till Thomas åsikt att *cit* kommer af *civitèm*,

hvilket synes fonetiskt oförklarligt. I § 259 förvånas man öfver att finna komparativerna upptagna i det åt substantiverna egnade kapitlet. — Att *sire* endast har vokativisk användning (§ 278) är näppeligen fullt exakt. De båda följande kapitlen behandla numerus och genus och äro båda af synnerligen stort intressse, såsom man alldeles särskildt på detta område kunde vänta, där förf. redan förut skänkt oss förträffliga studier. Mycket välkommen är den noggranna och utförliga framställningen af pluralformernas historia. De olika typerna genomgås ord för ord med kronologiska uppgifter om de skilda formernas bruk. Det ganska svåra kapitlet om sammansatta ords pluralbildning är klart och redigt framställdt, detsamma gäller om de geografiska namnen och de främmande orden. Singularformens förhållande till pluralformen i språkhistoriskt afseende belyses i ett särskildt kapitel, och slutligen ger förf. den vederbörliga framställningen af det talade språket. Här liksom på en del andra håll lemnas instruktiva notiser rörande tillståndet i en del modärna patois. Följer så genusfrågan. Efter några inledande anmärkningar rörande genusbeteckningen i vissa fall öfvergår förf. till en framställning af det historiska förhållandet mellan den maskulina och den feminina formen, särskildt då en af formerna är af fransk, icke latinsk bildning, d. v. s. är uppkommen på analogisk väg. Följer så en detaljerad redogörelse för de fonetiska eller ortografiska förändringar ett ord undergår till följd af genusböjningen, vanlig beroende på stammens slutkonsonant. Tillbörlig uppmärksamhet egnas åt ändelserna *-trix* och *-issa* och den sekundära bildningen *-eresse*. De oföränderliga orden äro behandlade i ett särskildt kapitel och af det talade språkets former får man slutligen en åskådlig bild genom förf.s framställning s. 304—308. — Ett par detaljanmärkningar till dessa kapitel! *Vol-au-vent* upptages § 331 anm. under rubriken *substantif* + *substantif*. Såsom Darmesteter i *Mots composés* framhåller står *vol* här för *vole* och ordet hör till de imperativiska sammansättningarna. I § 388 underlåter förf., liksom någon gång för öfrigt, att som sig bör skilja lärda ord och folkliga. Sålunda är *vil* ett folkligt ord och frånvaron af *e* kan icke lämpligen sammanställas med samma företeelse i *agil*, *difficil*. Äfven *subtil* torde vara ett folkord, i hvilket skrifningen *soutil* latiniserats. Det i följande § omtalade *juste* är naturligen äfven det lärdt och måhända är den från Benoit citerade formen *juz* en analogisk maskulinbildning därtill. I § 395, 1° heter det: «Pour les observations suivantes sur les traits distinctifs des deux genres, il faut se rappeller que D, G, V deviennent sourds à l'état final . . .» Bör vara: D, G appuyés et V. — I det åt komparationen egnade kapitlet kan man icke undgå att ofta fråga sig, om här behandlade frågor verkligen höra till formläran. Gränsen mellan formlära och syntax är ju mycket svår att draga och upphäfves som bekant af somliga författare fullständigt, idet de båda

kapitlen sammanföras till ett. Följer man emellertid, såsom förf., den gamla uppställningen, så synes det mig i föreliggande fall mest konsekvent att i formläran endast upptaga de kontinuerade resterna af det latinska komparationssystemet. De nya analytiska komparativuttrycken tillhöra synes det mig syntaxen lika väl som de prepositionsuttryck, som ersatt de gamla kasusformerna. Likaledes tro vi att partitivartikeln bort öfverflyttas till syntaxen. Den uppvisar ju inga nya former. Det gäller blott nya funktioner för artikelns former. Äfven på ett eller annat ställa för öfrigt torde anmärkningar af denna art ej sakna berättigande, ehuru hithörande frågor naturligtvis mer än andra kunna vara föremål för delade meningar.

Den femte boken behandlar räkneorden. I anm. till § 495 säges på tal om uttryck sådana som «c'est la cinq-ou sixième fois que vous me faites cela», att det är «par une brachylogie analogue», man säger *vingt-troisième* för *vingtième-troisième*. Men *vingt-trois* uppfattas ju som *ett* räkneord och ordinalsuffixet hör till hela ordet, som det också bör vidfogas, medan i det förstnämnda fallet logiken skulle kräfva dess upprepande. — Nästa bok handlar om artiklarna. Äfven här kan man vara af olika åsikt om själfva anordningen af materialet. För vår del anse vi, att det varit naturligast att icke behandla artiklarne i en särskildt bok utan att, såsom de flesta grammatici göra, låta dem ingå i de åt pronomina och räkneorden egnade böckerna.

Till den sista boken, hvars fem kapitel behandla de personliga, possessiva, demonstrativa, relativa och interrogativa samt indefinita pronomina skola vi blott göra en anmärkning näml. mot de tvänne sista momenten i § 578. Förf. säger här att *quelconque* och *quiconque* representera lån af latinets *qualiscumque* och *quicumque*. Såsom Meyer-Lübke påpekar II § 570 och såsom Pietsch visar i sin afhandling äro de ifrågavarande pronomina franska nybildningar och kunna närmast karaktäriseras såsom stelnade former af *quel que oncques*, *qui que oncques*. I fornfranskan böjdes det andra ledet såsom förf. också påpekar. Men de latinska formerna hafva gått förlorade.

Formläran liksom syntaxen åtföljes af en till de resp. paragraferna hänvisande bibliografi och afslutas med en utförlig *table analytique*.

Paris 27 Januari 1904.

Erik Staaff.